

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

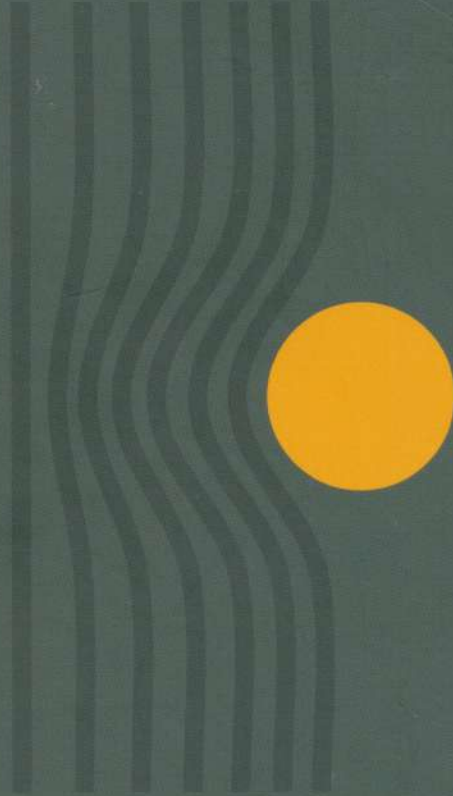
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Benjamin J. Cohen

Paranın Gücü

Parasal Rekabeti Anlama

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

BENJAMIN J. COHEN

Kaliforniya Üniversitesi'nde Uluslararası Politik Ekonomi alanında profesör olan Benjamin J. Cohen, 1991'den beri aynı fakültede dersler vermektedir. Kolombiya Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde 1959'da lisansını, 1963'te de doktorasını tamamlamıştır.

1962-1964 yılları arasında New York Federal Rezerv Bankası'nda araştırmacı olarak görev almıştır. 1964-1971 yıllarında da Princeton Üniversitesi'nde asistanlık yapmıştır. Kaliforniya Üniversitesi'ne katılınca kadar 1971'den itibaren Tufts Üniversitesi'nde öğretim görevlisiydi.

Ağırlıklı olarak uluslararası para ve finansal ilişkiler konularını çalışmaktadır. Döviz kurları ve parasal entegrasyondan finansal piyasalara, uluslararası borca kadar çeşitli konularda araştırma ve yazıları mevcuttur.

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

RAE VE ABE'YE daima yanımdalar...

İçindekiler

vii Teşekkür

ix Tablo ve Şekil Listesi

xi Kısaltmalar

1 Giriş

9 **1** Uluslararası Para

9 Motivasyonlar

12 Seçenekler

14 Adaylar

16 Para Piramidi

20 Fayda ve Maliyetler

27 Yanlış Konumlandırılmış Somutluk

29 Sonuç

31 **2** Güç Analizi

33 Anlamı

36 Kaynakları

47 Kullanımları

49 Sınırları

50 Sonuçlar

51 **3** Parasal G

52 nceki Tartışmalar

55 Uyum Yükü

60 Süregiden Uyum Maliyeti

63 Geçici Uyum Maliyeti

67 Saptırma Gücü

71 Erteleme Gücü

77 lm?

78 Sonuç

81 **4** Paradan Güce

83 Meselenin çerçevesini çizmek

84 Genel Kanı

86 Özel Düzey

92 Resmî Düzey

95 Karşılıklı Bağımlılıklar

98 Göreceli ve Birikimli Etkiler

100 Zaman

104 Sonuç

107	5	Güçten Paraya
	109	Alman Markı
	116	Yen
	123	Avro
	126	Kaynaklar ve Sınırlar
	132	Etkileme Girişimleri
	135	Jeopolitik Gerileme
	138	Yaşam Döngüleri
	139	Sonuç
141	6	Günümüzde Para Birimleri Rekabeti (Tabitha M. Benney ile birlikte)
	143	Önceki Çabalar
	147	Yoğunlaşma
	150	Veriler
	156	Analiz
	164	Sonuç
167	7	Dolar: Eksilmeyen Güç
	169	Şüpheler
	174	Değer Saklama Aracı
	181	Diğer Kuvvetli Yönleri
	186	Müzakere Edilmiş Para mı?
	189	Olumsuz Yanlar
	192	Sonuç
195	8	Avro: Gerçekleşmemiş Güç
	197	Hatalı Kurgu
	199	Dengesizlikleri Yönetme
	213	Diğer Zayıflıklar
	221	Yönetimli Uluslararasılaşma mı?
	223	Sonuç
225	9	Yuan: Önlenemez Güç?
	227	Strateji
	232	Stratejik Tasarım
	236	Araçlar
	247	Sonuç
249	10	Özet
	249	Analitik Katkıları
	250	Teori
	254	Praksis

257 Kaynakça

273 Dizin

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Teşekkür

Yarım yüzyılı aşkın bir süredir paranın uluslararası politik ekonomisi alanında öğrencilik yaptığımı söyleyebilirim. Bu uzun zaman diliminde yaptığım çalışmalarda, her birinin adını burada anamayacağım kadar çok sayıda dostun ve meslektaşın içgörülerıyla tavsiyelerinden epeyce faydalandım. Umuyorum ki duyduğum derin şükran borcumu burada ifade edebilmişimdir. Yaşamım boyunca yaptığım araştırmalara ve zihnimden yansıyan düşüncelerime dayanan bu kitabı, onların yardımları olmaksızın asla kaleme alamazdım.

Kitabın hazırlanması sırasında yaptıkları son derece faydalı yorumlar nedeniyle Eric Helleiner'e, Jonathan Kirshner'e ve iki anonim eleştirmene; yardımları nedeniyle (yorulmak bilmeyen) öğrencilerim Geoff Allen ile Tristin Beckman'a özellikle teşekkür etmek istiyorum. Bu projenin ilk adımlarını atarken beni heyecanla teşvik eden, o sırada Princeton Üniversitesi Yayınları'nın siyaset bilimi editörlüğünü yapan Chuck Myers'e; Chuck'ın ardından bu göreve gelen ve kitap taslağını hazırlarken aralıksız desteğini esirgemeyen Eric Crahan'a da teşekkür borçluyum.

Kitabı, "eski vatan"larından göçmen olarak geldikleri Yeni Dünya'da ilk oğullarına dair hayallerinin gerçeğe dönüştüğünü görecektir kadar uzun yaşayan babam Abraham ile annem Rachel'e ithaf ediyorum. Nefes aldıkça, durmaksızın çalışmaya değer vermeyi bana aşıl原因an onlardı. Bugüne kadar gözetip sürdürmeye çalıştığım üst düzey entelektüel ve etik standartları da onlar belirlediler. Onları kaybedeli epey zaman oldu ama daima yanımdalar.

Tablo ve Şekil Listesi

Tablo Listesi

10	Tablo 1.1	Uluslararası Paranın Roller
21	Tablo 1.2	Uluslararası Paranın Fayda ve Riskleri
152	Tablo 6.1	Aracı Para Rolü: Para Birimlerinin Küresel Döviz Piyasası Payları
153	Tablo 6.2	Yatırım Parası Rolü: Para Birimlerinin Uluslararası Bankacılık Piyasası Payları
153	Tablo 6.3	Yatırım Parası Rolü: Para Birimlerinin Uluslararası Menkul Kıymetler Piyasası Payları
155	Tablo 6.4	Rezerv Para Rolü: Para Birimlerinin Döviz Rezervleri Payı
158	Tablo 6.5	Bir Bakışta Para Birimlerinin Payları: ABD Doları ve Avro (2013)
160	Tablo 6.6	Yoğunlaşma Oranları
162	Tablo 6.7	Herfindahl–Hirschman Endeksleri

Şekil Listesi

17	Şekil 1.1	Para Piramidi
152	Şekil 6.1	Aracı Para Rolü: Para Birimlerinin Küresel Döviz Piyasası Payları
154	Şekil 6.2	Yatırım Parası Rolü: Para Birimlerinin Uluslararası Bankacılık Piyasası Payları
154	Şekil 6.3	Yatırım Parası Rolü: Para Birimlerinin Uluslararası Menkul Kıymetler Piyasası Payları
156	Şekil 6.4	Rezerv Para Rolü: Para Birimlerinin Döviz Rezervleri Payı
161	Şekil 6.5	Yoğunlaşma Oranları (N = 2).
161	Şekil 6.6	Yoğunlaşma Oranları (N = 5).
163	Şekil 6.7	Herfindahl–Hirschman Endeksleri

Kısaltmalar

- AAP** Aşırı Açık Prosedürü
(Excessive Deficits Procedure – EDP) (Avrupa)
- AB** Avrupa Birliği
(European Union – EU)
- AFİK** Avrupa Finansal İstikrar Kolaylığı
(European Financial Stability Facility – EFSF)
- AIM** Avrupa İstikrar Mekanizması
(European Stability Mechanism – ESM)
- AMB** Avrupa Merkez Bankası
(European Central Bank – ECB)
- APB** Avrupa Para Birimi
(European Currency Unit – ECU)
- APS** Avrupa Para Sistemi
(European Monetary System – EMS)
- BIS** Uluslararası Ödemeler Bankası
(Bank of International Settlements)
- BRICS** Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
(Brazil, Russia, India, China, South Africa)
- CCI** Güncel Kabiliyetler Endeksi
(Contemporary Capabilities Index)
- CFA** Afrika Finansal Topluluğu
(Communauté Financière Africaine)
- CINC** Ulusal Kabiliyetler Bileşik Endeksi
(Composite Index of National Capabilities)
- CNH** denizaşırı (offshore) yuan (Çin)
- CNP** Kapsamlı Ulusal Güç
(Comprehensive National Power) (Çin)
- CNY** yurtiçi (onshore) yuan (Çin)
- COFER** Resmî Döviz Rezervlerinin Para Birimlerine Göre Bileşimi
(Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves)
(IMF)
- COW** Savaş Kütüphanesi (Consilium) <http://www.cow.org>

- ÇHB** Çin Halk Bankası
(People's Bank of China – PBOC)
- DM** Alman Markı
(Deutsche Mark)
- DPI** Doğrudan Parasal İşlemler
(Outright Monetary Transactions – OMT)
- ECCU** Doğu Karayip Para Birliği
(East Caribbean Currency Union)
- EGPI** Elcano Küresel Mevcudiyet Endeksi
(Elcano Global Presence Index) (İspanya)
- EPB** Ekonomik ve Parasal Birlik
(Economic and Monetary Union – EMU)
- GSYH** Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- HHE** Herfindahl-Hirschman Endeksi
(Herfindahl-Hirschman Index – HHI)
- HKPO** Hong Kong Para Otoritesi
(Hong Kong Monetary Authority – HKMO)
- IMF** Uluslararası Para Fonu
(International Monetary Fund)
- iBP** İstikrar ve Büyüme Paktı
(Stability and Growth Pact – SGP)
- NATO** Kuzey Atlantik Paktı
(North Atlantic Treaty Organization)
- NSI** Ulusal Güvenlik Endeksi
(National Security Index)
- NYKK** Nitelikli Yabancı Kurumsal Yatırımcı
(Qualified Foreign Institutional Investor – QFII) (Çin)
- PIGS** Portekiz, İrlanda, Yunanistan, İspanya
(Portugal, Ireland, Greece, Spain)
- SAA** Sosyal Ağ Analizi
(Social Network Analysis – SNA)
- SDR** Özel Çekme Hakkı
(Special Drawing Right) (IMF)
- Ui** Uluslararası İlişkiler
(International Relations – IR)
- UPE** Uluslararası Politik Ekonomi
(International Political Economy, IPE)

Büyük güçlerin büyük paraları olur.
ROBERT MUNDELL (1993)

Nobel ödüllü iktisatçı Robert Mundell para birimlerini iyi bilir. Parayla ilgili meselelerde bir ustadır. Ama bu zekice deyişi, gerçekte ne anlama geliyor? Para ile güç arasındaki ilişki tam olarak nasıldır? Hangisi sebep, hangisi sonuçtur; zenginlikle otoritenin dünya genelindeki dağılımı açısından içermeleri nedir? Elinizde tuttuğunuz kitabın amacı, bu can alıcı soruları yanıtlamak.

Küresel ekonomi, küresel bir paradan yoksundur. Bunun yerine, ulusal hükümetlerin ya da bir parasal birlik içinde yer alan hükümet gruplarının bastıkları bir “devlet” paraları potpuriyle yaşamak zorundayız. Bu bir talihsizliktir. Etkinlik açısından bakıldığında, tek bir ulusüstü para çok daha anlamlı olurdu çünkü işlem maliyetleri bu durumda en aza inerdi. Kimsenin farklı paraları birbiriyle değiştirme maliyetlerini ya da kur değişimi riskini düşünmesi gerekmezdi. Mundell’in bir keresinde şakayla karışık söylediği üzere, optimum para birimi sayısı tıpkı optimum mal sayısı gibidir: “Tek sayı, tercihen üçten küçük.”¹ Ama iki yüz kadar egemen devlete bölünmüş bir dünyada, hakiki bir küresel paranın yaratılıp idare edilmesini sağlayacak inandırıcı bir anlaşmaya varılabileceğine cidden inanan kimse çıkar mı? Siyasî açıdan bakıldığında, bu seçenek ulaşılamaz, hatta gülünç gözükür. Dünyanın geçmişte olduğu gibi gelecekte de, hayati uluslararası rolleri üstlenen sınırlı sayıda ulusal paraya bel bağlamaya devam etmesi, çok daha gerçekçi bir olasılıktır.

1 Alıntı IMF Survey'den, 22 Ocak 2001, s. 27. Erişim: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/2001/012201.pdf> Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Tarihî olarak, dünyanın türlü türlü para birimleri arasında belirgin bir hiyerarşi daima olagelmıştır. Bu hiyerarşiyi Para Piramidi olarak nitelendirmiştim (Cohen, 1998, 2004). Paralar arasındaki rekabet, Eski Çağ Küçük Asyası'nın ilk sikkelerinin ortaya çıktığı günlerden beri piyasada daima bir ya da birkaç parayı öne çıkarmıştır –yani kısa ya da uzun zaman dilimlerinde sınır ötesi ticarette ve finasta kullanıma hâkim olan, diğer tüm paralar için standardı belirleyen *büyük paralar*. Her ne kadar ulusal hükümetlerce basılsalar da, biz bunlara uluslararası para birimleri ya da uluslararası paralar diyoruz. Bu paraların sınır ötesi roller kazanmaları sürecine ise *uluslararasılaşma* deniyor. Eski Atina'nın gümüş drahmisi, Bizans İmparatorluğu'nun altın solidusu, Rönesans İtalyası'nın Floransa florini ve Venedik dukası, 17. yüzyılda Hollanda guldeni, 18. yüzyılın İspanya-Meksika gümüş pezosu, 19. yüzyılda İngiliz sterlini, 20. ve (şimdiye kadar) 21. yüzyıllarda ABD doları, Batı dünyasından tarihî örnekler arasında sayılabilir.

Örneklerin hepsinde büyük parayı basan ülkenin, en azından başlangıçta *büyük güç* de (kendi zamanında, küresel siyaset oyununun baskın değilse bile başlıca oyuncularından) olması, hiç de azımsanamayacak bir olgudur. Dünya ekonomisinin kazanımları aşikârdır. Uluslararası para, ticaret çarklarının dönmesi için gereken yağı sağlar. Ya siyasî içermeleri? Paranın uluslararasılaşmasının, kabiliyetlerle etkilemenin devletler arasındaki dağılımına hatırı sayılır bir etkisi olabileceğine inanmak için her türlü neden bulunmaktadır. Öyle olmasaydı, yeşil papelinin yaygın popülerliği sayesinde ABD'nin uzun süredir keyfini sürdüğü “fahiş ayrıcalık”tan niye bu kadar çok yakınılsın ki? Pratik bir mesele olarak, paranın uluslararasılaşması, siyasî açıdan geniş anlamıyla devlet gücüyle ister istemez bağlantılıdır. Bu kitapta, uluslararası paranın siyasî boyutlarına dair kavramsal ve analitik anlayışımızı daha ileri taşımayı amaçlıyorum.

Pratik çıkarların söz konusu olduğu şüphesizdir. Paranın uluslararasılaşması, şiddetli rekabetin ürünüdür. Bu, ilk bakışta iktisatçıların ilgisine bırakılması en doğrusu olacak, çoğunlukla teknik bir süreçmiş gibi gözükabilir. Ama gerçekte parasal rekabet derinden derine siyasîdir; siyaset bilimcilerin küresel güç dengesiyle kastettiklerinin tam göbeğinde yer alır. Tarihin içinden geçtiğimiz şu anında ABD doları, Amerika'nın dünyanın süper gücü konumunu hem yansıtacak hem de pekiştirecek şekilde, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana olduğu gibi uluslararası paralar arasında en üstte yer almaya devam ediyor. Aynı Değişim Papelinin hâkimiyetinin, Avrupa'nın ortak

parası avro ya da Çin yuanı gibi rakiplerin tehdidi altında olduğu giderek daha fazla dillendiriliyor. Yarış devam ederken sorular çoğalıyor. Dolar rakiplerine geçilecek mi? Yeşil papelin hissedilen zayıflığı, ABD'nin daha genel jeopolitik gerilemesinin bir belirtisi mi ya da bu gerilemeye katkı yapan bir etken olabilir mi? Parasının rekabet gücünün azalması, büyük bir güç olarak ABD'nin gerilemesi anlamına mı geliyor? Yoksa tam aksine yeşil papel, yuan da dâhil olmak üzere rakiplerini püskürtüp, ikinci bir “Amerikan Yüzyılı”na da da dünyanın hâkim parası olarak kalmayı başaracak mı?

Maalesef ki elimizde, parasal rekabeti anlamamıza yardım edecek pek az sistemli teori bulunuyor. Modern Uluslararası Politik Ekonomi (UPE) disiplininin, güç kavramının parayla ilişkisi hakkında söyledikleri dikkat çekecek ölçüde sınırlıdır. 1990'lara gelinceye değin, Charles Kindleberger, Susan Strange ile benim bazı erken dönem tartışmalarımız bir kenara bırakılırsa (Kindleberger, 1970; Strange, 1971a, 1971b; Cohen, 1971a, 1977), parasal güç (Jonathan Kirshner'in sözleriyle) “ihmal edilmiş bir çalışma alanı” (Kirshner, 1995: 3) olarak gelişmeden kalmıştır. Kirshner'in sıklıkla alıntılanan *Currency and Coercion* [Para ve Zorlama]² eseriyle canlanan ilgi, birinin editörlüğünü Thomas Lawton ile başka yazarların, diğerininkini ise David Andrews'in yaptığı önemli iki derleme eser ortaya çıkarmıştır (Kirshner, 1995; Lawton vd., 2000; Andrews, 2006a). Ama güncel yazının en iyimser görüşle halen cılız kaldığı söylenebilir. Akademisyenler parasal güçten bahsetmekten hoşlanırlar ama kavramı, anlamını ya da kaynaklarını teorik açıdan ciddiyetle analiz etmeye pek azı zaman ayırır.

Dolayısıyla, birçok soru yanıtsız kalmıştır. Devlet gücü, bir paranın rekabetçi rakiplerini alt edip uluslararası statü kazanması için gerekli ya da yeterli midir? Öte yandan, paranın uluslararasılaşması, diğer devletlerle karşılaştırıldığında söz konusu devletin gücünü artırır mı, azaltır mı? Bir devletin gücünün azalması, bu devletin parasının uluslararası kullanımını illa ki geriletir mi? Bu kitapta ele alacağımız temel sorular bunlardır. Para ile gücü birbirine bağlayan nedensel bağlantılara, yani gücün uluslararası parasal kaynaklarla ilgili yapısal kaynakları ile sonuçlarına odaklanacağım.

Kitap, yapılacak tartışmalara zemin hazırlamak için gereken giriş niteliğindeki malzemelerin yer aldığı iki bölümle başlıyor: Birinci Bölüm'de paranın uluslararasılaşmasıyla, İkinci Bölüm'de ise güç analiziyle ilgili temel

2 Çevirmenin metne yaptığı eklemeler, açıklamalar vb. [...] ile, yazarın kimi alıntılarda yaptığı eklemeler ise [...] ile gösterilmiştir. PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

bilgilere yer veriyorum. Birlikte düşünüldüğünde bu iki bölüm, takip eden dramın can alıcı öneme sahip bir girizgâhını oluşturuyor. Üçüncü ila Beşinci Bölümlerde, para ile güç arasındaki nedensel bağlantılar hakkında bir dizi fikrin çerçevesini çizmek amacıyla, Birinci ve İkinci Bölümlerden sağlanan içgörülere dayanarak, teori geliştirmeye odaklanıyorum. Ardından, Altıncı ila Dokuzuncu Bölümlerde, parasal rekabetin gerek şu anki mizacını, gerekse gelecekte devletler arası güç dengesi üzerindeki içermelerini daha iyi kavramak amacıyla günümüzün parasal yarışını analiz ederken çerçevesini çizmiş olduğumuz bu fikirlerden faydalaniyorum. Onuncu Bölüm’de sonuçlara yer veriyorum.

Birinci Bölüm, günümüzde akademisyenlerinin genellikle kavradıkları haliyle uluslararası paranın ve paranın uluslararasılaşmasının hem mizacı hem de içermeleriyle ilgili bir alfabe niteliğindedir. İktisatçılar bu bölümdeki malzemelerin çoğuna aşinadırlar ama siyaset bilimciler ve başkaları için aynı şey söylenemez. Bazı can alıcı sorular ele alınıyor. Paranın uluslararasılaşması sürecini ne yönlendirir, hangi paranın uluslararası hale geleceğini ne belirler ve uluslararası paralar evreni neye benzer? En önemlisi de, bu sürecin, uluslararası parayı basan ülkeler açısından farz edilen içermeleri nelerdir? Bölümü yazarken, önceki yayınlarımdan faydalandım (özellikle bkz. Cohen, 1998, 2004, 2012a).

İkinci Bölüm, benzer şekilde, Uluslararası İlişkiler (UI) yazınından alınma içgörülere ayrıntılı biçimde açıklayarak, bir güç analizi alfabesi sunmaktadır. Siyaset bilimciler buradaki malzemelere daha aşina olacaktır ama iktisatçılarla diğerleri o kadar bilmeyebilirler. Güç, dünya siyaseti incelenirken her yerde ve her zaman karşımıza çıkar. Gene de, teorik açıdan bakıldığında kavramın şaşırtıcı şekilde gelişmemiş olduğu görülür. Aslında, UI akademisyenleri, terimin temel bir tanımını yapmakta bile zorlanıyorlar. Bu bölümde, çeşitli kaynaklardan ipuçları toplayarak, dört ana soru kümesini kucaklayan bir güç incelemesi için temel gündemi ana hatlarıyla ortaya koyuyorum. Bu sorular, gücün sırasıyla anlamı, kaynakları, kullanımları ve sınırlarıyla ilgilidir. Bu bölüm, Eric Chiu ile birlikte yazdığımız bir makaleden uyarlanmıştır (Cohen ve Chiu, 2014).

Üçüncü Bölüm, bu hayati ön bilgileri aklımızda tutarak, genel bir uluslararası parasal ilişkiler dekoru içerisinde gücün kapsamlı tartışmasıyla kitabın teorik kısmına giriş yapıyor. İlk kez 2006’da yayınlanan bir makalemi geliştirerek kullanıldığını fark ettim. Daha önceki yazımdan bir başka makaleye

geri döndüğüm bu bölümde (Cohen, 2006, 1966), uluslararası parasal gücün anlamına, kaynaklarına, kullanımlarına ve sınırlarına özellikle vurgu yaparak bu kavrama dair bir anlayış ortaya koyuyorum. Bir güç kaynağı olarak uluslararası paranın özgül rolü, genellikle daha kapsamlı, daha kapsayıcı olan parasal güç kavramından dikkatle ayırt ediliyor.

Dördüncü ve Beşinci Bölümlerde, bu tartışmaya dayanarak, kitabın temel sorusuna odaklanıyorum: Para ile güç arasındaki ilişki nedir? Bu iki bölüm, kitabın kavramsal kalbini oluşturuyor. Para ile güç arasındaki ilişkiyi düşünürken, nedenselliğin hangi yönde işlediği her zaman belirgin değildir. Bu bölümlerin çalışma öncülü, para ile gücün karşılıklı olarak endojen [*endogeneous*] olduklarıdır. Paranın uluslararasılaşması devlet gücünü etkilerken, devlet gücü de paranın uluslararasılaşmasını etkiler. Nedenselliğin, eşzamanlı olarak her iki yöne de işaret ettiğini ileri sürüyorum.

Dördüncü Bölüm’de vurgu, rekabetçi para seçiminin yönlendirdiği bir *bağımlı* değişken olarak devlet gücü üzerinedir. Analitik amaçlarla, devletin ilk baştaki (geniş tanımıyla) güç donanımının [*endowment*] verili olduğu varsayılıyor. Temel mesele şudur: Ulusal para sınırların ötesinde yaygın şekilde kullanılmaya başladığında, bu ilk güç donanımına ne olur? Kısacası, paranın uluslararasılaşması ne değer katar? Bölümde uluslararası paraların, hem etki alanı (coğrafi alanı) hem de kapsamı (rol çeşitleri) açısından oldukça çeşitlilik gösterebildiği vurgulanıyor. Dolayısıyla, güç içermeleri de önemli ölçüde çeşitlilik gösterebiliyor. Bu bölümün başlıca katkısı, paranın uluslararasılaşması kavramını, uluslararası bir paranın üstlenebileceği birçok farklı role göre bölmesidir. Dikkatimizi dört özgül soruya çeviriyoruz: Kendi başına her rolün genel devlet gücü üzerindeki etkisi nedir? Çeşitli roller arasında karşılıklı bağımlılıklar var mıdır? Rollerin görelisi ya da birikimli [*kümülatif*] etkileri nelerdir? Eğer bir para birimi, uluslararası para olarak cazibesini kaybetmeye başlarsa, devlet gücüne ne olur? Bu bölümün bir uyarlaması 2013’te yayınlanmıştı (Cohen, 2013).

Dördüncü Bölüm’ü tamamlayıcı nitelikteki Beşinci Bölüm, nedenselliğin yönünü tersine çevirerek bu kez devlet gücünü, rekabetçi para seçimini yönlendiren bir *bağımsız* değişken olarak ele alıyor. Daha kapsamlı devlet gücü, bir para biriminin uluslararasılaşmasında ne rol oynar? Uluslararası parayı, bilinçli hükümet stratejisiyle “imal etmek” mümkün müdür? Jeopolitik gerilemenin, paranın sınır ötesi kullanımı üzerindeki etkisi nedir? Yine, uluslararasılaşmanın para biriminin rolüne göre bölün-

yor. 2014'te yayınlanan bir makaleden (Cohen, 2014a) kısmen yararlanan bu bölümde, ulusal güvenlikle ilgili mülahazaların, para birimlerinin hem yükselişinde hem de düşüşünde oynadığı role özellikle vurgu yapılıyor. Öyle gözüküyor ki uluslararası paralar, büyük ölçüde kendi kendini besleyen iki sürecin birbirini takip etmesinden oluşan karakteristik bir yaşam döngüsü sergiliyorlar: İlki, güç kaynaklarının uluslararasılaşmayı, uluslararasılaşmanın da eşzamanlı olarak devlet gücünü desteklediği bir “berekatli döngü”; ardından, tam tersinin geçerli olduğu, yani jeopolitik gerilemeyle birlikte para biriminin cazibesinin azaldığı, bunun ise ekonomik ve siyasî kabiliyetleri daha da aşındırdığı bir “kısır döngü”.

Bu teorik bölümleri takiben kitap, yüzünü praksiye çevirerek, parasal rekabetin hem güncel durumunu hem de gelecekteki olası durumunu uygulamalı bir analize tabi tutuyor. Altıncı Bölüm, daha önce Tabitha Benney ile birlikte kaleme aldığım bir analizi güncelleyerek (Cohen, 2014a), uluslararası paralar arasındaki güncel rekabetin ana hatlarını kabataslak resmederek başlıyor. Birçok kaynak, küresel para sisteminin (dolar merkezli) tek kutupluluktan (avro ve yuan gibi) çok sayıda kutbun bulunduğu bir çoklu para sistemine doğru gittiğini öne sürüyor. Ancak, kutupluluk, herhangi bir sistemdeki rekabet düzeyinin fazlasıyla kaba bir ölçüsüdür çünkü kutuplar arasındaki eşitsizlikleri hesaba katmaz. İktisat disiplininin ödünç alınan ve eşitsizliklerle kutupluluğu tek bir rekabetçi yapı ölçüsü içerisinde bir araya getiren *yoğunlaşma* [*konsantrasyon*] kavramının kullanılması, daha iyi bir yaklaşım olacaktır. Para birimleri sistemindeki yoğunlaşmanın (yine ayrı ayrı rollerine göre bölünerek) ampirik analizi, çeyrek yüzyıl kadar geriye uzanan bir dönemde sistemin rekabetçi yapısında pek az değişiklik olduğunu gösteriyor. Dolar hâlâ hâkimdir, gücü eksilmemiş gözükmektedir. Avro açık arayla ikincidir, gücü gerçekleştirmemiştir. Çin yuanı dâhil olmak üzere geriye kalanlarsa, her ne kadar birçok kimse Çin parasının farz edilen yükselişini neredeyse önlenemez görse de, yarışın kaybedenleridirler.

Yedinci Bölüm, yeşil papelin neden hâlâ hâkim olduğunu anlama çabasıyla dolara daha yakından bakıyor. Bill Clinton'un başkanlığı döneminde dışişleri bakanlığı yapan Madeleine Albright, bir keresinde ABD'yi “vazgeçilmez ulus” diye tanımlamıştı. Benzer şekilde bu bölüm de, doların *vazgeçilmez para* (dünyanın onsuz yapamayacağı tek para) olduğuna inanmanın yerinde olacağını ileri sürüyor. Dördüncü ve Beşinci Bölümlerde geliştirilen teoriye dayanarak bu bölümün, yitimi/yaşın süredir sürekli

dış açık verilmesine ve dağ gibi biriken dış borca rağmen, yeşil papelin neden en önemli uluslararası para olarak kalmaya devam ettiğini açıklamayı hedefliyor. Ticaretteki ağ dışsallıkları, kapsamlı dış politika bağları, ulusal güvenlik mülahazaları ve inandırıcı alternatiflerin yokluğu gibi hususların yanı sıra ABD finans piyasalarının derinliğine özellikle vurgu yapılıyor. Sekizinci Bölüm, uzunca bir süre yeşil papelin en güçlü rakibi olarak görülen avroyu ele alıyor. Bu bölümün sorusu şu: Avro neden potansiyelini gerçekleştirememiştir? 1999'da avro doğduğu zaman beklentiler yüksekti. Avrupa'nın yeni müşterek parası, rekabette başarıyı yakalamak için bir uluslararası paranın ihtiyaç duyduğu niteliklerin pek çoğuna sahipmiş gibi gözüküyordu: Büyük bir ekonomik taban, siyasî istikrar ve gıpta edilecek kadar düşük bir enflasyon oranı; tüm bunları destekleyen ve para biriminin gelecekteki değerine duyulan güveni korumaya kendini kesinkes adanmış bir ortak para otoritesi, yani Avrupa Merkez Bankası (AMB). Ne var ki pratikte avro hayal kırıklığı yaratmıştır. Hızlı bir başlangıcın ardından çoğu amaçla uluslararası kullanım düzeyi giderek durağanlaştı, hatta (Avrupa egemen ülke borçları krizinin baskısıyla) cüzi de olsa gerilemeye başladı. Dahası, doların neredeyse her yerde kullanılmaya devam ettiği gayet iyi bilinirken, avronun etki alanı, Avrupa Birliği ile yakın coğrafi ve/veya kurumsal bağlantıları olan az sayıda ülkeyle sınırlı kalmıştır. Bu bölüm, bu gelişmelerin neden hiç de şaşırtıcı olmadığını açıklıyor. Avro, yönetim mekanizmalarındaki yapısal kusurlar nedeniyle daha en başından defoluydu; bu kusurlar ise diğer zaafırları ağırlaştırarak, Avrupa'nın finansal, siyasî veya askerî güç oluşturmakta ABD ile rekabet edebilmesini baltaladı. Yedinci ve Sekizinci Bölümlerde, yakın tarihli bazı çalışmalarımın faydalandım (Cohen, 2011, 2012b, 2015b).

Dokuzuncu Bölüm, renminbi (RMB, "halk parası") ya da amiyane tabirle "kırmızı papeler" diye de bilinen yuani ele alıyor. Sorumuz şu: Çin parasının yükselişi önlenemez midir? Uzunca bir tereddüt döneminin ardından Pekin, RMB'nin uluslararasılaşmasını resmî bir politika hedefi olarak benimsemiş gibi gözüküyor ve uyumlu bir stratejiyi büyük bir tutkuyla hayata geçiriyor. Daha önce yayınlanmış iki makaleye dayanarak bu bölümde (Cohen, 2012c, 2014b), Çin'in stratejisinin iyi tasarlandığı ama seçilen araçların, hem finans hem de siyaset alanlarındaki çeşitli pratik sınırlamalar nedeniyle yetersiz kalacaklarının neredeyse kesin olduğu ileri sürülüyor. RMB'nin uluslararası para olarak gelişmesi için bir yol haritası sunuluyor. <https://arxiv.org/abs/1508.02447>

Son olarak Onuncu Bölüm, kitabın içeriğini özetlemek üzere tüm hakları bir araya getiriyor. Analitik açıdan bakıldığında, daha önceki bölümler üç temel katkıda bulunuyorlar: Birincisi, uluslararası paranın siyasî boyutları sahnenin önüne çıkarılıyor; ikincisi, paranın uluslararasılaşması ile devlet gücü arasındaki nedensel bağlantılar sistemli şekilde inceleniyor; üçüncüsü, uluslararası paranın rolleri birbirinden ayrılıyor. Onuncu Bölüm’de, kitabın, paranın uluslararasılaşmasının hem teorisiyle hem de praksiyle ilgili başlıca bulguları en özlü ve anlaşılır şekilde ifade ediliyor.

1

Uluslararası Para

Uluslararası hiyerarşiler yaygındır.

DAVID LAKE (2009: 2)

Bu kitap, para ve güç hakkındadır. Ama bunların ilişkisini ayrıntılarıyla inceleyebilmemiz için öncelikle bu iki kavramı ayrı ayrı ele alarak, her birine dair net bir anlayış oluşturmamız. Paranın uluslararasılaşması hakkında ne biliyoruz? Uluslararası güç hakkında ne biliyoruz? Bunlar, takip eden tartışmanın asli yapı taşlarıdır.

Güç analizi, İkinci Bölüm’ün konusu olacak. Bu bölümde, günümüzde sosyal bilimcilerin genellikle kavradıkları haliyle uluslararası paranın mizacını ve içermelerini ana hatlarıyla ortaya koyarak para üzerine odaklanacağız. Amaç, yapacağımız analiz için bir referans çizgisi ve bağlam oluşturmak: Paranın uluslararasılaşmasının temelleri hakkında ortak görüşe dayalı bir perspektif. Birtakım can alıcı sorulara değineceğiz: Paranın uluslararasılaşması sürecini ne harekete geçirir, hangi paraların uluslararası hale geleceğini ne belirler ve uluslararası paralar evreni neye benzer? Başka bir çalışmada bu son soruya “paranın coğrafyası” (Cohen, 1998) kavramıyla atıfta bulunmuştum. En önemlisi, uluslararası parayı basan ülkeler açısından bakıldığında, sürecin tahmin edilen içermeleri nelerdir?

MOTİVASYONLAR

Para birimleri, eğer yeterince caziplerse, bir dizi parasal amacın herhangi biri nedeniyle basılabilirler. Uluslararası

paranın rollerinin nitelendirilmesinde kullanılan standart sınıflandırmada, ki bunun oluşumundaki payımdan gurur duyabilirim (Cohen, 1971a), paranın iki analiz düzeyindeki (özel piyasa ve resmî politika) üç bilindik işlevi (mübadale aracı, hesap birimi, değer saklama aracı), yani toplamda altı rolü birbirinden ayırt edilir. Günümüzde uzmanlar, özel düzeyde bakıldığında uluslararası paranın, döviz alım-satımında (mübadale aracı), ticarette faturalandırma ile mahsuplaşmada (hesap birimi ve mübadale aracı) ve finans piyasalarında (değer saklama aracı) üstlendiği farklı rollerden bahsederler genellikle. Kamu düzeyindeyse, paranın kur çıpası (hesap birimi), müdahale parası (mübadale aracı) ya da rezerv para (değer saklama aracı) rollerinden bahsederiz. Bu altı rolden her biri, analitik açıdan olduğu kadar pratik açıdan da birbirinden ayrıdır. Tablo 1.1’de bu sınıflandırma özetleniyor.

Tablo 1.1 Uluslararası paranın rolleri			
İşlevler			
Analiz düzeyi	Mübadale aracı	Hesap birimi	Değer saklama aracı
Özel	döviz alım-satımı, ticarette mahsuplaşma	ticarette faturalandırma	yatırım
Resmî	müdahale	çıpa	rezerv

Paranın uluslararasılaşması, birkaç popüler paranın etki alanını onları basan ülkelerin yargısal yetki alanlarının bir hayli ötesine taşıyarak, para birimleri arasındaki hiyerarşik ilişkileri daha da belirginleştirmek suretiyle parasal coğrafyayı değiştirir. Sonuç, her şeyden önce rekabetin gücünün yönlendirdiği, bir tür Darwinci doğal seçim [*seleksiyon*] süreciyle ortaya çıkar –Gresham Yasası’na oldukça benzer şekilde ama tersinden. Gresham Yasası’nın geleneksel olarak geçerli olduğu gibi “kötü” paranın “iyi” olanı kovmasının aksine, burada iyi para kötü olanı kovar. Bu süreçte akıl dışı olan bir şey yoktur. Tam tersine, uluslararasılaşma, geçerli piyasa yapıları ile teşviklerine gösterilen oldukça doğal bir talep tepkisi olarak görülebilir.

Uluslararasılaşma motivasyonları, analitik açıdan kolayca takdir edilebilir. Teşvik edici unsur, sınır ötesi faaliyetlerin, geniş işlem ağlarına sahip tek bir para biriminde (örneğin en fazla birkaç para biriminde) yoğunlaşma-

sından elde edilecek ölçek ekonomilerinden ya da azalan işlem maliyetlerinden kaynaklanır. Her ülkede farklı bir parayla iş yapmak takasa benzer ve etkin olmaktan uzak olduğu açıktır. Herhangi bir tekil ekonomide takas yerine parasal mübadelenin kullanılması, arayıp bulma ve pazarlıkla alaka- lı masrafları azaltır. Aynısı devletler arasında da geçerlidir. Çok sayıda para birimini kullanmak yerine tek bir paranın ya da sadece birkaç paranın kullanılması, işlem maliyetlerini düşürür. Bir çalışmanın sözleriyle: “Tek merkezde toplanmamış bir döviz piyasasında ‘isteklerin karşılıklı çakışması’ zorunluluğu, farklı paraların doğrudan mübadelesi yerine genel olarak kabul edilebilir bir mübadele aracı sayesinde dolaylı mübadele kullanılarak halledilebilir.” (Hartmann, 1994: 1). Tek bir para birimi kullanılarak yapılabilecek işlemlerin hacmi ne kadar büyükse, bilgi toplama ve bir para birimini bir diğeriyle değiştirme maliyetleri o ölçüde küçük olacaktır. Para teorisyenleri bu kazançları, paranın “ağ dışsallıkları” ya da basit bir ifadeyle paranın ağ değeri olarak tanımlarlar. Ağ dışsallıkları, herhangi bir aktörün pratiklerinin, aynı eyleyiciler [*agents*] ağında yer alan diğerlerinin benimsedikleri pratiklere stratejik olarak bağımlı olduğu bir karşılıklı bağımlılık biçimi olarak anlaşılabilir.

Aslında, paranın uluslararasılaşması, tüm rolleriyle paranın kullanışlılığını artırır. Uluslararası itibar, bir paranın hem ticari mübadele aracı olarak, hem de ticarete faturalandırma ile mahsuplaşmada hesap birimi olarak değerini artırır; bu etkiler ise zenginliğin daha evrensel alım gücüne sahip varlıklar cinsinden biriktirilmesini kolaylaştırarak, değer saklama aracı olarak da paranın cazibesini artırır. En azından, kullanılabilir bakiyelerin bir kısmını popüler uluslararası para cinsinden tutmak, piyasa eyleyicilerinin yararına olacaktır. Ülkeler arasındaki faiz oranı ile kur beklentisi farklılıklarına bağlı olarak, daha uzun vadeli yatırım amaçları için de popüler uluslararası parayı kullanmaları yine onların yararına olacaktır.

Dahası, bir para birimi özel aktörler tarafından yaygın olarak kullanılmaya başladıkça, hükümetlerin de rezerv para, müdahale aracı ve kur çıpası olarak bu parayı kullanması daha muhtemel olacaktır. Kamusal aktörler de, geniş işlem ağının sunduğu ölçek ekonomilerinden fayda sağlayabilirler. Tarihsel olarak bakıldığında, tipik uluslararasılaşma kalıbı, önce özel kesimin benimsemesi ve kamu kesiminin bunu takip etmesi şeklindedir.

SEÇENEKLER

Neden az sayıda uluslararası para var? Tek tek ülkelere bakıldığında, devletin cebri gücüyle tek bir paranın rolü teşvik edebilir. Egemen hükümetler, vatandaşlarını tüm meşru parasal amaçlarla ulusal parayı kullanmaya zorlamak için yasal ödeme aracını düzenleyen yasalara, döviz kontrollerine ve ilgili düzenleyici önlemlere başvurabilirler. Kendi sınırları içerisinde devletler, paranın yaratılması ve idaresi konusunda *de jure* [hukuki] tekele sahiptirler. Ama uluslararası düzeyde zorlama kapasitesi daha sınırlıdır. Sömürge ilişkilerinde ya da yarı-emperyal kayırmacı [klientelist] ilişkilerde zorlama elbette mümkündür. Ama daha normal durumda, bağımsız uluslar arasındaki ilişkilerde tekelin yerini rekabet alır ve aktörlerin, bir para birimini kullanmaya zorlanmasından ziyade *ikna edilmesi* gerekir. Pazar payını büyütme yarışı, bir kural olarak uluslararasılaşma sürecinin özüdür. Tipik olarak, itibar kazanabilmesi için para *rekabetçi* olmalıdır.

Peki, parayı rekabetçi kılan nedir? Darwinci mücadelede hangi paraların galip geleceğini ne belirler? Rekabette başarı için gereken temel nitelikler uzmanlarca iyi bilinmektedir ve hiç de tartışmalı bir mesele değildir. Öyle gözüküyor ki hem ekonomik hem de siyasî etkenler işin içindedir.

Ekonomi cephesinde, üç temel özelliğin talebi en fazla şekillendirdiği görülür. Birincisi, en azından bir paranın sınır ötesi kullanımının ilk aşamalarında, paranın gelecekteki değerine duyulan yaygın güvendir. Tarihçi Carlo Cipolla, Akdeniz dünyasının ilk paralarıyla ilgili yetkin araştırmasında (Cipolla, 1967: 2. bölüm), hâkim uluslararası paranın ortaya çıkmasının asli koşulları olarak “yüksek birim değer ve içkin istikrar”³ özellikle vurgu yapıyordu –başka bir deyişle, enflasyonun ve enflasyon değişkenliğinin görece düşük olması konusunda sağlam bir sicil. Yüksek ve oynak enflasyon oranları, bilgi toplama ve fiyat hesaplaması yapma maliyetini artırır. Alım gücü belli bir güvenilirlikle tahmin edilemeyen hiçbir para, sınır ötesi amaçlarla isteyerek benimsenmeye uygun olmayacaktır.

İkincisi, *mübadele kolaylığı* ve *sermaye kesinliği*dir –üst düzey işlem likiditesi ve varlık değerinin makul ölçülerde öngörülebilirliği. Bunların her ikisi için anahtar, yabancıların girebilmesini sağlayacak kadar açık, iyi gelişmiş bir finans piyasaları bütünüdür. Yüksek işlem maliyetleri ya da resmî/gayriresmî giriş engelleri, piyasalarının önünü tıkamamalıdır. Hatırı sayılır

3 İçkin istikrar (*intrinsic stability*), burada kıymetli madenlerden basılan paraların, ağırlık ve ayar açısından değerlerini korutmasıyla ifade edilir – ç. n.

derinlik, genişlik ve dayanıklılık da sunmalıdır –etkin bir finans sektörünün en temel üç ayırt edici özelliği. *Derinlik*, tekil bir varlığın fiyatını önemli ölçüde etkilemeden görece büyük piyasa emirleri verilebilmesi anlamına gelir. *Genişlik*, talep (satış) ile teklif (alış) fiyatları arasındaki marjın küçük olmasını sağlayacak işlem hacimleri ve yeterli piyasa rekabeti demektir. *Dayanıklılık* ise, alışılmadık ölçüde büyük satış ya da alış emirlerinin ardından piyasa fiyatlarının hızla toparlanabilmesini ifade eder. İkinci el piyasaları, finansal alacakların hepsi için olmasa da çoğu için eksiksiz şekilde işler durumda olmalıdır.

Son olarak, bir para geniş bir işlem ağı vaat etmelidir çünkü bir para birimin kabul edilebilirliğini, başkalarının kabul etmesi olasılığı kadar artıran başka bir şey yoktur. Tarihsel olarak bu etken, bir ekonominin mutlak büyüklüğe sahip olması ve dünya piyasalarıyla iyi bütünleşmiş olması anlamına gelmiştir genellikle. Büyük bir ekonomi, para için doğal olarak bolca müşteri yaratır; parayı basan devlet eğer ticaretin başlıca oyuncularından biriye, ağ dışsallıkları potansiyeli daha da artar. İktisatçı Jeffrey Frankel’in öne sürdüğü üzere, “dünya ekonomisinde büyük yer tutan bir ülkenin parası doğal avantaja sahiptir.” (Frankel, 1995: 13). Önde gelen bir ekonominin başlangıçta desteğini almamış hiçbir para bugüne kadar uluslararası üstünlük kazanamamıştır. Bir ülkenin küresel ticaretteki ağırlığı arttıkça, parasının “çekim kuvveti” de güçlenecektir.

Siyaset cephesinde hem yurtiçi hem de uluslararası hususlar rol oynayabilir. Yurtiçinde, menşe ülkede siyasî istikrarın ve etkin yönetişimin sağlanması kritik önemde gözükmektedir. Potansiyel kullanıcıların, mülkiyet haklarının yeterince korunmadığı ve hukukun üstünlüğüne gerçekte saygının gösterilmediği bir ülkenin parasına ilgi göstermeleri mümkün değildir. Ne de, başarılı politika yönetimi kapasitene sahip olduğunu ispatlayamamış bir rejime yaklaşmak isteyeceklerdir. Andrew Sobel’in önemli bir tarih çalışmasında işaret ettiği üzere, paralar arasındaki Darwinci mücadelede başarı, kilit önemdeki siyasî istikrar ve hesap sorulabilir hükümet mikro-temellerine son derece bağlıdır (Sobel, 2012). İngiliz sterlininden tutun, ABD dolarına ve bugünün avrosuna gelinceye kadar geçmişteki para biriminin uluslararasılaşması dönemlerinde, bu kilit özelliklerin devamlılığı hakkında asla kuşku söz konusu olmamıştı. Parayı basan hükümetlerin, akdî yükümlülükleri sadakatle uygulatacağına güvenilebiliyordu. Aksi olmuş olsaydı, bu paralardan herhangi birinin uluslararası piyasalarda pek çok ilgi göreceğini hayal

etmek mümkün olmazdı. Aktörler, eğer zorunda değillerse neden bile bile ciddi siyasî risk alsınlar ki?

Uluslararası açıdan bakıldığında, sterlin ve dolar deneyimleri, güvenlik kaygılarının da hatırı sayılır önemde olabileceğini akla getirmektedir. Özel düzeyde, askerî açıdan güçlü bir ulus, sınırlı yatırımcılara “güvenli bir liman” sunabilir. Güçlü bir savunma, daha güvenli bir yatırım ortamı sağlar. Resmî düzeyde, hükümetlerin para birimi tercihleri, daha geniş dış politika bağlarından etkilenebilir –geleneksel patron-yanaşma [*hamilik*] bağlantıları, gayriresmî güvenlik garantileri ya da resmî askerî ittifaklar. Heybetli İngiltere İmparatorluğu’nun (üzerinde güneş batmayan imparatorluğun) ortaya çıkmasına koşut olarak sterlinin 19. yüzyıldaki yükselişi, zamanlama açısından bir rastlantıdan ibaret olabilir mi? Günümüzde, dikkat çeken Çin ve Rusya istisna olmak üzere, dünyada elinde büyük miktarda dolar tutan çoğu ülkenin ABD’nin resmî ya da gayriresmî müttefiki olması bir kaza mı? Parayı basan ülke gücünü kendi sınırlarının ötesine ne kadar fazla yansıtabilirse, dostlarıyla müttefikleri de onun parasını kullanırken kendilerini daha rahat hissedeceklerdir.

Ancak, tarihin bolca örneklerini sergilediği üzere, bu özelliklerin hiçbiri sabit değildir. Tam tersi geçerlidir aslında. Bir paranın cazibe kaynaklarından her biri zamanla aşınmaya uğrar; özellikle de, parayı basan ülke eğer uluslararasılaşmadan kaynaklanan ayrıcalıkları ölçsüzce suistimal ederse. Rekabet sürecinin sonucunu belirleyen piyasa tercihleri, bir dönemden diğerine önemli ölçüde değişebilir. Shakespeare’in kelimeleri, hükümdarlar kadar para için de uygundur: “Taç giyen başı dert bürür.” Hiçbir para, uluslararası kullanımda kalıcı hâkimiyet kuramamıştır.

ADAYLAR

Uluslararasılaşma için aranan ekonomik ve siyasî şartların tamamını karşılayabilen az sayıda para vardır. Kötümser olduğumuzdan değil, gerçekçi olduğumuzdan bunu söylüyoruz. Ortada önemli çıkarlar olduğundan, uluslararasılaşma sürecinin tam göbeğinde yer alan rekabet acımasız olacaktır.

Bazı örneklerde para birimleri, paranın üç standart işlevinin hepsini yerine getiremediklerinden yarış dışı kalırlar. Bunlar *tam karşılıklı* paralar değildir. Bu, esasen itibarî hesap birimleri olarak kullanılan Uluslararası Para Fonu’nun (IMF) Özel Çekme Hakkı (SDR) ya da Avrupa’nın eski Avrupa Para Birimi (ECU) gibi yapay paralar için özellikle doğrudur. Ne SDR ne de ECU hiçbir zaman uluslararası para olarak kullanıldı. Soğuk Savaş’ın

sona ermesi öncesinde SSCB'nin, kendinin önderlik ettiği “sosyalist” uluslar bloku içerisinde yapılan ticareti ölçmek amacıyla yarattığı “transfer rublesi” için de aynısı geçerlidir. Blok üyeleri arasındaki ticaret, katı bir iki taraflı dengelenmeye dayanıyordu. Parasal değerler transfer rublesi cinsinden ifade ediliyordu ama bunlar yalnızca muhasebe işlemlerinde kullanılıyordu. Blok haricindeki ülkelerle ticaret tamamen dolarla ya da Batı paralarıyla yapı-lyordu. SSCB içinde kullanılan ruble sıkı sıkıya düzenleniyor ve yurtdışı işlemlerde nadiren kullanılıyordu. SSCB'nin o dönemdeki jeopolitik önemi- ne rağmen, ulusal parasının gerçek bir uluslararası konuma sahip olduğu kesinlikle söylenemezdi.

Başka örneklerde paralar, konvertibl olmamaları nedeniyle pratik- te kullanılamaz olurlar. Teknik olarak, IMF Sözleşmesi'nin VIII. Maddesi, tüm Fon üyelerine konvertibilite zorunluluğu getirir. Ancak, Fon üyelerinin büyük bölümü (ekseriyetle az gelişmiş ekonomiler), katı döviz ve sermaye kontrollerinin sürdürülmesine izin veren Sözleşme'nin XIV. Maddesinin sağ- ladiğı yasal boşluktan yararlanmaya bugüne kadar devam etmiştir. Bunların hiçbirisi, kendi paralarının inanılır bir uluslararasılaşma adayı olabileceğini asla düşünmemiştir. Sınırlı sayıda piyasa aktörü ya da hükümet tarafından bir ölçüde kullanılabilir olabilmesi için paranın tam konvertibl olması ge- rekmez. Ama bir para eğer Darwinci mücadelede ayakta kalacaksa, asgari ölçüde transfer edilebilirlik elzemdir.

Tam konvertibiliteye daha yakın olan paraların birçoğu, asli nitelik- lardan bir ya da birkaçına sahip olmadığı için uluslararası alanda cazip gö- rülmez. Parayı basan devletlerin enflasyon sicilleri lekeli olabilir ya da finans piyasaları yeterli derinlik ve likiditeden yoksun olabilir. Kimileri geniş bir işlem ağı sunacak kadar büyük olmayabilir ya da gücü etkin şekilde kul- lanacak konumda olmayabilir. Bazılarındaysa, gerekli siyasî istikrar ya da hukukun üstünlüğü eksik olabilir.

Görev süresi [*incumbency*] de önemlidir. Uluslararası para kullanımı son derece patika [*izlek*] bağımlıdır. Oyun sahası kesinlikle bir *tabula rasa* [*boş sayfa*] değildir; herhangi bir verili anda, piyasa aktörleri ile hükümetler, yerleşmiş davranış kalıplarını zaten iyice içselleştirmiş durumda olurlar. Bu nedenle, rekabete yeni katılanlar, üstesinden gelmekte zorlanabilecekleri be- lirgin bir dezavantajla başlarlar. Merhum Ronald McKinnon'un işaret ettiği üzere, “uluslararası para koltuğuna yerleşmiş bir ulusal para, muazzam bir ilk hamle yapan olma arzusuyla donatılmıştır.” (McKinnon, 2013: 6).

Aslında, para birimi seçiminde, bir parayı bırakıp bir başkasına geçmenin yüksek maliyeti yüzünden aşikâr bir atalet söz konusudur. İlk hamle yapan paranın kullanımını teşvik eden ağ dışsallıkları, diğer paraların yükselişini uzun zaman geciktirebilir. Bir piyasa aktörü, diğer aktörlerin farklı bir parayı kullanacaklarından emin olmadıkça neden kendi finansal pratiklerini bu başka paraya uydurma zahmetine girsin ki? Rakibin, mevcut uluslararası paraların en azından bazı niteliklerini karşılaması yeterli olmaz. Eyleyicileri, potansiyel olarak maliyetli bir değişikliği yapma riskini üstlenmeye razı edecek yeterli avantajları bir şekilde sunması da gerekir. İlerleyen bölümlerde göreceğimiz üzere, her ne kadar gecikmenin gerçekte ne kadar uzun (ya da kısa) olacağı akademisyenler arasında tartışma konusu olsa da, gecikmeler sürecin kaçınılmaz bir parçasıdır (Eichengreen ve Flandreau, 2009, 2012).

Pratikte bakıldığında, (tıpkı ABD dolarının İkinci Dünya Savaşı'ndan beri olduğu gibi) yerini iyice sağlamlaştırmış bir parayla rekabet etmek kolay değildir. ABD'nin yeşil papeli, kuşku götürmez görev süresi avantajlarından⁴ faydalanmaktadır. Bu arada, doları basan ülkenin dilinin, yani İngilizcenin, uluslararası iş âleminin evrensel dili de olduğu bir gerçektir. Bir parayı bırakıp bir başkasına geçmek, aynı zamandan bir dili bir bırakıp bir başkasına geçmek anlamına da geldiğinden, cazibesini daha da yitirecektir.

Yakın dönemde yaşananlar gösteriyor ki, sınır ötesi amaçlarla sınırlı ölçüde de olsa kabul görmeyi başaran paraların sayısı iki elin parmaklarından azdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası doların hâkimiyetinde geçmiştir. Dünyanın tüm diğer paralar arasında yalnızca Batı Almanya'nın eski Alman markı (DM), Japon yeni ve avro, uluslararası para pazarında önemli paya sahip olacak kadar rekabetçi olmayı bir süre başarmıştır. Diğer paraların piyasada cazibesi daha sınırlı olmuştur.

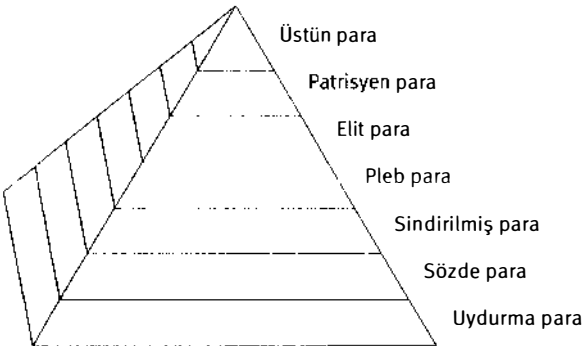
PARA PİRAMİDİ

O halde, paranın coğrafyasını gözümüzde en iyi nasıl canlandırabiliriz? David Lake'in bize hatırlattığı üzere, uluslararası ilişkiler daima belli ölçüde hiyerarşiyle nitelendirilir –onun tasviriyle, “farklı renk tonları ve dokumaları” ile “zengin bir duvar kilimi” (Lake, 2009: 3). Aynısının uluslararası paralar

4 Siyaset biliminde yaygın olarak kullanılan görev süresi avantajları (*incumbency advantages*) kavramı, seçimle gelinen görevlerde, o görevi hâlihazırda sürdüren kişinin muhtemel rakipleri karşısında (erken seçim kararı alabilme, halk nezdinde daha tanınır olma, kampanya finansmanında devlet kaynaklarını kullanılabilmekten tutun da muhtemel rakiplerin resmî ya da gayriresmî yollarla saf dışı edilmesine varıncaya kadar) sahip olduğu avantajları ifade eder. Makam sahibi olmanın avantajları olmanın ötesinde, <https://rantey.org>

için de doğru olduğunu düşünmemek için hiçbir neden yoktur. Sınır ötesi rekabet doğaldır ki paranın dünyasında zengin bir hiyerarşi kilimi ortaya çıkarır. Birkaç popüler paranın kullanımı ve etkisi, onları basan otoritelerin yargısal yetki alanının bir hayli ötesine taşıyıp yerkürenin büyük kısmına uzanabilirken, diğer paraların fiili etki alanlarıysa önemli, kimi zaman olağanüstü ölçüde daralabilir (Cohen, 1998). Paralar arasındaki hiyerarşinin süreklilik göstermesi, paranın tarihini inceleyenlerin uzun zamandır bildikleri bir şeydir (Cipolla, 1967; Groseclose, 1976). Modern çağda, yüksek statüler “kilit paralar”, hatta “rüya paralar” (yatırımcıların rüyalarında gördükleri paralar) gibi adlandırmalarla teyit edilmiştir (Brown, 1978). Neredeyse yarım yüzyıl önce, tanınmış İngiliz akademisyen Susan Strange, dünyanın en yaygın kullanılan paralarının sistemli bir sınıflandırmasını ilk kez ortaya koydu (Strange, 1971a, 1971b). Strange, dört uluslararası para çeşidinden bahsediyordu: Nötr paralar, üstün paralar, efendi paralar ve müzakere edilmiş paralar. *Nötr paralar*, tamamen ekonomik (istikrarlı değer, ağ dışsallıkları ve benzeri) nedenlerle piyasa aktörlerine cazip gelen paralardır. Parayı basan ülkenin, ilgili yapılarda ve sorun alanlarında sahip olduğu hâkimiyeti de eklediğinizde, para *üstün para* olarak tanımlanabilir. *Efendi paralar*, sömürge bağlantıları gibi resmî bağımlılık ilişkilerinden ortaya çıkarlar ve belli ölçüde zorlamaya dayanırlar. Buna karşın, *müzakere edilmiş paralar* ise, daha fazla iknaya dayanır, yabancıların kullanımını teşvik edip sürdürmek için diplomatik pazarlıktan ya da gayriresmî uzlaşmalardan ortaya çıkarlar.

Şekil 1.1
Para Piramidi

Daha yakın bir tarihte, dünya genelinde para hiyerarşisini daha eksiksiz bir şekilde gösterebilmek için Para Piramidi imgesini ortaya koyarak, Strange'in attığı temeli geliştirmek istedim (bkz. Şekil 1.1) (Cohen, 1998, 2004). Para Piramidi, bir ya da birkaç paranın hâkim olduğu tepe kısmında dardır ve aşağıya doğru indikçe, rekabet gücünün değişen derecelerde azalmasını yansıtacak şekilde giderek genişler. Tepe kısmındaki paralar, Strange'in sınıflandırmasında tespit ettiği dört para çeşidini kapsar. Piramit imgesinin avantajı, hiyerarşinin daha alt basamaklarındaki paraları da hesaba katacak şekilde daha aşağılara uzanmasıdır.

Para Piramidi imgesi, analitik amaçlarla kullanılması zor olsa da, paranın rekabetçi ilişkilerinin renkli çeşitliliğini yansıtmaya yardımcı olurken, bir yandan da aşırıya kaçacak ölçüde detaylara girmekten kaçınmamızı sağlar. Toplamda yedi para kategorisi tanımlanmaktadır. Her tabakaya verilen ad, biraz âdet yerini bulsun diye olsa da, parasal coğrafyanın doğru bir haritasını ortaya koymak amacıyla alabildiğine dikey görünümü vurgulamak içindir.

Bu yedi kategoriye sırasıyla açıklayalım.

Üstün Para. Strange'in aynı adı kullanmasını onaylayıp aklımızdan aynı anlamı geçirdiğimiz bu yüce mevki, uluslararası paraların yalnızca en saygın olanlarına ayrılmıştır –kullanımı, sınır ötesi amaçların hepsine değilse bile çoğuna hâkim olan ve herhangi bir belirli coğrafi bölgeyle sınırlı olmayıp az çok evrensel olan paralar. Modern çağda, bu soylu statüye gerçek anlamda hak kazanmış yalnızca iki paradan bahsedilebilir: Birinci Dünya Savaşı öncesinde İngiliz sterlini ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD doları. İlke olarak, aynı anda birden fazla üstün para rağbet görebilir; iki savaş arasındaki dönemde sterlin ile doların birlikteliği örneğinde olduğu üzere –ta ki sterlin, uzun ve geri döndürülemez olduğu anlaşılan bir gerileme sürecine girinceye kadar (Cohen, 1971a; Schenk, 2013). Ancak, günümüzde Para Piramidi'nin en yüksek tabakasını tek başına yeşil papel işgal etmektedir. Yanına yaklaşabilen başka bir para bulunmuyor. Her ne kadar doların geleceğiyle ilgili yaygın kaygılar hararetli tartışmaların konusu olsa da, doların küresel üstünlüğü şu an için gerilemiş gibi gözüküyor (Helleiner ve Kirshner, 2009; Norrlof, 2010; Eichengreen, 2011; Prasad, 2014; Overholt vd., 2014).

Patrisyen Para. En üst mevkinin hemen altında, çeşitli sınır ötesi amaçlarla kullanımı önemli düzeyde olan ama birlikte hâkimlik etmeyen

uzak olan ve/veya popülerliği yaygın ama evrensel olmayan paralar bulunur. Tarihî olarak bakıldığında, Strange'in nötr para kategorisine denk düşen bu kategorideki paraların bazıları, sırf içkin ekonomik özellikleri yüzünden ilgi görmüşlerdir; bazılarıysa, Strange'in efendi para ya da müzakere edilmiş para kategorilerine daha uygun gözükürler. Bugün açıktır ki patrisyen kategorisi, sınır ötesi kullanım kategorilerinin çoğunda yeşil papelin ardından ikinci sırada gelen avroyu içerir. 1999'da yaratılmasını takiben birçok gözlemci, avronun görece kısa bir zaman dilimi içerisinde yeşil papeli yakalayacağını, hatta geçeceğini tahmin ediyordu (Chinn ve Frankel, 2007, 2008). Ancak, pratikte, avronun dolara rakip olma umudu gerçekleşmemiştir. Hızlı başlangıcın ardından, avronun sınır ötesi kullanım düzeyi durağanlaşmış; özellikle de 2010 baharında başlayan Avrupa egemen ülke borçları sorunlarından sonra, AB'nin Avrupa çevresindeki yakın art bölgesiyle [*hinterlant*] ve Akdeniz kıyısı ile Afrika'nın bazı kısımlarıyla sınırlı hale gelmiştir büyük ölçüde. Avro dışında, son zamanların dikkate değer yegâne patrisyen parası, yakın dönemde popülerliğini biraz kaybetmişse de, Japon yenidir. Birçok gözlemci, çok geçmeden Çin yuanının da patrisyen paralar arasında yer almasını bekliyor. Hatta kimileri, yükselişinin “önlenemez” olduğunu düşündükleri RMB'nin bir gün doları gölgede bırakmasını bekliyor (Subramanian, 2011).

Elit Para. Bu kategoride, belli ölçüde uluslararası kullanımı olacak kadar cazip olan ama kendi ulusal sınırlarının ötesinde dikkate değer bir doğrudan etkisi olacak kadar itibarlı olmayan paralar yer alır. Burada, uluslararası paraların daha önemsiz olanlarını, para birimleri sahnesinde rolleri figürandan hallice olanları görürüz. Bu paraların da, Strange'in nötr para birimleriyle kastettiğine karşılık geldikleri düşünülebilir. Bugün elit paralar listesi, başkalarının yanı sıra İngiliz sterlinini (ne yazık ki artık üstün, hatta patrisyen bir para değil), İsviçre frangını, Avustralya ve Kanada dolarlarını kapsar. Tüm bu para birimleri, içkin ekonomik özellikleri yüzünden küresel para ve finans piyasalarında bir dereceye kadar kullanılmaktadır. Ayrıca, Avustralya doları ile Güney Afrika randı, kendi çevrelerinde (yani sırasıyla güney Pasifik'te ve Afrika kıtasının güneyinde) döviz çıpası ve rezerv para olarak önemli roller üstlenir.

Pleb Para. Elit kategorisinin bir basamak aşağısı pleb paralardır –uluslararası kullanımı çok sınırlı olan, daha mütevazı paralar. Burada, orta gelirli yükselen piyasa ekonomilerin bazıları (örneğin Singapur, Güney Kore ve Tayvan) ile zengin petrol üreten ülkeleri (örneğin Kuveyt, Suudi Arabistan ve

Birleşik Arap Emirlikleri) yanı sıra Norveç, İsveç gibi daha küçük sanayi devletlerinin paralarıyla karşılaşırız. Pleb paralar, ülke içinde paranın tüm geleneksel işlevlerini az çok bütünüyle üstlenirlerken, ülke dışında pek hükümleri geçmez (tıpkı antik Roma'nın plebleri, yani sıradan halkı gibi). Belli miktarda ticarete faturalandırma haricinde, sınır ötesi kullanımda pek ilgi çekmezler.

Sindirilmiş Para. Bu kategoride, ülke içinde bile rekabet gücüne, iktisatçıların deyişiyle *para ikamesi* (bir ülkede yaşayanların, ulusal paraya alternatif olarak popüler bir yabancı parayı tercih etmeleri) yüzünden fiilen gölge düşmüş paralar yer alır. Her ne kadar itibarî parasal egemenlik halen parayı basan hükümetin elinde olsa da, yabancı para, başta değer saklama aracı işlevi olmak üzere ülkenin kendi parasının yerini alarak, yerel paranın itibarını iyice zedeler. Sindirilmiş paralar, yabancı paraların rekabetçi işgali anlamına gelen bir tehlikeyle karşı karşıyadırlar. Mevcut delillere bakılarak bir yargıya varacak olursak, günümüzde sindirilmiş paralar, başta Latin Amerika ve Güneydoğu Asya olmak üzere gelişmekte olan dünyanın birçok ekonomisini içine alan, oldukça geniş bir kategoridir.

Sözde Para. Bir basamak aşağıda, sadece değer saklama aracı olarak değil, hesap birimi ve mübadele aracı olma işlevlerini de önemli ölçüde kaybetmiş paralar bulunur. Sözde paralar, itibarî egemenliğini sürdüren ama çoğu amaçla pratikte esasen kabul görmeyen paralardır. Etki alanları ampirik olmaktan çok yargısalıdır. Eldeki deliller, yerküre genelinde birtakım kırılğan ekonomilerin, bu daha da radikal itibarsızlık düzeyine gerilemiş olduklarını akla getiriyor.

Uydurma Para. Son olarak, piramidin en alt basamağına, sadece imen var olan uydurma paralara geliyoruz. Uydurma paraların en bariz örnekleri, dolar gibi güçlü bir yabancı paranın tercih edilen yasal para haline geldiği, Panama balboası gibi itibarî paralardır. Birçok küçük sindirilmiş ve sözde parayla birlikte uydurma paralar da kimi zaman küçümsenerek “çöp paralar”dan ibaret görülürler (Harris, 2001: 35).

FAYDA VE MALİYETLER

Son olarak, bir uluslararası paranın fayda ve maliyetleri nelerdir? Para ile güç arasındaki ilişkiyi kavrayabilmek için öncelikle menşe ülke açısından olumlu ya da olumsuz olası tüm içermelerini iyice anlamalıyız.

On yıllarca geriye uzanan, hem siyaset biliminden hem de iktisattan beslenen zengin yazın, sözde para ile ilgili tartışmaların olası kazanımlar ve

riskler listelerinde büyük farklılıklar olması bizi şaşırtmamalıdır. Bu çok sayıda kaynağın özünü alarak, makul surette kapsayıcı sayılabilecek bir birleşik katalog elde edebiliriz. Kapsamlı bir liste, Tablo 1.2’de özetlenen beş genel kazanım ile üç önemli riski içerecektir. İktisatçıların altını çizdikleri faydalar arasında, *işlem maliyetleri* başlığı altında kapsanan, mikroekonomik düzeydeki olumlu etkilerin yanı sıra daha genel düzeyde, *uluslararası senyoraaj* ve *makroekonomik esneklik* denilen iki kazanım biçimi de yer alır. Siyaset bilimciler, mizacı itibariyle alenen siyasî olan iki etkiyi de eklemeye eğilimlidirler: *Kaldıraç* ve *saygınlık*. Uluslararasılaşmanın riskleri arasında, gereksiz yere *paranın değer kazanması*, ülkenin parasal özerkliği üzerindeki *nahoş dışsal kısıt* ve para liderliği ayrıcalığına eşlik edebilecek *politika sorumluluğu* külfeti yer alır.

Tablo 1.2
Uluslararası paranın fayda ve riskleri

Faydalar	Riskler
Azalan işlem maliyetleri	Paranın değer kazanması
Uluslararası senyoraaj	Dışsal kısıt
Makroekonomik esneklik	Politika sorumluluğu
Siyasî kaldıraç (sert güç)	
Saygınlık (yumuşak güç)	

İşlem Maliyetleri

Mikroekonomik düzeyde, uluslararası parayı sağlayan ülkenin yurttaşları birtakım faydalar elde ederler. Bunların belki de en önde geleni, uzun süre önce iktisatçı Alexander Swoboda’nın (1968) “ölçü birimi rantı” [*denomination rents*] olarak nitelendirdiği, bankacılık sektörü kârlarını yükseltmesidir. Yerel bankalar, parayı basan ülkenin merkez bankası kaynaklarına ayrıcalıklı erişim imkânına sahip olduklarından, ulusal para cinsinden parasal yükümlülükleri daha kolay yaratabilirler –başka yerlerdeki finans kurumlarıyla karşılaştırıldığında belirgin bir rekabet avantajı. Yurtdışında daha düşük maliyetle büyüeyebilen iş âlemi, aksi takdirde olacağından daha fazla para kazanabilir. Swoboda’nın sözleriyle, “parayı basan ülkenin bankacılık sisteminin ortalama kâr düzeyi, diğer bütün koşullar aynıyken, öteki ülkelerin bankacılık sistemlerinden (PAZ kitapçısı işleme/sayesinde) daha yüksek olma

eğilimi gösterecektir” (Swoboda, 1968: 14). Artan döviz işlemleri hacmin-den kesilen komisyonların yanı sıra krediler, yatırım hizmetleri ve diğer yan faaliyetler için alınan ücretler de, bu fazladan kazançlar arasında sayılabilir.

Parayı basan ülkenin finans dışı işletmeleri de en az iki şekilde faydalanırlar. Birincisi, uluslararasılaşma, yurtdışında kendi para birimleriyle iş yapmalarını kolaylaştırarak, kur riskini azaltır. Her ne kadar firmalar açısından kazanımlar tipik olarak varsayıldığı kadar olmasa da (Genberg, 2010), yine de önemli boyutta olabilir –özellikle de ticaret sözleşmelerine göre ödemenin, malların sipariş edilmesinden çok sonra yapılması durumunda. İkincisi, uluslararası finans piyasalarına erişim imkânı arttığında, seçkin şirketlerin, normalde kendi ülkelerinde yapabileceklerinden çok daha ucuza ve daha büyük ölçekte borçlanabilmelerini sağlar. Sıradan yurttaşlar da, yurtdışına seyahat ettiklerinde kendi paralarını kullanabildikleri oranda fayda sağlarlar –dikkate değer bir kolaylık.

Elbette ülkede yaşayan herkes kazanmaz. Uluslararası paranın mikroekonomik düzeydeki faydalarının büyük kısmının, ekonominin daha dışa yönelik kesimlerine gitmesi, bölüşümle ilgili önemli olabilecek sonuçlara işaret eder. Evet, azalan işlem maliyetlerinden bazıları daha fazla faydalanırlar ama para birimi rekabetçi olmaya devam ettiği müddetçe, ülke içerisinde doğrudan maliyet artışına maruz kalan pek kimse yoktur. “Galipler”in kazanımları, ülke içindeki aktörlerden ziyade yurtdışındaki aktörlerden kaynaklanır esasen. Parayı basan ülkenin geneli açısından bakıldığında, dış dünyayla karşılaştırılırsa net etki olumludur.

Senyoraj

Paranın üzerinde yazılı olan değer ile söz konusu paranın üretim maliyeti arasındaki fark olarak tanımlanan senyoraj, yabancılar, ticareti yapılan mallar, hizmetler ya da yabancı yatırım varlıkları karşılığında belli miktarda yerli paradan edinip ellerinde tuttukları zaman uluslararası düzeyde ortaya çıkmış olur. Ulusal paranın sınırların dışında biriktirilmesi, ekonominin bütünü açısından gerçek kaynak kazanımı yaratan, örtülü bir ekonomik transferi temsil eder.

İki bileşen söz konusudur. Birisi, yabancıların bilfiil nakit (kâğıt ve madeni paralar) biriktirmelerinden kaynaklanır. Merkez bankasının nakit yükümlülükleri için faiz ödenmediğinden, bankanın kâğıt ve madeni paralarının yurtdışında tutulması, para basan ülkeye faizsiz kredi verilmesine

eşdeğer bir şeydir. ABD örneğinde, Federal Rezerv'in⁵ mevcut banknot stokunun yaklaşık %60'ının ülke dışında dolaşımda olduğu tahmin edilmektedir; bu, 2011 sonu itibarıyla yaklaşık 650 milyar dolara karşılık gelmektedir (Judson, 2012). Bugünün düşük borçlanma maliyetleriyle bile hesaplandığında bu, ABD hükümeti açısından yılda 15-20 milyar doları bulan bir faiz tasarrufu anlamına gelmektedir –ABD'nin gayrisafi yurtiçi hasılasının (GSYH) binde birinden biraz fazlası gibi mütevazı ama mutlak anlamda ihmal edilemeyecek bir tutar.

Daha önemli olan ikinci bileşen, yabancıların, ülke parası cinsinden biriktirdikleri finansal alacaklardan kaynaklanır; varlıklara yönelik efektif talebin artması, borçlanma maliyetini, aksi takdirde olacak düzeyin altına geriletir. Sonuca bakıldığında, ortaya faiz oranı sübvansiyonu çıkmış olur. İktisat teorisi, bu edinimlerin büyük olasılıkla likidite mülahazalarıyla yapıldığını öne sürer. Kazançtan sıklıkla “likidite primi” diye bahsedilir. Siyaset bilimi, ikinci bir motivasyonu ekler; kimi zaman “güvenlik vergisi” (Wheatley, 2013b) de denilen ilave bir “güvenlik primi” doğurabilecek, yatırımlar için güvenli liman bulma arzusu (Norrlof, 2010). Pratikte, bu iki motivasyonu birbirinden ayırmak zordur. ABD için 80 baz puan kadar olabileceği tahmin edilen toplam sübvansiyon, federal hükümet ile diğer yerli borçlular için yıllık en az 150 milyar dolarlık bir tasarruf ortaya çıkarmaktadır (Warnock ve Warnock, 2009; Kaminska ve Zinna, 2014). Avrupa için yapılan benzer bir tahmin, avro alanı üyeleri için GSYH'nin %0,5'ini bulan bir kazanıma işaret etmektedir (Papaioannou ve Portes, 2008).

Alternatif olarak, ikinci bileşenin değeri, parayı basan ülkenin dış varlıklarının (artan) getirileri ile dış yükümlülüklerin (azalan) maliyeti arasındaki farkın hesaplanmasıyla tahmin edilebilir. Yapılan çalışmalar, bir bütün olarak ABD için net dış alacaklarda yılda en az 300 baz puanlık fazladan getiri söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır (Gourinchas ve Rey, 2007; European Central Bank, 2010: 45–55). GSYH'nin %1 ila %3'ü arasında olan bu rakamların hiç de ihmal edilebilir olmadığı açıktır.

Makroekonomik esneklik

Bir paranın sınır ötesi kullanımı, dış ödemelerde dengesizlikler kısıdını gevşeterek, politika özerkliğini artırır. Ülkenin, yabancı mallarla hizmetlerin bedelini kendi parasıyla ödeyebilmesi ölçüsünde, otoritelerin hem ülke içinde

hem de dışında kamu politikası hedeflerini takip etmesi kolaylaşır. Sonuçta, dışsal piyasa disiplini gevşer. 1960'larda Fransa maliye bakanlığını yapan öf-keli Valéry Giscard d'Estaing'e göre bu, hâkim dolarıyla ABD'yi diğer ulus-lardan ayıran "fahiş bir ayrıcalık" idi. Birçok yabancı, ABD'nin farz edilen fahiş ayrıcalığından halen yakınmaktadır.

Mikroekonomik düzeyde olduğu gibi burada da, bölüşümle ilgili önemli sonuçlar söz konusu olabilir. Fahiş ayrıcalıktan ülkenin tüm sakinleri faydalanmayabilir. Jeffry Frieden'in (1991) uzun süre önce bize hatırlattığı üzere, ekonominin bazı kesimleri (özellikle de enflasyon riskine hassas olan-lar), mürşifçe davranabilecek siyasetçilerin daha az değil daha fazla disiplin altına alınmasını tercih edebilirler. Ama bir bütün olarak (diğer devletler karşısında egemen bir aktör olarak davranan) devlet açısından bakıldığında, para ve maliye politikası özgürlüğünün artmasının net bir artı olduğuna ne-redeyse şüphe yoktur.

Kaldıraç

Yabancıları etkileme, uluslararası paranın olası dördüncü faydasıdır. Yaban-cılar, çeşitli uluslararası roller yüzünden bazı ulusal paralara bel bağlar duru-ma geldikçe, bağımlılık unsuru ortaya çıkar. Bu bağımlılık, parayı basan ül-keyi, hayati finansal kaynaklara erişimi kontrolü altına almasını bir kaldıraç gibi kullanacak konuma getirir. Başkaları para birimine ne kadar fazla bel bağlarsa, parayı basan ülkenin potansiyel baskı yapma ya da kontrol kurma kapasitesi de o ölçüde artar.

Kaldıraç doğrudan ya da dolaylı olarak kullanılabilir. En bilindik ola-nı, yan ödemeler (rüşvet) ya da yaptırımlar (zorlama) –başka bir deyişle ha-vuç ve sopa– da dâhil olmak üzere eldeki politika araçlarının planlı şekilde kullanılmasıyla, seçilmiş durumlarda doğrudan siyasî eyleme başvurulması-dır. John Kirshner, *Currency and Coercion* (1995) eserinde bu tür politika-lara "dayatma" ya da "dışlama" demişti. Parasal ya da finansal bir krizin ortasında dost ülkelere kredi açılabilir ya da uluslararası paraya ayrıcalıklı erişim imkânı sağlanabilir; öte yandan, siyasî gerilimler arttığında rakipler, elzem takas ağlarına erişimden mahrum bırakılabilirler. Daha az bilindik bir kaldıraç biçimi, maddi teşvik yapılarını kendi lehine olacak şekilde değiştire-rek daha dolaylı işler –Kirshner'in "tuzağa düşürme" dediği şey. Yerini sağ-lamlaştırmış bir paranın önemi nedeniyle yabancı kullanıcılar, söz konusu paranın başarısını sürdürürken kendilerini de aynı başarıya ulaştırabilirler; dolayısıy-

la, parayı basan ülkenin tercihleriyle gereksinimlerine, kendilerinden talep edilmemiş olsa bile şu ya da bu ölçüde uyum göstermeye istekli olabilirler.

Saygınlık

Son olarak, simgesel düzeyde, bir paranın yaygın uluslararası kullanımı, parayı basan ülkenin dünya meselelerindeki genel saygınlığını güçlendirebilir. Yaygın kullanım bir statü ve prestij kaynağı, uluslar evreninde üstün bir konumun gözle görülebilir bir işareti haline gelebilir. Bir paranın uluslararasılaşması, uluslararası üstünlüğün kudretli bir simgesi olabilir –başkalarının tercihlerini şekillendirmekte asimile etme ve cezbetme yöntemleriyle işleyen bir simge. İktisatçılar, ampirik açıdan tam olarak saptanması şüphesiz ki zor olan bu gibi psikolojik kavramlara dudak bükebilirler. Ama parasal meselelerde biliş [*kognisyon*] ile kültürün önemi, tarihî ve güncel araştırmalarla iyice anlaşılmıştır (Cohen, 1998; Helleiner, 2003; McNamara, 2008).

Değer kazanma

Maliyet tarafında, uluslararasılaşmanın sıklıkla bahsedilen risklerinden biri, yabancıların bir paraya olan talebinin artması sonucunda kurun değer kazanması olasılığıdır. Bir paranın popülerliği arttıkça, en azından başlangıçta belli ölçüde aşırı değerlendirilmesi olasılığı da artacaktır. Değer kazanma, yerli tüketicilere aslında fayda sağlar çünkü alım gücü artar. Ama üreticiler açısından sonuç belirgin şekilde olumsuzdur çünkü hem ihraç ürünlerinin hem de ithalatla rekabet eden ürünlerin rekabet gücü zarar görecektir. Hem satışlar hem de istihdam olumsuz etkilenecektir. ABD örneğinde, bir kaynağın tahminine göre doların kurundaki her yüzde 5’lik artış, yılda 30 milyar doları bulan net finansal maliyete yol açıyor (Dobbs vd., 2009: 10). Bir başka kaynak, tipik bir yılda ABD’de 6 milyon net istihdam kaybına yol açtığını tahmin ediyor (Austin, 2014). Yine, bunlar kesinlikle ihmal edilebilir miktarlar değildir.

Dışsal Kısıt

Belki de daha önemlisi, likit dış yükümlülüklerin aşırı birikiminin, ülke içerisinde politika özerkliğine dayatabileceği olası kısıttır. Yurtdışında ister nakit olarak, isterse ana ülke parası cinsinden likit alacaklar biçimde tutuluyor olsun, son derece akışkan borçların giderek “şişkinleşmesi”, makroekonomik esnekliği tehlikeye atar. Dış borçlanmanın, bir anlamda, bu varlıkları ellerinde

tutmaya ikna etmek için faiz oranlarının yükseltilmesi gerekebilir; bu ise senyoraj kazançlarını azaltabilir, hatta tümüyle ortadan kaldırabilir (Cohen, 1971b) ve iç politikayı sınırlar. Nihayetinde, hem kaldıraç hem saygınlık olumsuz etkilenebilir.

Parayı basan ülkenin merkez bankası iki özgül tehlikeyle karşı karşıyadır. Birisi, para birimine yönelik alım-satım hareketlerinin oynaklaşması riski, para talebi istikrarını zedeleyebilir. Herhangi verili bir anda politika yöneticiler, faiz oranlarını ya da para arzının uygun büyüme oranını hedeflerken daha fazla zorlanabilirler. Diğer risk, zamanla iç politikanın, dışsal etkenlerin giderek rehinesi haline gelmesi olasılığıdır (özellikle paranın gelecekteki değeri ya da kullanışlılığı konusunda şüpheler artmaya başlarsa). Nihayetinde, yurtdışındaki aktörleri birikmiş bakiyelerini elden çıkarmamaya ikna etmek için ülke içerisinde önceliklerden taviz verilmesi ya da fedakârlık yapılması gerekebilir. Bu iki tehlikenin de ölçülmesi zordur ama gerçek ve önemli olabilecek tehlikeler oldukları anlaşılmalıdır.

Politika Sorumluluğu

Uluslararasılaşmanın son riskini, yani parayı basan ülkenin, elde ettiği faydalar karşılığında bölgesel ya da küresel parasal yapıların yönetiminde daha fazla sorumluluk üstlenmek zorunda kalması olasılığını ölçmek daha da zordur. Merkez bankası üzerindeki piyasa kaynaklı baskılardan apayrı olarak, parayı basan ülkeden, koşullar gerektirdiğinde sistemli ihtiyaçlarla ya da kırılğanlıklarla ilgilenmesi talep edilebilir. Bir krizi kontrol altına almak için para politikasının değiştirilmesi gerekebilir ya da başı deritte olan ekonomileri kurtarmak için sübvansiyonlu krediler verilmesi gerekebilir. Uluslararası paranın fayda ve maliyetleri eksiz şekilde saptanırken, parasal liderliğe eşlik eden muhtemel siyasî talepler göz ardı edilmemelidir. Bir kaynakta buna liderin “fahiş görev”i deniyor (Gourinchas vd., 2010) –sonuçta, paranın uluslararasılaşmasının sağladığı “fahiş ayrıcalık”ın öbür yüzü. 2008 finans krizi sırasında New York Federal Rezerv Bankası başkanı olan Timothy Geitner, meseleyi gayet iyi ifade ediyordu:

Bunu düşünmenin başka bir yolu, dünyanın rezerv parası olma ayrıcalığının beraberinde bazı külfetleri de getirdiğidir. Bunun boynumuzun borcu olması anlamında değil de, bu adamların karşılaştıkları sorunları hafifletmeye yardımcı olmak çıkarımıza olduğundan. (Federal Open Market Committee, 2008: 21)

Robert Mundell'in izinden giderek söylersek: Büyük güçlerin yalnızca büyük paraları değil, büyük sorumlulukları da olabilir.

YANLIŞ KONUMLANDIRILMIŞ SOMUTLUK

Prensipte, uluslararası paranın fayda ve maliyetlerinin sistemli analizinde, bu beş kazancın ve üç riskin hepsi yer almalıdır. Ancak, pratikte durum genellikle böyle değildir. Aslında, mevcut yazının büyük bir kısmı, felsefeci Alfred North Whitehead'in "Yanlış Konumlandırılmış Somutluk Yanılgısı" dediği şeyden mustarip olmaya eğilimlidir: Özünde, soyut olanın yanlışlıkla somut olanla karıştırılması. Sorun uzun süredir anayolcu iktisadın başına bela olmuştur. Fritz Machlup, "faydalı bir kurgu ile gözleme dayalı belirli bir veri arasındaki mesafeyi atlayıp geçmekten kaynaklanan genel bir yanılgı"dan ötürü meslektaşlarını topa tutarken bu meselenin altını çiziyordu (1958: 12). Maalesef, yaptığı uyarılar unutulup gitmiştir. Paranın uluslararasılaşmasıyla ilgili güncel analizler, kullandıkları modellerdeki soyutlama derecesini sıklıkla dikkate almazlar ve maddi gerçekliğe dair yersiz sonuçlara ulaşırlar.

McKinsey Küresel Enstitüsü'nün, uluslararası paranın fayda ve maliyetlerini sorgulayan, çok da eski tarihli olmayan araştırması tipik bir örnektir (Dobbs vd., 2009). ABD doları için sağlam bir ampirik hesaplama sunduğunu iddia eden araştırma pervasızca şu sonuca ulaşıyordu: "Günümüzde, ABD'nin pek de ayrıcalıktan faydalandığı söylenemez. (...) ABD'nin elde ettiği net finansal fayda, (en iyi ihtimalle) görece mütevazıdır" (Dobbs vd., 2009: 9 ve 19). Ama bu önemsemez sonuç haklı gerekçelere dayanıyor muydu? McKinsey'in hesaplamaları, paranın uluslararasılaşmasının çok sayıda etkisinden yalnızca ikisine dair nicel tahminleri kapsıyordu: Senyoraj faydaları ve kurun değer kazanmasının maliyeti. Başka birkaç hususa ise geçerken değiniliyordu. Araştırmanın sınırlı ampirik içeriği ile yazarların yaptıkları kapsamlı çıkarımlar arasındaki mesafe, açıktır ki ikna edici olmayacak kadar büyüktü. Sınırlı veriye yersiz şekilde aşırı bel bağlanmasıyla, somut gerçeklik göze batacak ölçüde çarpıtılmıştı.

Başkan yardımcısı Joe Biden'in baş iktisatçısı olan Jared Bernstein'in (2014) polemigi daha da fecidir. Bernstein'a göre ABD, yeşil papelin uluslararasılaşmasını sona erdirmek (kendi sözleriyle "kral doları tahtından indirmek") için en kısa zamanda kararlılıkla harekete geçmelidir. Ona göre bunun nedeni, yabancıların Amerikan parasına olan talebinin, kurun değer kazanması nedeniyle ABD'nin uluslararasılaşmasından daha fazla yararlanmasıdır.

Uluslararasılaşmasının diğer etkilerinden hiçbir bahse değer görülmez. Tela-fi edici bazı faydaların olabileceği asla dikkate bile alınmaz.

Bu gibi yorumlar kesinlikle sıra dışı değildir. Başka bir örnek verecek olursak, iktisatçı Hans Genberg, “uluslararası paranın kullanımı hesaplama-sı”nı yalnızca iki hususa dayandırır: Senyoraj kazançları ve işlem maliyetleri üzerindeki etkisi (Genberg, 2010). Tanınmış köşe yazarı C. Fred Bergsten, yalnızca iki maliyete (iç politika üzerindeki dışsal kısımın güçlenmesi ve pa-ranın değer kazanma riski) odaklandıktan sonra, ABD’nin “doların ulusla-rarası rolünün azalmasından fayda sağlayacağı” sonucuna ulaşır (2009: 23). Elias Papaioannou ile Richard Portes (2008), avro açısından olası fayda ve maliyetleri değerlendirirken, ekonomik etkilerin ampirik ayrıntılarına yo-ğunlaşmak için siyasî yönleri açıkça önemsiz gibi gösterirler. Benzer şekilde, Çinli iktisatçılar Wen Hai ile Hongxin Yao (2010), yuanın uluslararasılaş-masının lehte ve aleyhte yönlerini ele alırken, yalnızca üç olası etkenle ilgili tahminleri dikkate alırlar: Senyoraj, azalan işlem maliyetleri ve içerde para politikası üzerindeki etkileri. Bu örneklerin hepsinde, gerçekliğe atfedilen so-mutluk, ciddi ölçüde yanlış konumlandırılmış gibi gözükmektedir.

Peki, yanlışlı neden hâlâ devam ediyor? Sebebi, anayolcu iktisat araş-tırmalarında sadeliğe öteden beri aşırı değer atfedilmesi olabilir. Tipik olarak, karmaşık gerçekliği kırpıp kırpıp onun en yalın temel noktalarına ulaşmayı (iktisatçı Harry Johnson’un bir keresinde ifade ettiği üzere [1971: 9], “küçük bir şeyden büyük bir şey tahmin etmeyi”) amaçlayan indirgemeci bir tarz tercih edilir. Sosyal bilimlerde sadelik (teorik genelleme için gereken incelikli soyutlamalar) ile ayrıntı (dışsal geçerliliği sağlamak için gereken detaylı tas-virler) ödünleşmesiyle her zaman karşı karşıya geliriz. Günümüzde paranın uluslararasılaşmasıyla ilgili en fazla değer verilen çalışmalar açıktır ki güncel modayı takip edip karmaşıklıktan ziyade basitliğe eğilim gösterenlerdir.

Ama baştan çıkarıcı başka bir şey daha vardır: Analizin, gerçekliğin çarpıtılması pahasına eldeki verilere göre yönlendirilmesine izin vermek gibi talihsiz bir eğilim. Uluslararasılaşmanın bazı etkilerinin (özellikle de daha siyasî nitelikteki faydalarla risklerin) kolaylıkla nicel ölçüme izin vermediği açıktır. Kaldırıcı ya da saygınlığı rakamlarla nasıl ifade edebiliriz? Esneklik ya da sorumluluk için hangi ölçüyü kullanabiliriz? Ne kadar kabaca olsa da tahmin edilebileceği farz edilen etkenlere odaklanıp, geriye kalanları elinin tersiyle bir kenara itmek çok daha kolaydır. İnsanın aklına, gecenin karanlı-ğında sokak lambasıyla aydınlatılan bir köyde bir adamla

ilgili eski bir şaka geliyor. “Anahtarlarını burada mı kaybettin?” diye sorarlar adama. Hayır, onları sokağın aşağı tarafında kaybetmiştir ama ne var ki burası daha aydınlıktır. Mevcut yazının çok büyük bir kısmında da yapılan, ışığın olduğu yere gitmekten başka bir şey değildir.

SONUÇ

Paranın uluslararasılaşması hakkında epey bir şey öğrendik –motivasyonları, seçenekleri ve farz edilen içermeleri. Rekabetin gücünün sürüklediği uluslararasılaşma süreci, paralar arasında belirgin bir hiyerarşi doğurur. Paraları sınır ötesi roller üstlenmeye başlayan uluslar açısından faydalar kadar maliyetler de önemli olabilir. Ama tüm bunlar güce nasıl tercüme edilir? Devlet gücü, bir paranın, rekabetçi rakiplerini alt edip uluslararası statü kazanması için gerekli ya da yeterli midir? Öte yandan, paranın uluslararasılaşması, diğer devletlerle karşılaştırıldığında söz konusu devletin gücünü artırır mı, azaltır mı? Devlet gücünün kaybedilmesi, bu devletin parasının uluslararası kullanımı illa ki geriletir mi? Paranın rekabetçi statüsünü kaybetmesi, bu parayı basan devletin gücünü azaltır mı? Bu sorularda bize rehberlik edecek bir teoriden büyük ölçüde yoksunuz. İzleyen bölümlerde bazı yanıtlar vermeye çalışacağız.

2

Güç Analizi

Güç sorununa daha yakından baktıkça, kavram giderek muğlaklaşır.

SIMON REICH VE RICHARD NED LEBOW (2014: 25)

Birinci Bölüm’de, paranın uluslararasılaşması hakkında bildiğimiz temel noktaları özetledik. Benzer şekilde bu bölümdeyse, uluslararası ilişkilerde güç konusunda bildiklerimizi keşfe çıkacağız. Yine amacımız, takip edecek tartışmalar için bir referans çizgisi ve bağlam oluşturmak. İzleyen bölümlerde çelişen terminolojilerle yorumlar yığını arasında yolumuzu kaybetmek istemiyorsak, böylesi bir arka plan tartışması mutlaka zorunludur. Güç analizinin temel unsurlarına belirli bir netlik kazandırmadan, bu kitapta ele alınan temel soruları yanıtlamayız.

Güç, uluslararası ilişkiler disiplininde elbette her yerde karşımıza çıkar. Her türden aktörün (bireyler, işletmeler, hükümetler, çok taraflı örgütler) güce sahip olduğundan (ya da olmadığından), güç kullandığından, gücünden etkilendiğinden, güce boyun eğdiğinden bahsedilir. Gücün yerküre genelinde yoğunlaştığından ya da dağıldığından söz edilir; güç dağılımının istikrarlı ya da değişmekte olduğu söylenir; güç kullanmanın etkili ya da etkisiz olduğundan bahsedilir. Güç her yerdedir. Yine de, tartışılmaz varlığına rağmen, teorik açıdan bakıldığında terim dikkati çekecek ölçüde gelişmeden kalmıştır –yakınlarda yayınlanan *Encyclopedia of Power*’ın [*Güç Ansiklopedisi*] sözleriyle, “biraz gizemli bir kavram” (Dowding, 2011: xxiii). Güç analizine yıllar boyu muazzam bir ilgi gösterilmişse de, çeşitli konularda mutabakata varıldığı pek görülmez. Herhangi bir ortak anlayış yerine, tek gördüğümüz şey “teorik keşmekeş” ve “kavram karmaşası”dır (Fleishman, 2012: 10).

Gerçekten de akademisyenler, terimin temel tanımı üzerinde bile anlaşmakta zorlanıyorlar. Gücün temel özellikleri nelerdir? Kaynakları nelerdir? Nasıl işler? Sınırları nelerdir? Kabiliyet, kuvvet ve etkileme gibi sözcükler havada uçuşur ama tam olarak ne anlam ifade ettikleri ya da bağlantıları hakkında herhangi bir netlikten bahsetmek zordur. Robert Gilpin bir keresinde güç fikrinin, “uluslararası ilişkiler disiplininin en sıkıntılı alanlarından biri” olduğunu ifade etmişti (Gilpin, 1981: 13). Üzerinde gerçekten anlaşmaya varılan tek nokta, David Baldwin’ın şakayla karışık ifadesiyle, “bu konudaki bilgilerimizin tatmin edici durumda olmadığı”dır (2013: 273). Simon Reich ile Richard Ned Lebow’un dile getirdikleri hayal kırıklığı anlaşılabilir bir şeydir. Güç kavramı hâlâ alabildiğine tartışmaya açıktır.

Mutabakat yokluğunda, analizimizde pragmatizmi kabullenmekten başka bir seçeneğimiz bulunmuyor. Gücün, birçok biçimde işe karışan, kaypak bir kavram (niteliği itibariyle neredeyse bir bukalemunu andıran, karmaşık ve çok yönlü bir olgu) olduğunu kabullenmeliyiz. Her kilidi açacak sihirli bir anahtar yoktur (Finnemore ve Goldstein, 2013). Elimizin altındaki durumlarda bağlı olarak, gücün farklı boyutları ile yorumları arasında seçim yapmaya hazır olmalıyız. Araştırmayı önerdiğimiz konu ne olursa olsun, gücün nitelikleriyle içermelerinin son derece olumsuz⁶ olduğunu kabullenmeliyiz. Araştırmacılar, Michael Barnett ile Raymond Duvall’ın (2005: 40) tavsiye ettikleri üzere, “çalışırken çeşitli güç anlayışlarını kullanmalı; bu görevin üstesinden nasıl gelebileceklerini ortaya koymalı; gücün çok-biçimli niteliğini göz önünde bulundurmanın, uluslararası siyasete dair teorik kavrayışımızı nasıl geliştirip derinleştireceğini göstermelidirler”. Ya da Joseph Nye’nin (2011: xiv) lafı dolandırmadan söylediği üzere: “Güç daima bağlama bağlıdır”. Pragmatizm, güç analizinin pratikte dört temel soru kümesiyle uğraşması gerektiği anlamına gelir. Bunlar, gücün sırasıyla anlamı, kaynakları, kullanımı ve sınırlarıyla ilgilidir. Dört soru kümesinde de bağlam açıkça önem taşır. Herhangi bir belirli konuda gücü nasıl tanımlıyoruz? Güç nereden ortaya çıkıyor? Kabiliyetler nasıl eyleme dönüştürülüyor? Gücün sınırlarını ne belirliyor? Birlikte ele alındığında bu dört soru, gücün uluslararası ilişkilerdeki rolünü ciddiyetle inceleyen (parasal meseleler dâhil) her çalışmanın ana gündemini tanımlar.

ANLAMAMI

Öncelikle, güçle neyi kastediyoruz? Bu kitabın odak noktası *devlet* gücüdür: Egemen hükümetlerin kaynakları ve kabiliyetleri. Uİ akademisyenleri, devletlerin gücünü sıklıkla *etkileme* ile, yani başkalarının davranışlarını değiştirebilmeye bir tutarlar. Bu yaklaşımın geçmişi, “A, B’nin durduk yerde yapmayacağı bir şeyi ona yaptırabilmesi ölçüsünde B üzerinde güce sahiptir” diyen Robert Dahl’ın ilk çalışmalarına kadar geri gider (1957: 202-203). Güç basitçe sonuçları kontrol etme kapasitesi olarak anlaşılır –diplomasinin şakayla tanımlandığı gibi, “başkalarının, sizin istediğinizi yapmalarına izin verme”. Bu anlamda bir devlet, başkalarına fiilen baskı uygulayabilmesi ya da başkalarını zorlayabilmesi ölçüsünde; kısacası, **kaldıraç kullanabilmesi** ya da rızayı dayatabilmesi ölçüsünde güçlüdür. Baldwin’ın, gücü açıkça etkilemeyle ya da kontrolle bir tuttuğu, konuyla ilgili yakın tarihli çalışması tipik bir örnektir (Baldwin, 2013). Baldwin, güç analizinin geliştirilmesindeki öncü rolü nedeniyle uzun yıllardır saygı duyulan bir isimdir (Baldwin, 1979, 1989).

Ancak, etkileme, gücün olası yegâne anlamı değildir. Barış çalışmaları araştırmacısı Berenice Carroll’un (1972) uzun zaman önce bizlere anımsattığı üzere, can alıcı önemde ikinci bir anlamı daha vardır. Bu ikinci anlam, gücün genel sözlüklerde yer alan, eyleme geçme kapasitesi tanımına karşılık gelir (güç teriminin Latince kökeni *potere*, “-ebilme”, kelimesine gönderme yapar). Uİ ve UPE alanlarında bu, politika bağımsızlığıyla ya da bazılarının deyişiyle “politika alanı”yla ilgili bir meseledir. Bir devlet, tek taraflı olarak hareket edebildiği; yani, dışarıdan gelen baskılardan yalıtılmış şekilde serbestçe iş görebildiği ve başkalarının etkileme çabalarını savuşturabildiği ölçüde de güçlüdür. Bu anlamıyla güç, başkalarını etkileme anlamına gelmez; daha çok, başkalarının *sizi* etkilemesine izin vermemek anlamına gelir –başkalarının, sizin *kendi* istediğinizi yapmanıza izin vermesi. Bu anlamıyla gücün faydalı bir eşanlamlısı **özerklik** [otonomi].

Kavramsal olarak bakıldığında, etkileme ile özerklik, gücün (birbiriyle ilişkili olmakla birlikte) iki ayrı boyutu olarak anlaşılabilir. Bunlara sırasıyla *dışsal* ve *içsel* boyut diyebiliriz. Bunun kabaca bir benzeri, Uİ ve UPE yazınlarında giderek daha fazla yer bulan “üzerinde güç sahibi olma” [power over] ile “bir şeye gücü olma” [power to] anlayışları arasındaki bindik ayrımdır (Pansardi, 2011). Bir aktörün diğerleri *üzerindeki* gücüne yoğunlaşan akademisyenler, etkilemeden, yani *dışsal* boyuttan bahsediyor-

lardır. Öte yandan, aktörlerin neler yapabileceğine (*bir şeye* gücü olmaya) yoğunlaşınlarsa, özerklikten, yani içsel boyuttan bahsediyorlardır. Pratikte, gücün sadece bir değil, iki boyutu olduğu açıktır. Dahl'ın işaret ettiği üzere: “Etkilemenin mantıksal tamamlayıcısı özerklik” (1984: 33).

Ne yazık ki mevcut yazının büyük bir kısmı, özerklik boyutunu önemsemeyerek ağırlıklı olarak etkilemeyle ilgili sorunlara odaklanma eğilimindedir. “Bir şeye gücü olma”, sahnenin ortasında nadiren kendine yer bulur. Yakın tarihli bir örnek, ana vurguyu “özerklik mücadelesi”ne yapan Richard Harknett ile Hasan Yalçın'ın “gerçekçi yapısal teori”sidir (Harknett ve Yalçın, 2012). Ancak, iki boyut arasındaki ayrımın çok önemli olduğunu ileri sürüyorum. Her ikisi de toplumsal ilişkileri temel alır ve davranışsal açıdan gözlemlenebilir; ikisi kaçınılmaz olarak birbiriyle ilişkilidir de. Gerçek bir katkıda bulunmak için etkilemenin yanında özerklik de resme dâhil edilmelidir.

Herkes bu görüşte değildir. Birçoklarına göre bu, kılı kırk yaran bir ayrım, kavramsal bir gereksizlik olabilir. Etkilemenin özerklik kavramına içkin, pratikte ondan ayrı tutulamaz olduğu söylenir. İşe, uluslararası ilişkilerin kaçınılmaz olarak karşılıklı olduğu gerçeğiyle başlanır. Dolayısıyla, kaldırıcı potansiyeli, politika bağımsızlığının elde edildiği her durumda otomatikman ortaya çıkar. Tek taraflı olarak hareket etme kapasitesi, tanım gereği, diğerlerini şu ya da bu şekilde tepki göstermeye zorlayan yansımalar ve dalga etkileri (teknik ifadesiyle “dışsallıklar”) ortaya çıkarabilir. O anlamda, özerkliğin kaçınılmaz sonucu olarak bir miktar etkileme mutlaka ortaya çıkar. Bu ikisinin, birbirinin aslında hiç de tamamlayıcısı olmadığı söylenebilir. Aksine, bir bütünün iki parçasından ibaret görülebilirler.

Ancak, bu tür bir argüman, çok önemli bir ilave ayrımı görmezden gelir. İki ayrı etkileme *modundan* da bahsedebiliriz: Pasif ve aktif. Her iki mod da, bağımsız hareket etme kabiliyetinden kaynaklanır. Ama geleneksel etkileme kavramıyla ilişkileri birbirinden oldukça farklıdır.

Özerklikten doğal olarak kaynaklanan etkileme modu *pasiftir*, en iyi ihtimalle gücün rastlantısal bir yan ürününü temsil eder; iş görmesinin sırf özerkliğin kullanılması sayesinde olduğu söylenebilir. Dahası, ilgili etkiler dağınık ve yönlendirmeden yoksundur. Hiçbir eyleyicinin (eylemin) ya da niyetliliğin dahli yoktur. Pasif mod, güç analizinde etkileme denilince geleneksel olarak kastedilen, çoğu kez belli ölçüde hedeflemeyi ya da niyeti (David Andrews'in [2006b] sözleriyle, “amaçlı fiiller”i) ima ettiği düşünülen anlamdan oldukça farklıdır. Özerklik, aktif ve pasif modların yanı sıra, pasif potansiyeli *etkinleştirildiği*,

ekonomik ya da siyasî amaçlara ulaşmak için bilinçli bir şekilde kullanıldığı zaman, terimin kabul gören (gücün, başkalarının davranışları değiştirmeyi kasten amaçlayan boyutu) anlamıyla etkilemeye dönüşür. Aksi takdirde, potansiyel etkinleştirilmediğinde özerklik, kabul gören anlamıyla etkilemeden ayrı bir şey olarak kalır.

Özerklik ile etkileme arasındaki ayrım neden önemlidir? Bu fark önemlidir çünkü pratik bir mesele olarak devletler arasındaki güç dengesini nasıl kavradığımızı etkileyen derin içermeleri olabilir. Aslında, dışsal ve içsel boyutlar arasında çok önemli bir organik ilişki vardır. Akademisyenlerin hepsi aynı görüşte olmasa da, mantık bize gücün, kaldırıcı *potansiyeli* yaratan özerklikle başlaması gerektiğini söyler; o halde etkilemeyi (kaldırıcın kasten *etkinleştirilmesini*), işlevsel bakımdan türetilmiş bir şey olarak düşünmek en iyisi olacaktır. Pratikte, ülke dışında bir davranışı hedefleyebilme, öncelikle ülke içinde görece üst düzeyde politika bağımsızlığına kavuşup bunu sürdürmeden tasavvur edilemez gözükecektir. En başta da aktörler, dış kaynaklı kısıtlar olmaksızın amaçlarının peşinden gitmekte özgür olmalıdırlar. Ancak o zaman, otoritelerini *ilaveten* başka yerlerde kullanacak bir konumda olabilirler. Amerikan futbolunda söylendiği üzere, en iyi hücum iyi savunmayla başlar.

Bu demek değildir ki herhangi bir tekil bağlamda etkilemede bulunabilmek için uluslararası meselelerin *tüm* yönlerinde ve *tüm* coğrafi ilişkilerde özerkliğe sahip olunmalıdır. Devletler, başkalarının baskısı ya da zorlaması altındayken bile seçilmiş sorun alanlarında ya da ilişkilerde kaldırıcı başarıyla kullanabilirler. Ama bu şu anlama gelir: *Verili* bir bağlamda güç, ülke içinden başlar gibi gözüktür. Her şeyden önce politika yapıcılar, belirli bir sorun alanında ya da ilişkide, dış kaynaklı kısıtlar olmaksızın (başkalarının çıkarlarına uygun davranmak için tavizler vermekten ya da fedakârlıklarda bulunmaktan kaçınarak) ulusal amaçları takip etmekte özgür olmalıdırlar. İşte o zaman bir devlet, *ilaveten* başka yerlerde rıza gösterilmesini dayatacak bir konumda olacaktır. İçsel boyut olan özerklik, yabancıları belli ölçüde etkilemeyi sağlamakta *yeterli* olmayabilir. Ama *gerekli* gözükeceği kesindir –etkilemenin asli temeli. Herhangi bir verili bağlamda, özerkliği etkileme olmaksızın düşünmek mümkündür; ama etkilemeyi özerklik olmaksızın düşünmek oldukça zordur.

Bu anlayışın dikkate değer maddi sonuçları olabilir. Örneğin, Çin gibi ulusların son dönemi dışbüyümlerini ele alalım; bunun, küresel

güç dağılımını çarpıcı şekilde yaygın hale getirdiği düşünülmektedir. Ancak, gücün yayılmasının, etkilemeden çok esasen özerklik boyutunda gerçekleştiği öne sürülebilir. Yani, bazı yükselen ekonomiler dış baskılardan belli ölçüde yalıtılmışlık kazansalar da, pek azı olayları ya da sonuçları şekillendirecek kadar otoriteye sahiptir. Sonuç olarak, söz konusu olan, sistemde liderliğin yer değiştirmesinden ziyade yayılması olabilir pekâlâ –geçerli ekonomik yönetim yapılarındaki muğlaklığı azaltmayıp tam tersine artırabilecek bir değişim tarzı. Ben bunu ifade etmek için *lidersiz yayılma* [*difüzyon*] terimini öneriyorum (Cohen, 2008a). Bu bağlamda, iki boyut arasındaki ayrım açıkça önem taşır –her ne kadar pratikte mesele ampirik olup ancak olguların dikkatle analiz edilmesiyle çözüme kavuşturulabilecek olsa da.

Güç analizinin ilk sorusu dolayısıyla şudur: Gücün iki boyutu arasındaki ayrım ne kadar kullanışlıdır? Ele aldığımız konuya bakıldığında, etkilemeye odaklanılması yeterli midir? Yoksa, özerklik boyutuna da aynı ölçüde ağırlık verilmeden yapılacak bir analiz yanıltıcı mı olur? Açıktır ki başlangıç noktası (terimden neyi anladığımız) üzerinde anlaşılamazsak, gücün incelenmesinde fazla mesafe kat etmeyi bekleyemeyiz.

KAYNAKLARI

Bir sonraki soru gücün kaynaklarının ne olduğudur? Bu konuda mutabakata ulaşmak özellikle zordur. Söz konusu olan devletlerin kabiliyetleridir: Özerk şekilde faaliyet gösterebilme ya da etkileyebilme. Analizin bir düzeyinde akademisyenler, bu kabiliyetlerin nereden geldiği konusunda görüş ayrılığına düşerler; buna gücün *kökenleri* adını verebiliriz. Başka bir düzeyde, bu kabiliyetlerin kendilerini nasıl açığa vurdukları konusunda şiddetli tartışmalar yaşanır; buna gücün *yüzleri* denir. Güç analizinde kakofoninin bu kadar hüküm sürdüğü başka bir yer yoktur.

Gücün Kökenleri

Gücü ister özerklik isterse etkileme anlamında düşünelim, devlet kabiliyetlerinin nereden kaynaklandığının açıklanmasında iki karşıt yaklaşımın geleneksel olarak rekabete tutuştukları söylenebilir. Erken dönem gerçekçi teori-den ilham alan ilki, *gücün unsurları* (ya da *kaynak olarak güç*) yaklaşımıdır; gücü, şu ya da bu şekilde elle tutulur kaynaklarla özdeşleştirir. Bu görüşe göre güç, toprak parçası, nüfus, silahlı kuvvetler ya da doğal kaynaklar gibi devletin özgül özellikleridir. İkinci yaklaşım ise gücün dış kaynaklardan geldiğini savunur. Örneğin, bir devletin dış kaynaklardan güçlenmesi, dış baskıya karşı dirençli olmasını sağlar. Bu yaklaşım, gücün dış kaynaklardan geldiğini savunur. Örneğin, bir devletin dış kaynaklardan güçlenmesi, dış baskıya karşı dirençli olmasını sağlar. Bu yaklaşım, gücün dış kaynaklardan geldiğini savunur.

taya çıkışı daha yakın tarihli olan diğeri, Uİ teorisinde liberal bakış açısıyla daha bağlantılı olan *ilişkisel güç* (ya da *sosyal güç*) yaklaşımıdır. Bu görüşe göre güç, devletler arasındaki ilişkilerin yapısından türeyen bir nedensellik çeşidi olarak tanımlanır.

Gücün unsurları yaklaşımı, çeşitli maddi özellik listelerine dayandırılan birtakım popüler devlet gücü göstergelerinde somutlaşır. Uzun soluklu Savaş Korelasyonları (COW [*Correlates of War*]) projesinde geliştirilen Ulusal Kabiliyetler Bileşik Endeksi (CINC), belki en bilinenidir (Singer vd., 1972). CINC, savaş yapabilmekle ilgili olduğu düşünülen altı nesnel ölçüden oluşur: Askerî harcamalar, askerî personel, enerji tüketimi, demir-çelik üretimi, şehirli nüfus ve toplam nüfus. ABD hükümetine bağlı Ulusal İstihbarat Konseyi'nin geliştirdiği Küresel Güç Endeksi (GPI), bir başka örnektir (National Intelligence Council, 2012). GPI'nın hesaplanmasında gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH), nüfus büyüklüğü, askerî harcamalar ve teknoloji dikkate alınır –son dönemde, sağlık, eğitim ve yönetim için ilave değişkenler eklenmiştir. Üçüncü örneğimiz, web tabanlı *European Geostrategy* dergisinin yayınladığı (Rogers vd., 2014), dört farklı kategoriden (kültürel çekim, diplomatik nüfuz, ekonomik kuvvet ve askerî etki alanı) değişkenleri kapsayan Büyük Güçler İncelemesi'dir.

Yerkürenin diğer tarafında Çinli strateji düşünürleri, aynı geleneği takip ederek, Kapsamlı Ulusal Güç (CNP, *zonghe guoli*) adını verdikleri kendi göstergelerini geliştirmişlerdir; aralarında doğal kaynaklar, askerî kuvvet ile diğer siyasî, toplumsal ve teknolojik etkenler için endekslerin de bulunduğu, devletin sekiz özelliğine göre hazırlanır. Çin uzmanı David Shambaugh'a göre (2013) bu yaklaşım, ülkenin jeopolitik tutkularının ayrılmaz bir parçasıdır. Shambaugh şunu öne sürer: Çinli liderler, “diğer eski güçlerin deneyimlerini inceleyerek çok önemli bir ders çıkarmışlardır: Hakiki küresel güçler, çok boyutlu bir kuvvete sahiptirler. (...) Çinliler, gücün kapsamlı ve bütünleştirici olduğu fikrini iyi biliyorlar” (2013: 5-6). CNP, Çin'in diğer önemli güçlere oranla kabiliyetlerini karşılaştıracak yerli ve bilimsel bir ölçü sunmayı amaçlıyor (Pillsbury, 2000). Benzer şekilde Hindistan'da, ekonomik kabiliyet, askerî kabiliyet, nüfus kabiliyeti, teknolojik kabiliyet, dış ilişkiler kabiliyeti ile enerji güvenliğini kapsayan altı özellik kümesinin bir araya gelmesiyle Ulusal Güvenlik Endeksi (NSI) geliştirilmiştir (FNSR Group of Experts, 2012). Burada da niyet, ülkenin kabiliyetlerini diğer önemli güçlerle karşılaştırmaktır. İspanya'da Elcano Küresel Güç Endeksi'nin geliştirildiği, ulusların kendi sınırla-

rının dışındaki etkin konumlanmalarını ölçmeyi amaçlayan Elcano Küresel Mevcudiyet Endeksi (EGPI) de yakından bağlantılıdır (Olivie vd., 2014). Elcano Enstitüsü, her ulusun “mevcudiyet”i için hazırladığı kendi endeksinin daha geleneksel güç endeksleriyle karşılaştırarak, herhangi bir ülkenin “kendi sıkletinin üzerinde ya da altında yumruk atması”nın ne kadar olası olduğunu ölçmeyi amaçlar.

Gücün unsurları yaklaşımının çekiciliği açıktır. Doğaldır ki akademisyenler, ampirik analizde kullanışlı gözükten nicel ölçülerden hoşlanırlar. Ama sayısız kaynağın dikkat çektiği üzere, olumsuz taraflar da aynı ölçüde aşikârdır (Garrett ve Tsebelis, 1999; Guzzini, 2009). İlk olarak, gücü tahmin ederken hangi değişkenlerin hesaba katılacağı sorusu vardır. CINC’den EGPI’ye kadar gösterge bolluğunun gösterdiği üzere, ciddi analistler, devlet kabiliyetlerinin belirlenmesinde en önemli özelliklerin hangileri olduğu konusunda samimi görüş ayrılıklarına sahip olabilirler. Bir endeksteki bileşenlerin seçimi en iyi ihtimalle özneldir, hatta kimi zaman keyfidir. O nedenle, herhangi bir endeks tek başına oldukça yanıltıcı olabilir. İkinci ve daha esasa ilişkin olarak, farklı eyleyicilerin kabiliyetlerinin birbiriyle nasıl etkileşim gösterdiği sorusudur: Gücün stratejik boyutu. CINC ile benzeri göstergelerin tek yaptıkları, bir ülkenin kabiliyetlerini diğerlerinininki ile karşılaştırmaktır. Bu kabiliyetlerin nasıl bir ilişkili içinde oldukları hakkında hiçbir şey söylemezler. Açıkça söylersek, işe karışan *siyaset* hakkında söyleyecek hiçbir şeyleri yoktur. Nye (2011: 5) şöyle özetler: “Tek bir güç endeksi hazırlamaya yönelik herhangi bir girişim başarısızlığa mahkûmdur çünkü güç, farklı bağlamlarda değişkenlik gösteren beşeri ilişkilere bağlıdır.”

Alternatif ilişkisel güç yaklaşımıdaysa siyaset merkezdedir. Gücün, basitçe herhangi bir aktörün maddi özelliklerinden kaynaklanmasından ziyade fiili ya da potansiyel etkileşimlerin bir işlevi (toplumsal bir nitelik) olduğu varsayılır. Önemli olan, sezgisel olarak ne kadar cazip gözükürse gözüksün, “güç kaynakları”nın biriktirilmesi değildir. Aksine, sahnenin ortasında stratejik boyut yer alır. Kabiliyetler, kimin kime ve ne için bağımlı olduğuna bakarak anlaşılır.

Modern UPE disiplini, yaklaşık yarım yüzyıl geriye uzanan ilk girişimlerden beridir ilişkisel güç yaklaşımını yoğun bir şekilde kullanagelmiştir. İlham kaynaklarının en başında, iktisatçı Albert Hirschman’ın İkinci Dünya Savaşı ertesinde yazdığı, 1960’larda yeniden keşfedilinceye değin uzun bir süre ihmal edilen *National Power and the Structure of Foreign Trade* [Ul-

sal Güç ve Dış Ticaretin Yapısı] ([1945] 1969) kitabında yer alan içgörüler yer alır. Hirschman, Nazi Almanyası'nın Doğu-Merkez Avrupa ile Balkanlar'daki komşu ülkelerle ticaret ilişkilerine bakarak, uluslararası ticaretin gizli siyasetine ışık tutuyordu: Devletler arasında hâkimiyet ve bağımlılık koşullarının, dış ticaret asimetrislerinden nasıl doğal olarak ortaya çıkabileceği; ithalat ve ihracat politikalarının, siyasî baskı uygulamak ve kaldıraçtan yararlanmak amacıyla nasıl fırsatçı şekilde kullanılabileceği.

Daha sonra, 1970'lerde Robert Keohane ile Joseph Nye (1973, 1977), İkinci Dünya Savaşı sonrasının küresel ekonomisinde artan karşılıklı bağımlılığın içermelerini ele aldıkları, kilometre taşı niteliğindeki çalışmalarıyla **ilişkisel güç yaklaşımını daha da geliştirdiler**. Devletler, Keohane ile Nye'nin belirttikleri üzere, giderek iç içe geçmekteydiler. Dolayısıyla, her biri, her türden sorun alanında diğerlerine daha bağımlı hale gelmekteydi. Ama karşılıklı bağımlılık nadiren simetrik olduğundan, ilişkilerini daha kolaylıkla gözden çıkarabilecek daha az bağımlı devletler için avantajlar söz konusuydu. Keohane ile Nye, bir bütün olarak bakıldığında küresel sistemde "gücün, sorun alanlarında birbirleriyle ilişkiye geçen aktörler arasındaki asimetrik karşılıklı bağımlılık kalıplarından türediğini düşünme"nin mümkün olduğu sonucuna varıyorlardı (1973: 122). En basit haliyle temel soru şuydu: Kimin kime daha fazla ihtiyacı vardır? Genel olarak gücün, bir devletin, diğer devletlerin kendisine bağımlı olduğu şeyler üzerindeki kontrolünden meydana geldiği anlaşılabilir.

Son zamanlarda, sosyal ağ analizin (SAA) anayolcu Uİ ve UPE araştırmalarına dâhil edilmesiyle ilişkisel güç analizi teorik bir bütünlük kazanmıştır (Hafner-Burton vd., 2009). Sosyolojiden ödünç alınan SAA, ayrı ayrı aktörlerin özgül özelliklerine değil, farklı aktörlerin birbiriyle nasıl ilişki kurduklarına odaklanır. Verili bir sorun alanındaki etkileşimler, adına ağ denilen ve "birimlerden oluşan bir küme olup (...) herhangi iki birimin birbirleriyle bağlantılı olup olmadığını, nasıl ve ne ölçüde bağlantılı olduklarını saptayan bir kural" olarak tanımlanan bir yapı içerisinde gerçekleşir (Maoz, 2011: 7). Ayrı ayrı birimlere düğüm noktaları denilir; bunlar arasındaki ilişkiler ise bağlar, bağlantılar ya da patikalar olarak bilinir. Düğüm noktaları arasındaki bağlantılar, kalıcı bir ilişkiler kalıbı (bir ağ) yaratarak, aktörlerin sınırlandırılmasına ya da önlerinin açılmasına hizmet eder. Herhangi bir belirli düğüm noktasının kabiliyetleri, onun maddi özelliklerinden değil, (ağ içerisindeki konumunu belirleyen) diğer düğüm noktalarıyla bağlantıla-

rının mizacından kaynaklanır. Bir kaynakta özetlendiği üzere güç, “bireysel özelliklerden ziyade (...) ağ konumuyla, kalıcı ilişkilerle” doğrudan ilişkilidir; “ağ temelli görüşe göre kabiliyetler, ağı diğer üyeleriyle olan irtibatlarla bağlıdır.” (Kahler, 2009: 12).

SAA’da, güç analizi açısından konumun en önemli boyutu *merkezî konumdur*: İlişkiler yapısını muhafaza etmek için belirli bir düğüm noktasına diğerlerinin ne ölçüde bağımlı oldukları. Bir düğüm noktasının konumu ne kadar merkezîyse, gücü de fazla olur. Hem özerklik hem de etkileme artar. Biçimsel olarak merkezî konum, ağ içerisinde, söz konusu belirli düğüm noktasından geçmek zorunda olan patikaların sayısı ile kuvvetine göre ölçülür. Düğüm noktasından geçen bağlantılar arttıkça ve bu bağlar daha asimetrik hale geldikçe, aktörün merkezî konumu güçlenir. Yalın bir dille söylersek, merkezî konum, ilişkisel güç analizinde vurgulandığı gibi bir bağımlılık ölçüsüdür.

Ama günümüzde bile, gücün unsurları yaklaşımı yaygın şekilde kullanılmaya devam ediyor; bunun başlıca sebebi, ampirik çalışmalarda avantajlı gözükmesidir. İlişkisel asimetrilere kaynaklanan kabiliyetlerin nesnel şekilde ölçülmesi doğası gereği zordur. Bağımlılık ya da kontrol derecelerini nasıl doğru şekilde rakamlarla ifade edebiliriz? Bir ağdaki düğüm noktaları arasındaki bağlantıların sayısını ve kuvvetini nasıl tahmin edebiliriz? Buna kıyasla, elle tutulur birtakım varlıklar ile özelliklerden meydana gelen bir endeks oluşturmak çok daha kolaydır. Ama bu çabaların da, belirtmiş olduğumuz üzere, kendi sınırları vardır. Elle tutulur bir güç kavramı kimi zaman keyfi olabilir; herhangi bir güç kaynağı envanteri, özgül stratejik ve siyasî bağlam dışında ele alındığında son derece yanıltıcı olabilir. Katıksız nicel ölçümlerin elbette değeri tartışılmaz ama alternatif sosyal güç geleneğine daha fazla dayanan bir analizin bütünleyicisi olarak çok daha değerli olacaktır. Uygulamada, iki yaklaşım birbirini tamamlar ve en iyisi birlikte kullanılmalrı olacaktır.

Gücün İki Yüzü

Kökenler sorununun ötesinde belki çok daha zorlu bir mesele bulunur: Kabiliyetler kendilerini nasıl dışa vururlar? Gücün ille de proaktif olması, bilinçli bir niyet taşıması gerekir mi, yoksa gücün bazı biçimleri düpedüz “yapısal” olup, amaçlardan ziyade koşulların bir ürünü olabilir mi? Burada da, iki karşıt yaklaşım geleneksel olarak rekabet içindedir.

Birçok akademisyene göre doğrudan amaçlı eylem, kabiliyetlerin dışavurumu için mutlaka gerekli gözükmektedir. Dahl'ın ilk güç tanımının yaygın popülarlığı düşünüldüğünde, yazının büyük kısmında kavramın, davranışları kasten değiştirmeye niyetli bir çeşit aleni fiille ısrarla özdeşleştirilmesi anlaşılabilir bir şeydir. Güç, ikili ilişkilerin belirlediği sonuçsal mantıkla [*logic of consequence*] özdeşleştirilir. Amacın etkileme olduğu varsayılır –başkalarına, altta yatan kendi tercihlerine (ki burada çıkarlarla özdeşleştirilir) aykırı bir şeyi yaptırmak. Amaca ulaşılmasının, aralarında çeşitli yan ödeme (rüşvet) ve yaptırım (zorlama) biçimlerinin de bulunduğu mevcut politika araçlarının iyice ölçülüp biçilerek kullanılmasını gerektirdiği varsayılır. **Havuç ve sopanın proaktif kullanımı elzem görülür.**

Ancak, bazıları bu görüşe katılmaz. Hirschman'ın kitabının yeniden keşfedilmesinden önce bile ABD'li siyaset bilimciler Peter Bachrach ile Morton Baratz (1962), faydalı bir tespitte bulunarak, doğrudan amaçlı eylemin, gücün yüzlerinden yalnızca birini, üstelik en önemlisi de olmayabilecek birini temsil ettiğine işaret etmişlerdi. Gücün, (bireysel aktörlerin elde edebilecekleri ödüllerle cezaları belirleyen) sistemik altyapının yarattığı kısıtlar ve fırsatlar aracılığıyla daha dolaylı şekilde işleyen *ikinci* bir yüzü de olabilir. Davranışların itici gücü, aktörlerin tercihlerine karşın, *sistemik* düzeyde belirlenen sonuçsal mantık olabilir. Gücün ikinci yüzü açısından bakıldığında etkileme, ayrı ayrı özelliklerden ya da özgül karşılıklı bağımlılıklardan değil, ilişkilerin genel *yapısından* kaynaklanır. Önemli olan bilinçli niyet değil, durumun gereğidir. Gücün ikinci yüzü proaktif şekilde kullanılabilir ama ille de böyle olması gerekmez. Etkisi, “güçlü” aktör tamamen pasifken bile hissedilebilir.

İngiliz Susan Strange'in ilk olarak 1988 tarihli *States and Markets* [*Devletler ve Piyasalar*] kitabında tanıttığı yaklaşım, bu fikirlerle yakından ilişkilidir (Strange, 1988, 1994'te yayınlanan ikinci edisyonu). Bachrach ile Baratz gibi Strange de, küresel ekonomide karşılaştığımız ve kendi amaçları doğrultusunda “ilişkisel” güç ile “yapısal” güç adlarını verdiği iki etkileme biçimini birbirinden kesinkes ayırır. İlişkisel güç, Bachrach ile Baratz'ın ilk yüzü gibi (ve Dahl'i anımsatarak), A'nın, B'nin durduk yerde yapmayacağı bir şeyi ona yaptıрма gücüdür –yerleşik faaliyet çerçevesi içerisinde avantaj elde etme kapasitesi. Öte yandan, yapısal güç, “küresel politik ekonominin yapılarını şekillendirip belirleme gücü, (...) işlerin nasıl yürütüleceğine karar verme gücü, devletlerin birbirleriyle ilişki kurmalarını sağlayan çerçeveleri

şekillendirme gücü” idi (Strange, 1988: 24-25) –mevcut teşvik ve ödül/ceza yapısını kendi lehine değiştirerek avantaj elde etme kapasitesi. Dört temel yapı tespit ediliyordu: Güvenlik, üretim, finans ve bilgi. Strange, eğer ilişkisel gücün, geçerli oyun kurallarına göre kazanım sağlayabilmeye gönderme yaptığı söylenebilirse, yapısal gücün, oyun kurallarını yeniden yazarak kazanım sağlamayabilme olarak anlaşılması gerektiğini söylüyordu. Başka bir deyişle, yapısal güç, başkalarının önündeki seçenekler kümesini tanımlayan gündemi belirleme gücüydü.

Yıllar içerisinde Strange’in yaklaşımı olağanüstü rağbet gördü; görünün netliği ve içgörüsü şüphesiz bunda pay sahibiydi. Öne sürdüğü ilişkisel güç kavramı, kuşaklar boyunca İngiltere’de ve başka yerlerde akademisyenlerin temel ilham kaynağı oldu –başka çalışmalarımda İngiliz UPE ekolü dediğim akımın temel akidesi (Cohen, 2008b). Ancak, en ilham verici düşüncelerin bile sınırlılıkları vardır ve Strange’in güç hakkındaki düşünceleri de bundan istisna değildir. Hayal gücümüzü ne kadar zorlarsak zorlayalım, Strange’in derinlikli düşüncelerini, terimin kabul gören anlamıyla hakiki bir teori olarak tanımlamak mümkün değildir. Keohane’in işaret ettiği üzere (2000: x-xi), Strange “teoriyi hor görüyor”du ve nedensel analiz bakımından pek az şey ortaya koymuştu. Güç yapılarının kökenlerine ya da evrimine dair herhangi bir formel kavramsallaştırmadan yoksun olan yaklaşımı esasen betimleyiciydi. Dolayısıyla, yaklaşımı, başkalarının uğraşıp üstesinden gelecekleri birtakım gevşek uçlar bırakmıştı (Cohen, 2015a). Strange’in en sadık takipçilerinden birisinin de kabullendiği üzere, “ünlü dört yapısı” gerçekte “düzenleyici bir çerçeveden, teorinin yerine geçen bulgusal bir tipolojiden” daha fazlası değildi (Palan, 2003: 121).

Dahası, bilgi ve deneyimlerimizin ışığında bakıldığında, Strange’in yapısal güç kavramının, birçoklarının sandığı kadar özgün olmadığı açıktır. Bu elbette bir kabahat değildir. Ama Strange’in tarihsel mirasının ihtişamına biraz gölge düşürür. Şurası açıktır ki Bachrach ile Baratz bunu daha önce başarmışlardı. Benzer şekilde, 1977’de yayınladığım bir kitabımda (Cohen, 1977) –ki Strange pek de insafli olmayan bir değerlendirme yazısı yazmıştı (Strange, 1979), iki düzeyi “süreç gücü” ve “yapı gücü” olarak adlandırarak, Strange’in daha sonra yapacağı aynı ayrımı ortaya koymaya çalışmıştım. Daha yakınlarda, Eric Helleiner (2006) ile Carla Norrlof (2014a), gücün iki biçimi arasındaki ayrımın şeceresini ayrıntılarıyla açıklamışlardır. Strange, son yazılarının bazılarında, daha önceki katkıların farkında olduğunu gös-

termiştii –en açık örnek, diğeri başka isimlerin yanı sıra Steven Lukes (1974) ile Robert Dahl’ın (1984) ayrı güç “düzeyleri”yle ilgili teori geliştirme çabalarına atıfta bulunduğı 1994 tarihli makalesidir (Strange, 1994). Lukes ile Dahl, Strange’in yayınlanan sondan bir önceki kitabı *The Retreat of the State*’in [*Devletin Geri Çekilişii*] (1996) (kitapta tartışılmamalarına rağmen) kaynakça kısmında da kendilerine yer bulmuşlardır. Ancak, bu geçmiş örneklerin, esin kaynağı olarak kendi çalışmalarında oynamış olabilecekleri rollerden (elbette böyle bir şey söz konusuysa) ya da onların bakış açısıyla kendisinininki arasındaki karşıtlıklardan hiçbir yerde bahsetmez. Strange’in, bu doğrultuda düşünen ilk kişi olmadığı bugün açıktır.

Yapısal Güç

Strange’in yapısal güç kavramı, Bachrach ile Baratz’ın (bir yapısal güç biçimi olarak da anlaşılabilecek) gücün ikinci yüzüyle birçok bakımdan örtüşür. Her iki yaklaşım da, sonuçların belirlenmesinde esas vurguyu koşulların (yapının) rolüne yaparlar. Ama aralarında, kökeni nüfuzun iki modu (pasif ve aktif) arasındaki ayrıma uzanan önemli bir fark da vardır. Bir kez daha mesele, eyleyicilik [*agency*] sorunudur. Bu konu ise daha da can alıcı bir soruyu gündeme getirir: Yapısal güç zorunlu olarak faydalı mıdır? İlerleyen bölümlerde göreceğimiz üzere bu sorular önemlidir.

Bachrach ile Baratz’a göre gücün ikinci yüzü (onların yapısal güç versiyonu) esasen pasiftir. Kısıtlarla fırsatları şekillendirme kapasitesi ile de gözetilmez –çoğı kez, önemli bir aktörün özerkliğinin tesadüfi bir yan ürününden ibarettir. “Kendi başına hareket etme” gücü terimini ortaya atan Lloyd Gruber (2000), bu fikri iyi yakalamıştır: Sırf bağımsız şekilde hareket ederek, başkalarının elde edebilecekleri seçenek kümelerini kasıtlı olmaksızın etkileyebilme. Gruber’e göre bazı aktörler, kendi başlarına hareket ederek, “başka bir grubun (kaybedenlerin) elde edebileceğı seçenekleri kısıtlama etkisi yaratabilirler; oyunun kurallarını öyle değiştirirler ki bu diğeri grubun üyeleri, başlangıçtaki (...) statükoyu güçlü şekilde tercih etmelerine karşın, yeni kurallara göre oynayarak daha iyi duruma gelirler.” (Gruber, 2000: 7). Nedensel mekanizma, oyun teorisinin ardışık Stackelberg liderliğine benzer şekilde çalışır. Aktörlerden biri (lider) tek taraflı olarak hareket ederek, ödöl/ceza yapısını belirler. Niyetliliğin işe karışması gerekme de, diğeri (takipçiler) yine de nasıl yanıt vereceklerini kararlaştırmaya mecbur olurlar.

Bunun aksine Strange'e göre, eyleycilik tipik olarak çok daha fazla işin içindedir. Yapısal gücün, "bilinçli ya da kasıtlı olarak amaçlanması gerekmediği(ni), (...) gücün (sırf) 'orada bulunmak' suretiyle fiilen kullanılabilirliği"ni teslim ettiği doğrudur (Strange, 1996: 26). Ama ona göre bu, kavramın en ilgi çekici olmayan yanıdır. Onun görüşüne göre yapısal gücün bütün anlamı, avantaj elde edebilmektedir –sonuçları lehine olacak şekilde kontrol edebilme. Amaçlanmamış olsa bile, gündemi belirleme kapasitesi bir kez açığa çıktığında, liderin, kendi çıkarını öne çıkarmak için bu kapasiteyi diğerleri pahasına amaçlı şekilde kullanması kaçınılmazdır. Eğer kullanılmayacaksa, kuralları kendi lehine esnetebilmenin ne faydası olabilir ki? Mesele-
nin özü, ayrıcalığın hedefe yönelik kullanımıdır. Strange'in gerek *States and Markets*'da gerekse başka yerlerde yapısal güçle ilgili yaptığı açıklamalar, baskın aktörlerin (en belirginini de, o dönemde küresel hegemonyası, Strange'in göstermek için büyük çaba sarf ettiği üzere, her zamanki kadar büyük olan ABD'nin) proaktif politikalarını kapsıyordu çoğunlukla. "Bu modeli ya da analitik çerçeveyi kullanarak", diye yazıyordu Strange, "ABD hükümetinin (...) sistem içindeki ve üzerindeki yapısal gücünü aslında kaybetmiş olduğu sonucuna varmak kaçınılmaz gözükmektedir." (Strange, 1988: 28). Stefano Guzzini (1993), derinlemesine analizinde kavramın bu yanına "dolaylı kurumsal güç" der –oyunun kurallarının kasten manipüle edilmesi. Bachrach ve Baratz ile karşıtlık bundan daha büyük olamazdı.

Açıktır ki eğer Strange haklıysa, yapısal güç lider açısından iyi bir şey olmalıdır. Bu kesinlikle mantıksız bir önerme gibi gözükmeyecektir. Aslında bu, amaçlı şekilde kullanılan türdeki yapısal güç için neredeyse yüzde yüz doğru olacaktır. Eğer bir şeyler kazanılacağı umulmuyorsa neden oyunun kuralları kasten manipüle edilsin ki? Ama bilinçli niyet olmaksızın ortaya çıkan türdeki yapısal güç (sırf "orada bulunmak"tan kaynaklanan "kendi başına hareket etme" gücü) için bunun ille de doğru olması gerekmez. Kimi zaman, öyle koşullar söz konusu olabilir ki gündemi belirlemek aslında liderin faydasına değil zararına çalışabilir.

Konunun anlaşılması için günümüzde Çin'in küresel mal piyasalarında yeni yeni elde ettiği hâkim rolü düşünelim. Genelde bakıldığında, meşhur deyişle Orta Krallık piyasa lideri (gerçekten de, çok geniş bir yelpazeyi kapsayan gıda maddeleri, tarımsal hammaddeler, madenler ve yakıt çeşitlerinde dünyanın en büyük ithalatçısı) haline gelmiştir. Dolayısıyla, Çin'in birincil ürün fiyatlarını değiştirebilme kapasitesi eşsizdir. Orta Krallık'ın daha güçlü

büyümesi, dünya genelinde fiyatların doğrudan yükselmesine yol açar. Bu kesinlikle yapısal gücün bir örneği olarak görülebilir. Ama bunu, Çinliler açısından bir avantaj olarak görmek zordur. Tüm büyüklüğüne rağmen Çin, gerçek bir tek alıcı [*monopson*] gücünden yoksundur. Hâlâ büyük ölçüde bir fiyat alıcıdır, fiyat belirleyici değildir. Dolayısıyla, mal fiyatları yükselirse, Çinliler de yaptıkları ithalata daha fazla ödemek zorundadırlar. Yakın tarihli bir analizde gözlemlendiği üzere, “Çin küresel fiyatları yükseltebilir ama Çinli ithalatçılar bu yüksek fiyatları ödemek zorunda kalacaklarından, bu hiç de faydalı bir güç değildir.” (Breslin, 2013: 137).

Kısacası, yapısal gücün olumsuz yanları da olabilir. Bu, uluslararası paranın yapısal gücü meselesine geldiğimizde, aklımızda tutmamız gereken bir noktadır.

Daha Fazla Yüz

Gücün en az iki yüzünün (ilişiksel güç ve yapısal güç) olabileceği, Uİ ve UPE yazınında artık yaygın kabul görmektedir. Ama gece yayınlanan bir TV reklamında denildiği gibi: Az bekleyin, dahası var! Şimdi, gücün daha da fazla yüzünün resme dâhil olduğu tespit edilmektedir.

Gücün birinci ve ikinci yüzlerinin her ikisi de, tercihlerin verili ve değişmez olduğunu varsayar. Değişen şey, bu tercihleri gerçekleştirirken karşı karşıya olunan kısıtlar ile fırsatlardır. Ancak, yalnızca teşvik yapılarının değil, bizzat tercihlerin de değiştirilebilmesi olasılığını resme katarak, davranışlara sonuçsal mantığın yerine uygunluk mantığının [*logic of appropriateness*] rehberlik etmesi özendirilirse, başka karışıklıklar da ortaya çıkar. Tercihlerin şekillendirilmesi fikrini başlangıçta Steven Lukes (1974), sonradan gücün *üçüncü* yüzü denilecek şeyden bahsederken ileri sürmüştü –aktörlerin düşüncelerini, onların aksi takdirde görmezden gelebilecekleri ya da karşı çıkabilecekleri şeyleri istemeye ikna edecek şekilde etkileme kapasitesi. Lukes’in sözleriyle: “A, B’nin yapmak istemediği bir şeyi ona yaptırarak, B üzerinde güç kullanabilir ama aynı zamanda, onun bizzat isteklerini etkileyerek, şekillendirerek ya da belirleyerek de onun üzerinde güç kullanır.” (Lukes, 1974: 23). Gücün *üçüncü* yüzü, inşacı [*konstrüktivist*] teorinin savunduğu doğrultuda kimlik ile çıkarlar üzerindeki kurucu etkileri aracılığıyla işleyerek, mizacı itibariyle esasen bilişseldir.

İlk defa Nye’nin kullandığı (1990), artık herkesin aşına olduğu “sert” güç ile “yumuşak” güç ayrımı bununla yakından bağlantılıdır. Devletin

maddi kabiliyetlerinden kaynaklanan sert güç, gücün hem birinci hem de ikinci yüzlerinde belirgindir. Yumuşak güçse, bir devletin kültürel ve ideolojik cazibesinden kaynaklanan; algıları, inançları ve değerleri şekillendirmek üzere bilişsel düzeyde işleyen, daha somut olmayan etkileme biçimlerini kapsar. Yumuşak güç, asimile etme ile kimliğe olan vurgusuyla, gücün üçüncü yüzüne daha denk düşer. Nye'nin yakınlarda ifade ettiği üzere, "yumuşak güç, başkalarının sizin istediğinizi yapmalarını sağlayacak şekilde onların tercihlerini değiştirebilmeye dayanır." (Nye, 2008: 29). Gücün üçüncü yüzü, tanınmış Marksist teorisyen Gramsci'nin, küresel kapitalizmin temel kontrol mekanizmalarından biri olarak gördüğü hegemonya fikriyle de kabaca benzer. Hegemonyacı kültür aracılığıyla, diyordu Gramsci, kapitalizmin değerleri herkesin "sağduyulu" değerleri haline gelerek, statükonun sürdürülmesine yardım eder. Colin Hay (1997), gücün üç yüzünü *karar alma*, *gündemi belirleme* ve *tercihleri şekillendirme* başlıkları altında özetlemiştir.

Günümüzde, Barnett ile Duvall'ın önerdikleri (2005), üç değil *dört* güç çeşidi olduğunu öne süren yeni bir sınıflandırmamız bile var; bu çeşitler, iki analitik boyutun farklı birleşimlerine [*kombinasyon*] göre tanımlanırlar: Gücün işleyişine aracılık eden toplumsal ilişki türleri (özellik aktörler ya da kurucu toplumsal ilişkiler) ve aktörlerin kapasiteleri üzerindeki etkilerin ortaya çıkmasına aracılık eden toplumsal ilişkilerin özgülülüğü (doğrudan ya da dağınık). Gücün dört çeşidi şunlardır: (1) bir aktörün diğeri üzerindeki doğrudan kontrolünden oluşan *zorlayıcı güç*; (2) kontrolün, çeşitli etkileşim ilişkileri aracılığıyla dolaylı şekilde kullanıldığı *kurumsal güç*; (3) aktörlerin kimliği ile tercihlerinin, birbirleriyle doğrudan yapısal ilişki içindeyken oluşumunu kapsayan *yapısal güç*; (4) Anlam ve anlamlandırma sistemlerinde özelliğin toplumsal olarak dağınık üretimini içeren *üretken güç*. Zorlayıcı güç kabaca gücün birinci yüzüne, kurumsal güç ikincisine ve yapısal güç (bu sınıflandırmada) üçüncüsüne karşılık gelir. Yaklaşımın gerçek yeniliği, daha önce yazında açıkça öngörülmemiş olan dördüncü çeşitte, üretken güçte yatar.

Stephen Krasner'e göre (2013), Barnett-Duvall'ın sınıflandırması aslında güçle ilgili on yıllardır yapılan tartışmaları özetlemektedir. Kendi sözleriyle bu yaklaşım, "gücün, gerçekçiliğin pençelerinden kaçmasına izin verir. Farklı bakış açılarından, özellikle inşacılık yaklaşımından bakan akademisyenler de gücün üzerine eğilebilirler; bu yalnızca maddi temelli güç değildir." (Krasner, 2013: 347). Ama gerçeklikten kaçışın, Lukes, Nye ve Gramsci gibilerin daha önceki çalışmalarında zaten geliştirilmiş olduğu da öne sürülebilir.

Barnett ile Duvall'ın ileri sürdükleri derli toplu ikiye iki matrisin sezgilere hitap eden bir yönü vardır. Ancak, yaklaşım, gücün (dağınık toplumsal ilişkilere dayanan) dördüncü çeşidini karışıma dâhil ederek dikkatlerin (Uİ teorisyenlerinin en çok ilgilendikleri) bir devletin bir diğeriyle olan doğrudan ilişkilerinden uzaklaşması etkisi doğurmuştur. Üretken güç, yani gücün fiilen dördüncü yüzü, bazı analitik amaçlarla (özellikle, belirtmekte olan toplumsal normların ve özneler arası anlayışların incelenmesinde) kullanışlı olabilir ama devleti merkeze alan analize pek bir şey katmaz.

Sorular

Delayısıyla, ortada pek çok soru vardır. İlki, kaynak olarak güç yaklaşımı ile sosyal güç yaklaşımının karşıtlığıdır. Elimizin altındaki konu, (çoğu akademik araştırmada genellikle varsayıldığı gibi) ilişkisel güç kavramının daha ilgili olduğunu mu teyit ediyor, yoksa sahip olunan şeyler olarak güç kavramı üzerine yeniden düşünmeyi mi gerektiriyor? İkincisi, ilişkisel güç ile yapısal güç arasında karşıtlıktır. Konu, bir yapısal güç biçimine mi işaret ediyor, yoksa güç hâlâ esasen özgül araçlardan ve karşılıklı bağımlılıklardan mı kaynaklanıyor? Eğer yapısal güç söz konusuysa, bu proaktif şekilde mi kullanılıyor, yoksa pasif şekilde mi iş görüyor? Ayrıca, eğer pasif şekilde iş görüyorsa, liderin faydasına mı, yoksa zararına mı? Üçüncüsü, sert güç ile yumuşak gücün karşıtlığıdır. Bağlama göre sonuçsal mantık ile uygunluk mantığı ayrımı ne kadar kullanışlıdır? Dördüncüsü, Lukes destekli Barach ve Baratz'ın klasik üçlü yüz tipolojisi ile Barnett ve Duvall'ın dikkat çektikleri ilave dördüncü güç çeşidi arasındaki karşıtlıktır. Üretken güç kavrayışı, ele alınan belli bir konu açısından herhangi bir değer katıyor mu?

KULLANIMLARI

Ardından, özellikle gücün dışsal boyutuyla ilgili olan bir soru kümesi gelir: Kaynağı ne olursa olsun gücün, etkilemede bulunmak için kasıtlı ve hesaplı *kullanımı* –Andrews'ın “etkileme girişimleri” dediği şey (Andrews, 2006b). Reich ile Lebow'un savundukları üzere, “kabiliyetler, gücün yalnızca bir bileşenidirler. Güç, devlet kabiliyetlerinin mizacına, bunların nasıl geliştiklerine ve nasıl kullanıldıklarına da bağlıdır.” (Reich ve Lebow, 2014: 5). Buradaki temel mesele devlet yönetme maharetidir [*statecraft*]: Kabiliyetleri eyleme dönüştürme zorluğu.

Devlet yönetme maharetinin çoğu zaman potansiyelin gerisinde kaldığı, dünya meselelerini takip edenler için aşîkârdır. Görünüşte güçlü olan devletler, ellerinin altındaki güç kaynaklarını her zaman kullanamazlar. Bu, kabiliyetler ile eyleyciliği birbirinden net şekilde ayırma ihtiyacını akla getiriyor. Esas karar alıcılar kendi tercihlerini bilseler de, her zaman bu tercihlere göre hareket edemeyebilirler. Nye'nin savunduğu üzere, "gücü dönüştürme (kaynaklardan başlayıp davranışsal sonuçlara ulaşma), can alıcı bir aracı değişkendir." (Nye, 2011: 8). James March (1966), "temel kuvvet modelleri" ile "kuvveti etkinleştirme modelleri" arasında yaptığı ayrımla meselenin özünü uzun süre önce kavramıştı. Varlığı farz edilen kabiliyetler vardır ama bir de bunların fiilen uygulanması vardır; bu ikisi bambaşka şeylerdir. Kuvvet aslında etkin hale gelmeyebilir. Baldwin (2013), buna "potansiyel güç sorunu" der.

Potansiyel güç sorunu nasıl açıklanabilir? Kuvvet neden etkin hale gelmeyebilir? Olası en az üç açıklama vardır. İlk olarak, maliyetler meselesi vardır. Hükümetler, bir etkileme girişiminin potansiyel faydalarını düşünmekle yetinemezler. Yapılacak şeyin önemli maliyetleri de olabilir. Sonuçsal mantığa güvenen, rasyonel politika yapıcıların yanıtlaması gereken soru şudur: Bir etkileme girişiminin potansiyel kazancı, ülke içindeki ya da dışındaki olası kayıp risklerine ağır basacak kadar büyük olacak mıdır?

İkincisi, hükümetin dış ilişkilerde manevra alanını daraltabilecek iç siyaset meselesi vardır. Robert Putnam'ın (1988) çok önceleri bize hatırlattığı üzere, devlet yönetme mahareti "iki düzeyli bir oyun"dur; ülke dışındaki girişimler, eğer içerideki tercihler yapılanmasıyla uyuşmazsa, ciddi ölçüde zorlukla karşılaşabilirler. Başlıca çıkar gruplarının direnişi ya da ülkenin siyasî kurumlarının karmaşıklıkları, esas karar alıcıları felce uğratabilir. Bir başka ifadeyle, dışarıyla ilişkileri biçimlendirmek, uygulamak ve uygulanmasını sağlamak için gereken iç "politik kapasite"den yoksun olabilirler.

Üçüncüsü, Baldwin'ın (2013) "yerine geçerlik [*fungibility*] sorunu" dediği şeydir –eldeki göreve en uygun politika araçlarını bulma sorunu. Gücün amaçlı kullanımı yalnızca niyeti değil, aynı zamanda araçları, yani davranışları şekillendirmek üzere kaldırıcın aktif şekilde uygulanmasını sağlayacak pratik aletleri gerektirir. Etkilemede bulunmanın birçok yolu vardır. Başlı başına güç, belirli araçlarla açığa çıkarılıp uygulanmadığı sürece faydasızdır.

Geçmiş Harold Lasswell (1958) ile Baldwin'ın (1985) klasik çalışmalarına kadar uzanan standart Uİ teorisi, devlet yönetme maharetini dört genel kategoriye ayırır: (1) Kamusal diplomasi: Enformasyon manipülasyon-

nu; (2) Resmî diplomasi: Temsil ve müzakere; (3) Ekonomik açıdan devlet yönetme mahareti: Malların, hizmetlerin ya da paranın ulaşılabirliğini yönetme; (4) Askerî açıdan devlet yönetme mahareti: Fiilen şiddete, silaha ve kuvvete başvurulması ya da başvurma tehdidi.

Etkileme girişimlerine kalkışmayı arzulayan hükümetlerin karşılaştıkları zorluk, belirli amaçlara ulaşılması için ülkenin genel gücünden en iyi şekilde yararlanacak araçları bulmaktır. Bu hiç de kolay bir iş değildir. Açıktır ki güç, her durumda aynı ölçüde etkili olan, farklılaşmamış bir kütle değildir. Dahl, bu fikri, “toptancı” güç kavramı diyerek şiddetle eleştirir. Pratikte, tek tek bakıldığında etkileme araçları, en önemlileri kapsamı, etki alanı ve ağırlığı olmak üzere, ilgili çeşitli vektörlere göre büyük farklılıklar gösterebilirler (Baldwin, 1999). *Kapsam*, bir devletin eylemlerinin etkilediği konu yelpazesine; *etki alanı*, onun etkilemesine tabi olan diğer aktörlerin sayısına; *ağırlık*, diğer aktörlerin davranışlarının gerçekten değiştirilebilmesi olasılığına göndermede bulunur. Bu gibi ayrımlar önemlidir çünkü belli koşullar altında bir hükümetin işine yarayan araçların, başka koşullarda işe yaramayabileceği ya da aynı ölçüde etkili olamayabileceği gün gibi açıktır. Başka bir deyişle, güç kaynakları birbiriyle değiştirilebilir (yani birbirinin yerine geçer) olmayabilir. Mevcut araçlar, değerlerinden fazla bir şey kaybetmeksizin birbirleriyle ikame edilebilirler mi? Devletler önemli güç kaynaklarına sahip olabilirler ama seçili bağlamda başarı için ihtiyaç duyulan araçlardan yine de mahrum olabilirler.

Bu nedenle, buradaki sorular iki yönlüdür. İlk olarak, potansiyel güç sorunu ciddi bir mesele midir? Güçlü gözükten devletlerin, bağlama göre kendilerinden beklendiği kadar etkilemede bulunamadıkları bariz örnekler var mıdır? İkinci olarak, bu durumun en dikkat çekici açıklamaları hangileridir? Kabiliyetlerin eyleme dönüştürülemediği örneklerde bunun sorumlusu nedir?

SINIRLARI

Son olarak, gücün *sınırlarına* geliyoruz. Etkilemede bulunma kapasitesi çeşitli şekillerde tanımlanabilir: Gücün üç ya da dört yüzü; ilişkisel ya da yapısal güç; yumuşak ya da sert güç. Ama kapasite amaçlı şekilde etkinleştirilse ve kaldırarak uygulayacak pratik araçlar bulunsa bile, rızanın fiilen dayatılabileceğinin garantisi yoktur. Güç mutlak değildir.

Pratikte, gücün sınırları esnektir ve koşullara bağlı olarak önemli ölçüde değişebilir. Belki de en önemli değişken, alakalı karşılıklı bağımlılıklar yapısındaki asimetrinin *derecesidir*. Bunlar, bir devletin gücünün “ağırlığı”nı

belirlemeye yardımcı olurlar. Acaba daha az bağımlı bir devlet, başkalarının bağımlı olduğu bir şey üzerinde tekele yakın bir kontrole mi sahiptir, yoksa rakiplerle uğraşmak mı zorundadır? Etkili bir tekelin yokluğunda, en kararlı etkileme girişimleri bile hedef alınan aktörlerin direnciyle karşılaşarak, girişim sahibinin arzuladığının çok gerisinde kalan sonuçlara yol açabilir. Hedef alınan aktörler, güç kaynaklarının istismarına yönelik aleni girişimlerle karşılaştıklarında stratejik tepkiler gösterebilir, kendi alternatif güç kaynaklarından yararlanmanın yollarını arayabilir ya da benzer durumdaki başka ortaklarla ittifaklar kurabilirler (“dengeleme”). Niyet ve araçlar, gücün etkili kullanımı için zorunludur ama hiç de yeterli değildir.

Daha da kötüsü, gücün kullanılması zamanla kendi kendinin en büyük düşmanı haline gelerek, kaldırıcın giderek aşınmasına, hatta etkilemede net bir kayba yol açabilir. Giulio Gallarotti’nin (2010) “gücün laneti”yle kastettiği budur: Güç birikiminin, zamanla bir devletin sonuçlar ya da diğerlerinin davranışları üzerindeki kontrolünü azaltacak bir rol oynaması riski. Gallarotti’nin sözleriyle, “güç arayışı sıklıkla kendi mahvının tohumlarını eker.” (2010: 9). Ülkeler “güç yanılması”nın (gerçekte ne kadar güçlü olduğu konusunda yanlış fikre kapılmanın) kurbanları olabilirler. Kırılganlıklar hafife alınabilir; kabiliyetler boşa harcanır; dengeleyici karşı eylemler ve diğer olumsuz geri bildirimler önemsenmeyebilir. Güç kendi sonunu hazırlar.

Burada sorular üç yönlüdür. Birincisi, gücün kullanımının sınırları olduğunu gösteren güçlü deliller var mıdır? Etkileme girişimlerinin aktif şekilde yürütülmesi ölçüsünde, hedef alınanlar direnmeye mi, kabullenmeyi mi eğilimlidirler? İkincisi, gözlenen sonuçlar neyle açıklanabilir? Bağlamına göre ayrı ayrı devletlerin kaldırıcı “ağırlığı” neyle açıklanabilir? Üçüncüsü, güç lanetinin belirtileri var mıdır? Gücün kullanılması kendi kendini baltalar hale mi gelir?

SONUÇLAR

O halde, genel olarak bakıldığında güç analizinin uzunca bir gündem listesi vardır. Elimizdeki konu ne olursa olsun, tartışmanın asıl odağını dört mesele tanımlar: Anlamı, kaynakları, kullanımları ve sınırları. Her biri çok yönlü olan bu meseleler, farklı soru kümeleri doğurur. Pragmatizm, herhangi bir verili bağlamda dört soru kümesinin hepsinin dikkate alınmasını gerektirir. Aksi takdirde, güç her zaman olduğu gibi fazlasıyla tartışmalı bir kavram olarak kalacaktır.

3

Parasal Güç

Para aşkı satın alamaz ama pazarlık payını artırır.

CHRISTOPHER MARLOWE (1564-1593)

Parayı ve gücü ayrı ayrı değerlendirdik. Artık ikisini bir araya getirme zamanı geldi. Burada analize en geniş düzeyde, genel uluslararası parasal güç kavramıyla başlıyoruz. Uluslararası parasal ilişkilerde gücün kaynakları nedir? Parasal güç nereden ortaya çıkar? Kendini nasıl dışa vurur? Para, bu özgül bağlamda nasıl bir rol oynar?

Bu bölümde, parasal meseleler bağlamında gücün tamamen özerklikle ilgili olduğu savunuluyor. Devletlerin karşı karşıya oldukları ana mesele, dışsal dengesizliğe uyum gösterme yükünün paylaşımı meselesidir. Parasal gücün en önemli temeli, ödemelerde uyum göstermenin doğuracağı maliyetlerden kaçınma kapasitesidir –devletin politika alanını, dışsal kısıttan olabildiğinde azade tutma. Yurtdışında etkilemede bulunmanın çeşitli araçları ile fırsatları, bu kökenlerden gelişip ortaya çıkar.

Diğer bütün koşullar aynıyken, bir devletin uyum maliyetlerinden kaçınma kapasitesi (diğer devletlere oranla) ne kadar büyükse, parasal gücü de o ölçüde fazla olacaktır. Ama şeytan elbette ayrıntıda gizlidir. Uyum maliyetleriyle neyi kastediyoruz? Uyum maliyetlerinden kaçınma kapasitesinin kaynakları nelerdir? Sınırları nelerdir? Bir ulusun para biriminin, bir güç kaynağı olarak özgül rolü nedir? Bu önemli sorunların ele alınması, bu bölümün amacıdır.

Kısaca belirtmek gerekirse, uyum maliyetlerinin iki biçimde ortaya çıkabileceğini savunuyorum: *Süregiden* uyum maliyeti ve *geçici* uyum maliyeti. Bu maliyetlerin her birine karşılık gelen özgül bir parasal güç biçimi vardır: Sırasıyla, uyumu *erteleme* gücü ve uyumu *saptırma* gücü. Saptırma gücünün kaynakları, ulusal ekonomilerin yapısal niteliklerinde yatar. Erteleme gücüyse, aksine, aralarında özellikle merkez bankası rezervleri ile dış borçlanma kapasitesinin de bulunduğu, finansal değişkenlerden kaynaklanır. Paranın uluslararasılaşması, dış kredilere erişimi önemli ölçüde genişleten bir imkân olarak resme dâhil olur. Ulusal para birimleri uluslararası roller üstlenen az sayıdaki ayrıcalıklı devletin erteleme gücü pekişir.

ÖNCEKİ TARTIŞMALAR

Giriş bölümünde işaret edildiği üzere, modern UPE disiplini, parasal ilişkilerde güç kavramı hakkında şaşılacak kadar az şey söylemiştir. Genel kabul gören bir parasal güç teorisi yoktur. Elimizde, neredeyse hiçbir konuda mutabakatın söz konusu olmadığı, parçalı ve dağınık bir yazından başka bir şey yok. Uİ disiplininin daha genel güç analizi yaklaşımında olduğu gibi burada da teorik bir kafa karışıklığı ve kakofoni ile karşı karşıyayız.

Parasal güçle ilgili yorumlar, kaba hatlarıyla dört kümede toplanma eğilimindedir. Birincisi, parasal güç kavramını basitçe verili bir şey olarak kabullenen tartışmalardır. Fazlasıyla aşına olunan bir kavram olması, herhangi bir açıklama ihtiyacını gereksiz kılıyor gibi gözükür. Tanınmış akademisyen Joanne Gowa'nın, 1970'lerde yaşanan önemli bir parasal müzakereyle ilgili makalesi, aydınlatıcı bir örnektir (Gowa, 1984). Güçle ilgili mülahazalara yer verilmesine öncülük ettiğinden sıklıkla alıntılanan bir makaledir. Mesele, yeşil papelin geleceğinin bulutlarla kaplandığı bir ortamda aşırı dolar rezervi mevcutlarını emmek üzere Uluslararası Para Fonu'nda bir ikame hesabının oluşturulması önerisiyle ilgiliydi. Gowa'nın tüm analizi, ABD'nin parasal gücünün gerilemekte olduğu varsayımına dayanıyordu. Ne var ki, kavramın altında yatan niteliklere ya da kaynaklara dair herhangi bir analiz şöyle dursun, kavramın tanımını bile sunmuyordu. Üzücü olsa da, bu ihmal kesinlikle istisnai değildi. O zamandan bugüne başka birçok tartışmada da aynı yoldan gidilmiştir. Bu yaygın bir pratiktir.

İkinci küme, parasal gücü daha ciddiye alır ama çoğunlukla sınırlarına yoğunlaşır. Parasal gücün kullanılmasını ne engelleyebilir ya da zamanla aşınmasına ne sebep olabilir? Çoğu kez tartışmaların öznesi, İkinci Dün-

ya Savaşı sonrasında küresel hegemonu olan, parasal hâkimiyetini er ya da geç kaybedeceği uzun süredir beklenen ABD’dir. Robert Keohane’in, *After Hegemony [Hegemonyadan Sonra]* (1984) dünyanın neye benzeyebileceği hakkında yazdıklarının üzerinden 30 yıldan fazla zaman geçti. Amerika’nın aralıksız yükselen uluslararası borçluluk düzeyinin rolü, ilginin odağında bulunuyor. Helen Milner’den (1993) tutun da Jonathan Kirshner’e (2014) kadar pek çok akademisyen, dış borçların, Amerika’nın dünya siyasetindeki konumu açısından içermelerini sistemli şekilde incelediler. Ama tüm vurgu, kaldırıp kapasitesinin nereden kaynaklandığından ziyade etkilemenin nasıl sınırlanabileceği üzerinedir.

Üçüncüsü, etkilemenin iş görmesini sağlayabilecek farklı patikalara odaklanmak amacıyla parasal gücün kökenleriyle ilgili soruların etrafından dolaşıp geçen tartışmalardır. Her ne kadar geleneksel güç analizinin diline nadiren başvurulsa da, bu tür katkılar aslında tamamen gücün çeşitli yüzleri hakkındadır. Kirshner (1995) gibi bazı akademisyenler, asıl vurguyu, parasal kabiliyetlerin doğrudan araçsal kullanıma (gücün ilk yüzüne) yaparlar. Kirshner’in çığır açan kitabı *Currency and Coercion*’ın başlığı, nereye odaklandığını zaten ima eder. Bilinçli etkileme girişimlerini akla getirdiği besbelli olan dayatma ya da dışlama gibi terimleri tercih etmesi de aynı şeyi ima eder. *Currency and Coercion*’ın büyük bir kısmı, Kirshner’in parasal güç “pratiği” dediği şeyle, yani devlet amaçlarını gerçekleştirmek için kaldırıcın kasıtlı kullanımıyla ilgilidir.

Diğer akademisyenler, yapısal güç (gücün ikinci yüzü) olarak görülebilecek şeylere daha fazla ilgi gösterirler. Uluslararası sermaye piyasası düzenlemeleri konusundaki öncü analiziyle Beth Simmons (2001) buna bir örnektir. Ona göre, ABD’nin (tanımını yapmadığı) “finansal gücü”, düzenlemelerde ahengi alabildiğine etkilemektedir. Amerika ne yaparsa, “finansal piyasalarda bağlamı önemli ölçüde değiştirme potansiyeline sahip olarak, dünyanın geri kalanında düzenleyicileri etkiler” (Simmons, 2001: 596); ardından onlar da, ABD’nin yaptıklarını taklit mi edeceklerini, yoksa onlara direneceklerine mi karar vermelidirler. Mantık, ABD’nin ilk hamle yapan oyuncu olarak diğerleri için ödül/ceza yapısını tek taraflı olarak belirlediği, de facto [*fili*] Stackelberg liderlik modeline dayanıyormuş gibi gözükür. Strange’in yapısal güç anlayışının parasal ilişkilerde geçerli olduğunu göstermeyi amaçlayan Eric Helleiner (2006) ile parasal meselelerde ABD’nin faydalandığı eşsiz “yapısal avantajları” aydınlatmaya çalışıp duran Carla

Norrlof (2008, 2010), bu yaklaşımın diğer örnekleridir. Kirshner'in, teşvik yapılarının yeniden düzenlenmesiyle etkisini gösteren "tuzağa düşürme" kavramı da yakından ilintilidir (Kirshner, 1995).

İnşacılıktan ilham alan kimileri ise uygunluk mantığına (gücün üçüncü yüzüne) başvururlar. En iyi bilinen örneği, Avrupa'da ortak bir para birimi yaratılması tarihî kararında fikirlerin gücüne ışık tutan ufuk açıcı çalışmasıyla Kathleen McNamara'dır (McNamara, 1998). Onun iddiasına göre, Avrupa hükümetlerinin amacı, parasal istikrarı ve neoliberal politikaları güvenceye almaktır. Esin kaynağı, ekonomik başarısıyla bölgesel ortaklarının gıptayla baktıkları standardı belirleyen Almanya idi –sonuçta, yumuşak gücün sergilenmesi.

Ancak, hangi patika seçilirse seçilsin, gücün *nedenlerinden* ziyade *etkileri* (davranışların etkilenip etkilenmediği, etkileniyorsa nasıl etkilendiği) odak noktasını oluşturmaya devam eder. İnsanın aklına Dahl'ın "toptancı" güç kavramı dediği şey geliyor. Kabiliyetler basitçe varsayılır, ham bir potansiyel. Tek sorun, bu kabiliyetlerin kendilerini nasıl (Colin Hay'ın terimlerini hatırlarsak, karar almayla mı, gündemi belirlemeyle mi, yoksa tercihleri şekillendirmeye mi) dışı vurmaya başaracaklarıdır.

Son olarak, dördüncü bir küme daha vardır: Gücün sınırlarının ya da kullanımlarının ötesine geçerek, kavramın altında yatan anlamı ve kökenleri sistemli şekilde keşfetmeye çalışan birkaç cesur ruh. Bunlardan belki de en önde geleni, "uluslararası parasal gücün kaynaklarından ziyade nasıl ifade edildiğiyle ve neleri yapabileceğiyle ilgilenen" akademik çalışmaları haklı olarak eleştiren Eric Helleiner'dir (2008: 355). Anmaya değer bir katkısında Helleiner (2006), parasal gücün "mikro düzey"deki kaynakları dediği şeyi vurgular. Bu kaynaklar, hâkim devletin, finans piyasalarında hem düzenlemeyle ilgili eğilimleri hem de kriz yönetimini etkileyebilmesinin yanı sıra kimlik ve öz çıkar algılarını etkileme kapasitesini kapsar. "Hâkim devletin bu unsurları nasıl şekillendirebileceğiyle ilgilenilmesi", onun savunduğuna göre, "parasal gücün (...) mizacı hakkında önemli içgörüler sağlar" (Helleiner, 2006: 89).

Helleiner'in üzerinde durduğu etkenlerin anlamlı olduğu yadsınamaz. Ama burada da bir sorun vardır. Bu unsurlar gerçekten de gücün *kaynakları* olarak görülebilirler mi? Gerçekte, bunların her birinin, parasal gücün nihai kökenlerinden biri olmaktan ziyade devletin parasal meselelerdeki *kabiliyetlerinin* dışarı vurumu olarak kavranması en doğrusu olacaktır. Ne gariptir

ki, diğer pek çokları gibi Helleiner de, gücün nereden kaynaklandığından ziyade neleri başarabileceğiyle daha çok ilgilenir gibi gözükmektedir. Önceki bölümde gördüğümüz üzere, herhangi bir güç analizi, gücün kökenleri ile olası ifade modlarını birbirinden net bir şekilde ayırt etmelidir. Finansal düzenlemeleri ya da kriz yönetimini etkileme, gücün birinci ya da ikinci yüzlerinin ifadeleri olarak anlaşılabilirler; tercihleri şekillendirebilmek, elbette üçüncü yüzle kastettiğimiz şeydir. Bu durumda, hepsi de gücün temel kaynaklarını değil, kabiliyetlerin araçsal kullanımını tasvir ederler. İşte bu nedenle bu bölümde, analizin makro düzeyine ve uyum maliyetlerini paylaşmanın temel önemine vurgu yapıyorum. Parasal gücün gerçek kökenleri **burada bulunabilir.**

Kabul etmeliyim ki uyum maliyetlerine odaklanmam öyle yeni bir şey değildir. Parasal gücün kaynaklarını araştırarak kadar cesur olan başka akademisyenler de uyum yükünün paylaşımını analizlerinin tam göbeğine yerleştirmişlerdir. Bunlar arasında, David Andrews, Miachel Webb, Randall Henning, Matthias Kaelberer ile daha yakın dönemden Mattias Vermeiren'in adlarını anabilirim (Andrews, 1994; Webb, 1994; Henning, 1998; Kaelberer, 2001, 2005; Vermeiren, 2014). Ama (benim daha önceki girişimlerim de dâhil olmak üzere [Cohen, 1977, 2000]) yıllar boyunca yapılan çoğu değerlendirmede, uyum maliyetleriyle aslında neyin kastedildiğinin maalesef belirsiz bırakılması eğilimi yüzünden analiz eksik kalmıştır. Eğer parasal gücün kaynaklarını eksiksiz şekilde kavramayı başaracaksa, yük kavramının, ödemelerde uyum gösterilmesi bağlamında tam olarak ne anlama geldiğine dair sistemli bir anlayışa ihtiyacımız vardır. 2006'da yayınlanan bir makalemde (Cohen, 2006), gerek uyum maliyetleri kavramının, gerekse bu maliyetlerin parasal gücün doğuşunda oynadıkları rolün daha eksiksiz bir yorumunu geliştirmeye başlamıştım. Bu bölüm, söz konusu eski makalenin içgörülerini dayanak alıyor.

UYUM YÜKÜ

Dolayısıyla, dışsal bir dengesizliğe uyum gösterme yükünün paylaşımı ile başlayacağız. Devletin, uyum sürecini erteleterek ya da uyum yükünü başkalarına saptırarak, uyum maliyetlerinden kaçınma kapasitesinin, parasal gücün analizinde merkezî olduğunu savunuyorum.

Ödemeler Dengesi

Uyum, devletler arasındaki parasal ilişkilerin doğal bir parçasıdır. Bir ülke, herhangi bir verili dönem boyunca hem para girişleri hem de çıkışları yaşar –bir yanda, mal (mal ticareti) ve hizmet (“görünmeyen kalemler”) ihracatı satışlarından ya da ülkeye giren çeşitli sermaye hareketi biçimlerinden elde edilen gelirler; öte yanda, mal ve hizmet ithalatına ya da ülkeden çıkan çeşitli sermaye hareketi biçimlerine yapılan harcamalar. Giriş ve çıkışların özetine *ödemeler dengesi* denir –bir ülkede yerleşik olanlar ile dünyanın geri kalanı arasındaki tüm parasal işlemlerin kaydı. Her ulusun, tanım gereği, bir ödemeler dengesi vardır.

Sorun, *ödemeler dengesinin her zaman dengede olmamasıdır*. Gelirler harcamaların üzerine çıkabilir ya da altında kalabilir. Ekonomi fazla ya da açık verebilir. Dışsal dengesizlikle (denge yokluğuyla) kastettiğimiz budur. O halde soru şudur: Bir ülke bu konuda ne yapabilir? Esasen, iki seçenek vardır: *Finansman* ya da *uyum*. Ya dengesizliğin karşılığı ödenecektir ya da ortadan kaldırılacaktır.

Açık durumunu ele alalım. Finansman, dış harcamaların dış gelirleri aşan kısmının karşılığını ödemek için gereken paranın bulunması demektir. Konuya yabancı olanlar, sorun değil diye düşünebilirler. Çoğu ülkenin, merkez bankasının basıp yönettiği kendi parası vardır. Ekonominin dış yükümlülüklerinin karşılığını ödemek için neden basitçe daha fazla para basılmasını ki? Yanıtı bellidir: Çoğu yerel para, yabancılar tarafından kabul edilmez. Pek az yabancı, Eritre nakfası ya da Laos kipi gibi adı sanı duyulmamış para birimlerini kullanmak isteyecektir. Eğer finanse edilecekse, açıkların karşılığı başka yerlerde de kabul edilmesi muhtemel para birimleriyle ödenmelidir. Bunlar uluslararası paralardır –uluslararası roller üstlenen ulusal paralar. Bir açığı finanse etmek için ekonomi, yurtdışı faturaları ödeyemeye yetecek miktarda uluslararası para bulmak zorundadır.

Uluslararası para nereden gelir? Esasen, faturaları iki yoldan biriyle ödemek mümkündür: Tasarrufların harcanmasıyla ya da borçlanmayla. *Tasarrufların harcanması*, birikmiş dış varlıkların (alacakların) eritilmesi anlamına gelir –örneğin, yurtdışındaki yatırımların tasfiye edilip nakde çevrilmesiyle ya da ülkenin merkez bankasındaki para rezervlerinin kullanılmasıyla. *Borçlanma*, şu ya da bu kaynaktan bir tür kredi bularak, dış borçların (yükümlülüklerin) artırılması anlamına gelir. Her halükârda, ister tasarrufların harcanması isterse borçlanma yoluyla olsun, ülkenin uluslararası borçluluk

dengesi (net değeri) kötüleşir. İşte pürüz de burada ortaya çıkar çünkü net değerın kötüleşmesi ilelebet devam edemez. Eninde sonunda, dış varlıklar ve borçlanma limitleri tükenecektir –bu ise, açığın er ya da geç ortadan kaldırılmak zorunda olduğu anlamına gelir. Dış gelirlerin artırılması ya da dış harcamaların azaltılması gerekecektir. İşte uyum derken kastettiğimiz budur.

İlke olarak uyum, üç politika aracı kümesinden herhangi biri kullanılarak sağlanabilir: Üç *D* diyebileceğimiz devalüasyon, deflasyon ve doğrudan kontroller. *Devalüasyon* (ya da değer kaybetme), ulusal paranın döviz kurunu düşürerek, gerek ihraç ürünlerinin gerekse ithalatla rekabet eden ürünlerin fiyatını (yabancı mal ve hizmetlere oranla) düşürmek, böylece de **ticaret dengesinin iyileşmesini teşvik etmek anlamına gelir**. *Deflasyon* (iç devalüasyon ya da kemer sıkma olarak da bilinir), ekonomide genel harcama düzeyini, dolayısıyla ithalatı da düşürecek şekilde hareket etmek anlamına gelir. Bunu para politikası (merkez bankasının para arzı ve faiz oranları üzerindeki kontrolü) ya da maliye politikası (hükümetin kendi harcama ve gelirleri) aracılığıyla yapmak mümkündür. Fiyat artışları üzerindeki sınırlamalar, ekonominin maliyette rekabet gücünü de artırabilir. *Doğrudan kontroller*, ithalat hacmini (gümrük tarifeleriyle ve tarife dışı engellerle) ya da dışarıya sermaye akışlarını (sermaye kontrolleriyle ve döviz kısıtlamalarıyla) sınırlayacak mevcut politika araçlarından faydalanmak anlamına gelir.

Fazla veren ekonomilerin seçenekleri de aynıdır ama tam tersi istikamette. Uluslararası varlıkların birikmesiyle sonuçlanması için dışsal denge-sizliklere izin verilebilir ya da fazlalar, dış borçları ödeyerek ülkenin ulusla-rarası borçluluk dengesini iyileştirmekte kullanılabilir; veyahut dengesizlik, döviz kurunun revalüasyonu (değer kazanması), yurtiçi genişleme ya da ti-caret ve sermaye kontrollerinin gevşetilmesi yoluyla ortadan kaldırılabilir. Revalüasyon, ülkede üretilen mallarla hizmetlerin görelı fiyatını yükselterek, ticaret fazlasını azaltacaktır. Yurtiçi genişleme, ithalatı canlandıracak ve (fi-yat enflasyonu aracılığıyla) ekonominin maliyette rekabet gücünü azaltabilecektir. Doğrudan kontrollerin gevşetilmesi, yabancı ürünlere ya da yatırımla-ra daha fazla harcama yapılmasına izin verecektir.

Ancak pratikte, uyum seçenekleri başvurulması zor kararlardır çünkü her birinin ülke ekonomisine belli bir maliyeti olacaktır. İlerledikçe anlaşılacağı üzere bu, açık da verse, fazla da verse her ekonomi için doğrudur. Dış-sal dengesizliğin ortadan kaldırılması söz konusu olduğunda, bedava ekmek yoktur. Uyum, ekonomik ya da siyasî anlamda maliyetli olabilir. Her seçene-

ğ e bir tür külfet eşlik eder. Bu nedenle, uyum maliyetlerinden olabildiğince kaçınmak her devletin çıkarınadır. Farklı bir ifadeyle, uluslararası parasal gücünü azami düzeye çıkarmak her ulusun çıkarınadır.

Özerklik ve Etkileme

Bu bağlamda, gücün iki boyutu (özerklik ve etkileme) arasındaki ayrımın can alıcı önemde olduğu açıktır. Uyum maliyetlerinden kaçınma, başkaları üzerinde baskı kurmaya ya da onları zorlamaya yönelik doğrudan girişimleri gerektirmez. Politika seçenekleri amaçlı olabilirler ama “etkileme girişimi”nin iş e mutlaka karışmasını gerektirmezler. Amaç basitçe politika alanını korumaktır. Uyum maliyetlerinden kaçınma tamamen özerklikle ilgilidir: Operasyonel bağımsızlığı olabildiğince koruma arzusu. Düşünölen, “üzerindeki gücü” değıl, “yapma gücü”nü en üst düzeye çıkarmaktır.

Özerklik, hükömetlerin, her yönüyle uluslararası ilişkilerde elbette çok değıer verdikleri bir şeydir. Ancak, dikkati en fazla çektiğı alan, doğası gereğı diğer devletlerle (hem aktif hem de süregiden) bir karşılıklı bağımlılık durumu yaratan ekonomik ilişkilerdir. Ekonomik ilişkiler, işlem bağlantıları ile ağılarını kapsayarak, karşılıklı bağımlılık örgöleri yaratırlar. Ekonomik ilişkilerde özerkliğın göze en çok çarptığı alan ise, ödemeler dengesi aracılığıyla devletleri kaçınılmaz şekilde birbirlerine bağlayan parasal meselelerdir. Ödemelerde dengesizlik durumunun sürdürölemez olması riski, politika bağımsızlığını sürekli tehdit eder. Aşırı dengesizlikler, ödemeler dengesinin yeniden denge durumuna gelmesine yardımcı olacak, uyum göstermeye yönelik karşılıklı baskıları otomatik olarak yaratırlar. Ama hiçbir hükömet, dış dengeyi yeniden sağılamak uğruna temel iç politika amaçlarından taviz vermeye zorlanmaktan hoşlanmaz. Seçme şans ver ilse hepsi, gerekli fedakârlığı başkalarının yapmasını tercih edecektir. Bu nedenle, parasal meselelerde devlet gücünün temeli, *ödemelerde dengesizliğın gerektirdiğı uyum yükünden kaçınma kapasitesidir*.

Özerkliğın bu açıdan taşıdığı büyük önem, akademik yazında her zaman tam anlamıyla takdir edilmemiştir. Aslında, parasal güç tartışmalarının çoğı, iç boyuttan ziyade dış boyutu (başkalarının davranışlarını şu ya da bu şekilde kontrol etme kapasitesini) vurgulamayı tercih eder. Ama dış boyutun işlevsel açıdan türetilmiş mizacını görmezden gelemeyiz. Bir devlet ancak uyum yükünden ölk e içinde kaçınabiliyorsa, başka yerlerde etkilemede bulunacak konumda olabilir. Dolayısıyla, parasal meselelerde gücün tam özünü

kavramakla ilgileniyorsak, ilk önce iç boyuta bakmalıyız. Her şey bir yana, gücün ülke dışında kullanılması açısından önemli olan, ülke içinde politika eyleminde pratik özgürlüğe sahip olmaktır.

Bu demek değildir ki dış boyutu tümüyle göz ardı edebiliriz. Parasal ilişkiler özü itibariyle karşılıklı olduğundan, politika bağımsızlığı kazanıldığında otomatik olarak etkileme potansiyeli de gerçek anlamda yaratılmış olur. Uyum maliyetlerinden kaçınma kapasitesi, eğer ödemelerde denge durumu yeniden sağlanacaksa, tanım gereği başkalarının uyum göstermek zorunda kalacaklarını ima eder. Yükün en azından bir kısmı başka yerlere yönlendirilecektir. Böylece, sürecin kaçınılmaz bir sonucu olarak belli ölçüde bir etkileme ister istemez yaratılmış olur. Bu da analitik amaçlarla önem taşır. Ama etkilemenin iki *modu* (aktif ve pasif) arasındaki ayrımın akılda tutulması da önemlidir. Uyum maliyetlerinden kaçınma kapasitesinden arızî şekilde kaynaklanan, bilfiil hedeflenmemiş olan etkileme pasiftir; etkileri belli bir amaca yönelik olmaktan ziyade dağınık olmaya eğilimlidir. Uyum sürecinin doğal bir sonucu olan böyle bir etkileme önceden tasarlanmaksızın icra edilir ve özerkliği ikinci benliği olarak anlaşılması en iyisi olacaktır.

Uyum sürecindeki pasif etkileme, karşılıklı bağımlılığın hoş gitmesine de kaçınılmaz bir sonucu (yaşamın somut bir gerçeği) olarak kabul edildiğinden, bir bakıma anlaşmazlıklara fazla konu olmaz. Buna karşın, aktif etkileme girişimleri, hem isteğe bağlı hem de amaçlı olduklarından çok daha siyasallaşmaya müsaittirler. Aktif mod, başkalarını uyum yükünü üstlenmeye *zorlamayı* amaçlayarak bizi, etkilemeyi, özerkliğin arızî bir yan ürününden ibaret gören anlayışın bir hayli ötesine götürür. Sonuçta aktif mod, pasif etkilemeyi, kabiliyetlerin araçsal kullanımı aracılığıyla pratik kontrole dönüştürmeyi amaçlar. Bu aslında büyük bir farktır ve ilerleyen bölümlerde belirgin şekilde öne çıkacaktır.

Parasal Gücün İki Eli

Ana mesaj açıktır. Ödemelerde dengesizlik durumları ister istemez paylaşılırken (bir ulusun açığı başka birinin fazlasıdır), uyum maliyetlerinin paylaşılması hiç de gerekmez. Dolayısıyla, hükümetler diğer bütün koşullar aynıyken, diğerlerine göre uyum maliyetlerinden kaçınma kapasitelerini (özerkliklerini) en üst düzeye çıkarmak için her türlü güdüye sahiptirler.

Bu amaçla, uyum maliyetleri kavramını incelemek için çok önceleri ana hatlarıyla ortaya koyduğum bir ayrımdan faydalanmanın iyi olacağı-

nı düşünüyorum (Cohen, 1966). Daha özele inilirse, birbirlerinden açıkça farklı olan iki uyum maliyeti türünü ayrı ayrı ele alıyorum: Biri *süregiden*, diğeri *geçici*. Bu uyum maliyeti türlerinden her birine, oldukça farklı bir parasal güç karşılık gelir. Gücün yüzleri yazınının anatomiye yatkınlığını takip ederek, bunlara gücün iki “eli” demeyi tercih ediyorum. İki el arasındaki ayırım, parasal gücünün özünde ikili bir mizaca sahip olduğunun altını çizer. Devletler bir yanda *erteleme gücüne*, öte yanda *saptırma gücüne* sahiptirler. İki yumruğu da güçlü bir hükümet her ikisini de tercih eder.

Süregiden uyum maliyeti, *bütün değişim olup bittikten sonra geçerli olan* yeni ödemelerde denge durumunun maliyeti olarak tanımlanabilir. Erteleme gücü, uyum sürecini *sonraya bırakarak*, süregiden uyum maliyetinden kaçınma kapasitesidir.

Buna karşın, geçici uyum maliyeti, *bizzat değişimin maliyeti* olarak tanımlanabilir. Uyum sürecini savsaklamak mümkün olmadığında, saptırma gücü, geçici uyum maliyetini olabildiğince başkalarına *yönlendirerek*, bu maliyetten kaçınma kapasitesidir.

SÜREGİDEN UYUM MALİYETİ

Erteleme gücünü anlamak için işe uyum kavramıyla başlamalıyız. Tanımı gereği uyum, açık veren ülkelere, süreç tamamlandığında sonsuza kadar sürüp gidecek gerçek bir ekonomik kayıp dayatır. Bu, uyumun süregiden maliyetidir. Uyumu olabildiğince erteleme kapasitesi, açık veren ülkelerin kesinlikle çıkarıdır.

Ödemelerde Uyum Gösterilmesi

Ödemeler dengesinde *dengenin* standart ölçüsü, bir ülkenin cari ulusal geliri ve harcamalarıyla ilgili tüm işlemleri kapsayan cari işlemler hesabıdır –mal (mal ticareti) ve hizmet (“görünmez kalemler”) ihracatı ile ithalatının yanı sıra karşılıksız transferler. Çift girişli muhasebe sistemi teamülleri göz önüne alındığında, cari işlemler hesabındaki herhangi bir dengesizlik, kural olarak, sermaye hesabında (resmî rezerv işlemleri dâhil, tüm finansal işlemler dengesinde) buna uygun düşen bir fon girişi ya da çıkışı ile tam tamına eşleşmelidir. Cari işlemler fazlası, uluslararası alacaklarda net bir artışı ima eder. Cari işlemler açığı, yükümlülüklerde net bir artışı ima eder.

Buna bağlı olarak uyum, cari işlemler hesabındaki dengesizliklerin (fazlaların ya da açıkların) azaltılması ya da ortadan kaldırılması sürecidir.

Ödemelerde denge durumunu yeniden sağlamak üzere ithalat ve/veya ihracat hacmi “uyum” gösterir. Açık veren ülkelerde ihracata oranla ithalat azalırken, fazla verenlerde tam tersi olur.

Tüm dengesizliklerin ortadan kaldırılması elbette gerekmez. Standart iktisat teorisi, birçok cari işlemler hesabı dengesizliğinin, rasyonel bir dönemler arası takas olarak görülebilecek şeyin sonucundan ibaret olduğunu anlatır: Açık veren ülkeler, yurtdışında üretken yatırımlar yapmak için dünyanın geri kalanından borçlanırlarken, fazla veren ülkeler, gelecekte daha fazla tüketim yapabilmek için bugün tasarruflarını yurtdışına yatırırlar. Bu gibi dengesizlikler, ilke olarak, sonsuza dek sürdürülebilirler ve hiçbir uyum süreci gerektirmezler. **Ancak pratikte, çoğu dengesizlik, hâlihazırda sürdürülebilir olan düzeyin çeşitli nedenlerle (örneğin, borç alınan fonların üretken yatırımlarda kullanılmaması ya da finans piyasası sınırlamaları yüzünden) bir hayli ötesine geçebilir. Gerçek dünyada oldukça sık karşılaşılan bu gibi durumlarda, ticaret hacimlerinin uyum göstermesi gerçekten gerekir.**

Ancak, ticaret hacimlerinin uyum göstermesi, üretim kaynakları buna karşılık gelecek şekilde yeniden tahsis edilmeden imkânsızdır ve piyasa ortamında yeniden kaynak tahsisleri, göreceli fiyat ya da gelir değişimi uyarımı olmadan gerçekleşmeyecektir. Üç *D* aracılığıyla hükümet, gerekli fiyat ve gelir değişikliklerine doğrudan önayak olabilir ya da bu değişikliklerin, piyasa kuvvetlerinin baskısıyla kendi kendilerine, daha kendiliğinden ortaya çıkmalarına izin verilebilir. Formel olarak uyum, “gerek üretim kaynaklarının, gerekse mal ve hizmet mübadelelerinin, göreceli fiyatlarda, gelirlerde ve döviz kurlarındaki değişikliklerin etkisiyle marjinal yeniden tahsisi” olarak tanımlanabilir (Cohen, 1966: 3). Bu, klasik “gerçek” uyum kavramıdır; açık ekonomi makroekonomisinin temel aracıdır.

Uyum, parasal ilişkilerin karşılıklı mizacını yansıtacak şekilde, kaçınılmaz olarak *karşılıklı* bir süreçtir. Nasıl ki bir ekonominin açık vermesi başkaları fazla vermeden mümkün değilse, bir ekonomideki kaynaklarının yeniden tahsisi de, başka yerlerde buna denk ve dengeleyici yeniden tahsisler olmadan söz konusu olamaz. Eğer açık veren ülke, eskiden iç pazar için üretimde kullanılan kaynakları şimdi ihraç ürünleri üretimine kaydırırsa, bu durumda fazla veren ülkeler, ilave ithal ürünleri almaya başlayacaklarından kaynaklarını kaydırmaya mecbur kalacaklardır. Benzer şekilde, açık veren ülke eğer ithalatla rekabet eden sanayilerde üretimi artırırsa, fazla veren ülkeler, artık daha az şey satabildiklerinden, uluslararası ticareti yapılmayan

ürünlerde ya da başka yerlere ihraç edilecek ürünlerde kullanılması gereken ilave kaynaklara sahip olacaklardır. Kaynakların yeniden tahsisi, her iki durumda da *tamamlayıcıdır*. Uyum süreci *paylaşılır*.

Pastanın Yeniden Bölüşürülmesi

Ancak, uyum *süreci* ister istemez paylaşılırken, aynısının uyum *yükü* için doğru olması gerekmez. Aslında, denge durumu yeniden sağlandığında, açık veren ülke gerçek ve sonsuza kadar sürececek bir ekonomik kayba kaçınılmaz olarak maruz kalacaktır. Bu, *her zaman* ve *tümüyle* açık veren ülkelerin üstlenmek zorunda oldukları süregiden uyum maliyetidir.

Neden böyle olduğunu anlamak için iki ülkenin bulunduğu basit bir ödemelerde dengesizlik modeli düşünelim. Açık veren ülke açısından uyum, ihracata oranla ithalatın azaltılmasını gerektirir; bu ise ancak ülkenin reel ulusal “massetmesi” [*absorption*] (tüm yerleşiklerin mal ve hizmet harcamalarının genel toplamı), fazla veren ülkeninkine oranla azalırsa mümkündür. Bu nedenle, yeni ödemelerde denge durumunda, fazla veren ülkeyle karşılaştırıldığında açık veren ülke (iki ekonominin toplam üretiminden şimdi daha az pay alması anlamında) kötüye gitmiş olmalıdır. İşte, süregiden uyum maliyetiyle bunu kastediyordum. Süregiden maliyet diyorum çünkü açık uçludur; yani tüm değişim gerçekleştikten sonra geçerli olan yeni denge durumu, sürekli fedakârlık yapılmasını dayatır.

Mutlak anlamda bakıldığında, süregiden maliyetin büyüklüğü, uyum yaklaşımının ayrıntılarına bağlı olarak, önemli ölçüde değişiklik gösterebilir. Cari işlemler hesabında gereken değişiklik, açık veren ülkelerde reel ulusal gelir ile massetme değişimlerinin oldukça farklı bir birleşimiyle sağlanabilir –örneğin, ulusal gelir az çok istikrarlı seyrederken massetmenin azaltılması; (işsizlik ya da ticaret hadlerinin aleyhte değişmesi aracılığıyla) massedilmenin yanı sıra ulusal gelirin de mutlak olarak kaybı; ulusal gelirin artması ama bu artışın tümüyle ülke dışında massedilmesi; hatta ulusal gelirin yanı sıra massetmenin de mutlak olarak artması. Ancak, hangi yaklaşım benimsenirse benimsensin, sonuç değişmez. Yeni denge durumunda, açık veren ülkeler toplam dünya üretiminden daha az pay (pastadan daha küçük bir dilim) alacaklardır. Pastayı nasıl keserseniz kesin, bu fedakârlığı yapmak zorundasınız.

Dolayısıyla, açık veren ülkeler, uyum sürecini olabildiğince savsaklamak için her türlü güdüye sahiptirler. Ertelemeye değerdir. Statükoda değişiklik olmadıkça, pastanın yeniden bölüşürülmesi (dolayısıyla, yeni bir yük)

söz konusu olmayacaktır. Bir devletin erteleme gücünün derecesini, ödemelerde uyum gösterme sürecini (göreceli olarak) fiilen geciktirme kapasitesi gösterir.

GEÇİCİ UYUM MALİYETİ

Ama bu parasal gücün sadece bir elidir. Süregiden uyum maliyeti, tüm değişim gerçekleştikten, yani uyum süreci sonuçlandıktan sonra geçerli olan yeni denge durumunun dayattığı süregiden fedakârlıkları kapsar. Ama sürecin kendi de fedakârlıklar dayatır: Gerekli değişikliği yapmak için üstlenilmesi gereken maliyet. Her uyum, tek seferlik olan bir dönüşümü ima eder ve her dönüşümün, dönüşümün tamamlanmasından sonra ulaşılan yeni denge durumunun varsayılan yükünden ayrı ve oldukça farklı bir kendi maliyeti vardır. İşte buna geçici uyum maliyeti diyorum –sonuçta, bulunduğumuz bu noktadan isteğimiz o noktaya gitmenin bedeli. Hükümetler, bu maliyetten de kaçınmak için her türlü güdüye sahiptirler. Hiçbir ülke, mutlaka gerekli olan fedakârlıktan daha fazlasını yapmak istemez.

Uyum Süreci

Geçici uyum maliyetinin mizacını açıklamak için, işini kaybedip benzer bir iş bulamayan bir işçinin sonunda ücreti daha düşük bir teklifi kabul ettiğini düşünelim. Bu uyum süreci, talihsiz bireyimize iki maliyet yükler. Daha bariz olanı, yeni işin ima ettiği gerçek fedakârlıktır; yani yeni ücret ile eskisi arasındaki farktır. Bu açık uçlu bir olgudur; işçi aynı işte çalışmaya devam ettiği müddetçe sürüp gidecek bir gelir kaybı (süregiden uyum maliyeti). Ama bir de işçi, mecburen boşta gezdiği süre içerisinde belli bir gelir kaybına uğramış olmalıdır. Yeni bir iş ararken, yeni beceriler edinmeye çalışırken ya da başka bir yere taşınırken katlanmak zorunda kaldığı bazı gerçek maliyetler olabilir. Bu tek seferlik bir olgudur; bizzat değişim süreciyle bağlantılı tekil bir gelir kaybı. Geçici uyum maliyeti derken işte bunu kastediyorum.

Soru şudur: Bedelini kim ödeyecek? Yukarıdaki örnekte yük işçinin omuzlarına kalır. Ama böyle olması gerekmez. Örneğin, hükümet, işsizlik yardımı, mesleki eğitim ya da başka türlü uyum destekleri sunarak, maliyetin en azından bir kısmını vergi mükelleflerine kaydırabilir. Başka bir seçenek olarak, yükün bir kısmı, cömert bir tazminat paketi sağlayan işçinin eski işvereni tarafından ya da kendi isteği dışında işsiz kalanlara yardım etmeyi görev edinmiş özel bir yardım kuruluşu tarafından üstlenilebilir. Aslında, ge-

çici uyum maliyetinin nasıl paylaşılabacağı a priori [*önceden*] belirsizdir. Hiçbir zaman paylaşılmayan süregiden uyum maliyetinin aksine geçici maliyet sonuçta herkesin üzerine kalabilir.

Uyum sürecinin, göreceli fiyatlarda, gelirlerde ya da döviz kurlarında (kaynakların gerektiği gibi marjinal yeniden tahsisini sağlamaya yetecek ölçüde) değişiklikleri zorunlu olarak kapsadığını hatırlayalım. Gereken fiyat, gelir ya da döviz kuru değişiklikleri ne kadar büyükse, geçici uyum maliyeti de o ölçüde artacaktır. Çoğu kez denge durumu, açık veren ülkelerde iç devalüasyon ya da (iktisatçıların *reel değer kaybetme* dedikleri) paranın devalüasyonu; fazla veren ülkelerdeyse iç genişleme ya da (iktisatçıların *reel değer kazanma* dedikleri) paranın revalüasyonu politikalarından biriyle yeniden sağlanır. Uyum yükünün paylaşılması açısından içermeleri, hangi yolun seçildiğine göre büyük farklılık gösterecektir. Maliyetin hem ekonomik hem de siyasî unsurları söz konusudur.

Sabit ve Esnek Kurlar

Dönüşümün hangi koşullarda gerçekleştiği önemlidir. İlk önce, nominal kur değişikliklerine imkân verilmeyen bir dünyayı (bugünün terminolojisiyle “katı” kurlar dünyasını) düşünelim. Bu durumda, paylaşım içermeleri oldukça dolambaşıdır. Resmî devalüasyonlar ile revalüasyonların büyük ölçüde dışlanmasıyla, ödemelerde denge durumu muhtemelen açık veren ekonomilerde deflasyon ile fazla veren ekonomilerde genişlemenin bir birleşimini gerektirecektir. Yani uyum, ya açık veren ekonomilerde (kısıtlayıcı para ve maliye politikalarının desteğinde) piyasanın yönlendirmesiyle fiyatlarla gelirlerin azalması ya da fazla veren ekonomilerde (genişlemeci para ve maliye politikalarının desteğinde) piyasanın yönlendirmesiyle fiyatlarla gelirlerin yükselmesi yoluyla sağlanacaktır. İlk durumda, uyum yükünü, açık veren ekonomilerin üstlendiği apaçık ortadadır. Ekonomik açıdan bakıldığında, deflasyona yol açan koşulların, yeni dış denge durumunun sağlanmasından önce işsizliğin artmasına, büyümenin yavaşlamasına ve belki de resesyona neden olacağı neredeyse kesindir. Siyasî açıdan bakıldığında, kemer sıkmanın, hükümetin seçmen nezdinde popülerliğini aşındıracağı kesin gibidir. İkinci durumdaysa tam tersine, bedeli ödeyen fazla veren ekonomilerdir. Hızlanan enflasyon alım gücünü azaltır ve yatırım teşviklerini tahrif edebilir. Siyaseten de popüler değildir.

Alternatif olarak, nominal kur değişikliklerinin mümkün olduğu esnek kurlar dünyasını (bugünün terminolojisiyle “gevşek” ya da bir şekilde dalgalı kurlar dünyasını) düşünelim. Bu durumda, paylaşım içermeleri daha karmaşıktır çünkü hükümetlerin yapabilecekleri artık yalnızca iç deflasyonla ya da genişlemeyle sınırlı değildir. Politika yapıcılar “içecekleri acı ilacı seçebilirler”. Dışsal uyumun ülke ekonomisinde fiyatlarla gelirleri etkilemesine ya (nominal kurlar sabitken) doğrudan, ya (kur hareketlerinin etkisiyle) dolaylı olarak ya da bu ikisinin bir tür birleşimiyle izin verilebilir. Böyle bir dünyada, ilgili maliyetlerin belirlenmesinde, sürecin iki ayrı yönü etkili olur –biri, gerçekleşen kur hareketlerini kapsarken, diğeryse (nominal kurlar ister değişsin, ister değişmesin) nihayetinde gerekecek iç fiyat ve gelir değişikliklerini kapsar.

İlk olarak, uyum sürecinin parçası olarak bir miktar kur hareketinin gerçekleştiğini farz edelim. Sorumluluğu kim üstlenecektir? Kurların değişmesi, tasarlanmış politika kararlarının (resmî devalüasyon/revalüasyon) sonucu olabileceği gibi esasen piyasanın yönlendirmesiyle (değer kaybetme/değer kazanma) de olabilir. Her iki durumda da hükümetler, paranın nominal değerindeki değişiklikleri tetiklemekten ya da hoş görmekten sorumlu tutulabilirler.

Peki, bu önemli midir? Para birimi değerlerinin birbirinin tersi olduğu varsayımsal iki ülkeli dünya modelinde, değişiklikten kimin sorumlu tutulacağı bir fark yaratmaz. Kur hareketleri simetrik olacak, bir ülkenin parasındaki değersizleşme zorunlu olarak diğerininkinin değerlenmesine eşit olacaktır. Ama 150’den fazla devlet parasının olduğu gerçek dünyada, bu ayrım bir hayli önemli olabilir. Verili bir paranın başka bir para birimine göre değerinin (ikili döviz kurunun) evrimi, aynı paranın, genel olarak para birimleri evreni karşısındaki değerinin (*efektif* döviz kuru dediğimiz) evriminden önemli ölçüde farklı olabilir. Bir paranın efektif döviz kurundaki bir değişiklik, hatırı sayılır büyüklükte olsa bile eğer yeterince yaygınlık gösterirse, ayrı ayrı ikili döviz kurları üzerinde ufak bir etki yapabilir. Bunun aksine, efektif döviz kurundaki küçük bir değişiklik bile, eğer ikili döviz kurlarından yalnızca birkaçında yoğunlaşmışsa, başka yerlerde çok büyük bir etki yapabilir. Kısacası, kur hareketleri hiç de simetrik olmayabilir. Bu nedenle, pratikte bakıldığında bazı hükümetler, ilk hamleyi yapan kendileri olmasa bile çok daha fazla eleştiriye maruz kalabilirler.

Bu özünde siyasî bir meseledir. Kur değişikliklerinin görmezden gelinmesi zordur. Döviz kuru, tüm yerli mallarla hizmetlerin fiyatlarının, içinden geçerek yabancı ürünlerin fiyatlarıyla bağlandığı ve kıyaslandığı bir iğne deliği gibidir. Bu rolü sayesinde döviz kuru, kaynak tahsisi yapısının yanı sıra gelir düzeyiyle bölüşümünün belirlenmesinde de çok önemli bir değişken haline geldiğinden hükümetler, sorumluluktan olabildiğinde kaçınmak için her türlü nedene sahiptirler. Nominal kur değişiklikleri, simgesel olduğu kadar maddi sebeplerle de seçmenlerden ciddi tepki görebilir. Devalüasyon ya da değer kaybetme, tipik olarak, hükümet politikalarının bozguna uğraması şeklinde yorumlanarak, hükümetin itibarını ve inandırıcılığını zedeler. Öte yandan, revalüasyon ya da değer kazanma, bilançolar ve ekonominin kilit sektörlerinin kazanç kapasitesi üzerindeki olası sancılı etkileri yüzünden öfkeyle karşılanabilir. Ulusal paranın değerinde herhangi bir yönde yaşanacak büyükçe bir değişiklik yüzünden suçlanmayı pratikte az sayıda hükümet isteyecektir.

İkinci olarak, döviz kurlarının ister değişmiş, ister değişmemiş olsun, ülke ekonomisi üzerindeki etkisine bakalım. Her iki durumda da, Stefanie Walter'ın kısa bir süre önce bize hatırlattığı üzere (2013), muhtemelen önemli fiyat ve gelir değişiklikleri olacaktır; bu ise, içerde kilit seçmen gruplarının alım gücünü ya da kişisel bilançolarını olumsuz etkileyecektir. Walter (2013: 6), tüm uyum stratejilerinin “çoğunlukla sancılı olduğu”na işaret eder. Kimi seçmenleri kur hareketleri, kimilerini ise iç deflasyon daha fazla yaralayacaktır. Ama hepsi de hükümeti sorumlu tutmaya eğilimlidir. Dış denge durumunun yeniden sağlanması sürecinden kaynaklanan kemer sıkma politikaları ya da enflasyon yüzünden politika yapımcıları suçlamak çok kolaydır. Walter'ın sözleriyle: “Hükümet politikalarından canı yanan seçmenlerin, bu acıyı onlara yaşıtan politika yapımcıları yeniden seçmeleri pek olası değildir.” (2013: 116).

Bu konu önemlidir çünkü biliyoruz ki sadece kur hareketleri değil, yurtiçi etkiler de devletler arasında hiç de simetrik olmayabilir. Pratikte fiyatlarla gelirler, koşullara bağlı olarak bazı ekonomilerde diğerlerinden çok daha fazla değişebilir. Bir ülkenin uyum süreci, yurtdışında görece sınırlı makroekonomik değişiklik yaratırken, yurtdışında dikkate değer fiyat ve gelir baskılarına yol açarak, fiilen uyumun sancısını ağırlıklı olarak yabancıların sırtına yükleyebilir; ya da tam tersine, etkinin çoğu yurtiçiyle sınırlı kalıp başka yerlerde fazla rahatsızlığa yol açmayabilir. Ülke ekonomisinde büyükçe bir etki yüzünden suçlanmayı da yine pratikte az sayıda hükümet isteyecektir.

Özet

O halde, genel olarak bakıldığında, geçici uyum maliyetinin paylaşımı, sürecin her iki yönüne de bağlı olacaktır: İlk olarak, yaşanan kur değişikliklerinden kimin sorumlu tutulduğuna; ikinci olarak, (kur ister değişsin, ister değişmesin) yurtiçi fiyatlarla gelirler üzerindeki doğrudan etkiye en fazla kimin maruz bırakıldığına. Parasal meselelerde bunlar, bulunduğumuz Bu noktadan istediğimiz O noktaya gitmenin bedelidir –ayrıca, pastayı nasıl dilimlerseniz dilimleyin, yapılması zorunlu fedakârlıklardır. Hükümetlerin, geçici uyum maliyetlerinden de kaçınmak, olabildiğince başkalarının üstüne yıkmak istemelerine şaşmamak gerekir. Bir devletin saptırma gücünün derecesini, geçici uyum maliyetini (göreceli olarak) fiilen başkalarına yönlendirmeye kapasitesi gösterir.

SAPTIRMA GÜCÜ

O halde, parasal gücün kaynakları nelerdir? Sınırları nelerdir? Devletlerin uyum yükünden kaçınma kapasitelerinde büyük farklılık gösterdikleri açıktır. En güçlü devletlerin bile özerkliğinin sınırları olduğu da aynı ölçüde açıktır. Tüm bunlar nasıl açıklanabilir?

Parasal gücün ikili mizacı ortadayken, ellerden her birinin kuvvetini açıklayan farklı etkenlerin bulunması ihtimali şaşırtıcı olmamalıdır. Geçici uyum maliyetiyle başlayalım. Saptırma gücü açısından en önemli şeyin, uyum süreci başladığında ne kadar gerçek fedakârlık yapılması gerekeceğini belirleyen temel yapısal değişkenler olduğunu savunuyorum. Bir ekonomi, dayatılan fiyat, gelir ve döviz kuru değişikliklerine ne kadar kolay direniyorsa, uyum baskılarını o ölçüde başkalarına yükleyebilecektir. Öte yandan, erteleme gücü açısından en önemlisi finansal değişkenlerdir –her şeyden önce de, ülkenin hem döviz rezervlerini hem de dış kredilere erişim olanağını kapsayan uluslararası likidite pozisyonu. Diğer devletlere oranla bir ülkenin kullanabileceği likidite ne kadar çoksa, ödemeler dengesinin uyum göstermesini o ölçüde geciktirebilir. Yine, parasal gücün her eli açısından belirgin şekilde farklı sınırlar bulunabileceği de şaşırtıcı olmamalıdır.

Yapısal Değişkenler

Saptırma gücü, bir ulusal ekonomiyi bir diğerinden ayırt eden temel yapısal değişkenlerden kaynaklanır. İki özellik bilhassa ön plana çıkar. Bunlar, her ekonominin açıklık derecesi ve uyarılma [*adaptasyon*] yeteneği derecesidir.

Bazı gözlemciler üçüncü bir özelliği eklemek isteyebilirler: Ekonominin fazla mı, açık mı veriyor olması. Ama bu yanıltır. Başlangıçtaki ödemeler dengesi pozisyonlarının, süregiden uyum maliyetinin paylaşılmasıyla, dolayısıyla da erteleme gücüyle ilintili olduğu açıktır. Ama söz konusu olan geçici uyum maliyeti olduğunda, yükün paylaşımı (işaret edildiği üzere) herkesin üstüne kalabilir. Tekrar etmem gerekirse mesele iki soruda düğümlenir. İlki, olabilecek kur değişikliklerinin sorumluluğunu kim üstlenir? Diğeri, yurtiçi fiyat ve gelir değişikliklerine en fazla kim doğrudan maruz bırakılır? Bunlar, uyum sürecinin, geçici maliyet paylaşımını ilgilendiren iki önemli yönüdür. Bunların her biri fazla veren ülkenin ya da açık veren ülkenin sırtına kalabilir.

Bu meselelerden bazılarını incelemeye çalıştığım bir çalışmamda, her ekonominin katlandığı geçici uyum maliyeti oranı olarak tanımlanan “uyum kırılğanlığı” kavramını önermişim (Cohen, 1966). Özünde uyum kırılğanlığı, burada saptırma gücü dediğimin tersi olarak anlaşılabilir. Ama uyum kırılğanlığı terimini bugün kullanmayacağım çünkü ilk kez Keohane ile Nye’nin (1977) gündeme getirdikleri, artık daha bilinir olan bir ayrımı maalesef perdelemektedir –bu ayrım, ilişkisel bakımdan tanımlanan açıklık ve uyarılma yeteneği yapısal değişkenlerinin, saptırma gücünün belirlenmesinde neden bu kadar dikkati çektiğini anlamımıza yardım eder.

Önceki bölümde işaret edildiği üzere, Keohane ile Nye, gücün bir kaynağı olarak karşılıklı bağımlılık asimetrisini önemle vurguluyorlardı. Bunu yaparken, bu tür asimetrisinin iki önemli boyutunu birbirinden ayırarak bir ilke imza attılar: *Hassasiyet* ve *kırılğanlık*. Karşılıklı hassasiyet bağımlılığı, Keohane ile Nye’nin ortaya koydukları üzere, bir ekonominin dış kaynaklı etkilerden *kolay etkilenmesini* kapsar –bir ülkedeki koşulların, başka yerlerde meydana gelen olaylardan (olumlu ya da olumsuz) etkilenmeye eğilimli olma derecesi. Kırılğanlık ise, dış kaynaklı etkilerin olası *tersine çevrilebilirliğini* kapsar –bir ülkenin, başka yerlerde meydana gelen olayların etkilerine engel olabilme ya da uyum gösterebilme derecesi (başka bir deyişle, bunları yapabilmemesinin maliyeti). Bu ayrım önemlidir çünkü her uyum sürecinin iki ayrı unsura bölünebileceği gerçeğine ışık tutuyor: Uyarıcı ve tepki. Uyarıcı, dengesizlik durumunun ekonomi üzerindeki ilk etkisidir; tepki, ilk etkinin tersine çevrilebilme kolaylığına göndermede bulunur. Hassasiyet-kırılğanlık ikiliği, bu iki unsuru analitik amaçlarla gayet iyi kavrar.

Açıklık ve Uyarlama Yeteneği

Saptırma gücü, uyum sürecinin her iki unsurunun da (uyaran *ve* tepki) bir işlevidir. Açıklık, bir ekonominin diğerlerine nazaran ödemelerde dengesizlik durumuna karşı hassasiyetinin (uyaran) temel belirleyicisi olduğundan, saptırma gücü açısından önemlidir. Uyarlama yeteneği, bir ekonominin dengesizlik durumu karşısındaki göreceli kırılğanlığının (tepki) temel belirleyicisi olduğundan önem taşır.

Bu iki yapısal değişkenden açıklığın, ampirik olarak belirlenmesinin daha kolay olduğu açıktır. Açıklığın standart ölçüsü, dış ticaretin gayrisafi yurtiçi hasılaya (GSYH) oranıdır. Bu değişkenin neden bu kadar dikkat çektiği de aynı ölçüde açıktır. Ekonomi daha açık oldukça, süreç bir kere başladığında, kazançlarıyla bilançoları uyumdan doğrudan etkilenecek sektörler daha fazla olacaktır. Döviz kurları sabit tutulsa da, değişmesine izin verilse de, bu doğru olacaktır. Her iki durumda da açıklık, ülke içinde fiyatlarla gelir üzerindeki önemli etkilerin en azından bir kısmının önüne geçilmesini zorlaştırır.

Ayrıca, eğer döviz kurları değişirse, açık ekonomilerin hükümetleri, kapalı ekonomilerin politika yapıcılarında muhtemelen daha fazla eleştiriyeye maruz kalacaklardır. Açıklık, diğer bütün koşullar aynıyken, ülkenin para biriminin değeriyle yakından ilgilenen seçmen gruplarını da çoğaltacaktır. Görece kapalı bir ekonomide, oldukça büyük kur hareketleri bile, nüfusun geniş kesimini etkilemeyip halkın kayıtsız kalmasına yol açarak, hükümeti eleştirilerin hedefi olmaktan kurtarabilir. Daha açık bir ekonomideyse, bunun aksine, ufak kur hareketleri bile politika yapıcılarının eleştiri yağmuruna tutulmasına yol açabilir (hatta hükümetin, sürecin başlamasıyla ilk aşamada hiçbir ilgisi bile olmayabilir). Yüksek açıklık derecesi, kurlar değiştiğinde yurtiçinde ortaya çıkan yaygın yansımaları bastırmayı zorlaştırır. Yetkililer, sonuçta ortaya çıkabilecek enflasyonun ya da kemer sıkma politikalarının suçunu başkalarına atmakta oldukça zorlanacaklardır.

Uyarlama yeteneğini ölçmek daha zordur. Herkesin kabul edeceği gibi muğlak bir kavram olarak, faktör hareketliliği, enformasyon olanakları ve yönetsel dayanıklılık gibi mikroekonomik düzeydeki birçok özelliği kapsar. Yine de, bu kadar dikkat çekmesinin mantığı açıktır. Verili bir açıklık düzeyine sahip bir ekonominin uyarlama yeteneği, farklı sektörlerin, büyük ya da uzun süreli fiyat ve gelir değişiklikleri yaşanmaksızın dengesizlik durumunu ne kadar kolaylıkla tersine çevirebileceğini belirler. Buradaki mesele tahsis

esnekliğidir. Üretim kaynaklarının, dış kaynaklı baskılara engel olunarak ya da uyum gösterilerek, bir faaliyetten çekilip bir diğerinde kullanılması kolaylaştıkça, yurtiçi yansımaların ciddi sancılara; dolayısıyla, uyum sürecinin yaygın öfkeye ya da protestolara yol açması olasılığı da azalacaktır. Aksine, bir ekonominin emek ya da ürün piyasalarına özgü katılıkları arttıkça, sonuçta ortaya çıkacak piyasa çalkantıları, dolayısıyla da istenmeyen siyasî yan etkiler daha ağır olacaktır. Uyarlama yeteneğini tanımlamak zor olabilir ama karşılaştığımız zaman fark ederiz ve önemli olduğunu biliriz.

İçermeler

İki içirme takip eder. Birincisi, geçici uyum maliyetinin paylaşılması, daha büyük ve çeşitliliği daha zengin ekonomilerin muhtemelen lehine olacaktır. GSYH ile ölçülen büyüklük, genellikle görece düşük açıklık derecesi anlamına gelir. Üretimde çeşitlendirmenin daha fazla olması, uyarlamalar gerektiğinde ekonominin, kaynakların alternatif kullanımlarına daha çok fırsat sunması anlamına gelir. Öte yandan, daha küçük ve az gelişmiş olanlar, uyum sürecinin muhtemelen en az lehine işleyeceği ekonomilerdir. Yaklaşık kırk yıl önce, birinci petrol şokunun yarattığı muazzam çalkantıların ortasında, uyum yükünün petrol ithalatçısı ülkeler arasında “kademelendirilmesi” gibi gözüken olgu hakkında yazmıştım –en yoksul ve en az gelişmiş ekonomiler, yükün daha fazlasını üstlenmeye mecbur kalıyorlardı (Cohen, 1976). O zaman buna “güç iktisadı” demiştim. Bugün, deneyimlerin ışığında baktığımda, daha doğru bir ifadeyle saptırma gücü diyorum.

İkinci içirme, geçici uyum maliyetinin paylaşılmasının, zaman içerisinde değişken değil nispeten istikrarlı olmasının beklenebileceğidir. Açıklık ve uyarlama yeteneği gibi yapısal değişkenlerin değişmesi söz konusu olsa bile, bu görece yavaş olma eğilimindedir. Buna bağlı olarak, saptırma gücü de muhtemelen yavaş değişecektir.

Pasif Moddan Aktif Moda

Son olarak, saptırma gücüne içkin olan etkileme ölçüsüne geri dönüyoruz. Saptırma gücünün özünü, geçici uyum maliyetlerinden kaçınma kapasitesi (özerklik) oluştursa da, belirttiğimiz üzere pratik etkisi, yükü başka yerlere yönlendirerek, başkalarını bu yükü üstlenmeye mecbur bırakmaktır –bir etkileme biçimi. Bu şekilde yaratılan ve özerkliğin ikinci benliği olarak tanımladığım bu etkileme özünde pasif ve dağınıktır; esasen piyasa kuvvetlerinin

bir üründür. Ama birçok kaynakta vurgulandığı üzere, daha aktif bir mod da mümkündür. Hükümetler arası ilişkilerde olumlu ya da olumsuz yaptırımların doğrudan kullanılmasına vurgu yapan aktif mod, gücün araçsal kullanımıyla pasif etkilemeyi pratik kontrole dönüştürmeyi amaçlar. İki mod arasındaki bağlantı nedir?

Açıktır ki bağlantı, devletler arası ilişkiler siyasetinde yatar. Aktif mod isteğe bağlıdır. Baskı ya da zorlama yoluyla boyun eğdirmeyi hedeflediğinden aynı zamanda amaçlıdır. Başka bir deyişle, politika koşulludur. Yani, bir devletin, saptırma gücü açısından elzem olan yapısal niteliklere sahip olması kesinlikle yeterli değildir. Saptırma gücünün kasıtlı kullanımı için görece açıklık ve uyarlama kabiliyeti gerekli ama hiç de yeterli olmayan koşullardır.

Bu bizi gerisin geriye potansiyel güç sorununa götürür. Geçici uyum maliyetini başkalarına yönlendirebilir gözüken, özellikle ileri sanayi ülkelerinin aralarında bulunduğu bazı daha büyük ve çeşitliliği daha zengin ekonomileri aklımıza getirebiliriz. Ama bunlardan pek azı, parasal meselelerde kendi istediğini yaptırmak için doğrudan doğruya bilek güreşine girer. Etkileme *kapasitesinin* ötesinde, saptırma gücünü aktif şekilde kullanması için hükümetin *motivasyonu* da olmalıdır –kararlaştırılmış bir politika gündemi. Motivasyon, aralarında dış politika stratejisi ile yerel kurumların yanı sıra altta yatan seçmen siyaseti ile siyaset kültürünün de bulunduğu, ayrı ayrı her ülkeye özgü bir dizi mülahazayı yansıtacaktır. Bir etkileme girişiminin potansiyel maliyetleri aşırı yüksek midir? Hükümet gerekli siyasî kapasiteye sahip midir? Kullanılabilecek araçlar yapılacak işe uygun mudur? Saptırma gücünün getirdiği kabiliyetlerin aktif şekilde kullanılacağı hiçbir suretle kesin değildir.

ERTELEME GÜCÜ

Öte yandan, erteleme gücü, yapısal değişkenlerden değil, her ekonominin uluslararası likidite pozisyonu belirleyen finansal değişkenlerden kaynaklanır daha ziyade. Söz konusu olan, hem merkez bankası döviz rezervlerinin büyüklüğü, hem de ülkenin dış kredilere erişim olanaklarıdır. Ayrıcalıklı birkaç ülkenin dış kredilere erişim olanakları, ulusal paralarının uluslararası kullanımı sayesinde genişler.

Uluslararası Likidite

Bir ülkenin uluslararası likiditesi, uluslararası kabul gören tüm mevcut para kaynaklarından oluşur. Savaş sonrası dönemde küresel sermaye piyasaları-

nın canlanmasından önce terim genellikle merkez bankası rezervleriyle eşanlamli kabul ediliyordu. Ama finansal küreselleşme güçlenmeye başladığında, ister hükümete isterse o ulusun özel sektörüne verilmiş olsun, dış kredilere erişimi de kapsayacak şekilde genişledi. Günümüzde uluslararası likidite, yerleşiklerle kamu otoritelerinin sahip oldukları ya da kullanabilecekleri tüm uluslararası ödeme araçlarını kapsar.

Uluslararası likiditenin nihai amacı finansmandır: Ödemeler dengesi açıklarını, ya dış alacaklarda net bir azalmayla ya da borçlanmada net bir artışla kapatmak. Bir ekonominin diğer ekonomilere oranla sahip olduğu finansman olanakları, uyumun *zamanlaması* ve dolayısıyla, uyum maliyetlerinin açık veren ülkeler arasındaki *paylaşımı* üzerinde önemli bir etki yapabilir. Daha fazla likidite, kaynakların hoş karşılanmayacak bir şekilde yeniden tahsisini engelleme kapasitesinin artması anlamına gelir. Süregiden uyum maliyetini olabildiğince sonraya bırakmak, açık veren her ülkenin açıkça çıkarıdır. Açık veren bir ülke uyumu geciktirmeyi başarabildiği sürece, diğer açık veren ülkeler üzerindeki yükü üstlenme baskısı güçlenecektir.

Elbette, uyum sürecini ertelemek fazla veren ülkelerin de çıkarına olabilir –örneğin, süreç başladığında, geçici uyum maliyetinin büyük kısmını üstlenmeye mecbur kalacaklarına inanıyorlarsa. Dahası, fazla veren ülkelerin (eğer tercihleri bu yöndeysen) uyumu erteleme becerisi daha fazladır çünkü fazlaları masnetmek açıkları finanse etmekten her zaman daha kolaydır. Ancak, fazla veren ülkelerin motivasyonu, *her iki* maliyeti de dert edinmesi gereken açık veren ülkeler kadar *yoğun* olmayacaktır muhtemelen. Üstelik, fazla veren devletler bile, er ya da geç kendilerinin de açıklarla cebelleşecekleri olasılığını öngörmelidirler. Dolayısıyla, erteleme gücünün dayandığı sağlıklı bir uluslararası likidite pozisyonuna sahip olup bunu sürdürmek, tüm devletlerin rasyonel çıkarıdır.

Peki, parasal gücün bu elinin sınırları nelerdir? Bunu yanıtlamak için uluslararası likiditenin iki ana bileşenini ayrı ayrı daha yakından incelemeliyiz: Sahip olunan rezervler ve borçlanma kapasitesi. Bunları etkileyen koşullar benzer ama aynı değildir.

Sahip Olunan Rezervler

Üstünkörü bakıldığında bir hükümetin, bir tür kendini sigortalama biçimi olarak olabildiğince çok rezerv biriktirmeyi isteyeceği düşünülebilir. Kullanılabilir likit varlıklar arttıkça, kendini ödemeler dengesi baskılarından ya-

lõtma olanağı da artacaktır. Ama bu düşünce, artan özerkliğın faydası ile teraziye vurulması gereken rezerv edinme maliyetini görmezden gelir. Sigorta yaptırmak bedava değildir.

Rezervler ya cari işlemler fazlalarının sonucu olarak ya da borçlanarak biriktirilebilir. Her iki strateji de reel ulusal massetmenin azaltılması anlamına gelir –ya ithalatın ihracata oranla azalması sonucunda doğrudan ya da artan faiz ödemeleri sonucunda dolaylı olarak. Dolayısıyla, rezerv edinme maliyetinin, uyumun gerektirebileceğı massedilme kaybindan daha büyük olması mümkün olduğundan, iki stratejinin de sınırsızca uygulanması mümkün olmayacaktır. İktisat teorisi, rasyonel politika yapıcılarının **azami değil, optimal rezerv düzeyini hedeflemelerinin beklenebileceğini** öne sürmüştür.

Ancak, tıpkı güzellik gibi optimum da kişiden kişiye değişir, yani görecelidir. Farklı politika yapıcılar, ilgili maliyetlerle faydalara dair öznel değerlendirmelerine bağılı olarak, taban tabana zıt hesaplar yapabilirler. Bu değerlendirmeler, uluslararası siyasete olduğu kadar iç siyasete de fazlasıyla bağılı olacaktır. Açıkların azaltılmasından özellikle zarar göreceğ (büyük ölçekli ithalatçılar gibi) seçmen kesimlerini karşısına almak istemeyen bir hükümet, fazladan rezerv biriktirmenin maliyetini muhtemelen pek önemsemeyecektir. Bunun aksine, ödemelerde acil bir durumla karşılaştığında yabancı mütteliklerinin kendine yardım eli uzatacağını düşünen bir hükümetse, yeni rezervlere yatırım yapmaya pek hevesli olmayacaktır. Dolayısıyla, bu bağlamda sınırların nerede olabileceğı konusunda a priori bir genelleme yapmak mümkün değildir. Kesin olarak bildiğimiz tek şey, rezervlere sahip olma iştahının bitip tükenmez olmadığıdır. Dolayısıyla, bu yolla elde edilecek erteleme gücü de sonsuz olmayacaktır.

Borçlanma Kapasitesi

Dış borçlanma için de çoğu bakımdan aynı şeyler söylenebilir. Yine bir hükümetin, açıkları finanse etmek için borçlanma kapasitesinden olabildiğince faydalanmak isteyeceğı düşünülebilir. Dış kaynaklı (ister bizzat hükümet tarafından, isterse özel sektör eliyle) ne kadar fazla likidite sağlanabilirse, uyumu o ölçüde sonraya bırakmak mümkün olacaktır. Ancak bu bakış da ilgili maliyetleri görmezden gelir. Bu maliyetler, yabancı kredilerin gerektireceğı doğrudan borç geri ödemelerinden ibaret değildir. Daha da önemlisi, ülke kendini yabancı kreditorler karşısında aşırı yükümlü bir konumda bulursa, verilmesi kaçınılmaz olabilecek politika tavizleri de hesaba katılmalıdır.

Dış krediler elbette çeşitli kaynaklardan sağlanabilir. Ama kaynak ne olursa olsun, borçlanma düzeyi eğer ekonominin borç geri ödeme kapasitesini aşmış gibi gözükürse, sağlanan likidite faydadan çok zarara yol açabilir. Daha yoksul ve az gelişmiş ülkeler için başlıca dış kredi kaynağı kamu sektörüdür –daha ileri sanayi ülkelerinin hükümetleri ya da Uluslararası Para Fonu gibi çok taraflı kuruluşlar. Kamu sektöründen kreditorler karşısında aşırı yükümlü bir konuma düşülmesi genellikle borçlunun, ya (gerek ikili olarak, gerekse Paris Kulübü denilen mekanizmalar aracılığıyla çok taraflı olarak) kreditor hükümetlerle ya da (eşlik eden tüm şartlarla birlikte) IMF ile bir istikrar programı müzakere etmesiyle sonuçlanır. Orta gelirli yükselen piyasa ekonomileri ya da daha ileri sanayi ekonomileri için başlıca dış kredi kaynağı küresel sermaye piyasasıdır. Özel kreditorler karşısında aşırı yükümlü bir konuma düşülmesi genellikle kredi verilebilirlik algısının eninde sonunda yitirilmesi anlamına gelir; bu ise, tam da kredilere en fazla ihtiyaç duyulduğu anda yeni borçlanma olanaklarının aniden kesilmesine ya da borçlanma maliyetlerinin hızla yükselmesine yol açabilir. Daha da kötüsü, aşırı borçlanma riskleri, 1997-1998’de Doğu Asya’dan tutun da son yıllarda avro alanının bazı üyelerine varıncaya kadar dünya genelinde sermaye ithalatçıların acı bir şekilde öğrendikleri üzere, kredilerin panik halinde geri çekilmesini ve krizi tetikleyebilir. Bildiğimiz gibi finans piyasalarında itibar, yetiştirilmesi zor ama sökülmesi kolay bir narin çiçektir. Bir ülkenin özel yatırımlara erişim olanağını yeniden kazanması, sancılı politika düzenlemelerini gerektirebilir.

Bu nedenle, kredi kaynağı ne olursa olsun, dış dengeyi yeniden sağlamak adına özerkliğin nihayetinde feda edilmesi gerekebilir –doğrudan güç kaybı. Yani, rasyonel politika yapıcıların, sahip olunan rezervlerde olduğu gibi borçlanmada da azami olanı değil, *optimum* olanı hedeflemeleri beklenebilir. Optimum hesaplamaları burada da siyasete fazlasıyla bağlı olacaktır.

Ama büyük bir fark da söz konusudur. Burada gereken hesaplamalar, sahip olunan rezervlerle ilgili olanlardan niteliği gereği çok daha karmaşıktır çünkü olasılık ve risk gibi ustalık isteyen meseleler ister istemez işe karışır. Rezervler söz konusu olduğunda, ileriye yönelik maliyetlerle ilgili değerlendirmeler görece yalındır. Rezerv biriktirmeye alakalı risk düşüktür; açığın azaltılmasından ya da faiz ödemelerinden kaynaklanacak gerçek kayıpları makul ölçülerde kestirmek mümkündür. Ama dış krediler söz konusu olduğunda, hiçbir şey kesin değildir. Borçlanma kapasitesi tanımı gereği öznel;

kreditör hükümetlerin kararsızlığına ya da değişen piyasa hassasiyetlerine tepki olarak sıklıkla güçlü (hatta çılgınca) dalgalanmalar gösterebilir. Bu belirsizlik nedeniyle, sınırlarla ilgili genellemeler yapılması, likiditenin rezerv bileşenine nazaran çok daha zordur.

Zaten sınırları aslında borçlananlar belirlemez. Belirleyici olanlar, hem kamu hem de özel kesimden kreditorlerdir. Aşırı yükümlü borçluların kaybettikleri güç onların hanesine yazılır. Borçlular, kararlarını alırkeniktisat kadar siyasetin de etkisinde kalabilen kreditor hükümetlerle uğraşırken zaten yeterince zorlukla karşı karşıyadırlar. Aynı ayrı her ekonominin politika performansı kalitesine dair düşüncelerini hiç durmaksızın gözden geçirip duran piyasa aktörlerine gelindiğinde, hesaplamalar iyice zorlaşır. Finans piyasaları, durmaksızın güncellenen bir anket gibidir. Eğer bir ülke, krediye kolay erişim olanağı sayesinde hâlihazırda açıklarını azaltmaktan kaçınıbiliyorsa bu, piyasaların ona evini iyi idare ettiği onayını vermiş olması sayesindedir. Aksine, eğer bir ülke aniden kendini, kredilerin kesilmesi yüzünden uyumu artık daha fazla geciktiremez durumda buluyorsa, onun erteleme gücüne sınır getiren aslında piyasalardan başkası değildir. Uluslararası likidite için kendi rezervlerinden ziyade borçlanma kapasitesine ne kadar çok devlet bel bağlarsa, sonunda kimin gerçek bir uyum sürecinden geçmesi gerekeceğinin belirlenmesinde (kamu ve özel) kreditorlerin rolü o ölçüde güçlenecektir.

Yine, iki içerme takip eder. Birincisi, kreditorlerin, borç geri ödeme kapasitesiyle ilgili (görece zengin olanları kayırmaya eğilimli) algılarının, süregiden uyum maliyetinin açık veren ülkeler arasında paylaşılmasını büyük ölçüde değilse bile ciddi şekilde etkileyeceği açık gözükmektedir. Diğer bütün koşullar aynıyken, en fazla erteleme gücüne sahip olanlar, ileri sanayi ekonomileri, yani uluslararası borçlular olarak itibarı en fazla olan uluslar olmalıdır. Erteleme gücü en az olanlarsa, dış finansmana en iyi ihtimalle sınırlı erişimi olan daha yoksul ve az gelişmiş ekonomiler olacaktır. İkincisi, süregiden uyum maliyetinin açık veren ülkeler arasında paylaşılmasının, geçici uyum maliyetinin aksine, son derece oynak olma eğilimi gösterdiği de açık gözükmektedir. Bunun nedeni, şu ya da bu ekonomide politika “sağlamlığı”na dair hassasiyetlerin, sürekli olarak hızlı dalgalanmaların tehdidi altında olmasıdır. Durmaksızın güncellenen ankette sık sık fikir değiştirilir; bu olduğu zaman da, borçlanarak uyumu geciktirme kapasitesi de değişir. Birlikte ele alındığında bu iki gözlem, daha zengin olan ekonomilerin bu bağlamda

iltimas görebileceklerini akla getirirse de, değişmez bir kalıp söz konusu değildir. Kreditörler, erteleme gücüne katkılarını tümüyle geri de alabilirler.

Uluslararası Paraların Özel Rolü

Son olarak, uluslararası paraların özel rolüne geliyoruz. Ulusal parası uluslararası amaçlarla kullanılan az sayıdaki ayrıcalıklı ülkenin borçlanma kapasitesi, yabancıların para birimini değer saklama aracı olarak kabul edip ellerinde tutmak istemeleri sonucunda fiilen genişlemiş olur. Bunlar piyasa aktörleri ya da merkez bankaları olabilir. Yabancıların tuttukları miktarın artması, dışarıdan kredi alınmasına eşdeğerdir –parayı basan ülkeden alacakların artması. Sonuçta yabancılar, parayı aslında bir tür borç senedi olarak kabul ederler. Ama diğer kredi türlerinin aksine, bu kredi ne pazarlık konusu olur ne de hatta borç olarak görülür. Basitçe, yabancıların çeşitli sınır ötesi amaçlarla kullanabilecekleri cazip bir varlığın sunulması olarak bakılır. Yabancılar belirli bir parayı ne kadar iştahla arzularsa, o parayı basan ülkenin dengesizlikleri kendi parasıyla finanse edebilmesi o ölçüde artar –Fransız iktisatçı Jacques Rueff’in (1972) meşhur deyişiyle, “gözyaşı dökmekten açıklar” verme hakkı. Sonuç olarak, devletin erteleme gücü pekişir. Tek gereken ulusal likidite olduğunda, uluslararası likidite ihtiyacı bilindik anlamıyla gereksiz hale gelir.

Ödemeler dengesi uyumunu geciktirme konusundaki benzersiz kapasitesinden uzun süredir faydalanan ABD, elbette bu açıdan dikkatleri en çok çeken ülkedir. ABD’nin cari işlemler hesabı, 1970’lere kadar geri giderek, yüzyılın üçte birini aşan bir süredir sürekli açık vermektedir –diğer hiçbir ulusun yanına yaklaşmadığı bir rekor. Cari dengenin fazla verdiği son tarih, resesyonun yaşandığı 1991 yılıydı. Açıktır ki ABD, diğer herkesten daha fazla erteleme gücüne sahiptir. Bu, her şeyden önce, Amerika’nın yeşil papelinin dünyanın bir numaralı uluslararası parası (aslında, dünyanın yegâne hakiki *küresel* parası) olarak sahip olduğu eşsiz statüsü sayesinde. Evrensel denilebilecek popülerliği, doların ya da dolar cinsinden alacakların sürekli talep görmesine yol açar; bu ise ABD’nin, görünüşte hiçbir kısıtla karşılaşmaksızın açıklarını yıldan yıla finanse etmeyi sürdürmesini sağlar. Amerika’nın eşsiz avantajlarından Yedinci Bölüm’de daha fazla bahsedeceğiz.

ÖLÇÜM?

Böylece son bir soru kalıyor: Parasal güç ölçülebilir mi? Ampirik analiz amaçları doğrultusunda, gücün her eli için tam rakamlar elde edilebilseydi, bu şüphesiz faydalı olurdu. Bir devletin uyum maliyetlerden kaçınma kapasitesini belirleyen temeldeki yapısal ya da finansal değişkenlere odaklanarak, ellerden her ikisini de rakama dökmek prensipte mümkün gözükabilir. Ancak, pratikte hassas ölçümün hayal değilse bile oldukça zor olduğu görülür.

Parasal güçle ilgili ilk tartışmalarda ölçüm meselesinden büsbütün uzak durulurken, bunun yerine parasal açıdan güçlü bir ulusun üstlenmesinin beklenebileceği çeşitli rollere yoğunlaşıyordu. Amaç, gücün elle tutulur dışavurumları olarak görülebilecek özgül işlevleri tespit etmektir. Peki, ne olabilirdi bu işlevler? Parasal “hegemon”un rolleri hakkında epeyce bir şey yazan Charles Kindleberger’in eseri en bilindik olanıdır. Haklı olarak öv-güyle bahsedilen kitabı *The World in Depression*’da [*Bunalımdaki Dünya*] Kindleberger, parasal liderden üç ayrı rolü üstlenmesinin bekleneceğini öne sürüyordu: (1) Sıkıntılı mallar için görece açık bir pazara sahip olma; (2) Çevrimiçi dengeleyici ya da en azından istikrarlı olacak şekilde uzun vadeli krediler açma; (3) Kriz zamanlarında son başvurulacak kredi mercii olarak hareket etme (Kindleberger, 1973). Sonradan iki işlev daha eklemişti: (4) Görece istikrarlı bir döviz kurları sistemini gözetleyip denetleme; (5) Makro-ekonomik politikalarda belli ölçüde eşgüdüm sağlama (Kindleberger, 1976). Bu rollerin her biri açıktır ki bir güç ölçüsü ima eder. Ama kolaylıkla tahmin edilebileceklerini söylemek hiç de doğru olmaz.

Örtük olarak, avronun doğuşunu ve ardından Çin yuanının yükselişini takiben, Para Piramidi’nin tepesinde rekabet yaşanması olasılığını değerlendiren daha yakın tarihli çalışmalarda, dolaylı bir niceliksel yaklaşım öneriliyordu. Bu iki paradan biri, doların üstün para statüsüne meydan okuyabilecek, hatta onun yerini alabilecek miydi? Önde gelen paraların zaman içerisindeki pazar paylarını belirlemesi beklenebilecek kilit değişkenleri birbirinden ayırmak amacıyla arka arkaya ekonometrik alıştırmalar yapılmıştır. Avronun geleceğine odaklanan Menzie Chinn ile Jeffrey Frankel (2007, 2008), ana etkenlerin ekonomik büyüklük, enflasyon, kur değişkenliği ve ülke finans merkezinin büyüklüğü olduğunu düşünüyorlardı. Benzer şekilde, RMB’ye odaklanan Arvind Subramanian’a göreyse (2011) ana değişkenlerin, GSYH, küresel ticari işlemlerden alınan pay ve cari işlemler fazlası olduğu söylenebilirdi. Bu gibi çalışmaların, her ne kadar parasal gücü ölçmeyi

açıkça hedeflememişlerse de, devlet gücünü daha genelde ölçmek üzere geliştirilmiş CINC ya da benzerleriyle kıyaslanabilecek bir bileşik endeks için çeşitli adaylar sundukları açıktır.

Carla Norrlof, CINC gibi bileşik endeksler geleneğine uygun olarak, dört kilit özelliğe dayanan bir “parasal kabiliyet” göstergesi hesaplamıştır: GSYH, ticaret hacmi (ihracat ve ithalat), sermaye piyasaları (açıklığı kapsayan) ve net savunma harcamaları (Norrlof, 2014a). Keza, Leslie Armijo ile meslektaşları (2014), ulusların küresel üretimdeki paylarını, nüfusu, teknoloji için iki temsili değişkeni (telefon abonesi sayısı ve sınai katma değer), askerî harcamaları ve döviz rezervlerini, ulusal finansal kabiliyetlere dair dört farklı tahminin çeşitlemeleriyle bir araya getiren **Güncel Kabiliyetler Endeksi** [*Contemporary Capabilities Index* (CCI)] oluşturmuşlardır. Amaçları düşünüldüğünde bu gibi çabalar saygıyı hak ediyor. Ama bunlar da, İkinci Bölüm’de işaret ettiğimiz üzere, CINC ve çok sayıda benzeriyle aynı kusurları paylaşıyorlar. Gücün unsurları yaklaşımına dayanan niceliksel ölçüler, iki nedenle yanıltıcı olabilirler: İlk olarak, bileşenlerin seçimi özü itibarıyla keyfi olduğundan; ikinci olarak, bu gibi göstergelerde stratejik ya da siyasî bağlam göz önüne alınmadığından. Kabiliyetlerin etkilemeye nasıl dönüşebileceği ya da dönüşemeyeceği hakkında bize pek az şey söylerler. Rakamlar yardımcı olur ama sonuçta, gücün toplumsal niteliklerinin dikkatle analizinin yerini hiçbir şey tutamaz.

SONUÇ

Özetlemek gerekirse, parasal gücü anlamanın en iyi yolunun, mizacı itibarıyla iki yönlü olduğunu, iki elle kullanılabildiğini kavramak olacağını söyleyebiliriz –süregiden uyum maliyetinden kaçınmayı amaçlayan erteleme gücü ve geçici uyum maliyetinden kaçınmayı amaçlayan saptırma gücü. Kaynağını temel yapısal değişkenlerin (en önemlileri, ulusal ekonominin görece açıklık derecesi ve uyarılma yeteneği) oluşturduğu saptırma gücü, ekonominin altta yatan maddi özellikleriyle sınırlanır. Öte yandan, bir ülkenin diğerlerine göre (sahip olduğu rezervler ile borçlanma kapasitesini kapsayan) uluslararası likidite pozisyonunun büyük ölçüde bir işlevi olan erteleme gücü, hem hükümetin rezerv tutma iştahıyla, hem de yabancı aktörlerin borç verme istekliğiyle sınırlanır. Paranın uluslararasılaşması, dış kredi kanallarına bir yenisini ekleyerek, ülkenin erteleme gücünü artırır.

Buna bağılı olarak, parasal güçleri açısından devletlerin, parasal ilişkilerdeki sistemli hiyerarşi unsuruna işaret edecek şekilde önemli farklılıklar göstermesi şaşırtıcı olmaz. Aslında, Para Piramidi resminin telkin ettiği üzere, parasal ilişkiler daima belirgin biçimde hiyerarşik olmaya eğilimlidir. Sonuçta, tüm devletlerin asıl meselesi uyum maliyetidir. Para Piramidi'nde sıralama, ödemelerde uyum göstermenin yükünden kaçınıp, bedeli başkalarına ödetme kapasitesine bağılıdır büyük ölçüde. Herhangi bir ülkenin Piramitteki konumu, parasal gücün her iki elini de kullanabilme imkânını doğrudan doğruya yansıtır.

Piramidin tepesinde, paraları çeşitli uluslararası amaçlarla şu ya da bu ölçüde kullanılan ABD gibi uluslar yer alır. Yalnızca bu tür ülkeler, açıklarını kendi para birimleriyle finanse etme ayrıcalığının keyfini sürebilirler. Ama bu hikâyenin sonu değil, daha başıdır. Paranın uluslararasılaşması, parayı basan ülkeye açıkça bazı avantajlar sağlasa da, olası maliyetlerle riskler de söz konusudur. Para ile gücün ilişkisi, bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere genelde sanıldığından çok daha karmaşıktır.

4

Paradan Güce

Savaşın dinamosu sonsuz paradır.

MARCUS TULLIUS CICERO (MÖ 106-43)

Para ile güç arasında (bir paranın uluslararası kullanımı ile bu parayı basan ülkenin gücü arasında) bir tür nedensel bağlantı olması gerektiği, konuyu iyi bilen gözlemcilerin pek azının şüphe duyduğu bir noktadır. Ama bu bağlantının özgül olarak ne olabileceğini bize söyleyen sistemli analiz çok azdır. Aslında, nedenselliğin hangi yönde işlediği her zaman bariz değildir. Yön işaretinin, karşılıklı endojenlik ilişkisi içerisinde eşzamanlı olarak her iki yöne de işaret etmesi, makul bir öncüldür.

Açıktır ki devlet gücü bir yere kadar bağımsız değişken rolü oynayarak, para birimi seçimini yönlendirir. Bir para, eğer onu basan devlet dünyada zaten belli ölçüde ekonomik ve siyasî statüye sahip değilse ülke sınırlarının ötesinde kullanılır hale gelmeyecektir. Bir başka ifadeyle, bir para, onu basan devlet zaten “büyük” olmadıkça “büyük” hale gelmeyecektir. Ancak, ilişkinin bu yönüyle ilgili mülahazaları Beşinci Bölüm’e bırakıyoruz. Bu bölümde, nedensel ilişkinin diğer yöndeki işleyişini ele alacağız.

Bu bölümün vurgusu, gücün, para birimleri rekabetinin kuvvetiyle hareket eden bir bağımlı değişken olarak rolü üzerine olacak. Söz konusu olan “paranın gücü” diyebileceğimiz şeydir –bir paranın sınır ötesi kullanımından başlayıp onu basan devletin jeopolitik kabiliyetlerine uzanan özgül nedensel patikalar. Analitik amaçlarla, parayı basan devletin ilk baştaki güç donanımının verili olduğu varsayılacaktır. Şu sorunun yanıtını arayacağız:

Ulusal para uluslararası amaçlarla kullanılır olduğunda, bu güç donanımına ne olacaktır? Kısacası, güç bağlamında, paranın uluslararasılaşmasının katacağı değer nedir?

Teoride, paranın gücü hakkında aslında pek az şey biliyoruz. Bir uluslararası paranın çeşitli roller oynayabileceğini biliyoruz. Farklı paraların, oldukça farklı birleşimlerde roller oynayabileceklerini de biliyoruz. Bilmediğimiz, bu rollerden her birinin, hükümetin genel kabiliyetlerini ayrı ayrı nasıl etkileyebilecekleridir. Dolayısıyla, bir ülkenin parasının genel gücünü bir diğerinki ile doğrudan karşılaştıramıyoruz. Bir paranın farklı rollerinin her birinin kendine özgü etkisini anlamadan, uluslararasılaşmanın, bir devletin diğer devletlerle ilişkili olarak genel gücünü nasıl artırabileceğine (ya da artırmayabileceğine) dair bir genelleme yapmak imkânsızdır.

Bu nedenle, paranın gücü sorusunu sağlam bir teorik çerçeveye oturtmak için bu bölümde, paranın uluslararasılaşması kavramını farklı işlevlerine göre parçalayacak ve her işlevin güç içermelerini ayrı ayrı incelemeye çalışacağız. Analiz esasen tündengelimli mantık yürütmeye dayanacak. Dikkatimizi dört önemli soruya çevireceğiz: Ayrı ayrı değerlendirildiğinde her özgül rolün devlet gücü üzerindeki etkisi nedir? Çeşitli roller arasında karşılıklı bağımlılıklar var mı? Bu rollerin göreceli ve birikimli etkileri neler? Son olarak, zamanın bu bağlamda rolü ne?

İki genel bulgu öne çıkıyor. Birincisi, gücün geleneksel yüzlerinin üçü de, farklı derecelerde olsa da, işe karışıyor gibi gözüküyor. Bazı roller, diğerlerine oranla daha fazla doğrudan etkileme kapasitesi sağlıyorlar; bazıları daha çok yapısal güç tarzında işliyorlar; bazıları yumuşak gücü geliştirebiliyorlar. Her rol için karışım oldukça farklı olabiliyor. Ancak, son tahlilde, jeopolitik anlamda değer katıyor gibi gözükten yalnızca üç rol bulunuyor. Bunlar, paranın finans piyasalarında, ticarete ve merkez bankası rezervlerinde oynadığı rollerdir. Finans piyasaları ile rezervlerdeki rolleri, parayı basan devletin parasal özerkliğini artırarak, uyum maliyetlerini ertelemesini kolaylaştırıyor ve küresel finans ağındaki merkezî konumunu da pekiştiriyor. Her iki etki de böylece bir etkileme kapasitesi yaratıyor ama bu kapasitenin fiilen etkin hale gelip gelemeyeceği, zaman içerisinde fazlasıyla değişkenlik gösterebilen tali koşullarla sınırlara bağlı olacaktır. Para biriminin ticaretteki rolü, her şeyden önce merkez bankalarının rezerv tercihlerini etkilediğinden önemlidir. Bir para bu üç rolden her birinde ne kadar hâkim durumdaysa, o parayı basan devletin dünyadaki göreceli gücüne değer katması o ölçüde daha muhtemel oluyor.

İkincisi, bazı durumlarda uluslararası paranın aslında faydadan çok zarara yol açabileceği görülüyor –devletin kabiliyetlerini artırması kadar azaltması da söz konusu olabilen *iki ucu keskin bir kılıç*. Zamanın rolü özellikle önemlidir; zaman, dış yükümlülükler biriktikçe uluslararasılaşmanın kattığı değeri önemli ölçüde değiştirebilir. Para ile gücün genel ilişkisini karakterize eden belirgin bir yaşam döngüsü varmış gibi gözüküyor.

MESELENİN ÇERÇEVESİNİ ÇİZMEK

Devlet gücü, İkinci Bölüm’den bildiğimiz üzere basit bir kavram değildir. Uluslararası parasal ilişkiler bağlamında çoğu güç analizi, etkilemenin **açıktan açığa kullanımlarına** (bir hükümetin, söz gelimi kriz yönetiminde ya da finansal düzenlemelerde ya da ödemelerde finansman sağlanmasında oynayabileceği buyurgan role) odaklanma eğilimindedir. Devletler neler yapabilirler ve sahip oldukları kaldırıcın sınırları nelerdir? Ama bu, paranın gücünün altta yatan mizacı hakkında bize pek bir şey söylemez. Bir uluslararası paranın güç içermelerini hakkıyla anlamak için bu tür etkileme girişimlerinin ötesine, parayı basan devletin farz edilen kabiliyetlerinin sonuçta nereden kaynaklandığına bakmalıyız. Başka bir deyişle, gücün *kaynaklarına* bakmalıyız.

Güçten ister özerklik isterse etkileme anlamında bahsediyor olalım, paranın gücü analizinin anahtarı, devletlerin içerisinde faaliyet gösterdikleri özgül bağlamda yatar. Bir paranın uluslararasılaşması, küresel ticaretle finansın farklı aktörlerinin tercihlerini yansıtan bir piyasa olgusudur büyük ölçüde. Ama paralar devletler (ya da Avrupa’da olduğu üzere bir devletler grubu) tarafından basıldıklarından, uluslararasılaşmanın getirdiği güç genellikle devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde açığa vurulur. Bu nedenle, en göze çarpanı, 20. yüzyılın ortalarından itibaren güç analizine hâkim olan sosyal güç yaklaşımında vurgulandığı üzere, devletler arasındaki işlemsel ilişkilerin yapısıdır (Baldwin, 2013). Önemli olan, kimin kime, ne için bağımlı olduğudur. Devletler arasında hüküm süren ilişkiler ne kadar asimetriktir ve bir ülke, küresel etkileşimler ağında ne kadar merkezi bir konuma sahiptir? Paranın uluslararasılaşmasının açık biçimde kökeninde yatan ilişki asimetritlerinin, devletin (pasif ya da hayata geçirilmiş) etkilemede bulunmasının da bir kaynağı olduğu söylenebilir.

Buna karşılık, paranın gücünün doğrudan ya da dolaylı olarak etki yaptığı görülebilir. Bir yandan, para, devlet yönetme maharetinin etkin (dav-

ranişları şekillendirmenin ya da boyun eğmeyi dayatmanın bir aleti olarak doğrudan kullanılmaya müsait) bir aracını sunabilir. Bu, güç analizinin parasal ilişkilerdeki olağan odak noktasıdır. Ama paranın daha dolaylı bir rol oynaması; *diğer* etkileme yollarının faydasını artırarak, devlet yönetme maharetini güçlendirmesi de mümkündür. Bu yan çoğunlukla ihmal edilir. Analizin eksik kalmaması için paranın gücü kavramı, devletin genel kabiliyetleri üzerindeki her iki etki türünü (dolaylı ve doğrudan etkileri) de kucaklayacak şekilde kavranmalıdır.

Bu bölümün temel meselesinin çerçevesini çizmek artık görece kolaydır. Bağlantılar, (1) karşılıklı bağımlıktan başlayıp (2) uyum yükünden kaçınma kapasitesine, oradan (3) pasif ya da hayata geçirilmiş etkilemeye doğru ilerler. Analiz gündemini, birbiriyle ilişkili dört soruya odaklanarak ana hatlarıyla belirleyebiliriz. İlk üç soru, paranın gücünün anlamıyla ve kaynaklarıyla ilgilidir. Yalnızca son soru, kullanımlarıyla ve sınırlarıyla ilgilidir.

1. Uluslararası para, onu basan devletin küresel parasal ağ içindeki konumunu nasıl etkiler? Daha özelde, bağımlılığı azalır mı ve konumu daha merkezî olur mu?
2. Uluslararası para, devletin parasal özerkliğini nasıl etkiler?
3. Uluslararası para, devletin etkileme kapasitesini nasıl etkiler?
4. Etkilemenin, doğrudan ya da dolaylı olarak hayata geçmesi ne kadar olasıdır?

GENEL KANI

Genel kanı, paranın uluslararasılaşmasının, onu basan devletin gücünü pekiştireceğini savunur genellikle. Susan Strange'in yıllarca önce ifade ettiği üzere (1971a: 222): “[Uluslararası bir paraya] sahip olacak kadar ekonomik açıdan güçlü herhangi bir devletin, önemli ölçüde güç kullanması ve etkilemede bulunması da kuvvetle muhtemeldir. Zengin olanlar genellikle böyle yaparlar.”

Ancak, böylesine elverişli bir varsayımın şimdiye değin ciddi, sistemli bir sınamaya tutulmamış olması dikkat çekicidir. Parayı güce bağlayan genel bir nedensel ilişkinin varlığı gelişigüzel biçimde varsayılmış ve sonuçta ortaya çıkacak kabiliyetlerin, devlet yönetme maharetinin bir aracı olarak nasıl kullanabileceği üzerine bir sürü şey yazılmıştır (Kirshner, 1995; Andrews, 2006a; Armijo ve Katada, 2014, 2015). Ancak, bir ulusal paranın farklı sınırları

ötesi kullanımlarından herhangi birinin, o parayı basan devletin özerkliğini ya da etkilemede bulunmasını gerçekte nasıl ya da neden etkileyebileceğini görmek amacıyla bağlantıları ayrıntılı şekilde açıklamaya hiç kimse kalkışmamıştır. Hubert Zimmermann'ın sözleriyle (2013: 149), “Uluslararası rol üstlenen bir ulusal paranın, onu basan ülkenin gücünü artırdığı varsayılabilir. (...) Ancak, küresel bir paraya sahip olmanın, o ülkeye hangi anlamda fiilen güç kattığını delilleriyle göstermek o kadar kolay değildir.”

Zorluğun bir kısmı, uluslararası paraların çeşitli roller oynamalarından ve bu rollerin hepsinin, devlet gücü üzerinde aynı etkiye sahip olması gerekmediğinden kaynaklanır. Bazı rollerin bırakın faydalı olmayı, zararlı olduğu ortaya çıkabilir; hatta bazen, bir rolün etkisi zaman içerisinde önemli ölçüde değişebilir. Bu nedenle, genel kanıyı sınamak için uluslararası paranın hangi özgül niteliklerinin en çok fark yarattığına ve bunu nasıl yaptığını daha yakından bakmalıyız.

Genel kanının mantığı kusursuzdur. Dünyanın farklı paraları arasındaki hiyerarşinin oluşturduğu “zengin duvar kilimi” ortadayken, güç ile para arasında bir bağlantı olması gerektiğini varsaymak hiç de mantıksız değildir. Ne de olsa, bizzat hiyerarşi kavramının özü itibarıyla siyasî olması, değişen derecelerde karşılıklı etkilemenin söz konusu olduğunu akla getirir – hükümetlerin, yurtiçinde ya da yurtdışında amaçlarını gerçekleştirebilmeleri üzerinde farklılaşan etkiler. O halde, neden basitçe noktalara birleştirmeyelim? Para birimi ne kadar güçlüyse, herhalde ülke de o kadar güçlüdür.

Ancak, mevcut yazında, noktaların nasıl birleştirebileceğiyle ilgili oldukça muğlak ipuçlarından başka bir şey bulamıyoruz. Çoğu araştırmacı, uluslararası paranın, Birinci Bölüm’de özetlediğimiz fayda ve maliyetleriyle ilgili bilindik teraneleri tekrarlayıp durmakla yetinir. Nedenselliğin detaylarını analiz etmeye yönelik çabalar son derece sınırlıdır. Paranın uluslararasılaşması, tipik olarak, az ya da çok bütüncül bir olgu olarak görülüyor, herhangi bir verili uluslararası paranın oynayabileceği tamamen farklı rollerle hemen hiç değinilmiyor. Bu farklı rollerin, ilgili devletlerin kabiliyetleri üzerinde farklılaşan etkileri olabileceği teorik olarak asla ele alınmıyor.

Dolayısıyla, genel kanının mantığı kusursuz olabilir ama yine de anlayışımızda çok önemli boşluklar bırakır. Uluslararası paranın çeşitli rollerini betimleyecek standart bir sınıflandırmaya sahibiz. Ama bu rollerden her birinin, devlet gücüyle ayrı ayrı nasıl bağlantılı olabileceği (ya da olamayacağı) hakkında pek az şey biliyoruz. Anlayışımızı geliştirmek için, her işlevin etki-

sini diğerlerinden yalıtmaq amacıyla paranın uluslararasılaşması kavramını sistemli şekilde parçalarına ayırmalıyız. Zorluk, her işlevi ayrı ayrı dikkatle inceleyip şu soruların yanıtlarını aramakta: Ayrı ayrı değerlendirildiğinde her özgül rolün devlet gücü üzerindeki etkisi nedir? Çeşitli roller arasında karşılıklı bağımlılıklar var mı? Bu rollerin göreceli ve birikimli etkileri neler? Zamanın bu bağlamdaki rolü ne? Ancak bu soruların yanıtlarını verdiğimiz zaman, paranın gücünde nedenselliğin detaylarına gerçekten hâkim olmaya başlayabiliriz.

ÖZEL DÜZEY

İster üstün, ister patrisyen, isterse elit sınıfından olsunlar, seçkin ulusal paralar, uluslararası piyasalarda şu üç rolden herhangi birini üstlenebilirler: Döviz alım-satımı, ticarete faturalandırma ile mahsuplaşma ve finans piyasaları. Her rolü kendi başına incelediğimizde, devlet gücü açısından içermelerinin belirgin şekilde farklı olduğu açıkça görülür. Rollerin üçünün de ekonomik getirileri olabilir ama yalnızca (para birimlerinin, yatırım vasıtası olarak iş gördükleri) finans piyasalarındaki rolü, siyasî açıdan da avantajlı olabilir. Temel ayırım çizgisi, bir yanda paranın mübadele aracı ve hesap birimi işlevleri, diğer yanda değer saklama işlevi arasındadır.

Döviz Alım-Satımı

Uluslararası parasal ilişkilerin bir ağı andıran niteliğini, (dünyanın dört bir yanından bankalarla diğer finans kurumlarının bir araya toplandığı, para birimlerinin faal olarak birbirleriyle değiş-tokuş edildiği) döviz piyasasından daha iyi hiçbir şey gösteremez. Devletlerin bastıkları paraların hâlihazırda 150'den fazla olduğu düşünüldüğünde, toplam sayısı binlerle ifade edilen ikili ilişkilerin devasa bir etkileşim ağı meydana getirdiği aşîkârdır. Tüm bu ilişkilerin ölçü birimi elbette her para çifti arasındaki döviz kurudur.

Ancak, ilişkilerin hepsi aynı önemde değildir. Para çiftleri arasındaki doğrudan bağlantılar çoğu durumda oldukça zayıftır; yani doğrudan alımların masrafı, işlemleri imkânsız kılacak ölçüde olmasa da muhtemelen yüksektir. Bu nedenle, büyük çaplı alım-satımların çoğu, işlem maliyetlerini en aza indirmek amacıyla daha yaygın kullanılan bir aracı, yani "aracı" para kullanılarak sonuçlandırılır. Amaç, ölçek ekonomilerinden, başka bir deyişle ağ dışsallıklarından faydalanmaktır. Kullanımı az olan bir parayla aracı para satın alınır; ardından, bu aracı para, kullanımı az olan başka bir para-

yı satın almakta kullanılır. Küresel döviz işlemlerinin para birimlerine göre bileşimiyle ilgili veriler, merkezi İsviçre'nin Basel şehrinde bulunan ve bir tür merkez bankalarının merkez bankası olan Uluslararası Ödemeler Bankası'nın (Bank for International Settlements, BIS) üç yılda bir yaptığı anketlerle açıklanır. Bankanın 2013 tarihli son anketine göre ABD doları, tüm piyasa işlemlerinin yaklaşık %87'sinde işlemin iki tarafından birinde gözükerek, açık arayla baskın aracı para konumundadır (BIS, 2013). (Her işlem iki para birimini kapsadığından, yüzdelerin toplamı %200 olur.) Patrisyen paralar avro (%33) ile yen (%23) ve bir elin parmaklarını geçmeyen elit para birimleri, doları oldukça geriden takip ederler.

Aracı paralar, küresel para ağında merkezî konumda yer alırlar çünkü birçok alım-satım onlar aracılığıyla yapılır. Paraları basan ülkeler açısından bu kesinlikle ekonomik faydaya dönüşür. İşlem maliyetleri, yerel işletmeler açısından muhtemelen azalır; bankalarla diğer finans kurumları, kendi ulusal paralarıyla yapılan iş hacminden bir miktar "ölçü birimi rantları" kazanabilirler (Swoboda, 1968). Öte yandan, siyasî faydalar çok sınırlı gibi gözükür çünkü bu rolün parasal özerklik üzerinde pek etkisi yok gibidir. Döviz alım-satımında aracı olarak yaygın kullanım, uzun süreli mevcutlar tutulmasını gerektirmez. Dolayısıyla, parayı basan ülkenin uyum maliyetini erteleyebilmesine ya da saptırabilmesine etkisi sınırlıdır. Devletin eylemleri üzerindeki kısıtlardan hiçbiri ortadan kalkmaz ya da hafifletmez. Ne de küresel prestij ya da itibar anlamında pek değer katması muhtemeldir. Aracı rolü tamamen teknik bir meseledir ve yerini kolaylıkla bir başkası alabilir.

Ticarette Faturalandırma ile Mahsuplaşma

Para biriminin ticarette faturalandırma ile mahsuplaşma rolü için de neredeyse aynı şeyler söylenebilir. Mallar ya da hizmetler uluslararası alanda alınıp satıldıklarında, işlemin tarafları, sözleşmelerin hazırlanmasında ve ödemelerin gerçekleştirilmesinde hangi parasal birimin kullanacağını kararlaştırmak zorundadırlar. Burada da ölçek ekonomileri, küresel parasal ağın merkezindeki bir avuç paranın hâkimiyetini dayatır. Mevcut veriler, tüm dünya ihracatının kabaca yarısının ABD doları cinsinden faturalandırılıp ödendiğini gösteriyor. Bunun bir nedeni, Amerika'nın gerek büyük pazar hacminin, gerekse ithalatçı ve ihracatçı olarak hâlâ sürdürdüğü egemen konumunun, ölçek ekonomilerini büyüten geniş bir işlem ağı sunmasıdır. Bir başka nedeniyse, yeşil papelin, referans fiyatlı ve (en belirgin, dünya-

da ticareti en yaygın şekilde yapılan ürünün piyasası, yani küresel petrol piyasası olmak üzere) emtia borsalarında işlem gören malların neredeyse tümü için piyasalarda merkezî rol oynamasıdır. Doların mal ticaretindeki hâkimiyetinin geçmişi, İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden on-yirmi yıllık döneme uzanır; ülkenin önde gelen maden ve petrol şirketleriyle birlikte ABD, hem ihracat hem de ithalat tarafında küresel piyasalara hükmetmeye bu dönemde başlar.

Dünya ihracatının belki de %15'i ile %20'sinden sorumlu olan avro, önem açısından bir sonraki sırada gelir; esasen Avrupa bölgesi ile çevresinde yoğunlaşan avro kullanımı, avro alanının dünya ticaretindeki payına kabaca eşittir. Diğer paraların çoğu olsa olsa cüzi bir rol oynamaktadır.

Ticaret rolünün faydaları da, siyasî olmaktan çok ekonomik gibi gözükmektedir. Ekonomi cephesinde, yerel işletmelerin kur riskinden fazla kaygılanmaları gerekmez; finans kurumları, kendi ulusal paraları cinsinden ticari krediler ya da ticaretle ilgili diğer hizmetleri sunarken rekabet avantajına sahip olabilirler. Bunlar somut avantajlardır. Ama siyaset cephesinde kazançlar, hemen hemen aynı nedenlerle yine çok sınırlı gibi gözükür. Piyasanın, faturalandırma ile mahsuplaşma için bir ulusal para birimini seçmesi, o parayı basan hükümetin uyum maliyetlerini erteleyebilmesine ya da saptırabilmesine doğrudan herhangi bir katkı yapmaz. Yine, hiçbir kısıtın ortadan kalkması ya da hafiflemesi söz konusu olmaz. Hangi para birimi kullanılırsa kullanılsın, faturalar yine zamanında ödenmek zorundadır.

Finans Piyasaları

Ancak, para birimlerinin yatırım vasıtası rolü üstlendikleri finans piyasalarında etkiler oldukça farklıdır. Finans piyasalarının temel işlevlerinden biri, portföy çeşitlendirmesi fırsatları yaratarak, yatırımcıların risk yönetimini kolaylaştırmaktır. Uluslararası düzeyde bu, para birimi seçeneklerinin artması anlamına gelir. Küresel portföy yöneticileri, tipik olarak, riski dağıtmak amacıyla (Para Piramidi'nin tepesine yakın olan tüm bilindik paralar dâhil olmak üzere) çeşitli para birimlerine yatırım yaparlar. Dolar, göreceli olarak payında hafif bir gerileme olsa da, bu açıdan da en popüler olanıdır. Vadesi henüz gelmemiş (borçlanan tarafın kendi para birimi haricindeki bir para birimi cinsinden ihraç edilen) uluslararası tahvil stoku rakamları bir fikir verebilir. 2012 sonunda, yeşil papelin küresel tahvil piyasasındaki payı %52'nin hemen üzerindeydi. Avronun payı üçte birin biraz üzerindeyken, aralarında

yen ile birtakım elit paraların da bulunduğu, diğer yarım düzine kadar para ise geri kalan kısmından sorumluydu.

Tıpkı aracı ve ticaret rolleri gibi yatırım rolü de açıkça ekonomik faydalar getirir. En önemlisi, yabancılardan, kendi para birimleri dışındaki bir parayı edinmek istemelerinin otomatikman yol açtığı senyoraj kazancıdır. Yabancıların sahip oldukları alacakları yaratan ya da yöneten yerel bankalarla diğer finans kurumlarının payına da ilave faydalar düşebilir. Ama yatırım rolü, aracı ve ticaret rollerinin aksine, işe uzun süreli mevcutların karışması nedeniyle belirgin siyasî faydalar da getirir. Devlet kabiliyetleri iki yolla çoğalır. Birincisi, dış açıkları ülkenin kendi parasıyla (en azından kısmen) finanse etmek mümkün hale geldiğinden, özerklik artar. Ödemeler dengesinin politika yapımına getirdiği geleneksel kısıtlar gevşer ve uyum maliyetleri daha kolaylıkla ertelenebilir ya da saptırılabilir. İkincisi, küresel finans ağındaki merkezî konum pekiştiğinden, etkileme potansiyeli artar. Para birimin yatırım amaçlarıyla kullanımı arttıkça, o belirli düğüm noktasından geçmek zorunda olan bağların sayısı ve kuvveti de artacaktır. Bağımlılık güçlenir.

Etkileme potansiyeli gerçeğe dönüştürülebilir mi? Gevşeyen ödemeler kısıtı, dolaylı olarak, dış politika hedeflerinin takip edilmesinde devlet yönetme maharetinin daha geleneksel (diplomatik, ekonomik, hatta askerî) araçlarını kullanmayı kolaylaştırır. Paranın nereden bulunacağını fazla düşünmeden, yan ödemeler sunulabilir ya da maliyetli yaptırımlar uygulanabilir. Ödemeler krizi riskinden endişelenmeden, askerî koruma vaat edilebilir ya da kuvvet kullanma tehdidinde başvurulabilir. Temel olan, uluslararası paranın mümkün kıldığı artan borçlanma kapasitesidir. “Savaşın dinamosu sonsuz paradır”, demişti Cicero. Uluslararası paranın kazandırdığı borçlanma gücü sınırsız değildir ama cömerttir.

Örneğin Rosella Cappella (2014), 19. yüzyılda sterlin varlıkların cazibesinin, İngiliz hükümetinin yabancılara tahvil satarak yurtdışı müdahalelerini finanse etmesini nasıl görece kolaylaştırdığına dikkat çeker. Londra, savaş zamanında rakipleri karşısında açıkça avantajlı durumdaydı –kendi “fahiş ayrıcalığı”. Benzer şekilde, daha yakın dönemde, yabancıların dolar cinsinden alacaklara olan sürekli talebinin, ABD’nin dünyanın dört bir yanındaki askerî harcamalarını desteklemekte büyük bir rol oynadığı aşikârdır (Oatley, 2013; Stokes, 2014). “Gözyaşı dökmeden açıklar” verebilmek, Washington’un neredeyse hiç bütçe sıkışıklığı yaşamadan bir çıkış yolu bula-

bilmesi anlamına gelir. Uluslararası güvenlik uzmanı Paul Viotti, yeşil papeli, Amerika'nın sert gücünün parasal bileşeni olarak adlandırır:

Doların ayrıcalıklı konumu, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan bu yana Amerika'nın hem dış politikasının hem de ulusal güvenlik politikasının idaresini kolaylaştırmıştır. (...) Doların küresel konumu düşünüldüğünde, (...) Amerikan politika yapımcılar ABD silahlı kuvvetlerini istedikleri yere konuşlandırırlar. ABD'li politika yapımcılar, yurtdışında askerî harekâtlar yürütmek ya da başka projeleri finanse etmek istediklerinde, seve seve kabul edilen dolarları harcarlar. (Viotti, 2014: 156)

Bu, klasik *Monopoly* oyununda kullanışlı bir Hapisten Bedava Çıkış Kartı'na sahip olmak gibi bir şeydir.

Para birimi, doğrudan olarak, yatırım rolünün özerklik ile merkezî konum üzerindeki etkisi sayesinde etkili bir kaldıraç aracı haline gelebilir. Parayı basan ülke, artan erteleme ya da saptırma gücünün doğal bir sonucu olarak, ödemeler sürecini başlı başına bir kaldıraç aracı olarak kullanacak konumdadır şimdi. Keza, artan ağ bağımlılığının doğal bir sonucu olarak, para birimine erişim olanağı da avantaj sağlayacak şekilde manipüle edilebilir. İki örneği ele alalım. İlki, 1988'de ABD ile ağır bir siyasî anlaşmazlık yaşayan Panama örneğidir. Ülkenin o dönemki lideri General Manuel Noriega'yı iktidardan indirmeye kararlı olan Washington, hem Panama'nın ABD bankalarındaki varlıklarını dondurmuş, hem de Panama'ya yapılacak tüm ödemeleri ve diğer dolar transferlerini yasaklamıştı. Etkisi yıkıcı oldu. Yerel bankaların çoğu kepenkleri indirmek zorunda kaldı ve ağır likidite kıtlığı ekonomiyi sıkıştırdı; sonuçta, Panama'nın Amerikan baskısına direnci önemli ölçüde zayıfladı. Özel finans piyasaları aracılığıyla yapılan zorlama işe yaradı (Kirshner, 1995: 159-166; Cohen, 1998: 44-46).

Daha güncel olan ikinci örnek, Washington'un, İran İslam Cumhuriyeti'nin iddialı nükleer programını engelleme kampanyası kapsamında uyguladığı finansal yaptırımlardır. ABD, özellikle 2011'den itibaren saldırgan bir para ablukası uygulayarak, İran'ın uluslararası bankacılık sistemi aracılığıyla yeşil papele erişimini fiilen engellemiştir. Nerede olursa olsun, dolar kullanarak İran ile iş yapan finans kurumları ağır cezalara maruz kalmaktadır. Böylece, İran'ın, ödemeler açıklarını finanse etmek amacıyla yurtdışında tuttuğu fonları ülkeye geri getirmesi engellenmiştir. Bir kaynağın ifade ettiği üzere, Washington, "yabancı bankaları, ABD finans sistemini kullanma imkânı ile İran'la iş yapma arasında tercih yapmaya zorlamıştır. (...) Bankacılık

yaptırımlarının başlıca doğrudan sonucu, İran'ın önde gelen ödeme ve kredi ağlarından dışlanmasıdır." (Rajendran, 2013: 93). Bu örnekte de etkisi yıkıcı olmuştur; büyüme çarpıcı bir biçimde yavaşlamış ve İran'ın direnci zayıflamıştır. Pek çok gözlemci, 2013'te Tahran'ın, nükleer çabalarının geleceğini tartışmak üzere müzakere masasına oturmayı sonunda kabul etmesinin büyük ölçüde bu yaptırımlar sayesinde olduğunu düşünmektedir.

Ancak, bazı uyarılar da yapmalıyız. Yatırım rolü bir ülkeyi otomatikman süper güç yapmaz. Sınırlar vardır. En temelde, kaldıracın gerçeğe dönüşme olasılığı iki tali koşula bağlıdır: Birincisi, söz konusu para biriminin alternatiflerinin mevcut olması; ikincisi, yabancıların hâlihazırda elde ettikleri para birimi mevcutlarının büyüklüğü. İlk değişken, parayı basan ülkenin, yatırım fırsatları *arzını* kontrol edebilmesini belirlediğinden önemlidir. Söz konusu ülke, yatırım kategorisindeki varlıkların kaynağı olarak ne ölçüde tekelci güce sahiptir? Finans ağının merkezinde ne ölçüde mutlak bir kontrole sahiptir? Diğer değişken, bu yatırım fırsatlarının cazibesıyla ilgili piyasada esen havayı şekillendirmeye yardım ederek, *talebi* etkilediğinden önemlidir. Kreditorlerin, borçlanma sınırlarının belirlenmesinde oynadıkları kilit rolü unutamayız. Yabancılar, belli bir para birimi cinsinden alacaklar edinerek, o parayı basan ülkeye otomatikman kredi vermiş olurlar. Onların bakış açısından değerlendirildiğinde, daha önce de işaret ettiğimiz üzere, parayı basan ülkenin yükümlülükleri, piyasanın durmaksızın güncellenen anketine daima tabi olan bir tür borç senedinden başka bir şey değildir. Bir paraya duyulan güven önemli ölçüde değişiklikler göstererek, parayı basan ülkenin kaldırma kapasitesini güçlendirebilir ya da zayıflatabilir. Riskli alacakların toplam miktarı arttıkça, dış talep daha sallantılı olmaya eğilimlidir –dolayısıyla, başarılı bir etkinleştirme olasılığı azalır.

İki zıt senaryoya bakarak açıklamaya çalışalım. Bir uçta, piyasa aktörlerinin yeşil papel karşısında alternatiflerinin az ve dolar mevcutlarının düşük olduğu, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından faydalandığına benzer bir durum olacaktır. Amerika, tasarrufların yönelebileceği nitelikli olanaklar üzerinde neredeyse mutlak tekele sahipti ve doların gelecekteki değerinden pek az kişi endişe ediyordu. Sonuç olarak, Washington, kendi finans piyasalarına erişim olanağını belirgin bir dış politika aracı olarak kullanarak, dostlarını buyur ederken hasımlarının önünü kesebilecek konumdaydı. Diğer uçta, yeşil papelin alternatiflerinin çoğaldığı ve yabancıların elinde birikmiş dolar yükümlülüklerinin aşırı derecede şişkinleştiği,

bugüne benzer bir durum olacaktır. ABD, uluslararası finans ağının merkezinde olmaya devam ediyor olabilir ama bir zamanlar olduğu yoğunlukla değil. Yedinci Bölüm’de göreceğimiz üzere, bundan ötürüdür ki birçok gözlemci, Washington’un kaldırıp potansiyelini kullanma girişimlerine devam etmesinin, yeşil papelden uzak durmayı (hatta belki de ani bir kaçışı) tetikleyebileceğinden endişe duyuyor. Şüphesiz ki bu, Amerika’nın bakış açısından daha dezavantajlı olacaktır.

Dolayısıyla, her şey hesaba katıldığında, yatırım rolünün güç içermeleri belirsizdir. Özerklik ilk başta güçlenir ama paranın etkisi, zaman içerisinde önemli ölçüde değişebilecek tali koşullara bağlı olarak, destekleyici olabilir de olmayabilir de. Kısa vadede elde edilen kazançlar, likit yükümlülükler biriktikçe uzun vadede pekâlâ tersine dönebilir. Para biriminin yatırım rolünün potansiyel olarak değerli olabileceği inkâr edilemez. Ama oldukça tehlikeli olabileceği de inkâr edilemez –sonuçta, her iki yönde de işleyebilecek, iki ucu keskin bir kılıç.

RESMÎ DÜZEY

Ulusal paralar, hükümetler arası ilişkileri kapsayan resmî düzeyde üç rolden herhangi birini de oynayabilirler: Kur çıpası, müdahale parası ya da rezerv varlık. Burada da, ayrı ayrı değerlendirildiğinde her rolün devlet gücü açısından kendine özgü içermeleri vardır. Yine benzer şekilde, burada da en büyük fark, bir yanda mübadele aracı ile hesap birimi işlevleri ile öte yanda değer saklama işlevleri arasındadır.

Kur Çıpası

1970’lerin başlarında Bretton Woods’un sabitlenmiş kur sisteminin çöküşünden beridir hükümetler, “katı” ya da “gevşek” sabit kurun çeşitli versiyonlarından tutun da gözetimli esnekliğe ya da bağımsız (“temiz”) dalgalanmaya varıncaya kadar, istedikleri kur rejimini seçmekte özgürdüler. Sabit kuru bir biçimde sürdürmeyi tercih eden devletlerin önünde seçebilecekleri geniş bir hesap birimleri yelpazesi bulunuyor. Pratikte, ister tek para birimli sabit kurlar için olsun, isterse döviz sepetli sabit kurların belirgin bir parçası olarak olsun, ancak az sayıda para birimi kur çıpası olarak öne çıkmaktadır.

Dolar ile avro yine en baskın olanlarıdır. Şu anda altmış kadar devlet, kur politikalarını tümüyle ya da kısmen Amerikan yeşil papeline göre belirlemekte, müdahale aracı olarak esasen doları kullanmaktadır. Bu ulus-

ların büyüklüğü, Pasifik'in ufacık adalarından Çin'e kadar çeşitlilik göstermektedir. Bu ülkelerde yeşil papelin çıpa olarak kullanılması, şüphesiz ki Stackelberg türü bir liderlik modelinin geçerli olduğunun kanıtı gibi görünmektedir –bir yapısal güç (“kendi başına hareket etme”) biçimi. ABD, tipik olarak yaptığı üzere, tek taraflı olarak hareket ederek, sahip olduğu “fahiş ayrıcalık”tan istifade etmektedir. Ardından diğerleri, Washington'un dümen suyunda gidip gitmeyeceklerine ya da ne ölçüde gideceklerine karar verirler. Benzer şekilde, kırk kadar ülke de belli ölçüde avroya bağlıdır. Özel düzeyde ticarette faturalandırma için olduğu gibi, resmî düzeyde çıpa rolü de siyasî kazançlardan ziyade ekonomik kazançlar doğuruyor gibi gözükmektedir. **Sabitlenmiş kurun göreceli istikrarı, kuru daha değişken olan ya da serbestçe dalgalanan ekonomilerle karşılaştırıldığında, kur rejimi benzer ülkelerle iş yapma maliyetini muhtemelen azaltır.** Buna karşın, güç içermeleri, yatırım rolünde olduğu gibi belirsiz gözükmektedir. Bir yandan, çıpa rolü, para birimini resmî ya da gayriresmî bir para blokunun tam göbeğine yerleştirerek, onun merkezî konumunu kesinlikle pekiştirir. Bu, parayı basan ülkenin prestijini ve itibarını artırarak, yumuşak gücünün gelişmesine yardımcı olabilir. Ama öte yandan, sert güce faydası sınırlıdır çünkü (basitçe bir para *numéraire*'i [ölçüm standardı] olarak anlaşılan) kurun sabitlenmesi işlevi başlı başına parasal özerkliğe hiçbir şey katmaz.

Aslında, parayı basan devletin güç konumu üzerindeki net etkisi olumsuz bile olabilir –bilinçli bir niyet olmaksızın ortaya çıkan yapısal gücün aslında lider oyuncunun faydasına değil de zararına çalışabileceğini gösteren bir örnek. Buradaki sorun, takip eden oyuncuların kuru sabitlemelerinin, parayı basan hükümetin, uyum sürecinin parçası olarak kur değişikliklerine başvurma olanağı kısıtlaması olasılığıdır (McKinnon, 2013: 4; Williamson, 2013: 80-81). Çıpa paranın nominal değerini, ana ülkenin hükümeti değil, diğer hükümetlerin müdahale pratikleri belirler; yabancıların tercihlerinin, ana ülkenin çıkarlarıyla her zaman uyuşması beklenemez. Dış açıklarla karşı karşıya olan ABD, dış ticarette rekabet avantajı edinmek amacıyla yeşil papelin değer kaybetmesini sağlamak isteyebilir. Ama Amerika'nın ticaret ortaklarının müdahaleleri buna uygun olmadığı müddetçe, ki aksini tercih edebilirler, doların değer kaybetmesi imkânsızdır. Diğer ülkeler, kendi döviz kurlarını yönetme özgürlüğünü ellerinden bırakmazlar. Doların fiyatıysa basitçe artakalan bir şey olarak uyum gösterir. Dolayısıyla, ABD aslında politika özerkliğinden kaybeder –sonuçta, tarihçi Harold James'in sözleriyle

(2009: 30), “uluslararası para sisteminin rehinesi” haline gelir. Amerika’nın uyum maliyetlerini erteleme ya da saptırma gücü pekişmez, aksine aşınır. Burada da uluslararası bir rolün iki ucu keskin bir kılıç olduğu ortaya çıkabilir.

Müdahale Parası

Tamamen temiz dalgalanma (pratikte görece nadirdir) haricinde tüm kur rejimleri, ister ılımlı isterse önemli boyutta olsun, hükümetin döviz piyasasına bir ölçüde müdahalesini içerir. Ama kuru yönetmek için hangi yabancı para alınıp satılmalıdır? Döviz alım-satımında olduğu gibi burada da ölçek ekonomileri önem taşır. Etkinlik kriterleri, müdahalenin etkilerinin çabuk ve pürüzsüz şekilde genelleşmesini sağlamak için alım-satımı olabildiğince yaygın yapılan bir paranın seçilmesini gerektirir. Yani, dolar, avro ya da yen gibi en popüler uluslararası paralara bel bağlanır. Müdahale amaçlı kullanımlar, bir paranın aracı para olarak ağırlığını genellikle bire bir yansıtmaya eğilimlidirler.

Parayı basan ülke açısından müdahale rolünün etkileri, çıpa rolünün-kilere paralel gözüktür. Bir yandan, para biriminin yaygın kullanımının yerel finans kurumlarına avantajlar sağlaması ölçüsünde, birtakım ekonomik faydalar muhtemelen olacaktır. Öte yandan, güç içermeleri belirsizdir. Müdahale rolünün, kendi başına bakıldığında, parasal özerkliği güçlendirecek bir yönü yoktur. Ancak, ikili kurların diğerlerinin müdahale pratikleriyle belirlenmesi ölçüsünde, uyum sürecinde döviz kuru üzerindeki etkinin kaybedilmesi tehlikesi vardır. Bir kez daha iki ucu keskin bir kılıçla karşı karşıyayız.

Rezerv Para

Son olarak, uluslararası parayı düşündüğümüzde hemen aklımıza geliveren işleve, yani rezerv para rolüne geliyoruz. Merkez bankaları açısından bakıldığında rezerv varlıklar, doğrudan doğruya müdahale amacıyla kullanılabilen ya da kullanışlı bir müdahale aracıyla fazla güçlük çekmeksizin değiştirilebilen bir değer saklama aracı görevi üstlenir. Altın, artık mübadele aracı olarak doğrudan kullanılamasa da, tarihsel nedenlerle birçok ülkenin rezerv stoklarında hâlâ yer almaktadır. Aynısı, finansman ihtiyacı ortaya çıktığında, aynen altında olduğu gibi daha kullanışlı bir araçla değiştirilmesi gereken IMF’nin kendi rezerv varlığı SDR için de geçerlidir. Ama rezervlerin çok büyük bir kısmı, Para Piramidi’nin tepesindeki bir avuç kadar para cinsinden likit varlıklar olarak tutulur. IMF’ye göre 2014 sonu itibariyle küresel

rezervlerin yaklaşık %62'sini oluşturan ABD doları yine ağır basmaktadır. Bu oran, 1999'daki %71,5'in gerisinde olmakla birlikte, 1990'daki yaklaşık %45'lik dip düzeyin bir hayli üzerindedir. Avro, 2014 sonundaki %22,6'lık payıyla yine ikinci sırada gelmektedir –1999'daki %18'lik payının üzerinde ama 2011 gibi yakın bir tarihteki %27'lik payının altında.

Rezerv para rolünün etkileri, yatırım rolününkilere oldukça benzerdir. Bir yandan, ekonominin bütünü açısından senyorej kazancının yanı sıra yerel finans kurumları (en azından, yabancı merkez bankalarına ellerindeki rezervleri yönetmeleri konusunda yardım edecek konumda olanlar) açısından artan kâr fırsatlarının da aralarında bulunduğu bariz ekonomik faydalar söz konusudur. Öte yandan, güç içermeleri hem belirsiz hem de zaman içerisinde değişebilecek tali koşullara fazlasıyla bağlıdır.

Burada da özerklik ilk başta artar ve küresel finans ağındaki merkezi konum pekişir. Rezerv mevcutlarına eklemeye, sonuç itibarıyla menşee ülkeye kredi açmaya istekli yabancı merkez bankası sayısı arttıkça, parayı basan ülkenin uyum maliyetlerini ertelemesi ya da saptırması kolaylaşır. Benzer şekilde, finansal bağlantıların sıkılaşması da merkez ülkeye bağımlılığı büyütür. Kaldıraç kullanma kapasitesi ortaya çıkar. Ama potansiyelin gerçeğe dönüşüp dönüşmeyeceği yine tamamen ayrı bir meseledir. Burada da sınırlar söz konusudur. Yatırım rolünü böylesine olumsal yapan, tali nitelikteki aynı ekonomik mülahazalara bağlıdır çoğunlukla: Alternatiflerin bulunması ve o anki mevcutların büyüklüğü. Burada yalnızca özel piyasa aktörlerinden değil, resmî devlet kurumlarından da bahsettiğimizden, parayı basan devletin rezerv tutan devletlerle diplomatik ve güvenlik ilişkileri başta olmak üzere, jeopolitik mülahazalar da büyük önem taşır. İlk başlarda potansiyel olarak büyük bir kuvvet durumundan tutun da, yükümlülükler biriktikçe sonraları belirgin bir zayıflık konumuna kadar, olasılıklar son derece çeşitlidir –bir kez daha iki ucu keskin bir kılıç.

KARŞILIKLI BAĞIMLILIKLAR

Bütünüyle bakıldığında, ortaya kendine özgü bir kalıp çıkar. Altı rolün hepsi de belli ölçülerde ekonomik faydalar getirir. Ancak, siyasî etkiler daha farklılaşma eğilimindedir. Yalnızca değer saklama aracıyla ilgili iki rol (özel düzeyde yatırım rolü ve resmî düzeyde rezerv rolü), etkin bir kaldıraç potansiyeli yaratarak, parayı basan devletin kabiliyetlerine doğrudan katkı yapabilir gözükmemektedir (her ne kadar zamanla, dış borçların birikmesiyle bu

avantajın aşınması, hatta tersine dönmesi mümkün olsa da). Bu bakımdan, uluslararası paranın değer saklama işlevi ile diğer iki işlevi (mübadele aracı ve hesap birimi) arasında bariz bir ayrım çizgisi bulunur.

Ancak, bu, değer saklama aracıyla ilgili iki rolün, jeopolitik değeri artıran yegâne roller olduğu anlamına gelmez. Her rolü kendi başına değerlendirerek analizi sonlandıramayız. Çeşitli roller arasındaki karşılıklı bağımlılıklar da dikkate alınmalıdır. Örneğin, bir uluslararası paranın müdahale rolünün, onun aracı para olarak önemiyle yakından bağlantılı olduğunu biliyoruz. Daha önce işaret ettiğimiz üzere, döviz kuru yönetiminde ölçek ekonomileri önem taşır. Benzer şekilde, bir para biriminin uluslararası ticaretteki faturalandırma rolü (hesap birimi işlevi) ile mahsuplaşma rolü (mübadele aracı işlevi) arasında da yakın bir bağ olduğu aşikârdır. Bunların, burada benim de yaptığım gibi genellikle birlikte anılması bir rastlantı değildir: Ticaret rolü. Uluslararası ticaretin tarafları, her iki amaçla da aynı para birimini kullanmayı uygun buluyorlar.

Ancak, asıl soru, hem değer saklama aracıyla ilgili iki rolle, hem de bu iki rol ile uluslararası paranın diğer iki işlevi arasındaki ayrım çizgisiyle alakalıdır. Yatırım ve rezerv rolleri, paranın (özel ya da resmî düzeyde) mübadele aracı ya da hesap birimi olarak kullanılmasına herhangi bir şekilde bağlı mıdır?

Özel düzeyde yanıt açıktır: Hayır. Riski yönetmek amacıyla çeşitlendirmeye yönelen çoğu portföy yöneticisi açısından, verili herhangi bir para biriminin yatırım vasıtası olarak kullanılması, kritik önemdeki mübadele kolaylığı ve sermaye kesinliği (üst düzey işlem likiditesi ve varlık değerinin makul ölçülerde öngörülebilir olması) nitelikleriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Bu iki niteliğin anahtarıysa, tekrar edecek olursak, uluslararası para cinsinden alacakların işlem gördüğü finans piyasalarının kapsamlı ve iyice gelişmiş, her türden yatırımcının hiçbir kısıtlamayla karşılaşmaksızın girebileceği kadar açık olmasıdır. Ne mübadele kolaylığı ne de sermaye kesinliği, bir paranın, ticarete faturalandırma ile mahsuplaşma amacıyla ya da döviz piyasalarında bir araç olarak ne ölçüde kullanılıp kullanılmadığına herhangi bir biçimde bağlı gibi gözükmemektedir. Döviz piyasalarında araç katiyen bir değer saklama aracı olarak tutulmaz. Ticarete, ticari senet biçiminde bir tür yatırım aracı ortaya çıkar ama söz konusu alacaklar çok kısa vadeli ve fiilen kendi kendini itfa eder niteliktedir.

Resmî düzeyde yanıt daha inceliklidir. İlke olarak merkez bankaları, tuttukları varlıkları müdahale amaçlarıyla kullanışlı bir araca vakit kaybet-

meksizin çevirebildikleri müddetçe, rezerv mevcutlarının para birimi birleşimini çeşitlendirme konusunda piyasa yatırımcıları kadar serbesttirler. O ölçüde de, aradıkları nitelikler, özel aktörlerin değer verdikleriyle aynıdır: Mübadele kolaylığı ve sermaye kesinliği. Ancak pratikte, çoğu ülkede rezerv tercihleri, özellikle tek bir para biriminin lehine olacak şekilde açıkça çarpık olmaya eğilimlidir. Latin Amerika, Ortadoğu ve Asya'nın çoğunda ABD doları tipik olarak egemenken, Avrupa civarı ile Asya'nın bazı bölgelerindeyse avro daha popülerdir. Bunun nedeni nedir?

Üstünkörü bir bakışla, çıpa ve müdahale rolleriyle ilgiliymiş gibi gözükebilir. Eğer bir ülkenin parası resmî ya da gayriresmî olarak belirli bir çıpa paraya göre yönetiliyorsa, o zaman o para birimiyle müdahale etmek de anlamlı gözükecektir; mantıksal olarak bu da, döviz piyasasına giriş-çıkışı kolaylaştırmak amacıyla tutulan mevcutların o para birimine yoğunlaşmasını teşvik edecektir. Sonuçta, rezerv tercihlerinin, kur bağlantıları haritasını yansıttığı söylenebilir. Yakın tarihli bir çalışmada ifade edildiği üzere, “Para birimleri coğrafyası, portföyün kaderidir.” (McCauley ve Chan, 2014: 32). Ama bu görüş, kurları muntazaman aktif şekilde yönetme yoluna gitmeyen, paralarını dalgalanmaya bırakmış devletlerde de neden aynı tür çarpık rezerv tercihlerine tanık olduğumuzu açıklamaz. Ne de, sıklıkla müdahalede bulunan devletlerde, başlangıçta çıpanın nasıl seçildiğini açıklayabilir. Bu gibi kararlar rastgele alınmaz.

Daha derine inersek, gerçekten de can alıcı önemdeki bağlantının başka bir yerde yattığı aşikârdır: Ticaret rolü. Siyaseti bir kenara bırakırsak, rezerv tercihlerinin, bir ülkenin dış ticaret ilişkilerindeki para seçimi kalıbını yansıtması en güçlü olasılıktır. Doların Latin Amerika, Ortadoğu ve Asya’da rağbet görmesi, şu iki husustan birinin ya da ikisinin birden doğrudan yansımasıdır: ABD’nin pazar ya da tedarikçi olarak önemi ve/veya referans fiyatlı ve emtia borsalarında işlem gören malların her ülkenin ihracatındaki önemi. Yeşil papel, hem ABD ile ikili ticarete hem de küresel mal ticaretinde faturalandırma ile mahsuplaşma amacıyla kullanılan başlıca para olduğundan, doların bu ulusların rezervlerinde de ağır bastığını görmek hiç de şaşırtıcı olmaz. Bunun aksine, avro, AB üyeleriyle ticaret ilişkilerinin daha yoğun olduğu Avrupa bölgesinde doğal olarak hâkim durumdadır.

Bu nedenle, şu kadarı açıktır ki yatırım ve rezerv rolleri, değer katan yegâne roller değildir. Devlet gücü açısından içermeleri bakımından, bir yanda değer saklama aracıyla ilgili iki rol ile öte yanda paranın diğer iki

işlevi (mübadele aracı ve hesap birimi) arasındaki ayrım çizgisi, asli olmaya devam etmektedir. Ama dolaylı olarak, para biriminin ticaretteki rolünün de, merkez bankalarının rezerv tercihlerinin şekillenmesine yardımcı olması ölçüsünde, hayati bir rol oynadığı görülebilir. Genel olarak bakıldığında, uluslararası paranın olası altı rolünden yalnızca değer saklama aracıyla ilgili iki rolünün değil, üç rolünün daha (ticaret, yatırım ve rezerv para rollerinin) kritik önemde olduğu söylenebilir.

GÖRECELİ VE BİRİKİMLİ ETKİLER

Bu üç rolün göreceli ya da birikimli etkileri nelerdir? Son tahlilde, bir paranın rezerv rolünün, hükümetlerin doğrudan kaldıraç kapasitesini artırması nedeniyle devlet gücü üzerinde en büyük etkiyi yaptığına hükmetmek mantıksız gözükmez. Buna karşın, yatırım ve ticaret rolleri tali önemde gözükcektir. Onların önemi, rezerv rolünü mümkün kılmakta oynadıkları rolden kaynaklanır esasen.

Kendi başına değerlendirildiğinde yatırım rolünün göreceli etkisini azaltan iki neden vardır. Birincisi, rezerv para rolüyle karşılaştırıldığında, herhangi bir potansiyel etkileme kapasitesini gerçeğe dönüştürmesi açıkça çok daha zordur. Değer saklama aracıyla ilgili iki rolün de, yurtiçi makro-ekonomi politikası üzerindeki geleneksel dışsal kısıtları gevşeterek, özerkliği artırdığını biliyoruz. Kaldıraç kapasitesi, uyum maliyetlerini erteleme ya da saptırma gücündeki herhangi bir artışın otomatik sonucudur. Ama eğer özerkliğin artması, merkezî hükümetin tercihlerinden ziyade belli bir merkezi olmaksızın serbest piyasada alınan yatırım kararlarından kaynaklanıyorsa, etkilerin daha dağınık ve yoğunluktan yoksun olması kesin olduğundan, bilinçli bir niyetle belirli aktörleri hedef almak daha zor olacaktır. Bir paranın yalnızca özel kesimden yatırımcılar tarafından tutulması halinde, diğer devletlere ancak dolaylı şekilde baskı yapılabilir. Aynı para birimi kamu kurumları tarafından tutulduğunda, yabancı hükümetler üzerinde doğrudan baskı kurulup çok daha iyi sonuçlar alınabilir.

İkincisi, yatırım rolü, yine rezerv para rolüyle karşılaştırıldığında, arzın kontrolünü de daha sınırlı ölçüde sağlar. Bu, özel piyasalarda ve resmî rezervlerde çeşitlendirmenin farklı derecelerde olmasından açıkça görülebilir. Özel düzeyde, 8-10 para birimi küresel finasta ön plana çıkmaktadır. Bugünkü durum, yalnızca bir ülkenin (ABD'nin) mevcut alternatifler karşısında tek el benzeri bir konuma sahip olduğu İkinci Dünya Savaşı'nın he-

men ertesine benzemiyor. Günümüzde para birimleri rekabetinin çok daha şiddetli yaşandığı düşünüldüğünde, ancak pek az devlet, paralarının yatırım vasıtası rolü aracılığıyla kaldırıcı kasten kullanmaya kalkışabilecek konumdadır. Avustralya, Kanada ve İsviçre gibi ülkelerin paraları cinsinden varlıklar küresel piyasalarda aktif şekilde alınıp satılsa da, bu durumun, söz konusu hükümetler açısından herhangi bir gerçek güce dönüştüğünü kimse iddia etmeyecektir. Bunun aksine, yalnızca iki para biriminin egemen olduğu resmî düzeyde, düopole daha yakın bir durum söz konusudur. Bu yüzden, etkilemeyi gerçeğe dönüştürme olanakları daha fazladır.

Öte yandan, bir para eğer rezerv para statüsüne kavuşacaksa, yatırım rolünün asli olduğu açıktır. Belirli bir para, hiç rezerv para olarak kullanılmamışsa bile yatırım rolü oynayabilecekken, piyasa temelli bir para birimleri sisteminde tersinin olma ihtimali yoktur. Paranın tarihi, yatırım rolünün önce geldiği ve ardından, rezerv rolünün bunu *ilaveten* takip ettiği izlenimini uyandırıyor. Londra'nın seçkin bir finans merkezi olması sonucunda önce uluslararası bir role kavuşan ve ancak sonraları merkez bankalarının da tutmaya başladıkları İngiliz sterlini 19. yüzyılda bu kalıbı takip etmiştir. Benzer şekilde, rezerv varlık olarak sterlini geride bırakmasından çok daha önce, yabancı ülkelere verilen kredilerde New York'un Londra'ya rakip olarak ortaya çıkmasıyla yükselişe geçen ABD doları açısından da doğrudur bu. Birikimli etkiler göz önüne alınmalıdır. Parası yalnızca özel piyasalarda değer saklama aracı olarak kullanılan bir devletin tek kazancı, bu rolün getirdiği marjinal etkilemeden ibarettir. Ama parası aynı zamanda merkez bankaları tarafından da değer saklama aracı olarak kullanılan bir devlet, her iki rolün de birikimli etkisini kazanç hanesine yazar.

Bağlantıyı sağlayan, çok sayıdaki yatırım parasından hangisinin rezerv varlık olarak da tercih edileceğinin belirlenmesinde hayati rol üstlenen ticaret rolüdür. Yalnızca yatırım vasıtası olarak kullanılan bir uluslararası parayı basan devlet, gücünde en iyi ihtimalle mütevazı bir artış olmasını umabilir. Ama ticarete faturalandırma ile mahsuplaşma amacıyla yaygın şekilde kullanılmasının rezerv rolüne yol açacağını ve parayı basan ülkenin, çok geçmeden küresel parasal ağ içerisinde çok daha merkezî bir konuma geleceğini eklediğinizde, o ülkenin etkileme kapasitesi önemli ölçüde artacaktır. Her üç rolde de (finans piyasaları, ticaret ve rezervler) hâkimiyet kurulması, hakiki bir üstün paranın keyfini sürdüğü “fahiş ayrıcalığı” ortaya çıkarır.

ZAMAN

Son olarak, Birinci Bölüm’de işaret ettiğimiz üzere, zaman unsurunun önemini kesinlikle unutmamalıyız. Bu bölümde yaptığımız analiz, bir uluslararası paranın güç içermelerinin zaman içerisinde çarpıcı şekilde değişebileceğini akla getirmektedir.

Açıklar?

Önce bir uyarı. Zamanın en önemli biricik sonucu, dış yükümlülüklerin, hem yatırım hem de rezerv rollerinin dinamiklerini yansıtacak şekilde tedricen birikmesi gibi gözükecektir. İnsanı şaşırtan sayıda araştırmacıya göre bu, **parayı basan devletin zaman içerisinde kalıcı cari işlemler açığı vererek, hiç durmaksızın büyüyen bir net borç yükünü kabullenmekten başka seçeneğinin olmadığı** anlamına gelir. Aslında, başka bir yerde ileri sürdüğüm üzere, bu ciddi bir hatadır (Cohen, 2012a).

Yüzcysel olarak bakıldığında, fikir akla yatkın gözükecektir. Bize bunun tamamen temel ödemeler dengesi muhasebesiyle ilgili olduğu söylenir. Ana ülkenin parası cinsinden alacaklar eğer önemli miktarlarda birikecekse (net sermaye girişi olacaksa), gerekli arzı sağlamak için cari işlemler açığı verilmelidir. Yakınlarda yapılan bir yorumun sözcükleriyle, “rezerv para ülkesi, cari işlemler açığı vererek net borçlu olmalı; diğer ülkelerse, bu menkul kıymetlere yatırım yapabilsinler diye cari işlemler fazlası vermelidirler.” (Kelly, 2009: vi). Bir başka analiz, benzer bir vurguyu daha da lafını sakınmadan ifade ediyor: “Rezerv parayı basan ülke, ticaret açığı verebilmelidir.” (Germain ve Schwartz, 2014: 1098). Bu sav, avro ya da yuanın geleceğiyle ilgili yorumlarda özellikle sıkça karşımıza çıkıyor. Bir kaynak, Avrupa’nın müşterek parasıyla ilgili olarak şöyle yazıyor: “Avro talebindeki bir artış, (...) avro alanının, avroya olan dış talebi karşılayabilmek için önemli ölçüde dış açık vermesini gerektirir.” (Tilford, 2007). Bir başka araştırmacı, Çin RMB’siyle ilgili olarak ısrarla şunu savunuyor: “Çin, (...) ticaret ortağı ulusların kayda değer büyüklükte renminbi varlıkları biriktirmelerini mümkün kılmak amacıyla büyük bir net mal ithalatçısı olmalıdır.” (Lo, 2010: 32).

Doğrusu, fikir tamamen yanlıştır. Bir ülkenin cari işlemler hesabının durumu ile parasının daha fazla kullanılması arasından hiçbir zorunlu bağlantı kesinlikle yoktur. Pratik bir mesele olarak, cari işlemler hesabı dengede olduğunda ya da fazla verdiğinde bile, sermaye hesabının aracılık etme süreci

sayesinde (sonuçta, kısa vadeli borçlanıp uzun vadeli kredi vererek) uluslararasılaşma gerçekleşebilir. Yabancılar, kısa vadeli ya da kolaylıkla satılabilen yükümlülükler biçiminde likidite sağlanabilir; borçlanmayla elde edilip yurtiçi finans sistemine giren bu tutarlar, ardından yurtdışına daha uzun vadeli krediler açmakta ya da yatırımlar yapmakta kullanılabilir. Sterlinin 19. yüzyılda üstün para haline gelmesi, tam da bu yolla olmuştur. Keza, doların, 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Para Piramidi'nin zirvesinde sterlinin yerini alması da böyle gerçekleşmiştir. Daha yakın dönemlerde, DM, yen ve avro gibi paralar da, bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere, aynı kalıbı takip etmişlerdir. Örneklerin hepsinde uluslararasılaşma, cari işlemlerde açık değil **fazla verilirken başlamıştır.**

Elbette, hem İngiltere hem de ABD açısından bu fazlaların nihayetinde açıklara dönüştüğü de doğrudur. Net kreditör iken net borçlu haline gelmişlerdir. Ama ne İngiltere ne de ABD dencyimlerinde, böyle bir sonucun gerekli ya da bir şekilde kaçınılmaz olduğunu akla getirecek bir şey vardır. İngiltere'nin cari işlemler hesabı dengesi, Birinci Dünya Savaşı'nın zorunlulukları baş gösterinceye kadar eksiye hiç dönmedi. Amerika'nın cari açıkları, 1970'lerin petrol şoklarına kadar ortaya çıkmadı. Teoride, uluslararası parayı basan ülke, sırf sermaye hesabının aracılık etmesi sayesinde parasının konumunu sonsuza dek koruyabilir. Emile Despres, Charles Kindleberger ile Walter Salant'ın (1966) yıllarca önce yazdıkları ünlü monografide geliştirdikleri bu mantık, o tarihten bugüne başkalarının yanı sıra Barry Eichengreen (2007: 136-137) tarafından da tekrar tekrar dile getirilmiştir. Buna rağmen, yaptıkları yanlışın hiç farkında değilmiş gibi gözüken birçok yorumcu, bu mantığı göz ardı etmeye devam ediyor.

Yaşam Döngüleri

Ancak, bu uyarıya rağmen, talihin zamanla değişebileceği de yadsınamaz. Gallarotti'nin (2010) ileri sürdüğü gücün laneti kavramının izinden gidersek, artan kırılganlıklar ve geri bildirimler artık çok geç oluncaya değin pekâlâ görmezden gelinebilirler. Aslında, uluslararası paralar için (popülerliğin önce arttığı, sonra azaldığı) belirgin bir yaşam döngüsüne benzer bir şeyden bahsetmek hiç de abartı olmayacaktır. Döngünün bir sonu olmasaydı, bugün hâlâ Atina drahmisini ya da Bizans solidusunu kullanıyor olabirdik. Sterlinin, üstün para olarak onlarca yıl süren üstünlüğünün ardından çöküşünün üzerinden çok zaman geçmedi. Günümüzde birçok kişi, doların

hâkimiyetinin sona ermesinin başlangıcına tanıklık ettiğimize ikna olmuş durumda –her ne kadar, Yedinci Bölüm’de göreceğimiz üzere, bu konuda oldukça farklı görüşler olsa da.

Zaman hesaba katıldığında açıkça görülüyor ki uluslararasılaşmanın kattığı değer, sınır ötesi kullanımın ilk aşamalarında, yani bir paranın en popüler olduğu dönemlerde elde edilmesi daha muhtemeldir. Senyoraj kazançları ile politika esnekliği en üst düzeyde olacak; hem sert hem de yumuşak güç artacaktır. Ancak, daha sonra, ülkenin özerkliğini tehdit eden dışsal kısıtları ağırlaştırabilecek likit varlıkların giderek şişkinleşmesi, kazanımları pekâlâ aşındırabilir. Gücün laneti etkisini göstermeye başlar ve kılıcın iki ucu da keskinleşir. Kılıcın birbiri ardına işliyormuş gibi gözükten bu iki ucu, bir paranın uluslararasılaşmasının ilk zamanlarında hatırı sayılır avantajlar sunarken, zaman içerisinde oldukça külfetli hale de gelebilir. Yakın tarihli bir araştırmada özetlendiği üzere, “uluslararası parayı basmanın faydaları zamanla muhtemelen azalırken, maliyetleri muhtemelen artar.” (Chey, 2012: 57).

İngiliz sterlini bariz bir örnektir. Üstün para olarak yaklaşık yüz yıllık hâkimiyetinin ardından sterlin, uzun ve sancılı bir gerileme dönemi yaşadı (Schenk, 2013); bu gerileme, Londra’nın bir zamanlar gücünü yurtdışına yansıtırken faydalandığı tüm avantajları nihayetinde ortadan kaldırdı. Cappella (2014), sterlinin, bir zamanların kabadayı emperyalisti İngiltere’nin gururu kırılmış bir dilenciye hüznünlü dönüşümünde oynadığı rolü ayrıntılarıyla belgelemiştir. Sterlinin yaygın şekilde kabul görmesi, Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında, hatta Birinci Dünya Savaşı’nın ilk yıllarında bile İngiltere’nin pahalı dış müdahaleleri başarıyla finanse etmesini sağlayarak, rakipleri karşısında ona belirgin bir üstünlük kazandırıyordu. Londra, savaş çabalarını karşılamak için ihtiyacı olan tüm parayı borçlanabiliyordu. Ama iki savaş arasındaki dönemde sterlinin giderek gözden düşmesiyle birlikte bu üstünlüğün nihayetinde tamamen kaybedilmesi, İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere’yi, askerî rolünü sürdürebilmesi için müttefiki ABD’nin verdiği kredilere bel bağlamaya mecbur bırakmıştı. 1956’ya gelindiğinde, İngiltere (Fransa ve İsrail ile birlikte) Süveyş Kanalı’nın kontrolünü Mısır’ın elinden almaya kalkıştığında, geriye kalan ne kadar avantajı varsa, aşırı dış borçlarının baskısıyla bunların da artık dezavantaja dönüşmüş olduğu küçük düşürücü bir şekilde açığa çıktı. Washington’da Eisenhower idaresinin tehdidiyle sterlinden kaçışın başlaması olasılığı, Londra’yı anında durdurmuştu (Kirsner, 1995: 64-70).

Benzer şekilde, günümüzde birçok gözlemci, ABD dolarının uzun süredir devam eden küresel “hegemonyası”ndaki bir gerilemenin, Amerika’nın askerî gücünü uluslararası alanda kullanabilmesini olumsuz etkileme riskinden endişe duyuyor. Washington, elindeki Hapisten Bedava Çıkış Kartını kaybedebilir. Bu görüşün temsilcisi Jonathan Kirshner (2009: 191) şunu iddia ediyor: “Doların düşüşü, bilhassa Amerika’nın siyasî ve askerî üstünlüğüne önemi henüz yeterince kavranmamış yeni kısıtlamalar getirerek, uluslararası güç siyasetini ciddi ölçüde etkileyecektir.” Christopher Layne (2012: 418) daha da keskin ifade eder: “Doların rezerv para rolü, Amerika’nın jeopolitik üstünlüğü açısından temel niteliktedir ve eğer bu statüsünü kaybederse, ABD hegemonyası tam anlamıyla sürdürülemez olacaktır.”

Eric Helleiner’in (2008, 2009) dikkat çektiği üzere, Susan Strange’in üstün para ile müzakere edilmiş para ayrımı meseleyi gayet iyi ortaya koyar. Üstün paranın yabancılara çekici gelmesi, bu parayı basan ülkenin içkin ekonomik ve siyasî nitelikleri yüzündendir. Benimsenmesini teşvik etmek için hiçbir ikna çabasına gerek yoktur. Ama gerileme bir kez başladığında, firarları engellemek için sürekli kullanımının aktif şekilde desteklenmesi gerekebilir. Hüküm ve koşulların, ya açık diplomatik pazarlıklarla ya da zımni anlaşmalarla *müzakere edilmesi* gerekebilir –sonuçta, para, Para Piramidi’nin tepesinden bir alttaki patrisyen para basamağına geriler. Böyle bir düşüşün dikkate değer sonuçları olabilir. Söz konusu olan, uluslararasılaşmanın birçok faydasının kaybedilmesi olasılığı değildir sadece; daha da kötüsü, yabancılara “kendi yanında” tutmak için (söz gelimi, yardım paketleri, pazara erişim imkânı ya da askerî korumanın artırılması biçiminde) ilave kaynakların yatırılması da gerekebilir. Müzakere edilmiş paranın maliyetleri, Strange’in korktuğu üzere, bir hayli fazla olabilir.

Ancak, bu bağlamda zaman, uluslararası paranın seçilmesinde etkili olan ve iyi bilenen atalet unsurları düşünüldüğünde, oldukça uzun, yıllarla değil on yıllarla ölçülecek kadar uzun olmaya eğilimlidir. Bir parayı bırakıp bir başkasına geçmenin yüksek maliyetli olması yüzünden gecikmeler kaçınılmazdır. Birçok çekici özelliğine rağmen yeşil papelin, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Para Piramidi’nin tepesinde sterlinin yerini almasının ne kadar sürdüğünü bir düşünelim. Barry Eichengreen ile Marc Flandreau’nun (2009, 2012) yaptıkları araştırmaya göre dolar, ticaret işlemlerinde ve resmî rezervlerde sterlini ilk kez 1920’ler gibi erken bir tarihte geçmişti. Ama bu, ABD’nin dünyanın en büyük sanayi ve ticaret ülkesi haline gelmesinden on yıllarca sonraydı ve

Eichengreen ile Flandreau'nun gösterdikleri üzere, doların hâkimiyetini tam anlamıyla pekiştirmesi ancak İkinci Dünya Savaşı'nın ardından oldu. Paul Krugman'ın (1992: 173) yorumuyla: "Buradaki çarpıcı olgu kesinlikle atalettir; sterlin, İngiltere'nin birinci sınıf bir ekonomik güç olmaktan çıkmasından sonra yarım yüzyıl daha birinci sınıf bir para olarak kaldı."

Pratik bir mesele olarak, uluslararasılaşmanın olumsuz tarafı kendini muhtemelen ancak çok uzun vadede dayatacaktır. Daha kısa vadede politika yapımcıların, potansiyel riskleri fazla önemsemeyip bunun yerine faydalara odaklanmaya meyletmeleri anlaşılabilir bir şeydir.

SONUÇ

Peki, paranın uluslararasılaşmasının devlet gücü üzerindeki etkisi hakkında ne sonuca varabiliriz? Noktalar nasıl birbirine bağlanır? Dört genelleme yapılabilir.

Öncelikle, uluslararasılaşma kavramının farklı işlevlerine göre parçalarına ayrılması oldukça önemlidir. Uluslararasılaşmayı bütüncül bir olgu olarak ele alan geleneksel uygulama, açıkladığından daha fazlasını muğlaklaştırır. Farklı rollerin, devletin genel kabiliyetleri üzerinde belirgin şekilde farklı etkileri vardır ve etkilerini, gücün farklı yüzleri aracılığıyla göstermeye eğilimlidirler. En önemlileri, değer saklama aracı işleviyle ilgili iki roldür (para biriminin finans piyasalarında ya da merkez bankası rezervlerinde kullanılması); her ikisi de, en azından ilk başlarda, ağdaki merkezî konumu pekiştirmenin yanı sıra (uyum maliyetlerini erteleme gücünü artırarak) parayı basan ülkenin özerkliğini de artırma olanağı sunar. Kaldıraç kullanma kapasitesini yaratan değer saklama aracı işlevleridir ama bu kapasitenin gerçeğe dönüşüp dönüşmeyeceğini diğer tali koşullar belirler.

İkincisi, devletler, para birimlerinin hangi rol birleşimini üstlendiğine bağlı olarak, kendilerini bambaşka sonuçlarla karşı karşıya bulabilirler. Kullanımı esasen döviz piyasasıyla ya da ticarete faturalandırmayla sınırlı olan bir ulusal para, devletin güç donanımına pek az katkıda bulunacaktır. Bir para eğer yatırım ya da rezerv amaçlarıyla yaygın şekilde kullanılırsa, çok daha fazla değer katar.

Ama, üçüncü olarak, para biriminin ticaret rolünün hayati önemdeki dolaylı etkisini unutmayalım. Ticaret rolü, hükümetin uyum maliyetlerini erteleyebilmesine ya da saptırabilmesine pek az katkı yaptığından, gücü doğrudan doğruya artırmaz. Ama merkez bankalarının rezerv tercihlerini

etkilemesi sayesinde maddi kabiliyetleri dolaylı olarak artırabilir. Bir para ticarette faturalandırma ile mahsuplaşmada ne kadar yaygın kullanılırsa, rezerv varlık olarak da benimsenmesi olasılığı o ölçüde güçlenir.

Son olarak, paranın uluslararasılaşmasının olumsuz taraflarının da olabileceğini fark etmek can alıcı önemdedir. Uluslararasılaşmanın devletin gücünü artırması gerektiği şeklindeki genel kanı çoğu zaman doğru olabilir ama kesinlikle her zaman değil. Kılıcın iki ucu da keskin olabilir. İki nedenden ötürü karşımıza sınırlar çıkar. İlk olarak, bazı uluslararası roller, parayı basan devleti Stackelberg lideri konumuna getirerek, takip eden oyuncuların fiilen rehinesi yapabilir. Bu, parayı basan devletin kendi kurunun idaresini büyük ölçüde diğerlerine devrettiği çıpa rolünde en açık şekilde görülür. Çıpa rolü bir yapısal güç biçimi olarak görülebilir ama ille de liderin faydasına işlemesi gerekmez. İkinci olarak, zaman unsuru işe karışır; dış yükümlülükler biriktikçe, parayı basan ülkenin açıkça aleyhine çalışabilir. Paranın gücü, tek yönlü işleyen, sürekli yukarı giden bir asansör değildir. Aşağı da gidebilir.

5

Güçten Paraya

Para: En akışkan haliyle güç.
MASON COOLEY (1927-2002)

Dördüncü Bölüm'ün mesajı açıktır: Para ile gücün ilişkisi, genel kanının bize düşündürdüğünden çok daha karmaşıktır. Uluslararası para, çoğu araştırmacının ileri sürdüğü üzere, onu basan ülkenin jeopolitik kabiliyetlerini apaçık etkiler –ama yüzeysel bir genellemeyi boşa düşürecek çeşitli yollarla. Devlet gücü açısından içermeleri, paranın üstlendiği rollerin karışımına bağlı olarak, fazlasıyla çeşitlilik gösterebilir. Etkiler olumsuz olabileceği gibi olumlu da olabilir ve zaman içerisinde önemli ölçüde değişebilir. Ne var ki bu hikâyenin yalnızca yarısıdır: Paranın uluslararasılaşmayı nasıl etkilediği.

Dördüncü Bölüm'de, devlet gücünü bağımlı değişken olarak kabul ederek, nedenselliğin yönünün paradan kabiliyetlere doğru ilerlediğini varsaydık. Meseleleri bir de tersinden değerlendirmeliyiz. Devlet gücünün, paranın uluslararasılaşması üzerindeki etkisini de, yani jeopolitik kabiliyetlerden paranın sınır ötesi kullanımına doğru ilerleyen özgül nedensel patikaları da ele almalıyız. Bu bölümün amacı bu olacak.

Devlet gücünü bağımlı değil, bağımsız değişken olarak ele alarak burada nedenselliğin yönünü tersine çeviriyoruz. Bir kez daha, analitik amaçlarla, bir ülkenin ilk güç donanımını verili kabul edeceğiz. Ama bu bölümde, paranın uluslararasılaşmasının devletin genel kabiliyetlerini nasıl etkileyebileceğini değil, devletin genel kabiliyetlerinin rekabetçi para birimi seçimi ni nasıl etkileyebileceğini soracağız. Özdeyişleriyle tanınan Mason Cooley,

paranın, gücün damıtılmış akışkan halinden ibaret olduğunu söylüyordu. Amacımız, bu esprili deyişin ötesine geçerek, damıtma sürecinin gerçekte nasıl işlediğini daha dünyevî bir tarzda incelemek. Dikkatimizi özellikle üç soruya yönelteceğiz: Devlet gücü, paranın uluslararasılaşmasında ne rol oynar? Uluslararası parayı, bilinçli hükümet stratejisiyle “imal etmek” mümkün müdür? Jeopolitik gerilemenin, paranın sınır ötesi kullanımı üzerindeki etkisi nedir?

Dördüncü Bölüm’den daha yoğun şekilde tümevarımlı akıl yürütmeye başvuracağımız bu bölümde, paranın uluslararasılaşmasının modern çağdaki tarihsel sicilinden önemli ölçüde faydalanacağız. ABD dolarının egemenlik kurduğu İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme ağırlık vereceğiz. 1945’ten sonraki yıllarda, en azından bazı sınır ötesi amaçlarla kabul gören başka paralar da ortaya çıkmıştır. Bunlardan en dikkat çekici olanları, Batı Almanya’nın eski Alman markı, Japon yeni ve avro (DM ile Avrupa’nın diğer “miras” para birimlerinin AB’deki halefi) idi. Bunların üçü de, en görkemli günlerinde Para Piramidi’nin tepesine doğru yükselmek sanki kaderlerinde yazılıymış, hatta üstün para olan yeşil papelin ayağını kaydırabilecekmiş gibi görünüyordu ama hepsi de sonunda beklentileri boşa çıkardılar. Uluslararasılaşma sürecini yavaşlatıp nihayetinde de durma noktasına getirecek sınırlar işe karıştı. Örnekleme küçük olsa da, bu paraların hikâyelerinden epey ders çıkarabiliriz –ilki, devlet gücünün hangi unsurlarının bir paranın uluslararasılaşmasına yön verebileceği hakkında; diğeri, sonunda sürece neyin bir sınır getirebileceği hakkında.

Üç genel bulgu öne çıkıyor. Birincisi, devlet gücünün dört unsuru, paranın uluslararasılaşmasına yön vermekte en önemli rolü oynuyormuş gibi gözüküyor: Ekonomik büyüklük, finansal gelişmişlik, dış politika bağları ve askerî etki alanı. Bu kabiliyetlerden her biri, para biriminin rekabet cazibesini artırabilir. Genel olarak, bu gözlem, uzmanların Birinci Bölüm’de ana hatlarıyla bahsettiğimiz genel beklentilerini teyit eder gibi gözükür. Ancak, paranın farklı rollerini hesaba katacak şekilde analizi bileşenlerine ayırma girişimlerine mevcut yazında rastlayamıyoruz. Bu bölümde gözden geçirdiğimiz deliller, dört güç kaynağından her birinin etkilerinin, paranın çeşitli işlevleri arasında oldukça eşitsiz olabileceğine işaret ediyor. Bu bulgu önemlidir çünkü biliyoruz ki farklı devletlerin farklı kabiliyet karışımları vardır. Dolayısıyla, farklı paraların üstlendikleri rollerin birleşiminde bu kadar çeşitlilikle karşılaşmak şaşırtıcı olmasa gerekir.

İkincisi, bir ülkenin kendi parasını öne çıkarmak amacıyla sahip olduğu güç kaynaklarından faydalanmaya çalışması her ne kadar baştan çıkarıcı bir seçenek olsa da, hükümetin bir uluslararası para “imal edebilmesi”nin bariz sınırları vardır. Atalet, uygulama maliyetleri, iç siyaset ve yerine geçecek sorunları, işi bozarak paranın yükselişini sınırlayabilirler. Para Piramidi’nin, tırmanması görüldüğünden daha zor olan bir yağlı direğe benzediği ortaya çıkar.

Üçüncüsü, Dördüncü Bölüm’ün sonuna dönecek olursak, para asansörünün yukarı olduğu kadar aşağı da gidebileceği aşikârdır. Her iki bölümden gözlemlerimizi bir araya getirerek, bir uluslararası paranın yaşam döngüsünün, ana hatlarıyla kendi kendini besleyen iki sürecin birbirini takip etmesiyle nitelendirilebileceği sonucuna varabiliriz –önce, güç kaynaklarının uluslararasılaşmayı desteklediği ve uluslararasılaşmanın da eşzamanlı olarak devlet gücünü desteklediği “bereketli döngü”; ardından, tersinin geçerli olduğu, yani jeopolitik gerilemenin para biriminin cazibesini baltaladığı ve bunun da gerek ekonomik gerekse siyasî kabiliyetleri iyice aşındırdığı “kısır döngü”. Her döngünün ne kadar süreceği, mevcut alternatiflerin cazibesine fazlasıyla bağlı olacaktır.

ALMAN MARKI

İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda paranın küresel resmi açıldı. Önem taşıyan yalnızca bir uluslararası para vardı: Dolar. İngiliz sterlini, sterlin alanı denilen bölgede bazı sınır ötesi amaçlarla hâlâ kullanılıyordu ama marjinal statüye doğru uzun ve kasvetli gerileyişi çoktan başlamıştı. Ne gariptir ki, 1960’lı ve 1970’li yıllarda ortaya çıkan ilk yeni rakip, 1945’te var olmamış bir paraydı: Alman markı. DM, 1948’de işgal altındaki Almanya’nın Batı kesiminde, (Batı Almanya olarak da bilinen) yeni Federal Alman Cumhuriyeti’nin bir yıl sonraki kuruluşuna işaret eden büyük bir reform olarak yaratıldı. 1980’lere gelindiğinde DM, dünyanın en önemli ikinci para birimi olarak yerini iyice sağlamlaştırmıştı –ta ki, 1999’da yeni doğan avroya katılınca değin. Hem ekonomik hem de politik hususlar hikâyede kilit roller üstlenmişlerdi.

Tarihi

Federal Cumhuriyet’in başlangıç koşulları elverişli değildi. Savaşın yıkımından geriye şehirleri ve sanayisi büyük ölçüde tahrip olmuş, harabeye dön-

müş bir ülke kalmıştı. Ama sonra, hızlı büyüme ve sürekli ihracat fazlaları yaratan *wirtschaftswunder* (Batı Alman ekonomik mucizesi) başladı. Daha 1950'lerin sonlarına gelindiğinde Federal Cumhuriyet'i, Avrupa kıtasının önde gelen ekonomisi ve bölgenin rakipsiz parasal gücü olarak tanımlamak mümkündü. 1960'lara gelindiğinde, DM'nin uluslararasılaşmasında epey mesafe alınmıştı. 1970'lere gelindiğindeyse, paranın artan ağırlığına dair deliller apaçık görülebiliyordu. Her ne kadar ABD dolarının ardından hep uzak arayla ikinci sırada gelse de, Japon yenini saymazsak diğer tüm para birimlerinin fersah fersah önündeydi.

Özel düzeyde bakıldığında DM'nin, hem döviz alım-satımında, hem de ticarete faturalandırma ile mahsuplaşmada dünyanın en yaygın kullanılan paralarından biri haline gelmesi çok zaman almadı. New York bankalararası piyasasındaki işlem hacmi tahminlere göre 1980'li yıllarda DM, alım-satım işlemlerinde dolar karşısında %31-34 arası bir paya sahipti (Tavlas ve Ozeki, 1992: 32-34). Üç yılda bir yapılan BIS anketi, 1989'da DM'nin, dünyadaki tüm döviz alım-satımlarının %27'sinde işlemin iki tarafından birinde yer aldığını gösteriyor –doların %90'lık payının oldukça gerisinde ama (aracı para olarak kıyaslanabilir bir paya sahip olan) Japon yenini saymazsak diğer tüm paraların bir hayli ötesinde. 1998'de, avronun doğumunun hemen öncesinde, DM'nin küresel döviz işlemlerindeki payı %30'a yakındı (BIS, 1999). Benzer şekilde, daha 1980'de %13,6 düzeyinde olduğu tahmin edilen DM'nin küresel ticarete kullanılma oranı, 1992'ye gelindiğinde %15,3'e yükselerek, Batı Almanya'nın dünya ihracatındaki payının %40 kadar üstüne çıkmıştı (Thygesen, 1995; McCauley, 1997). Yalnızca dolar, küresel ticarete %50'ye yakın olan payıyla, ticaretin faturalandırılmasında daha büyük orana sahipti.

DM, finans piyasalarında da bir ölçüde popülerliğe sahipti. Bunun en iyi göstergesi, BIS'in 1980-1995 yılları için hazırladığı ve uluslararası varlıkların para birimi bileşimini gösteren bileşik endekstir (Frenkel ve Goldstein, 1999: 712-713). Bu “uluslararası varlıklar”, karşılaştırmanın kolay yapılması amacıyla tahvil, bono ve sınır ötesi bankacılık alacakları mevcutlarının toplamından oluşur. Endeksin kapsadığı dönemde DM, %14-15 arası bir pazar payına ulaşmıştı. Yine bu, doların %50'nin üzerindeki payının oldukça gerisinde kalsa da, yeşil papelin ardından ikinci sırada geliyordu.

Resmî düzeyde bakıldığında, Avrupalı komşuların bazıları, kendi paralarının döviz kuru için de facto çipa olarak Batı Alman parasını çabucak

benimsediler. Daha sonra açıklayacağımız nedenlerle, DM karşısında istikrar başlıca öncelik haline geldi. Buna bağlı olarak, Batı Alman parası, komşu merkez bankalarının tercih ettikleri müdahale vasıtası haline de gelerek, çoğunlukla doların yerini aldı. Güvenilir bir kaynağa göre, Avrupa'daki döviz piyasası müdahalelerinde DM'nin payı, 1979'da %25-30 düzeyindeyken 1980'lerin sonuna gelindiğinde dörtte üçe kadar yükselmışti (Tavlas, 1991). Bu gelişme, DM'nin yine yeşil papele tercihen rezervlerde biriktirilmesini teşvik etti. IMF'nin yıllık raporlarından derlenen tahminler, Batı Alman parasının 1980'li ve 1990'lı yıllarda küresel rezervlerin %12-16 kadarını oluşturduğunu gösteriyor.

Yükselişi

DM'nin başarılı yükselişi nasıl açıklanabilir? Uluslararasılaşmasının kökenleri iktisatta yatıyordu ama siyaset de bunu destekliyordu. İki ekonomik etken özellikle öne çıkıyordu. Biri, Batı Almanya'nın dünya ticaretindeki artan önemi; diğeri, Batı Almanya'nın, özel piyasa aktörleri açısından mübadele aracı ve hesap birimi olarak rolünü etkiliyordu. Diğer, Batı Almanya'nın, özellikle Avrupa içerisinde genel makroekonomik koşulları orantısız şekilde etkilemesinden kaynaklanıyordu; bu daha çok paranın resmî düzeyde kullanımını etkiliyordu. 1950'de Kömür ve Çelik Topluluğu ve 1955'de Roma Anlaşması ile başlayan (o zamandan beri "Avrupa projesi" diye anılan) bölgesel bütünleşme süreci, bu iki etkeni siyasî düzeyde güçlendiriyordu.

Bu ekonomik ve siyasî hususların birlikteliği DM'nin, eşitsiz olsa da geniş bir kapsamda uluslararasılaşmasına katkıda bulundu. Uluslararası paranın altı rolünün hepsini de şu ya da bu ölçüde üstlendi. Ancak, etki alanı açısından DM, esasen Federal Cumhuriyet'in Avrupa civarındaki doğal art bölgesinde hükmü geçtiğinden, belirli bir coğrafyayla sınırlı kalmıştı. Diğer yerlerde o kadar rekabetçi değildi. DM'nin erişebildiği coğrafî alan, dolar gibi küresel olmayıp bölgeseldi.

Ticaret. Birinci Bölüm'de işaret ettiğimiz üzere, büyük ve açık bir ekonomiyi yansıtan yaygın işlem ağı, bir paranın uluslararasılaşmasında genellikle vazgeçilmez görülür. Batı Almanya örneği, bu önermeyi kesinlikle doğrulamaktadır. DM'nin ticarete faturalandırma ile mahsuplaşmada artan kullanımının, Federal Cumhuriyet'in hem ihracatçı hem de ithalatçı olarak giderek büyüyen ticari önemiyle doğrudan doğruya bağlantılı olduğu şüphesizdir. 1990'lara gelindiğinde Batı Almanya, dünya ticaretindeki (ihracat artı ithalat)

yaklaşık %10'luk payıyla dünyanın en büyük ikinci ticaret yapan ülkesi haline gelmişti –ABD'nin bir hayli gerisinde ama Japonya'nın önünde. Satışlar cephesinde Batı Almanya, makineler, ulaşım ekipmanı ve benzeri farklılaştırılmış mamul mallardaki bariz karşılaştırmalı üstünlüğüyle en büyük ikinci ihracatçıydı. Bunlar, ileri ekonomilerde fiyatları genellikle satan ülkenin parasından belirlenen türde ürünlerdir (ileride göreceğimiz üzere, bu kuralın önemli bir istisnası Japonya idi). Öte yandan, alımlar cephesinde, Federal Cumhuriyet'in büyük iç pazarı, kur riskinden kaçınmak amacıyla ticaretin DM ile yapılmasında ısrar eden Alman ithalatçılara avantaj sağlıyordu. Dolayısıyla, her iki cephede de DM'nin kullanımı özendiriliyordu.

Ancak, etki ölçeği belirgin biçimde bölgeseldi; esas olarak Federal Cumhuriyet'in yakın komşularıyla sınırlı kaldı. Küresel ekonomide, ABD pazarının ancak beşte biri büyüklüğe sahip olan ve Japon GSYH'sinin %60'dan azına karşılık gelen Almanya, ülkeler arasında kesinlikle bir dev değildi. Dünyada önemli bir yeri vardı ama ezici bir üstünlükten söz edilemezdi. Ancak, Federal Cumhuriyet, yaklaşık olarak Fransa'dan %30 ve İngiltere'den %40 büyük olan ekonomisiyle Avrupa içerisinde hâkim konumdaydı. Batı Almanya'nın geniş pazarının, kendi art bölgesinde güçlü bir çekim kuvveti yaratması kaçınılmazdı.

Ayrıca, Avrupa'nın bütünleşme projesi bölgesel çarpıklığı pekiştirdi. 1980'lere gelindiğinde, kıtanın Demir Perde'nin batısında kalan kısmının neredeyse tamamı, bölgede ticaretin önündeki engelleri azaltan ya da ortadan kaldıran ticaret anlaşmaları ağıyla bir araya toplanmıştı. Bazı ülkeler, bugün Avrupa Birliği (AB) olarak bilinen Ortak Pazar'a tam üyeydiler. Diğerleri, diğer anlaşmalarla fiilen bu oluşuma dâhil durumdaydılar. Avrupa'nın giderek yoğunlaşan ticaret bağlantıları doğaldır ki bölgesel liderin parasının ağırlığını artırıyordu. Engellerin yıkıldığı koşullarda, Avrupa içi ticaretin diğer ülkelerle yapılan ticaretten daha hızlı büyümesi mantiken beklenebilirdi; bölgenin en önemli ekonomisinin Federal Cumhuriyet olduğu şüphesizdi. Civardaki ülkelerin, hem pazar hem tedarik kaynağı olarak Batı Almanya'ya giderek daha bağımlı hale geldikçe, iş yaparken DM'yi daha fazla kullanmaya razı olmaları elbette doğaldı.

Makroekonomi. Düşük enflasyon sicilinin de uluslararasılaşma açısından zorunlu olduğu düşünülür. Batı Almanya örneği, bu önermeyi de doğruluyor gibi gözükür. Almanların, geçmişi Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ülkeyi kasıp kavuran hiperenflasyon dönemine kadar uzanan güçlü

enflasyon karşıtlığı herkesçe malumdur. Uzun süredir egemen olan belirgin “istikrar kültürü”, Federal Cumhuriyet’in merkez bankası Bundesbank’ın katı politikalarına tam anlamıyla yansımıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Batı Almanya, dünyada enflasyonun en düşük olduğu ülkeler arasında hep ilk sıralarda yer almıştır. Bu tercihin, Federal Cumhuriyet’in bölgesel ithalat ve ihracat pazarlarındaki merkezî konumu dikkate alındığında, Batı Avrupa’da genel makroekonomik koşulları orantısız bir şekilde etkilemesi kaçınılmazdı. Komşu devletler, Almanya karşısında rekabet güçlerini kaybetmemek için kendi fiyatlarını uyumlu bir çizgide tutmaya yöneliyorlardı. Reel kurların (yani enflasyon farklarına göre düzeltilmiş nominal kurların) yükselmesini engellemek bir zorunluluktu.

Bu, birçok Avrupa hükümetinin, DM’nin yüksek faiz oranlarını yapabildikleri kadarıyla yakalama baskısını üzerlerinde hissetmeleri anlamına geliyordu. Bazı gözlemcilerin yaptığı gibi Bundesbank’ın artık tüm Avrupa’nın para politikasını fiilen hazırladığını öne sürmek (*Alman hâkimiyeti hipotezi* olarak bilinen basitleştirme), meseleyi biraz karikatürize etmek olabilir. Ekonometrik kanıtlar, faiz oranlarının sıklıkla birlikte hareket ettiği ama tam korelasyonun olmadığı daha incelikli bir resim ortaya koyuyor (Von Hagen ve Fratianni, 1990; Laopodis, 2001). Ama Stackelberg liderlik modelini fazlasıyla andıran belirgin bir asimetrisinin varlığına hiç şüphe yoktur. Bundesbank herkesin kabullendiği liderdi. Ardından, buna karşılık diğer merkez bankaları, Batı Alman politikasını takip edip etmeyeceklerine (ya da ne ölçüde takip edeceklerine) karar veriyorlardı.

Aynı zorunluluk, DM karşısında istikrarının neden başlıca öncelik haline geldiğini de açıklar. Komşuları, kendi enflasyon eğilimlerini frenlemek amacıyla nominal döviz kurlarını DM’ye çıpalamaya kendilerini mecbur hissediyorlardı. Güvenilir bir yorumcunun ifade ettiği üzere: “Kur taahhütlerinden kesinlikle taviz verilmemesi, (...) önceden yüksek enflasyon yaşamış üyelerin kendi para politikalarını disiplin altına almak amacıyla seçtikleri bir mekanizma haline geldi ve para politikası lideri arayışıyla bu ülkelerin başvurdukları adres, Bundesbank ve onun enflasyon karşıtı inandırıcılığı oldu.” (Frenkel ve Goldstein, 1999: 720). 1980’lerin sonlarına gelindiğinde Bundesbank (1988: 14), DM’nin, “ilgili diğer paralar için bir ‘istikrar çıpası’ vazifesi görerek, kilit para işlevi üstlendiği”nden övünerek bahsediyordu.

Bu nedenle, Avrupa’da çoğu müdahalenin Batı Alman parasıyla gerçekleştirilmesinden ve rezervlerin artık daha büyük bir kısmının DM olarak

tutulmasından daha doğal bir şey olamazdı. Avrupa projesi, 1960'ların sonlarından itibaren bölgede bir tür parasal bütünleşmeyi teşvik etme amaçlı yinelenen girişimleriyle, burada da etkiyi güçlendirdi. İlk önce 1972'de, Batı Almanya ile Ortak Pazar ortaklarının paralarını ortak dalgalanmayla birbirine bağlamayı amaçlayan bir karşılıklı müdahale sistemi olan yılan [*para yılanı*] hayata geçirildi. Ardından, bu denemenin sürdürülemez olduğu anlaşıncı 1978'de, Avrupa için geliştirilmiş bir "süper yılan" yaratmak üzere tasarlanmış yeni Avrupa Para Sistemi'nin (APS) uygulanması kararı alındı. APS'nin kalbinde, ortak dalgalanmayı sürdürmek için yapılacak tüm müdahalelerin, ilkesel olarak, ikili çapraz kurlar matrisi çerçevesinde simetrik olmasını öngören Döviz Kuru Mekanizması (DKM) bulunuyordu. Ancak, uygulamada çok geçmeden DKM, göbeğinde Batı Alman parasının bulunduğu, daha çok bir jant teli-tekerlek yapısına benzeyen bir şeye (de facto DM alanına) dönüştü. Çalışmalar gösteriyor ki 1980'lere gelindiğinde, Avrupa para birimlerinin neredeyse hepsi şu ya da bu ölçüde DM'yi gölge gibi takip ediyordu (Bénassy-Quéré ve Deusy-Fournier, 1994; Frankel ve Wei, 1995).

Sınırları

Batı Alman para birimi, tüm başarılarına rağmen, gerçek anlamda küresel bir statüye sahip olmanın asla yanına yaklaşamadı. Avroya katılmasından önce bile DM açıkça sınırlarına gelmişti –Amerikan yeşil papelinin açık arayla takipçisi. Neden böyle olduğu, hem ekonomik hem de siyasî nitelikteki dört faktörle açıklanabilir.

Birincisi, doların dünyanın birçok yerinde şüphesiz sahip olduğu görev süresi avantajlarını yansıtan bariz ataletti. Yeşil papelle karşılaştırıldığında DM'nin Avrupa dışında hiçbir önemli getirisi yoktu. Batı Almanya'nın çekim kuvveti, DM'yi yalnızca Avrupa civarında gerçekten rekabetçi yapacak kadar etkiliydi. Diğer yerlerde dolar geleneksel üstünlüğünü korudu.

İkincisi, küresel dolar piyasasına kıyasla Batı Alman finans piyasalarının girilmez ve görece geri kalmış olmasıydı. Her ne kadar cari işlemler hesabı tarafında DM'nin konvertibilitesi (diğer birçok Avrupa para birimiyle birlikte) daha 1958'de sağlanmışsa da, 1980'lerin ortaları gibi geç bir tarihe kadar korunan sermaye kontrolleri zırhı, yabancıların katılımını kısıtlamıştı; finans sistemi hiç de açık olarak tanımlanamazdı. Dahası, karmaşık düzenlemeler ve vergiler, kurumsal gelişime engel oluyordu. Sınırlı bir finansal araçlar menüsü sunan Batı Alman tahvil ve hisse senedi piyasaları, New York ve Londra piya-

salarıyla karşılaştırıldığında belirgin şekilde küçüktü. Buna bağlı olarak, DM cinsinden alacakların alım-satımının daha sınırlı ve maliyetlerin yüksek olması, işlem likiditesine engel teşkil ediyordu. Bu nedenledir ki, Federal Alman parasının yatırım vasıtası olarak kullanımının, önemsiz olmamakla birlikte diğer uluslararası rollerinin epey gerisinde kalması pek de şaşırtıcı değildi.

Üçüncüsü, Batı Alman hükümetinin, DM'nin uluslararasılaşmasını teşvik etme konusundaki dikkat çekici isteksizliği idi. Gerçekten de Bundesbank, 1980'lerin başına değin sınır ötesi kullanımı bilfiil (örneğin, yurtdışı tahvil piyasasında DM yükümlülüklerin ihracını sıkı sıkıya kontrolü altında tutarak) kısıtlamayı amaçlıyordu (Neumann, 1986: 110). Buradaki mesele, Almanların enflasyon karşıtı istikrar kültürü açısından büyük önem taşıyan para politikasının kontrolüydü. Kamu yetkilileri, yurtdışı yükümlülüklerin aşırı birikmesinin zamanla içeride politikalara gereksiz bir kısıtlama getirmesinden çekiniyorlardı –finans çevrelerinin ve Batı Alman toplumunun geniş kesimlerinin yaygın olarak paylaştığı bir endişe (Henning, 1994). Daha uzun dönemde, para birimi tercihlerinin değişmesinin kur oynaklığını ve belirsizliği artırarak, hem fiyat istikrarını hem de ihracat gelirlerini tehdit edebileceği düşünülüyordu. Hükümet, uluslararasılaşma konusunda hiçbir zaman proaktif bir duruş benimsemedi. Eğer DM doların rakibi olacaksa, bunu kendi başına yapmak zorundaydı.

Son olarak, güvenlik boyutu söz konusuydu. Evet, Federal Cumhuriyet, mülkiyet haklarına kesinlikli saygı gösteren ve etkin politika yönetimiyle ün kazanmış istikrarlı bir demokrasi olabilirdi. Ama aynı zamanda, Soğuk Savaş'ın cephe hattında yer alan bölünmüş bir ulus olarak, yatırımcılar açısından güvenli liman olmaktan epey uzaktı. Susan Strange'in zamanında yazdığı üzere:

Batı Almanya dizginlerinden boşalmış Kızıl Ordu tarafından istila edilirken, Atlantik'in diğer yakasında Amerika'nın bundan hiç etkilenmediği bir gelecek senaryosu hayal etmek mümkündür; ama aksini hayal etmek imkânsızdır: ABD istila edilirken ya da Kuzey Amerika kıtası nükleer bir saldırıyla harabeye dönüşürken, Batı Almanya devletinin ayakta kaldığı. Bu temel siyasi asimetri varlığını sürdürdükçe, Alman markının uluslararası para sisteminin eksenine olma gibi bir şansı yoktur. (Strange, 1980: 47)

Batı Alman hükümeti, anlaşılabilir tarihî gerekçelerle gücünü ülke dışına yansıtabilecek kuvvetli bir askerî aygıtı yeniden kurmaya hevesli değildi; bunun yerine, ABD'nin korumasına güveniyordu. Dolayısıyla, yabancı

hükümetlerin, güvenlik meselelerinde Batı Almanya'nın liderliğine başvurmaları için herhangi bir sebep yoktu. DM kullanmak onlara cazip gelecektse, bu siyasî değil ekonomik nedenlerle olacaktı. DM'nin cazibesinin bildiğimiz gibi esasen Avrupa bölgesiyle sınırlı olması, paranın kapsamı ile etki alanına doğal bir sınır getiriyordu.

YEN

Japon yeninin hikâyesi birçok bakımdan benzerdi. İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Japonya da harabeye dönmüştü, ekonomisi mahvolmuş ve parası neredeyse değersiz durumdaydı. Ardından Japonya da, bir ekonomik mucize yaşayarak, 1950'lerin sonundan itibaren dünyayı kısıktandıran büyüme oranları yakaladı. 1960'ların sonlarına gelindiğinde Japon GSYH'si, Batı Almanya'yı bile geride bırakarak dünyada ikinci sıraya gelmişti. 1970'lerin sonlarına gelindiğinde, Japon yeni uluslararası statüsünü iyice sağlamlaştırmıştı. Ne var ki Japon para birimi de nihayetinde sınırlarına ulaştı; aslında son dönemde, birçok yönden geri döndürülemez bir gerileme sürecine girmiş gibi gözükmektedir. Burada da hem ekonomik hem siyasî hususlar çok önemli roller oynadılar.

Tarihi

Yenin yükselişi etkileyiciydi ama hem kapsamı hem de etki alanı açısından eşitsizdi. Para birimi, hem özel hem de resmî düzeylerde değişim aracı ya da hesap biriminden çok değer saklama aracı olarak çok daha yaygın kullanılıyordu. Coğrafi etki alanı, tıpkı DM gibi, esasen bölgesel, büyük ölçüde de Doğu Asya ülkeleriyle sınırlı kaldı. Genel olarak bakıldığında yen, yalnızca doların değil DM'nin de gerisinde kalarak, uluslararası paralar arasında üçüncü sıranın üzerine asla çıkamadı.

Yenin uluslararasılaşması, sürekli değer kazanması, değer saklama aracı olarak para birimini özellikle cazip kıldığından en çok finans piyasalarında göze çarpıyordu. BIS'in hazırladığı bileşik endekse göre, yenin 1980'de %3'ün biraz üzerinde olan uluslararası varlık piyasalarındaki alacaklar içindeki payı, hızla yükselerek 1995'te %12,4'e ulaştı (Frenkel ve Goldstein, 1999: 712-713). Büyüme, yen cinsinden yeni ihraçların oranının 1980-1995 arasında üç kattan fazla artarak %5'in altından %17'nin üzerine çıktığı yurtdışı tahvil piyasasında özellikle hızlıydı (Iwami, 2000). 1990'lara geldiğinde yenin tahvil piyasasındaki payı DM'nin payını yakalamıştı –elbette her

ikisi de doların epey gerisinde kalıyordu. Japon parası, hâkim dış borçlanma aracı olarak doların yerini aldığı Doğu Asya bölgesinde özellikle popülerdi. Bunlardan en dikkat çekenleri, Endonezya, Kore, Malezya, Filipinler ve Tayland gibi büyük komşu ülkelerdi. Japonya içerisinde, yerleşik olmayanların hem banka mevduatı hem de menkul kıymet mevcutları 1980'li ve 1990'lı yıllarda kesintisiz arttı.

Benzer şekilde, merkez bankaları açısından yen, portföy çeşitlendirmesinde dolar ile DM'nin cazip bir tamamlayıcısı haline geldi. IMF tahminleri, yenin küresel rezervler içindeki payının 1980'lerde ve 1990'ların ilk yıllarında iki kattan fazla artarak, %3'ün biraz üstünden %8'e yaklaştığını gösteriyor. Bu, DM'nin yarısı kadar olmasına karşın diğer tüm para birimlerinin bir hayli ilerisinde bir orandı. Japon yenini en fazla tercih edenler, para biriminin rezervler içindeki payının 1990'da %17 ile en üst düzeye çıktığı Doğu Asya ülkeleriydi (Tavlas ve Ozeki, 1992: 40; Kawai, 1996: 319-320).

Diğer kullanım amaçlarına bakıldığında, yenin performansı saygın olmakla birlikte etkileyici olmaktan uzaktı. Döviz piyasalarında yenin döviz alım-satımlarındaki payı, 1980'ler boyunca yükselerek 1989'da %27 ile zirveye çıktı ama DM'nin payını hiç geçemedi (BIS, 1999). Bu alanda da esasen bölgesel cazibeye sahipti. Japon para birimi, Doğu Asya'da, yenle yapılan işlerin başka yerlerden bir hayli yüksek oranda olduğu Hong Kong ve Singapur gibi finans merkezlerinde aracı para olarak tercih ediliyordu. Benzer şekilde, eldeki deliller, küresel ticarete faturalandırmada kullanımında bir miktar artış olduğunu ama bunun çok düşük bir düzeyden başlayarak ve yine esasen Doğu Asya yoğunluklu gerçekleştiğine işaret ediyor. Yenle yapılan ticaretin payı 1980'lerde iki kattan fazla arttı ama 1992'de dünya toplamının hâlâ %5'inden azını oluştuyordu. Bu oran, Japonya'nın dünya ihracatındaki payının yarısından biraz fazlasına karşılık geliyordu (Thygesen, 1995).

Son olarak, Japon yeninin, diğer paraların döviz kurları için muhtemel bir çıpa olma potansiyeli söz konusuydu. Japonya ile komşularının, Avrupa'da ortaya çıkan DM alanıyla kıyaslanabilecek bir tür yen bloku içerisinde bir araya gelip gelemeyecekleri (ya da ne ölçüde gelebilecekleri), 1980'lerde başlayıp 1990'lara taşınan hararetli bir tartışma konusu oldu. Aslında, Doğu Asya'daki birçok hükümet, gözetimli dalgalanmayı sürdürmeyi tercih ediyordu. Genellikle dalgalanma, bir tür döviz sepeti göz önünde bulundurularak uygulanıyordu –her ne kadar sepetlerin bileşenleri nadiren kamuoyuna açıklansa da. Ekonometrik analizler, aralarında özellikle Güney

Kore, Singapur ve Tayland'ın bulunduğu bazı komşu ülkelerin, sepetlerinde ABD dolarına oranla Japon yenine giderek daha fazla ağırlık vererek, Japon yenini daha yakından takip etmeye başladıklarına işaret ediyor (Frankel, 1993; Frankel ve Wei, 1995). Ama yen, Kore dışında hiçbir ekonomide çıpa olarak yeşil papeli gerçekten geçemedi ve hiçbir ülke parasını resmî olarak Japon yenine çıpalamadı.

Eğer bir yen bloku vardiysa bile çelimsizdi. Güncel bir analizin sözcükleriyle: “Politika perspektifinden bakıldığında, öyle gözüküyor ki yen, Avrupa Para Sistemi’nde Alman markına çıpa para olarak yer verilmesiyle karşılaştırıldığında henüz kilit bir bölgesel para olarak görülüyor.” (Machara, 1993: 164). Bir başka kaynak daha kestirmeden “yen alanı, Japonya ile {sınırlı}dır” diyordu (Bénassy-Quéré ve Deusy-Fournier, 1994: 138). Buna bağlı olarak, Japon parasının müdahale amacıyla kullanımında çok sınırlı bir artış olmuştur.

Yükselişi

DM gibi yenin uluslararasılaşmasının kökenleri de esasen iktisatta yatıyordu –her ne kadar yen örneğinde (DM’nin aksine) siyasetin bir nebze desteği olsa da. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Asya, Avrupa’dan farklı olarak herhangi türde bir resmî bütünleşmeyi hiç hedeflemedi; bölgede, Avrupa projesine denk bir oluşum yoktu. Ne de Japon hükümeti o dönemde kendi parasının yabancılar tarafından kullanılmasını aktif olarak destekledi. Japon yeninin yaygın olarak benimsenmesi, olumlu siyasî destek sayesinde değil, aksine böyle bir desteğin olmamasına rağmen gerçekleşti. Ekonomik motivasyonlar ağır bastı.

Öncelikle, Japonya’nın imrenilesi enflasyon sicili, uluslararasılaşma sürecinde parasal istikrarının önemini bir kez daha teyit ediyordu. 1980’ler boyunca Japonya’da fiyat artışları, ileri ekonomilerin hepsinden daha düşüktü. %2,6’lık ortalama yıllık enflasyon oranı, Almanya’nın %2,9’luk düzeyinden bile düşüktü (Tavlas ve Ozeki, 1992: 9). Aynı zamanda, uzun yıllardır verilen ticaret fazlaları, tam da ABD’nin net borçlu hale geldiği sırada Japonya’yı dünyanın en büyük kreditör ülkesi yaptı. Bu hususların, yen kurunun uzun süredir kuvvetli seyretmesi ve istikrarlı gözükken siyasî sistemle birlikte ele alındığında, para birimini hem yatırımcılar hem de merkez bankaları açısından cazip bir değer saklama aracı yapması kaçınılmazdı. Yen cinsinden alacaklara yönelik talep güçlüydü.

Öte yandan, yapılan bir dizi düzenleyici reformla, büyüyen yen arzına erişim olanakları da artırıldı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Japon finans sistemi, sanayileşmiş ülkeler arasında en sıkı şekilde yönetilen sistemdi; bu, yenin yaygın kullanımını engelliyordu. Ülkenin hisse senedi ve menkul kıymet piyasaları görece az gelişmişti ve finans kurumları, faaliyet alanlarına göre katı şekilde bölümlere ayrılmıştı. Ancak, özellikle Japon ekonomisinde büyümenin yavaşlamasının etkisiyle 1970'lerin ortasından itibaren düzenlemelerin kademeli olarak ortadan kaldırılması [*deregülasyon*] süreci başlatıldı. Faiz oranlarının çok geçmeden serbest bırakılması, yatırımcıların hızla artan kamu borçlarına olan iştahlarını artırdı; hükümet yükümlülükleri, mevduat sertifikaları ve diğer finansal araçlar için yeni piyasalar kuruldu ya da var olanlar genişledi. Kurumların geleneksel bölümlendirilmesi gevşetildi ve denetleyici uygulamalar güçlendirildi; böylece, hem mübadele kolaylığı hem de sermaye kesinliği yavaş yavaş güçlendi.

En önemlisi de, sermaye kontrollerinin büyük ölçüde kaldırılmasıyla ülke yabancıların katılımına daha fazla açıldı. Öncesinde, fon hareketleri üzerindeki katı sınırlamalar, cari işlemler hesabı tarafında yenin konvertibilitesi daha 1964'te sağlanmış olmasına rağmen, hem ülkeye gelen hem de yurtdışına yönelen yatırımları kısıtlıyordu. Ama bu da sonunda değişmeye başlayacaktı. Sınır ötesi sermaye akımlarının (belirli bir amaçla sınırlandırılmadıkça) artık serbest olacağı ilkesini yerleştiren Döviz ve Ticaretin Kontrolü Yasası'nın 1980'de çıkarılmasıyla yerleşik olmayanların erişim olanakları kolaylaştırıldı. Ardından, 1984'de Tokyo, ana hatları ABD ile müzakere edilip sonuçlandırılan anlaşmayla çizilen bir dizi ilave serbestleştirme [*liberalizasyon*] adımı atmayı taahhüt etti. ABD Hazinesi ile Japonya Maliye Bakanlığı'nın 1983'te ortaklaşa kurdukları Yen/Dolar Döviz Kuru Sorunları Çalışma Grubu'nda (diğer adıyla Yen/Dolar Komitesi'nde) yapılan görüşmelerin sonucunda Yen/Dolar Anlaşması ortaya çıktı. İzleyen yıllarda, yabancıların yurtiçi bankacılık ve sermaye piyasalarında yapabilecekleri faaliyetlerin kapsamını genişleten birtakım önlemler alındı (Shigehara, 1991; Kawai, 1996). Genel olarak bakıldığında, serbestleştirme süreci, güncel açıklamalarda vurgulandığı üzere kesinlikle tamamlanmış değildi (Garber, 1996). Ama birikimli etkisine bakıldığında, hükümetin girişimleri, Japonya'nın dünya finans piyasalarıyla bütünleşmesini güçlendirmeye ve yenin hem yatırım hem de rezerv amaçlarıyla kullanılmasını teşvik etmeye yeterli olmuştu.

Son olarak, Japon ekonomisi ile dış ticaretinin muazzam büyüklüğünün başka yerlerdeki pazarlar üzerinde güçlü bir çekim kuvveti yaratması söz konusuydu. Geniş bir işlem ağı vadeliyor olmasaydı, ne döviz alım-satımında yen en popüler üçüncü para haline gelebilirdi, ne de Doğu Asya hükümetleri kendi kurlarını yönetirken yine bu kadar ağırlık verirlerdi. Japonya, 1980’lerde dünya sahnesinin yeni devi, belki de Amerika’yı bile geride bırakabilecek küresel bir ekonomik güç olarak görülüyordu. Yenin uluslararası kullanım cazibesi doğal olarak bunu takip etti. Birçoklarına göre Japon yeninin, Para Piramidi’nin tepesinde dolar ile DM’nin yanında hak ettiği yeri alması yalnızca bir zaman meselesiydi (Kwan, 1994; Hale, 1995).

Sınırları

Ama böyle olmadı. DM örneğinde olduğu gibi burada da sonunda sınıra gelindi. Yenin uluslararasılaşması 1990’ların ortası gibi fiilen zirve noktasına ulaştı. O tarihten beri para biriminin statüsü, kuruyan bir bitki gibi günden güne zayıflıyor. Bankacılık piyasalarında, yenin sınır ötesi alacaklardaki payı, 1990’larında başında %14 iken 2010’a gelindiğinde %4’ün altına düşmüştür. Benzer şekilde, tahvil piyasalarındaki payı %17’nin üzerinden %3’ün altına gerilemiştir. Döviz piyasalarındaki düşüş %27’den %19’a, merkez bankası rezervlerindeki ise %8’den %4’ün altına olmuştur. Bugün hiç kimse Japon yeninin geleceğin bir numaralı para birimi olacağından, hatta ikinciliğe bile aday olabileceğinden bahsetmiyor. Peki, niye böyle oldu? Bu sefer beş etkenden bahsedebiliriz.

Birincisi, bir kez daha ataletin kuvvetidir. Yenin sahneye çıktığı 1980’lerde yerlerini iyice sağlamlaştırmış iki para vardı –küresel olarak dolar ve kendi çöplüğü Avrupa’da DM. Bu iki paranın görev süresi avantajlarını alt etmek zordu. Yen, diğer iki para karşısında Doğu Asya haricinde önemli kazançlar sunmuyordu.

İkincisi, 1989’da balon ekonomisinin patlamasıyla Japonya piyasasının çökmesiydi. Sonraki yıllarda ekonomi, komşu Çin çift haneli büyüme oranlarıyla öne fırlarken durgunlukla, sık resesyonlarla ve uzun süreli fiyat deflasyonu boğuşup durdu. Japon ekonomisinin çekim kuvveti zaman içerisinde giderek etkisini kaybetti.

Üçüncüsü, Japonya’nın ticarete, yabancıların Japon yenini mübadele aracı olarak kullanmalarını zorlaştıran kendine has bir faturalandırma kalıbına sahip olmasıydı. Diğer ileri ekonomilerin çoğunun aksine Japonya,

yurtdışındaki ticari işlerini kendi parasıyla yapmak için pek çaba göstermiyordu. ABD’de neredeyse ihracatın tamamı dolarla, Almanya’da %80’i DM ile yapılırken, Japonya’da bu oran o dönemde yalnızca %30-35 kaddı. İhracatın büyük kısmı, Japon ekonomisinin ABD pazarına fazlasıyla bağımlılığı yansıtabak şekilde dolarla yapılyordu. Sonuçta, Japonya’nın para birimini seçme özerkliği kısıtlanmış oluyordu. “Pazara göre fiyatlandırma” uygulaması, ABD’de pazar payını korumak açısından rasyonel bir stratejiydi. Yalnızca, Japonya’nın ticarettde görece daha fazla kaldırıca sahip olduğu gelişmekte olan ülkelere yapılan satışlarda yen kullanılıyordu. Yenle faturalandırma, esasen Doğu Asya’nın ihracat pazarı olarak artan önemi sayesinde zamanla biraz artış gösterdi (Sato, 1999). Ama belirtildiğı üzere, yenin küresel ticaretteki payı, zirve noktasına ulaştığında bile belirgin şekilde küçük kalmayı sürdürdü.

Dördüncüsü, Japonya’da kamu politikasının yıllar boyunca dikkat çekecek ölçüde destekleyici olmaktan uzak bir rol oynamasıydı. Almanlar gibi Tokyo’daki yetkililer de, ülke içerisinde parasal meselelerin yönetimine gereksiz bir kısıt getireceğinden çekindikleri için yenin uluslararasılaşmasına uzun süredir direnç gösteriyorlardı. Hükümetten bazıları daha olumlu bir tavır benimsemişti. En dikkat çekicisi, 1985’te yenin uluslararası cazibesini artırmak için finansal serbestleştirmenin daha ileri taşınmasını talep eden, Maliye Bakanlığı’na bağılı bir danışma organı olan Döviz ve Diğer İşlemler Konseyi idi. Ancak, 1980’lerin düzenleyici reformları, işaret ettiğimiz üzere kısmen yurtiçi büyümeyi canlandırmak amacıyla ama aynı zamanda ABD’ye istemeyerek verilmiş bir taviz olarak gönülsüzce hayata geçirilmişti. Washington, yine olan talebi artırma umuduyla, Yen/Dolar Komitesi’ni kullanarak Tokyo’yu finans yapısını serbestleştirmeye zorluyordu. Hedeflenen, yenin değeri kazanmasını sağlayarak, Amerikan mallarının Japon malları karşısında rekabet gücünü artırmaktı. Yenin uluslararasılaşması, Japonların çoğunun gözünde arzulanacak bir amaçdan ziyade Amerikalıların iyi niyetini kaybetmemek adına ödenmesi gereken bir bedeldi.

Yen gerçekten de değeri kazandı (özellikle de reklamı bolca yapılan 1985 Plaza Mutabakatı’ndan sonra) ama o dönemde öngörölmeyen sonuçlar doğurdu. Japonya Merkez Bankası, yenin değeri kazanmasının olumsuz etkilerini yumuşatmak amacıyla faiz oranlarını tarihin en düşük düzeylerine indirdi. Sonuç, hisse senedi ve gayrimenkul piyasalarında spekülasyonun belirgin artışının, en sonunda 1989’da patlayacak balonu beslemesi oldu.

Japonya’da birçok kişi, geçmişte Washington’un Yen/Dolar Anlaşması ve Plaza Mutabakatı ile uyguladığı baskıdan söz ederek, bu çöküşü takip eden uzun süreli deflasyondan ABD’nin en azından kısmen sorumlu olduğunu düşünmektedir (örneğin bkz. Okina vd., 2001; Hamada ve Okada, 2009).

İlginç bir biçimde Tokyo, ülkenin balon sonrasında girdiği darboğazın üstesinden gelmeye çabalarken, uluslararasılaşmayla ilgili görüşünü değiştirdi. Yen’in uluslararası rolü, ülkede ekonomik toparlanmanın desteklenmesine yardımcı olacağı umuduyla 1990’lar boyunca ilan edilmiş bir politika hedefi haline geldi (Grimes, 2003). En çarpıcı gelişme, 1996’da açıklanan ve on yıl önce İngiliz sermaye piyasalarının süratle serbestleştirilmesine benzetilerek Büyük Patlama adı takılan, uygulanması birkaç yıla yayılacak finansal serbestleştirme programıydı. Büyük Patlama uyarınca geri kalan tüm sermaye kontrolleri ortadan kaldırılıyor ve (vergi indirimleri ile finansal ürün yelpazesinin genişletilmesinin de aralarında yer aldığı) iddialı bir dizi başka önlemin daha hayata geçirilmesi planlanıyordu. Özellikle 1997-1998 Asya finans krizinden sonra, yeni kurulan Yen’in Uluslararasılaşmasının Teşviki Araştırma Grubu’nun önerileri doğrultusunda Japon yeninin çeşitli amaçlarla daha yaygın kullanımını teşvik etmek amacıyla planlı bir çaba gösterildi. Ama artık çok geç kalınmıştı. Ekonomik durgunluk uzayıp giderken, hükümetin çabası, yine ilginin azalmasını tersine çeviremedi. Stratejinin resmen terk edildiği 2003’te yenilgi kabul edildi. Japonyalı bir gözlemcisinin söyleşiyle, “Japon yenini uluslararası hale getirme amaçlı yeni girişimlerin (...) beyhude olacağı açıldı.” (Takagi, 2012: 83).

Son olarak, güvenlik boyutu burada da resmin içindeydi. Batı Almanya gibi İkinci Dünya Savaşı sonrasında Japonya da, mülkiyet haklarının tam güvence altında olması ve etkin politika yönetimi ile istikrarlı bir demokrasi olarak görülebilirdi. Yatırımcılara muhtemelen bu nedenlerle cazip geliyordu. Ama ekonomik bakımdan ne kadar güçlü olursa olsun, Japonya yabancı hükümetlerin para birimi tercihlerini etkileyecek siyasî araçlardan yoksundu. Bir yandan, güvenlikle ilgili meselelerde liderlik gösterecek konumda değildi. İşgal anayasasının mütevazı bir savunma gücüyle sınırladığı Tokyo, askerî gücünü ülkenin kendi adalarının ötesine yansıtmaktan acizdi. Aslında, zaten Japonya da ABD’nin güvenlik şemsiyesinin altında korunma aramaya mecburdu. Öte yandan, bölgenin hiçbir ülkesi Japonya’nın önderliğini kabullenmeye razı değildi. Tokyo’nun savaş sırasında işlediği ağır suçlar ve savaş öncesinde emperyal bir Büyük Doğu Asya Ortak Refah Alanı oluş-

turma girişimleri hafızalarda henüz çok tazeydi. DM örneğinde olduğu gibi burada da öyle gözüküyor ki eğer Japon yenini kullanmak diğer devletlere cazip gelecektiye, bu siyasî değil ekonomik nedenlerle olacaktı.

AVRO

Ele alacağımız son para, Avrupa'nın müşterek parası avro olacak. Avrupa Birliği 1999'da en büyük denemesini, yani en can alıcı noktasını avronun oluşturduğu yeni Ekonomik ve Parasal Birlik'i (EPB) başlattı. Süreç halen devam ediyorsa da, hikâyenin artık netleşmiş olan hatları, (daha dar bir zaman diliminde olsa da) Japon yeninin deneyimiyle güçlü bir benzerlik gösteriyor. Doğuşunu takiben hızlı bir ilk başlangıcın ardından avronun uluslararasılaşması hızla sınıra dayanmış gibi gözüküyor. Son yıllarda tersine dönmüş bile olabilir.

Tarihi ve Yükselişi

Avronun referansları ortadayken, hızlı başlangıcı beklenmedik bir şey değildi. Avrupa'nın yeni parasının dünya sahnesinde rekabette başarılı olmak için gereken niteliklerin birçoğuna sahip olduğu, doğduğu ilk andan itibaren açıkça görülüyordu. İlk başta 11 olan, şimdiyse 19'u bulmuş olan (ve dünyanın en zengin ekonomilerinden bazılarının da aralarında yer aldığı) avro alanına üye ülkelerin oluşturduğu büyük ekonomik taban, bu niteliklerden biriydi. Derin ve dayanıklı finans piyasaları, siyasî istikrar ve gıpta edilecek kadar düşük enflasyon oranları, bu nitelikler arasındaydı –bunların hepsi de, para biriminin gelecekteki değerine duyulan güveni korumaya kendini bütünüyle adanmış ortak para otoritesinin (Avrupa Merkez Bankası) desteği altındaydı. Pek çok gözlemci, avronun küresel geleceğinin güvende olduğunu düşünüyordu; bazılarına göre Avrupa'nın parası, dünyanın egemen parası olarak doların yerini bile alabilecek gibi gözüküyordu (Chinn ve Frankel, 2008; Papaioannou ve Portes, 2008). Dolayısıyla, avronun uluslararası kullanımının ilk zamanlarda katlanarak artması şaşırtıcı değildi.

Ancak, ivmesi çok kısa zamanda yavaşladı. Para biriminin hızlı başlangıcı 2003-2004 gibi zirve noktasına ulaşmış gözüküyor; ondan sonra, sınır ötesi amaçlarla kullanımı, dolarinkinden çok daha düşük oranlarda durağan hale geldi. Sonuçta avro, EPB'nin "miras" para birimlerinin geçmişteki toplam pazar paylarıyla karşılaştırıldığında, mevcut durumu korumaktan daha fazlasını yapamadı. Eski Alman markının küresel parasal ilişkilerde

yeşil papelin ardından zaten ikinci sırada geldiği gerçeği ortadayken, bundan daha geriye düşülseydi gerçek bir şok olurdu. Ama bunun da ötesinde, öyle gözüküyor ki kendini dayatan bir sınıra dayanmıştı. Avronun başlangıçtaki ivmelenmesinin doğrusal bir dış değerlendirmeyle [*ekstrapolasyon*] geleceğe taşınması, haklı çıkmış gibi gözüküyor.

Hem kapsamı hem de etki alanı açısından sınırlar aşikârdı. Bir yandan, avronun artan kullanımı geniş bir kapsamı kucaklıyordu ama tıpkı kendinden önceki DM gibi işlevsel kategoriler arasında eşitsiz dağılımı söz konusuydu. Uluslararası kullanımın başlangıçtaki artışı, Avrupa finans piyasalarının taahhüt edilen bütünleşmesini yansıtarak, borçlanma menkul kıymetleri ihracında özellikle çarpıcıydı. Avronun ticarete faturalandırma ile merkez bankası rezervleri payında da ılımlı bir artış vardı. Ama döviz alım-satımı ya da bankacılık gibi diğer kategorilerde etkisi sınırlıydı. AMB, avronun kullanımının “piyasa bölümleri arasında heterojen” olduğunu söylerken aynı şeyi kibarca dile getiriyordu (AMB, 2008: 7).

Diğer yandan, avronun etki alanının, tıpkı öncesinde DM açısından olduğu gibi, tam anlamıyla iki parçalı olduğu ortaya çıktı. Genellikle avronun uluslararasılaşması, AB ve avro alanıyla yakın coğrafi ve/veya kurumsal bağlantılara sahip ekonomilerle sınırlı olmuştur. Hepsi nihayetinde parasal birliğe katılacak olan AB’nin en yeni üyelerinin yanı sıra Bosna, Karadağ gibi aday devletler ile Norveç, İsviçre gibi üye olmayan komşu ülkeler, bunlar arasındaydı. Keza, Akdeniz kıyısı civarındaki birçok ülkenin yanı sıra bazı Sahraltı Afrika ülkeleri de bunlar arasında sayılabilir. Ticaret ve finans bağlarının derin olduğu yerlerde avro açıkça özel bir avantaja sahiptir. Ama diğer yerlerde, tam tersine, kullanım ölçeği keskin bir şekilde düşüş gösterir. AMB, delillerin, “avronun uluslararası rolünün güçlü bölgesel niteliğini” açıkça teyit ettiği sonucuna ulaşır (AMB, 2010: 7). Daha da kötüsü, Avrupa’nın borç ve bankacılık sorunlarıyla birlikte uzayıp giden küresel kriz, avronun bazı başarılarını son yıllarda tersine çevirmiştir. AMB, olumsuz koşullar dikkate alındığında, para biriminin oldukça “dayanıklılık” olmayı sürdürdüğünü belirtir (AMB, 2012: 7, 9). Ama bu esasen avronun görece istikrarlı döviz kuruna göndermede bulunan, en hafif deyişle eleştiri niteliğinde bir övgüdür. Fiili kullanıma bakıldığında, temel göstergeler yönünü aşağı çevirmeye başlamış gibi gözüküyor. Örneğin, avro cinsinden ihraç edilen uluslararası tahvillerin payı, 2004’te üçte birin üzerine çıkıp zirveye ulaştıktan sonra 2009’da gerilemeye başlamış ve (Dördüncü Bölüm’de işare-

ettiğimiz üzere) 2012 sonu itibariyle dörtte birin biraz üzerine çıkabilmiştir. Benzer şekilde, daha 2009'da %27'yi aşan avronun küresel rezervler içindeki payı, 2014'e gelindiğinde %23'ün altına gerilemiştir. Anlaşıyor ki "dayanıklılık" da kişiden kişiye değişir.

Samimiyetle söyleyebileceğimiz en olumlu şey, aslında işlerin bundan da kötü gidebileceğiydi.

Sınırları

Avronun başlangıçtaki yükselişinin nedenleri açıktır. Ben dâhil (Cohen, 2003) bazılarının şüpheli tavrına karşın, para biriminin sağlam referansları apaçık ortadaydı. Yine de potansiyelini gerçekleştirmedi. Neden? Burada dört etkenden kısaca bahsedilebilir. Daha sonra, Sekizinci Bölüm'de, avronun gerçekleşmemiş gücünden daha fazla bahsedeceğim.

Birincisi, bu örnekte iki ucu keskin bir kılıç gibi hareket eden, aşına olduğumuz ataletin kuvvetidir. Alman markının zaten hâkimiyeti altında olan Avrupa'da DM'nin halefi olan avronun kabul görmesi zaten beklenen bir şeydi. Birçoklarına göre avro demek aslında DM demekti. Yeni para birimi kaçınılmaz olarak eskisinin doğal art bölgesini miras alacaktı. Ama yakın çevrenin ötesine geçildiğinde, ataletin kuvveti aksi yönde etki yaparak, tüm görev süresi avantajlarıyla Amerikan yeşil papelinin lehine çalıştı. Bu açıdan avro, kendinden önceki DM ya da Japon yeninden daha fazla yol alamadı.

İkincisi, Avrupalı yetkililerin, avronun daha büyük bir rol oynamasını destekleyecek hiçbir proaktif politika uygulamamalarıdır. Kendinden önceki Batı Almanya ve Japonya hükümetleri gibi EPB de, uluslararasılaşma konusunda en iyimser görüşle ikircikli davranmıştır. Yabancıların avroyu daha yaygın kullanmasını ilke olarak ne caydıran ne de teşvik eden, tarafsız bir politika daha en başından itibaren titizlikle izlenmiştir. AMB'nin yetkili ağızlarının ilk beyanatlarına göre, ki daha sonra defalarca tekrarlanmıştır, uluslararasılaşma "bir politika hedefi değildir (ve) Avro-sistemi ne destekleyici ne de engelleyici olacaktır. (...) Dolayısıyla, Avro-sistemi tarafsız bir duruş benimsemektedir." (AMB, 1999: 31, 45). Avronun uluslararası para olarak gelişimi, eğer gerçekleşseydi, piyasa güdümlü bir süreç, parasal birliğin olası birçok yan ürününden biri olacaktı. Politika yapımcılar, para biriminin cazibesini doğrudan doğruya artıracak hiçbir adım atmayacaklardı.

Üçüncüsü, bir kez daha güvenlik boyutudur. Askerî kabiliyetleri sınırlı ve dış politika çıkarları farklı devletlerden oluşan, her kafadan bir sesin

çıkacağı EPB, ABD'nin küresel etkileme kapasitesini nasıl ikame edebilirdi? Diğer devletler, korunma için nasıl Avrupa'ya güvenebilirlerdi? İktisatçı Adam Posen'in dile getirdiği üzere: "Avrupa Birliği, bırakalım avro alanını bir yana, çok sınırlı bir alanın dışına çıkıldığında sistemle ya da güvenlikle ilgili faydalar sunamamakta ya da sunmaya heves etmemektedir." (Posen, 2008: 80). Pek az hükümet, para birimine bağlılığını daha zayıf bir hamiyle değiştirmenin siyasî çıkarlarına uygun olacağını düşünecektir.

Sonuncusu ve en önemlisi, avronun iç yönetişi meselesidir. Bu, diğer tüm sınırlılıklarına rağmen DM ya da yen açısından hiçbir zaman sorun olmamıştı. Batı Almanya ile Japonya'nın etkin politika yönetiminden kimsenin kuşkusu yoktu. Ama bir egemen devletler kulübünün müşterek parası olan avro, aslında ülkesi olmayan bir para olarak şüphesiz ki farklıdır. EPB'nin etkinlik alanı ile üye hükümetlerin yargısal yetki alanları arasındaki temel uyumsuzluk, karar alınmasını en hafif deyişle sorunlu hale getirmektedir. Avrupa'nın parası, tek bir egemen gücün dışavurumu olmayıp devletler arası bir anlaşmanın ürünüdür. Dolayısıyla, dışarıdan bakanlar açısından para birimi ancak temelini oluşturan siyasî antlaşma kadar iyi olabilir; Avrupa'da yakın dönemde yaşananların canlı biçimde gösterdiği üzere, gerekli mutabakatın temelleri sıklıkla sağlıksızdır. Yabancılar, her an parçalanabilecekmiş gibi gözüken bir sepete yumurtalarından çok fazla koymak istemedikleri için suçlanamazlar.

KAYNAKLAR VE SINIRLAR

Bu hikâyelerden neler öğrendik? Çok sayıda ders çıkarabiliriz.

Kaynaklar

Öncelikle, geniş tanımla devlet gücünün gerçekten de önemli olduğu aşîkârdır. Kabul edilmelidir ki kilit mikro-temelleri oluşturan siyasî istikrar ve hesap sorulabilir hükümet, örneklerin hepsinde para biriminin desteklenmesine yardımcı olmuştur. Bu, her ikisi de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iyi işleyen birer çoğulcu demokrasi olarak âdeta yeniden dünyaya gelen Batı Almanya ile Japonya açısından doğrudur. Eski despot hükümetlerin öngörülemezliği geride kalmıştı; artık eyleyiciler, akdî yükümlülüklerin tam anlamıyla uygulanacağını makul surette varsayabilirlerdi. Bu elbette avro alanı açısından da doğrudur. Ama etkin yönetim, her hikâyenin gerekli olmakla birlikte kesinlikle yeterli olmayan bir parçasıdır. Üç örneğin hiçbirinde para

birimi, söz konusu devletlerin lehine işleyen kabiliyetlerin en azından belli ölçülerde orantısızlığı olmasaydı, ulaşmış olduğu statüye gelemezdi. Mundell'in ileri sürdüğü üzere, "büyük" para birimleri olanlar Lüksemburg ya da Lihtenştayn gibileri değil, "büyük" güçlerdir.

Ancak, gücün birçok kökeni vardır. Gücün bu belirli bağlamdaki *kaynakları* nelerdir? Genel olarak bakıldığında, özellikle dikkat çeken dört unsur öne çıkıyor. Bunlar ekonomik büyüklük, finansal gelişmişlik, dış politika bağları ve askerî etki alanıdır. Hepsi de jeopolitik kapasitenin dışavurumları olarak görülebilir. Tarihsel deliller, yine hepsinin de para biriminin rekabet cazibesini önemli ölçüde etkileyebileceğine işaret ediyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana geçen dönemde, bu unsurlardan bazıları taşıdıkları önemi mevcudiyetleriyle sergileyerek bir para biriminin sınır ötesi amaçlarla benimsenmesine yön veren bir etki yaparken, bazıları ise taşıdıkları önemi yokluklarıyla sergileyerek uluslararasılaşma sürecini sınırlayan bir etki yapmışlardır.

Birincisi *ekonomik büyüklük* etkenidir –para birimini basan ülkenin GSYH büyüklüğü ve dünya ticaretindeki önemi. Her üç örnekte de ülke ekonomisinin çekim kuvveti, tıpkı evvelce İngiltere ile ABD'nin ilk önce zengin ve etkili tüccar uluslar olarak ortaya çıkmasında olduğu gibi, uluslararasılaşma sürecinin yönlendirilmesinde belirleyici bir rol oynadı. Büyüklük açıktır ki kabiliyetleri artırır. Tanımlanması zor bir kavram olan devlet gücünü ölçmek amacıyla UI yazınında geliştirilen birçok istatistiksel göstergenin (İkinci Bölüm) neredeyse tamamında bir ölçüde GSYH'ye ve/veya dünya ticaretinden alınan paya yer verilmesi bir rastlantı değildir. Aynısı, Üçüncü Bölüm'de anlatılan parasal ve finansal kabiliyet göstergeleri için de doğrudur (Armijo vd., 2014; Norrlof, 2014a). Yine, avro ve yen gibi paraların gelecekteki görünümelerini inceleyen hemen her çalışmada ekonomik büyüklüğe vurgu yapılması da tesadüfi değildir (Chinn ve Frankel, 2007; Subramanian, 2011). Ama tek önemli olan büyüklük değildir. Bu, konuya biraz kaba bir gücün unsurları yaklaşımıyla bakmak olacaktır. Belki daha da dikkat çeken, parayı basan ülkenin ekonomik ağırlığından kaynaklanan ve etkileme fırsatları doğuran ilişkiler *yapısıdır* –sosyal güç perspektifi. Batı Almanya, Japonya ve EPB'nin hepsinin de kendi bölge ekonomileri içerisinde merkezî bir konuma sahip olmaları önemlidir. Bu örneklerin her birinde, en azından bir süreliğine civardaki ulusların göreceli bağımlılığını pekiştirme eğilimi gösteren bir asimetrik ilişkiler ağı ortaya çıkmıştı. Merkezî düğüm noktası olan ülkenin pa-

rasının artan kullanımı doğal olarak peşi sıra gelmişti. Diğer ülkelerin kararlarını sınırlandırıp şekillendiren bir yapısal güç biçimi iş başındaydı. Ticaret ortaklarını merkezin öncülüğünü izlemeye yönlendiren güçlü bir özendirici unsur vardı.

İkincisi *finansal gelişmişlik* etkenidir –para birimini basan ülkenin bankacılık ve sermaye piyasalarının olumlu anlamda karmaşıklığı ve açıklığı. Japonya örneğinde finansın rolü belirgin bir şekilde olumluydu (özellikle de 1970’lerin ortasında düzenlemelerin ortadan kaldırılması süreci başladıktan sonra). Derinleşen finans sektörü açıktır ki Japon yeninin rekabet gücünü artırdı. Yabancılar, yenin likiditesinden ve değer kazanma olasılığından faydalanmanın cazibesine kapıldılar. Gelişmiş finans sektörüyle övünebilecek EPB için de (en azından başlangıçta) hemen hemen aynı şey söylenebilirdi. Avro ilk ortaya çıktığında, parasal birliğin üst düzey mübadele kolaylığı ve sermaye kesinliği sağlayabileceğinden kimsenin kuşkusu yoktu. Önceki Batı Almanya örneğinde, tam aksine, finansın rolü daha olumsuzdu (uluslararasılaşmayı sürükleyen değil, sınırlayan bir rol). Finansal gelişmişliğin önemi bu sefer yokluğuyla kendini göstermişti. Federal Cumhuriyet sermaye piyasasının girilmez oluşu ve görece geri kalmış olması, bunun dışında etkileyici bir yükseliş gösteren DM’ye uzunca bir süre ayak bağı oldu.

Üçüncüsü, varlığı ya da yokluğuyla *dış politika bağlarıdır*. Batı Almanya ve EPB örneklerinde, bölge komşularıyla ilişkilerin yakınlığı açıktır ki uluslararasılaşmanın ilerlemesine yardımcı oldu. Önceden işaret ettiğimiz üzere, Avrupa bütünleşmesi doğaldır ki liderin parasının ağırlığını artırdı. Kurumsal bağların çoğalmasının, Federal Cumhuriyet’in öncülüğünün takip edilmesini teşvik eden yapısal unsurları güçlendirmiş olduğu söylenebilirdi –merkezin parasal yönetiminin, diğerlerinin önündeki seçenekler kümesini kasıtlı olmasa bile belirleyici bir şekilde etkilediği “kendi başına hareket etme” gücünün iyi bir örneği. Japonya örneğindeyse tam tersine bölgesel ilişkiler yakın olmaktan tamamen uzaktı. Dolayısıyla, uluslararasılaşmaya destek değil, köstek oldu. Japonya’ya duyulan kızgınlık ve nefret, Asya’da bir yen bloku oluşturulması umutlarını fiilen imkânsız kılıyordu. Tokyo, 1990’larda kendi yöresinde yenin uluslararasılaşmasını teşvik etmeyi amaçladığı kısa ömürlü çabası sırasında sert bir direnç duvarıyla karşılaştı. Avrupa deneyimi ile karşıtlık bundan daha büyük olamazdı.

Sonuncusu ama en az diğerleri kadar önemlisi, *askerî etki alanı* etkenidir. Güvenlik boyutu. Bu üç örneğin hiçbirinde, potansiyel uluslararası-

sı parayı basan devlet, ABD'nin uzun süredir sağladığıyla kıyaslanabilecek türde güvenlik güvenceleri sunabilecek durumda değildi. Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan beri kesintisiz süren askerî üstünlüğünün, doların Para Piramidi'nin zirvesinde kalmasının temel nedeni olduğu birçok kişinin paylaştığı bir görüştür (Posen, 2008; Brooks vd., 2013; Stokes, 2014). Siyaset bilimci Bessma Momani'nin sözleriyle (2008: 309): "ABD dolarına alternatif uygun paralar varsa da, ABD'nin askerî güvenlik şemsiyesinin alternatifi yoktur." ABD hem yabancı hükümetlere koruma, hem de kendi sınırları içerisinde yatırımcılara güvenli liman sunabiliyordu. Yeşil papelin rakipleri, bu iki avantajı da sunmakta zorlanıyorlardı. Bu etkenler listesi şaşırtıcı olmasa gerek. Genel olarak, Birinci Bölüm'de ana hatlarıyla aktardığımız çoğu zamanın beklentileriyle yakından örtüşüyor. Açıktır ki bu dört özellik, bir paranın rekabet gücünün belirlenmesinde en belirleyici olanlardır. Ama mevcut yazında, Dördüncü Bölüm'de olduğu gibi, fazla ayrıntıya girmeksizin kaba bir nedensel ilişkinin varlığını gelişigüzel bir şekilde varsayma eğiliminin olduğunu görüyoruz. Burada da noktalar büyük ölçüde birleştirilmeden bırakılıyor. Önemli olan noktaları birleştirmek için daha neler yapabileceğimiz –güç kaynaklarından paranın uluslararasılaşmasına uzanan özgül nedensel patikalar hakkında neler söyleyebileceğimiz. Rekabette başarı için gereken bu niteliklerin tespit edilmesi hikâyenin sonu değil, yalnızca başlangıcıdır.

Sınırlar

Bu dört etken birlikte etkileyici bir paket oluşturur. Biliyoruz ki uygulamada, tartıştığımız örneklerin (Batı Almanya, Japonya ve EPB) hiçbirisi bu paketi eksiksiz şekilde oluşturamadı. Her ne kadar kendi dönemlerinde üç ekonomi de ticaret ilişkilerinde (özellikle kendi bölgelerinde) güçlü bir çekim kuvveti uygulamışlarsa da, öte yandan temel bileşenlerden bir ya da ikisi eksik kalmıştır.

Ancak, farz edelim ki bunlardan biri (ya da Çin gibi olası bir rakip), paketi gerçekten de tamamlamış olsun. Bu bir parayı Para Piramidi'nin en üst katmanına çıkarmaya yetecek midir? Ekonomik büyüklük, finansal gelişmişlik, dış politika bağları ve askerî etki alanı birleşimi, paranın cazibesini artıracak ideal reçete gibi gözükmemektedir. Uluslararasılaşma kaçınılmaz olarak bunu takip edecek midir?

Yanıt maalesef belirsizdir. İkinci Bölüm'de vurguladığımız üzere, güç mutlak olmayıp görecelidir. Gücün sınırları esnektir ve o dönemde geçer-

li olan rekabetin yapısına fazlasıyla bağlıdır. DM, yen ya da avro (ya da RMB?), eğer oyundaki tek oyuncu, başka bir deyişle, etkili bir tekel olsalardı, kabul görme konusunda işleri çok daha kolay olacaktı. Bir para birimi diğer para birimleriyle ne kadar mücadele etmek zorunda kalırsa, gücünün “ağırlığı” o ölçüde az olacaktır. Pakete eksiksiz sahip olunması, uluslararasılaşmanın başarı olasılığını artırabilir ama garanti etmez. Dahası, yeni oyuncular yalnızca kendileri gibi oyuna yeni katılan diğerleriyle değil, mevcut güçlü oyuncularla da mücadele etmek zorundadırlar çünkü paranın sınır ötesi kullanımı son derece patika bağımlıdır. Görev süresi avantajları, Birinci Bölüm’de değindiğimiz üzere, çitayı daha da yükseğe taşır. Rekabet edebilmesi için yeni oyuncunun mevcut uluslararası para birimlerinin niteliklerini aynen karşılması yetmez, bu niteliklerin gözle görülebilir bir şekilde üstüne çıkmak zorundadır. Örneklerin her üçünde de apaçık gözlenen ataletin kuvveti, en ümit verici güç tutkusunun bile karşı karşıya kalabileceği sınırları çok canlı bir şekilde ortaya koyuyordu.

Para Biriminin Roller

Daha da önemlisi, bir uluslararası paranın üstlenebileceği farklı rollere yakından bakmalıyız. Tarihsel deneyimlerin öne çıkardığı dört güç kaynağının herhangi biri, bir paranın sınır ötesi kullanımı geliştirebilir. Ama paranın olası işlevlerinin hepsi düşünüldüğünde, etkiler bir hayli eşitsiz olabilir. İşte ayrıntıların önemli olmaya başladığı yer burasıdır. Nasıl ki paranın her rolünün hükümetin genel jeopolitik kabiliyetleri üzerinde oldukça farklı etkileri olabilirse, gücün her unsurunun da paranın genel uluslararasılaşması üzerinde oldukça farklı etkileri olabilir.

Örneğin ekonomik büyüklüğün, bir paranın ticarete faturalandırma ile mahsuplaşmada kullanımı teşvik edeceği aşikârdır. Hem DM hem de avro örneklerinde bu açıkça görülüyordu (gerçi yen örneğinde, Japonya’nın ABD’ye ihracatında uzun süredir “pazara göre fiyatlandırma” stratejisini esas alması yüzünden geçerli olmasa da). Ticaret rolünün de, önceki bölümde öne sürüldüğü üzere, merkez bankası tercihlerini bir ölçüde olumlu etkilemesi beklenebilir. Ama başlı başına büyüklük etkeni, bir paranın finans piyasalarında yatırım vasıtası olarak kullanılmasına pek az destek olacaktır; bu da, rezerv para rolünün gelişmesini sınırlayacaktır çünkü tarihsel olarak bakıldığında, bir paranın rezerv portföylerine dâhil edilmeye başlanmasından önce yaygın bir yatırım rolüne sahip olması zorunlu gözükmemektedir

(Dördüncü Bölüm). Farklı ifade edersek, GSYH ile ticaretin çekim kuvveti, bir paranın mübadele aracı işlevini güçlendirecek ama paranın gücünün gerçek anahtarı olan değer saklama işlevlerine en iyi ihtimalle bir miktar dolaylı etkisi olacaktır.

Öte yandan, finansal gelişmişliğin, bir paranın mübadele işlevlerinden ziyade değer saklama işlevlerini daha çok teşvik edeceği aşikârdır. Ticaret rolü, derin ve dayanıklı bir finans sektörüne pek ihtiyaç duymaz. Olsa olsa, bir miktar ihracat finansmanı gerekebilir; uzun süreli para mevcutları tutulması söz konusu olmaz. Ama yatırım ve rezerv rolleri açısından, yatırımcılarla merkez bankalarının arayıp durdukları mübadele kolaylığını ve sermaye kesinliğini sunmak için olumlu anlamda karmaşık ve açık bir sermaye piyasası elzemdir. Finansal gelişmişlik olmaksızın paranın anlamlı ölçüde güce sahip olma olanağı sınırlıdır.

Dış politika bağlarının ise en büyük etkisini, bir paranın kur çıpası, müdahale vasıtası ve rezerv para olarak resmî düzeydeki rolleri üzerinde göstermesi beklenebilir. Örneğin, hem Quan Li (2003) hem de Adam Posen (2008), resmî ittifakların, bir ülkenin çıpa para seçiminde belirgin bir etkisi olduğuna işaret eden güçlü deliller buldular. Öte yandan, özel düzeyde piyasa aktörlerinin tercihleri muhtemelen daha az etkilenecektir. Askerî etki alanıysa, aksine, koşullara bağlı olarak olumlu ya da olumsuz yönde olması mümkünse de, her iki düzeyde de büyük bir etki yapabilir. Eğer parayı basan ülke, birçoklarının ABD'yi gördüğü gibi, istikrarın koruyucusu olarak görülüyorsa, yatırımcılar varlıkları için güvenli bir liman bulma umudunun, hükümetler de resmî ya da gayriresmî güvenlik garantilerinin cazibesine kapılabilirler. Eğer istikrarı bozucu ya da saldırgan bir ülke olarak görülüyorsa, tam tersi doğru olacaktır. Posen'in sözcükleriyle (2008: 96), "askerî tahlihsizlikler, diğer ülkelerin {para birimine} duydukları güvenini aşındırarak, ekonomik kabiliyetler ile güvenlikle ilgili kabiliyetler arasında olumsuz bir geri besleme döngüsü yaratacaktır."

Bu daha incelikli gözlemler, topluca ele alındıklarında, farklı para birimlerinin oynadıkları rollerde neden bu kadar çeşitli birleşimlerle karşılaştığımızın açıklanmasına yardımcı olurlar. Ekonomik bakımdan büyük ama finansal gelişmişlik bakımından geride kalmış devletler, diğer bütün koşullar aynıyken, paralarının ticarete önemli bir role sahip olmasını umabilirler ama bunun dışında pek bir beklentileri olamaz. Bunun aksine, gelişkin finans piyasaları olan görece küçük ekonomik güçler bile paralarının bir

ölçüde yatırım rolüne ve muhtemelen de rezerv rolüne kavuşacağını umut edebilirler. Kendilerinden daha küçük komşularıyla sıkı bağları olan Avustralya ve Güney Afrika gibi orta sıralardaki ülkeler, paralarının özel düzeyden ziyade resmî düzeyde daha çok kullanıldığına tanık olabilirler. İnandırıcı güvenlik garantileri verebilen ülkelerin, paralarının hem yatırımcılar hem de hükümetler tarafından benimsendiğini görmeleri daha olasıdır.

ETKİLEME GİRİŞİMLERİ

Ancak, tüm bunlar, Darwinci pazar payı mücadelesinin tamamen talebin güdümünde yaşandığını, para birimi kullanıcılarının bağımsız tercihlerinden başka hiçbir şeyi yansıtmadığını varsayar. Peki, piyasanın arz tarafında yer alan karar alıcılara, parayı basan hükümetlere ne demeli? Burada da ayrıntılar önemlidir. Arz tarafındakiler, kendi paralarına olan talebi etkilemek amacıyla güç kaynaklarından faydalanabilirler mi? Farklı ifade edersek, bilinçli “etkileme girişimleri” ile bir uluslararası para “imal” etmek (bir kaynağın tanımıyla “yönetimli uluslararasılaşma” [McCauley, 2011]) mümkün müdür? Yönetimli uluslararasılaşmanın amacı, rekabetçi olmayan bir parayı, küresel Para Piramidi’nde elit para, hatta belki de patrisyen para mertebesine yükseltmektir.

Tarih bize pek fikir vermez. Çoğu uluslararası paranın imal edilmiş olduğu yaygın bir kanıdır. Örneğin Jonathan Kirshner, gelişigüzel bir şekilde şunu iddia eder: “Büyük güçler her zaman paralarının uluslararası kullanımını yaygınlaştırmayı amaçlamışlardır.” (Kirshner, 2014: 108). Ama bu iddianın altını dolduracak pek az delil mevcuttur. Modern çağda, sterlin ile doların yanı sıra DM, yen ve avro da dâhil olmak üzere, Para Piramidi’nin üst kademelerine tırmanmayı başarmış paralardan hiçbiri, yaygın şekilde kullanılmalarını resmî çabalara borçlu değildir (Frankel, 2011). Tam aksine, bu paraları basan yetkililer ilk başta uluslararasılaşmayı teşvik etmeye hiç de hevesli değillerdi. Eğer bir para birimi daha yaygın bir saygınlık kazandıysa, büyük ölçüde bu, parayı tüccarlar, yatırımcılar ve diğer ilgili eyleyiciler gözünde cazip kılan içkin (ekonomik ya da siyasî) nitelikleri yüzündendi. Uluslararasılaşmayı yönlendiren, pazarın arz tarafındaki bilinçli etkileme girişimleri değil, talep tarafında tercihlerin kendiliğinden gösterdiği evrimdi. Tarih başarılı bir yönetimli uluslararasılaşma modeline tanıklık etmemiştir.

Ama bunun her zaman böyle olması gerekmez. Pratik bir mesele olarak, bazı hükümetlerin, kendi paralarına olan talebi canlandıracak daha

proaktif politikalara başvurmanın cazibesine kapılabileceklerini hayal etmek kolaydır. DM, yen ve avronun deneyimleri onlar açısından eğitici bir hikâye olabilir. Bu üç paranın da uluslararası para olarak kendilerinden bekleneni tam anlamıyla karşılayamamasının kabahati, onları basan yetkililerin ikircikliğine bağlanamaz yalnızca; değindiğimiz üzere, işin içinde başka etkenler de vardı. Ama resmî desteğin olmaması kesinlikle yardımcı olmamıştı. Olumlayıcı hükümet eylemlerinin, para biriminin üst düzey bir statüye kavuşması için *yeterli* olmayabileceği açıktır. Ama eğer karar alıcılar, bu deneyimlerin ışığında kamu politikasının daha destekleyici olmasının *zorunlu* olabileceği sonucuna ulaşmışlarsa, bu yüzden onları suçlayamayız. Daha proaktif politikalara, yabancıların davranışlarını değiştirmek amacıyla kabiliyetlerin etkinleştirilmesine çabalamak demektir: Devlet yönetme maharetiyle ilgili bir konu. Hedefe ulaşmak için ya özendirici unsurlar manipüle edilir (gücün birinci ve ikinci yüzleri) ya da altta yatan tercihleri değiştirmeye çalışılır (gücün üçüncü yüzü). Soru şudur: Böylesi etkilere girişimleri başarılı olabilir mi? Sorunun belli bir yanıtı yoktur.

Kuşkusuz ki kullanılabilecek araçlar yok değildir. Kabaca bakarsak, başka bir yerde benim “gayriresmî” ve “resmî” para birimi liderliği emelleri olarak tanımlandığıma denk düşen, iki grup strateji mümkündür (Cohen, 2004: 158-160). Eric Helleiner (2008), “dolaylı” ya da “doğrudan” siyasî etkilere kanallarından bahsederken kabaca benzer bir ayrım önerir. Her ikimiz açısından da temel fikir, uluslararasılaşmayı yönetmek istedikleri takdirde devletlerin seçenekleri olduğudur.

Gayriresmî liderlik (ya da dolaylı siyasî etkilere), para biriminin piyasa cazibesini artıracak (tabiri caizse paranın markasını güçlendirecek) şekilde tasarlanmış bir politika stratejine gönderme yapar. Amaç, para birimi seçimini belirleyen ekonomik özellikleri manipüle ederek talebi etkilemektir: Sonuçta, parayı basan devletin yapısal gücünü (gücün ikinci yüzü), teşvik edici unsurları ve ödülleri/cezaları şekillendirmekte kullanmak (Norrlof, 2014b). Yabancı hükümetlerin yanı sıra piyasa aktörleri de hedefler arasında yer alabilir. Görünüşe göre, para biriminin gelecekteki değerine güven duyulmasını sağlamak için görünüşte “sağlam” para ve maliye politikaları (yani yüksek faiz oranları ve düşük bütçe açıkları) uygulanabilir. Daha düşük işlem maliyetleri ya da daha fazla likidite sunmak için finansal gelişmişliğe vurgu yapılabilir. Veyahut ithalat sınırlamaları azaltılarak ve yeni ticaret pazarları açarak, ağ dışsallıkları desteklenebilir. Helleiner’in sözle-

riyle (2008: 362): “Siyaset, güveni, likiditeyi ve işlem ağlarını etkileyen bu dolaylı kanalların hem piyasa hem de devlet aktörlerinin ekonomik seçimlerini etkileyecek şekilde kullanılması sayesinde uluslararası para statüsünün belirlenmesine yardımcı olabilir.”

Oysa, *resmî* liderlik (ya da doğrudan siyasî etkileme), para birimi seçimini bizzat manipüle ederek talebi doğrudan değiştirecek şekilde tasarlanmış bir stratejiye gönderme yapar –bu bakımdan, daha çok gücün geleneksel ilk yüzünün kullanılması. Burada hedefler esasen diğer hükümetler olacaktır. Para birimleri, Susan Strange’in efendi parayla kastettiğine benzer şekilde kukla devletlere doğrudan dayatılabilir. Kirshner’in terminolojisini hatırlarsak (1995), ülkeler, parasal açıdan uyumlu davranmadıkları takdirde *dayatma* ya da *dışlama* ile (söz gelimi, yaptırımlarla ya da geçmişte verilmiş ticari/finansal ayrıcalıkların geri alınmasıyla) tehdit edilebilirler. Sonuçta, elit ya da patrisyen para statüsü diğerlerine dayatılabilir. Başka bir seçenek olarak, politika tercihlerini, Strange’in müzakere edilmiş para kavramını andıran şekilde yeniden biçimlendirmek amacıyla ekonomik ya da siyasî içerikli cazip özendirici unsurlar sunulabilir. Elit ya da patrisyen statüsü, özendirmenin sonucu olabilir. Yine Helleiner’in sözcükleriyle (2008: 373): “İkinci kategoride siyaset, devletleri, (...) bir paranın uluslararası konumunu, içkin ekonomik çekiciliğiyle ilgisi olmayan nedenlerle desteklemeye iterek daha doğrudan önem taşır.”

Peki, bu kadar bol seçenek varsa, neden yönetimli uluslararasılaşma girişimine daha çok tanık olmuyoruz? Neden parasal kuvvet daha aktif hale getirilmiyor? Besbelli ki bu bağlamda bir tür potansiyel güç sorunuyla karşı karşıyayız. Çeşitli açıklamalar olasıdır.

Birincisi, İkinci Bölüm’de ileri sürüldüğü üzere, maliyetler meselesidir. Bir paranın kullanımını destekleyecek önlemler nadiren maliyetsizdir. Tam tersine, uluslararasılaşmanın avantajları dezavantajlarının gerisinde kalabilir. Örneğin, sıkı para ve maliye politikaları enflasyonu düşürebilir ama işsizlik ve yavaşlayan büyüme gibi yüksel bir bedelle. Benzer şekilde, önceki bölümde belirttiğimiz üzere, müzakere edilmiş bir paranın kullanımını desteklemek üzere tasarlanmış (cömert yardım paketleri ve benzeri) önlemlerin hatırı sayılır bir maliyeti olabilir. Rasyonel politika yapımcılar, astarı yüzünden pahalıya patlayacağını pekâlâ düşünebilirler.

Keza, uluslararasılaşma olasılığı ne kadar çekici gözükürse gözüksün, politika yapımcılar, ülkedeki başlıca çıkar gruplarının direnişi karşısında felce

uğrayabilirler. Dördüncü Bölüm'den bildiğimiz üzere, bazı kesimlerin uluslararasılaşmadan fayda sağlaması beklenebilir –örneğin, bir miktar ölçü birimi rantları kazanacak bankalar ya da kur riskinden artık eskisi kadar endişe etmeyecek tüccarlar. Ancak, yurtiçinde muhafazakâr makroekonomik politikaların sürdürülmesinin ya da müzakere edilmiş paranın yurtdışında kullanılması için yapılacak ödemelerin doğurabileceği bedeller, yüzünü daha çok ülke içine dönmüş kesimleri pekâlâ öfkeliendirebilir. İçerdeki siyasî mücadele, dış ilişkilerde ülkenin parası açısından iddialı bir gündemin izlenmesine yönelik çabaları baltalayabilir.

Son olarak, yerine geçerlik sorunu vardır –genel uluslararasılaşma amacı ile bu amaca ulaşmakta kullanılabilecek pratik araçlar arasında uyumsuzluk olması ihtimali. Gücün ilgili unsurlarının para biriminin kullanımı üzerindeki etkileri eşitsiz olmaya eğilimli olduğundan, parasal rollerden birkaçını desteklemekte kullanılabilecek güç kaynaklarının altında diğerlerini teşvik etmekte oldukça etkisiz olmasıyla karşı karşıya kalınabilir. Örneğin, büyük ticaret hacmine sahip bir devlet, ekonomisinin çekim kuvvetinden yararlanarak parasının faturalandırma amacıyla kullanılmasını teşvik edebilir ama bu, yeterli finansal gelişmişlik olmaksızın yatırım rolünü pek az teşvik edecektir. Öte yandan, bir ülkenin sermaye piyasasının dışarı açılması, o ülkenin parasının değer saklama aracı olarak benimsenmesini teşvik edebilir ama ticaret rolünü özendirmeye pek katkısı olmayabilir. Yine, cömertçe verilen güvenlik garantileri, yabancı hükümetleri kullanmaya teşvik etmekte etkili olabilir ama özel sektör aktörleri buna kayıtsız kalabilirler. Japonya'nın 1990'larda parasını uluslararası hale getirmeye yönelik gecikmiş ve beyhude hamlesi, yerine geçerlik sorununun özellikle acıklı bir örneğidir. Tokyo'nun iddialı finansal serbestleştirme programı (Büyük Patlaması), Doğu Asya'da bir yen bloku oluşumunu teşvik etmeyi amaçlıyordu. Ama komşu ülkelerin Japonya'ya karşı duydukları geçmişten gelen güvensizlik nedeniyle çabalar başarısız kaldı. Japonya sermaye piyasasının çekici yanları, sorunlu dış politika bağlarını telafi edemedi. Başarılı olmak için etkileme girişimlerinin, amaç-arac uyumunu sağlayacak şekilde dikkatle tasarlanması gerekir.

JEOPOLİTİK GERİLEME

Son olarak, jeopolitik gerileme meselesine geliyoruz. Bu bölümde gözden geçirdiğimiz üç örnekte de yükselişte olan güçler söz konusuydu –devletler

(Batı Almanya ve Japonya) ya da genel kabiliyetleri açıkça artmakta olan bir devletler grubu (EPB). Güç donanımları büyüdükçe, paralarına yönelik dış kaynaklı talep de artıyordu. Ya tersi olursa, yani parasal güç gerilemekteyse? O zaman para birimine ne olur?

Gerilemekte olan gücün parasına yönelik talep, bir süre sonra büyük olasılıkla tamamen yok olacaktır. Uluslararası kullanım gittikçe azalacak ve para, Para Piramidi'nde pleb para mertebesine, belki de daha aşağıya gerileyecektir. On yıllarca önce kullandığım (Cohen, 1971a) bir terimi tekrar kullanırsam, para sırf yurtiçi rolüne geri dönerek *yerlileşir* iken, hatta tümüyle ortadan bile kaybolabilecektir. Eric Helleiner (2014) “uluslararası vasıflarını yitirme”den [*de-internationalization*] ya da “küçülme”den bahse-derken, Kirshner'in (2008, 2009) tercih ettiği terim paranın “büzüşme”sidir. Yerleşme [*domestication*] (uluslararası vasıflarını yitirme ya da büzüşme), antik Atina'nın gümüş drahmisinden tutun da tahtını ABD dolarına kap-tırıncaya değin 18. ve 19. yüzyıllarda Batı Yarım Küre'nin âdetâ evrensel parası olan İspanyol-Meksika gümüş pezosuna varıncaya kadar, çağlar bo-yunca her “büyük” paranın eninde sonunda kaderi olmuştur (Cohen, 1998: 30-31). Bugüne kadar hiçbir uluslararası para, onu basan “büyük” güçten daha uzun ömürlü olmamıştır.

Nedeni açıktır. Para biriminin popüler olmasını sağlayan temeller bir kez aşınmaya başladığında yabancılar, daha cazip bir alternatif arayışıyla başka yerlere bakmaya başlarlar. Yavaş ekonomik büyüme ya da dünya ti-caretindeki payın gerilemesi, paranın ticarette faturalandırma ile mahsuplaş-mada kullanışlılığını azaltacaktır. Duran finansal gelişme, belki de biriken dış yükümlülüklerin de katkısıyla, yatırımcıları başka yerlerde güvenlik ya da likidite aramaya teşvik edecektir. Ayrıca, siyasî bağların ya da askerî ka-biliyetlerin yıpranması, jeopolitik hasımların, eski müşterilerin ya da mütte-fiklerin dikkatini çekebilmeleri için fırsat doğuracaktır. Temel mesele güve-nilirlik sorunudur –bir yumuşak güç biçimi. Para birimine hâlâ güvenilebilir mi? Kaybedilen güveni tekrar kazanmak zordur.

Tüm bunlar, parayı basan devlete önemli kayıplar verdirir. Uluslararasılaşmasının geçmişteki faydalarının kaybedilmesi tehlikesiyle sınırlı değildir bu kayıplar. Daha da kötüsü, Kirshner'in (2008, 2009) işaret ettiği üzere, gerilemekte olan bir paranın idaresiyle ilgili ilave maliyetler ortaya çıkabilir. Örneğin, şişkinleşen dış alacaklar konusunda ne yapılmalıdır? Yabancı ya-tırımcılarla hükümetlerin kargaşa yaratacak kaçışlarının önüne geçmek için

(daha yüksek faiz oranları ya da kur garantileri gibi) özel önlemler alınması gerekebilir. Sonuçta, ortaya bir tür kısır döngü çıkabilir. Jeopolitik gerileme para biriminin rekabet gücünü azaltır; bu ise ekonomik ve siyasî kayıpların daha da artmasına yol açar; sonuçta paranın cazibesi iyice aşınır ve böyle devam edip gider. Yerleşme, hükümetin hiç dahli olmadan ya da çok sınırlı katılımıyla ortaya çıkabilecek uluslararasılaşmanın aksine, muhtemelen hem zorlu hem de maliyetli olacaktır.

Ancak, burada asıl çarpıcı olan, yerleşmenin ne kadar zamanda gerçekleşeceği meselesidir. Gecikmeler sürecin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu konuda belki de en çarpıcı örnek, ilk kez 4. yüzyılın başlarında Büyük Konstantin döneminde basılan (sonraları önce nomisma, ardından da İtalyan etkisiyle bezant diye de anılan) Bizans altın solidusudur. Kısa bir süre sonra Bizans İmparatorluğu geri döndürülemez bir çöküş sürecine girmişti. Buna rağmen, bezant yaklaşık 800 yıl boyunca döneminin en önde gelen uluslararası parası (tarihçi Robert Lopez'in [1951] sözleriyle, "Orta Çağ'ın doları") olmayı başardı. Dolaşımda olduğu alan, bir yazara göre "Seylan'dan Baltık'a kadar" uzanıyor; "imparatorluk mührü taşıyan bezantlar, uygar dünyanın her yerinde mübadele aracı olarak kabul görüyordu." (Groseclose, 1976: 49-50). 7. yüzyıldan itibaren yeni İslam imparatorluğu dinarına yerini kısmen bırakmış olsa da, bezantın nihai ve kesin yenilgisi ancak Bizans'ın son kalıntılarının da ortadan kalktığı 15. yüzyılda olacaktı.

Sterlinin önceki bölümde değindiğimiz hikâyesi, bu kadar dramatik olmasa da aynı ölçüde tipiktir. İngiltere'nin büyük bir güç olarak gerileyişi, GSYH'sinin önce yeni Alman İmparatorluğu'nun, ardından da ABD'nin gerisinde kaldığı 19. yüzyıl sonundan bile önce başlamıştı. Yine de, doların üstün para olarak sterlinin yerini alması ancak iki dünya savaşı arasındaki dönemde oldu. Daha yakın tarihli bir örnek olarak, ülkenin "balon ekonomisi"nin patlamasından bu yana çeyrek yüzyıldır durgunlukla boğuşmasına rağmen Para Piramidi'nin üst basamaklarında yer almaya devam eden Japon yenine bakabiliriz. Parasının statüsü aşınmıştır ama kesinlikle büsbütün kaybedilmiş değildir.

Burada da nedeni açıktır. Açıklamayı, bir parayı bırakıp bir diğerine geçmenin potansiyel yüksek maliyetini yansıtan, uluslararası para kullanımının son derece patika bağımlı olma niteliğinde aramalıyız. Herhangi bir belli eyleyicinin yeni bir para birimini benimseme tercihi, diğerlerinin ne yapacakları beklentisine büyük ölçüde bağımlı olacaktır; benzer şekilde diğerleri de,

hangi yeni piyasa pratiklerinin ortaya çıkacağını takip ediyor olacaklardır. Paranın ağ özellikleri veriliyken, karar alma süreci mizacı gereği karşılıklı bağımlıdır. Herkesin ilk hamleyi yapacak bir maceracıyı beklediği koşullarda atalet elbette doğaldır. Görev süresi avantajları, yerini bir yenisinin doldurmasının çabuk olmayacağını garanti eder. Her şey mevcut alternatiflerin cazibesine bağlıdır. Rönesans'a değin Müslüman dünyası dışında uygun ikame para birimlerinin bulunmaması yüzündendir ki bezant onca zaman varlığını sürdürebilmişti. Bunun aksine, Para Piramidi'nin tepesinde ya da yakınında birden fazla paranın bulunduğu günümüzde söz konusu gecikme önemli ölçüde kısa olabilir.

YAŞAM DÖNGÜLERİ

Hem bu bölümün hem de Dördüncü Bölüm'ün gözlemlerini bir araya getirdiğimizde, para ile güç arasındaki ilişkinin aslında karşılıklı olarak endojen olduğu aşikâr gözüküyor. Girişte öne sürdüğümüz çalışma öncülü doğrulanmış gözüküyor. Paranın uluslararasılaşması, devlet gücünü etkiliyor; devlet gücü, paranın uluslararasılaşmasını etkiliyor. Nedensellik eşzamanlı olarak her iki yönü de gösteriyor.

Bu ise uluslararası paralar açısından belirgin bir yaşam döngüsü anlayışını teyit eder gibi gözüküyor. Yaşam döngüsü, büyük ölçüde kendi kendini besleyen iki sürecin birbirini takip etmesi olarak nitelendirilebilir. Önce, güç kaynaklarının, bu bölümde anlattığımız çeşitli kanallar aracılığıyla paranın uluslararasılaşmasını teşvik ettiği; uluslararasılaşmanın da, önceki bölümde ileri sürdüğümüz gibi eşzamanlı olarak devlet gücünü teşvik ettiği bir “bereketli döngü” oluşuyor. İki ucu keskin kılıç, parayı basan devletin lehine işliyor. Ama ardından, tam tersinin geçerli olduğu daha kısır bir döngü er ya da geç ortaya çıkıyor. Nihayetinde, jeopolitik gerileme paranın cazibesini azaltırken, zayıflayan para da eşzamanlı olarak ekonomik ve siyasî kabiliyetleri aşındırıyor. İki ucu keskin kılıç, bu kez diğer yönde işliyor.

Can alıcı soru elbette döngünün ne zaman yön değiştirdiğidir? Ne zaman bereketli döngü ne sona erer ve kısır döngü başlar? Pratik anlamda, yabancılardan paradan yüz çevirmeye başlamaları sonucunda paranın devlet gücüne katkısının temelini oluşturan borçlanma kapasitesinin (“gözyaşı dökmeden açıklar” verebilmenin) sınırlanmasıyla o an gelir. Bardağı taşıracak böylesi bir son damlanın tam zamanını kestirmek elbette zordur. Ama sonuçları etkilemesi en olası olan etkenleri biliyoruz.

Bir yanda, parayı basan devletin kabiliyetlerini boşa harcamasına ya da kırılğanlıkları hafife almasına yol açabilecek, dolayısıyla denklemin talep tarafını etkileyecek, Gallarotti'nin (2010) ifadesiyle gücün laneti söz konusudur. En tehlikelisi, aşırı şişkinleşen dış yükümlülüklerin birikmesiyle ilgili kırılğanlıktır. Biliyoruz ki şişkinlik büyüdükçe, yatırımcılarla merkez bankalarının daha güvenilir bir değer saklama aracı bulmak için başka yerlere bakmaya başlama ihtimalleri de artacaktır. Öte yanda, denklemin arz tarafını etkileyen, yeterince cazip alternatiflerin bulunması (ya da bulunmaması) söz konusudur. Para biriminin tekelci gücü ne kadar kuvvetlidir? Yatırımcılarla merkez bankaları daha güvenli bir değer saklama aracı arayışında olabilirler ama ortada böyle bir para birimi olacak mıdır? Makamın sahibi olan para, kırılğan durumda olsa da, patika bağımlılığından faydalanabilir. Rakipler, eyleyicileri potansiyel olarak maliyetli bir değişikliği yapmaya ikna edecek avantajları sağlamakta zorlanabilirler.

SONUÇ

Sonuç olarak, altı genelleme yapmak mümkündür. Birincisi, devlet gücünün can alıcı bir rol oynadığı açıktır. Paralar arasındaki rekabet, siyasetten arınmış, tümüyle ekonomik bir mesele değildir. Tam tersine, jeopolitik kabiliyetler oldukça önemlidir. Uluslararası düzeyde bakıldığında devletler, yurtiçinde sahip oldukları zorlama kapasitesine aynı ölçüde sahip olmayabilirler; sınırlı durumlar haricinde, yabancıları kendi paralarını benimsemeye normalde *zorlayamazlar*. Ama kendilerine seçme hakkı tanındığında kullanıcılar, zaman içerisinde değerinde istikrar ve erişimde kolaylık vadeden paralara doğal olarak yönelirler. Güven elzemdir. Güçlü bir devletin desteği fark yaratabilir.

İkincisi, devlet gücünün birden fazla unsurunun işe karıştığı da açıktır. En önemli dört etken ekonomik büyüklük, finansal gelişmişlik, dış politika bağları ve askerî etki alanı olarak gözükmektedir. Hiçbir güç kaynağı tek başına belirleyici değildir. Bir paranın Para Piramidi'nin tepesine çıkabilmesi için bu faktörlerin çoğu ya da hepsi gerekli gözükmektedir. Uluslararasılaşmanın başarı şansı, oyunda kaç tane rakip oyuncunun bulunduğu ve özellikle de mevcut makam sahiplerinin artakalan avantajlarına önemli ölçüde bağlı olacaktır. Atalet beklenen bir şeydir.

Üçüncüsü, devletin güç kaynaklarının etkilerinin, paranın olası çeşitli rolleri arasında oldukça farklılık göstermesi beklenebilir. Ekonomik büyüklük gibi bazı etkenler daha ziyade paranın mübadele aracı işlevlerini destek-

lemeye eğilimliyken, finansal gelişmişlik gibi bazıları ise en büyük etkilerini değer saklama aracı işlevleri üzerinde yapacaklardır. Siyasî bağlar resmî düzeyde büyük etkide bulunurken, askerî etki alanı hem özel yatırımcılar hem de merkez bankaları için güvenli liman sunacaktır. Her devletin oldukça farklı kabiliyet karışimleri olabileceğinden, değişik para birimlerinin de oldukça farklı birleşimde roller üstlenmeleri beklenebilir.

Dördüncüsü, bilinçli etkileme girişimlerine (hükümetlerin ya teşvik unsurlarını manipüle ederek ya da altta yatan tercihleri değiştirerek uluslararası para “imal etme”ye yönelik stratejik çabalarına) yer olduğu aşikârdır. Güç kaynakları ya paranın piyasa cazibesini artırıp talebi dolaylı olarak etkilemekte ya da çeşitli yan ödemeler/yaptırımlar aracılığıyla talebi doğrudan şekillendirmekte kullanılabilirler. Yönetimli uluslararasılaşma gerçek bir seçenek olabilir.

Ancak, yönetimli uluslararasılaşma kolay bir süreç değildir. Bu beşinci genellemedir. Bir hükümet, parasını Para Piramidi’nin üst basamaklarına taşımayı isteyebilir. Ama ülkenin güç kaynakları ne kadar karşı durulamaz gibi gözükmüşse gözüksün, sırf istemek başarının garantisi değildir. Başka şeylerin yanı sıra ataletin, uygulama maliyetlerinin, iç siyasetin ve/veya yerine geçerlik sorunlarının sürece dayattığı belirgin sınırlar söz konusudur. Devlet gücünden paranın uluslararasılaşmasına doğru ilerleyen nedensel bir yönelim olabilir ama izlenecek yol kesinlikle ne doğrudan ne de basittir.

Son olarak, jeopolitik gerilemenin resmin önemli bir parçası olduğu aşikârdır –bir paranın yükselişi bereketli döngüsünü er ya da geç bir çöküş ve gerileme kısır döngüsünün takip etmesi olasılığını vurgulayan. Uluslararası paralar varlıklarını çok uzun zaman sürdürebilirler. Ama sonsuza kadar yaşamazlar.

6

Günümüzde Para Birimleri Rekabeti (Tabitha M. Benney ile birlikte)

Birden fazla uluslararası paralı bir dünya geliyor.

BARRY EICHENGREEN (2011)

Bu bölümle birlikte teoriden praksiye yöneliyoruz. Bugünün başlıca uluslararası paraları arasında gidişat nasıl? Para Piramidi’nin tepesinde güç dağılımı nasıl, güç dengesi zamanla nasıl değişti (eğer değiştiyse) ve bizleri nasıl bir gelecek bekliyor?

Yarım yüzyıl önce işler basitti. Gerçekten tam anlamıyla uluslararası niteliğe sahip tek para dolardı ve etki alanı küreseldi. Para birimleri sistemi hakkıyla tek kutuplu, fiili bir tekel olarak tanımlanabilirdi. Amerika’nın yeşil papeli hakiki “hegemonya”ya sahipti. Ama ardından, bir süreliğine Batı Almanya’nın Deutsche markının, sonra Japon yeninin ve en yenisi de (DM’nin yerini alan) Avrupa’nın avrosunun aralarında bulunduğu yeni rakipler yavaş yavaş ortaya çıkarak dolara meydan okudular. Ayrıca, birçoklarının geleceğin uluslararası parası olarak gördüğü Çin yuanı ufukta belirmeye başladı.

Bu nedenle, yeşil papelin gücünün azaldığıyla ilgili söylentileri giderek daha çok iştirit olduk. Dünyanın çok kutuplu, birden fazla paralı bir sisteme doğru gittiği söylenmeye başladı. Barry Eichengreen’in (2011: 150) tahmini tipiktir. Dünya Bankası (World Bank, 2011: 125-126), “en muhtemel uluslararası para sistemi senaryosu, ABD doları, avro ve renminbi merkezli, birden fazla paralı bir sistemdir”, diyordu. Jonathan Kirshner (2014: 16), birden

fazla paralı bir düzenin ortaya çıkmasının “kuvvetle muhtemel” olduğunu söylerken benzer bir düşüncededir.

Aslında, bazılarına göre gelecek zaten neredeyse gelmiştir. Fred Bergsten’in (2011) sözleriyle, “uluslararası para sistemi hâlihazırda iki kutuplu hale geliyor ve çok geçmeden üç kutuplu da olabilir.” Avrupa Merkez Bankası’nın ifadesiyle (European Central Bank, 2012: 11), “uluslararası para sistemi üç kutuplu olmanın eşiğindedir.” Bir başka kaynak buna “üçlü hükümdarlık” diyor (Dailami, 2011). İki Fransız iktisatçı, “iki kutuplu para rejimine doğru uzun yürüyüş”ten bahsediyor (Bénassy-Quéré ve Pisani-Ferry, 2011). Önde gelen yükselen piyasa ekonomilerinin finans seçkinleri arasında yapılan bir ankette, önümüzdeki yıllarda birden fazla paralı bir sistem beklentisinin neredeyse ortak görüş olduğu görülüyor (Otero-Iglesias ve Steinberg, 2013a, 2013b). Öyle gözüküyor ki çok kutupluluk artık yeni normalimiz. Sonuç, para birimleri sisteminin giderek rekabetçi hale gelmesidir.

Ancak, kutupluluk, ekonomik ya da siyasî olsun, herhangi bir sistemdeki rekabet düzeyinin fazlasıyla kaba bir ölçüsüdür. Edward Mansfield’in (1993) bize uzun zaman önce hatırlattığı üzere, kutupluluğun tek başına kullanılması, başlıca oyuncular arasındaki eşitsizliklerin esasen önemsiz olduğunu ima eder. Sonuçta, kutupların yapısal olarak eşdeğer oldukları, kabiliyetler ya da etkileme açısından birbirlerinden anlamlı ölçüde farklı olmadıkları varsayılır. Bu en iyimser bakışla imkânsız gözükken bir anlayıştır. Gerçekte, kilit oyuncuların rekabet gücü hiç de yeknesak olmaya eğilimli değildir. Bir sistem eğer doğru şekilde tanımlanacaksa, yalnızca kutupların sayısı değil, bunlar arasındaki eşitsizlikler de hesaba katılmalıdır –*yoğunlaşma* kavramının kucakladığı alternatif bir yaklaşım. Eğer bir sistemin ne kadar rekabetçi olduğunu gerçekten öğrenmek istiyorsak, yalnızca kutupluluk değil, yoğunlaşma açısından da bakmalıyız. Yoğunlaşma, eşitsizlikler ile kutupluluğu, tek bir rekabetçi yapı ölçüsü içerisinde bir araya getirebilir.

Bu bölümde, bugünün para birimleri sisteminin tepesindeki rekabetçi yapının daha doğru bir resmini sunmak için yoğunlaşma kavramından faydalanacağız. Mesele, dünyanın önemli paraları arasındaki rekabetin derecesidir. Sistem, popüler çok kutupluluk fikrinin ima ettiği gibi gerçekten de daha mı rekabetçi hale geliyor? Birden fazla üstün paranın (kutbun) pazar payı rekabetine tuttuğu, oligopole benzer bir şeyin mi eşiğindeyiz? Yoksa, rakiplerin ortaya çıkmasına rağmen, doların hegemonyasının aşınması abartılıyor mu?

Analizimiz, para birimleri sisteminin giderek daha rekabetçi hale geldiği söylentilerin en iyimser bakışla zamansız olduğuna işaret ediyor. Çok kutuplu bir gelecek sonunda ortaya çıkabilir ama bunun gerçekleşmekte olduğuna dair delillere *henüz* sahip değiliz. Kutupluluğun yanı sıra yoğunlaşmayı da hesaba kattığımızda, yaklaşık çeyrek yüzyıllık bir dönem boyunca sistemin rekabetçi yapısında pek az değişiklik olduğu anlaşıyor. Doların hâkimiyeti azalmamış gözüküyor. Aksine, iddialar olgularla düpedüz uyuşmamaktadır.

ÖNCEKİ ÇABALAR

Para üzerine çalışan akademisyenler, uluslararası paralar arasındaki eşitsizlik konusuna duyarsız değillerdir. Ancak, temel sorun, karşılaştırmalı bir analiz yapmak için hangi ölçütün (ya da ölçütlerin) kullanılacağıdır. Üçüncü Bölüm’de işaret ettiğimiz üzere, parasal gücün doğru şekilde ölçülmesi imkânsız değilse bile zordur. Geleneksel gücün unsurları yaklaşımına dayanan istatistiksel kabiliyet endeksleri en iyimser görüşle keyfidirler. Peki, daha iyi bir alternatif var mı?

Pazar Payları

Tipik olarak analistler, rekabet gücünün bir temsili olarak pazar payı ölçüsünü kullanırlar. Her para şu ya da bu uluslararası rolde ne kadar yaygın kullanılmaktadır? Mikroekonomi teorisinden ödünç alınan mantığa göre pazar payları, talebin makul surette nesnel bir göstergesi, “ifşa edilen tercih”in bir ifadesidir. Eğer bir para pazarın bir bölümüne hâkim oluyorsa, bunun sebebi Darwinci doğal seçim sürecinde başarılı olmasıdır varsayımı söz konusudur. Popüler iyi para, kötü olanı kovmuştur.

Ancak, temsili bir ölçü olarak pazar payının kendi sınırlamaları vardır. Bazı uzmanların (örneğin bkz. Norrlof, 2014a) iddialarının aksine, kullanım, ister özerklik isterse etkileme olarak anlaşılın, güçle kolayca eşit tutulamaz. Uluslararasılaşmanın pekâlâ iki ucu keskin bir kılıca dönüşebileceğini görmüştük. Örneğin, çıpa olarak daha yaygın kullanılma, parayı basan devletin kur üzerindeki kontrolünün artması değil, azalması anlamına gelebilir. Benzer şekilde, merkez bankası mevcutlarının artması, eğer baskı altındaki rezerv parayı desteklemek için gereken satın almalarla kaynaklanıyorsa, kuvveti değil zayıflığı yansıtıyor olabilir. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından, ABD dolarının küresel rezervler içindeki payının sterlini geride bi-

rakması on yıldan fazla bir süre aldı. Kimse çıkıp da, savaşın ve tekrarlanan kur krizlerinin zayıflattığı sterlinin o dönemde Amerika'nın yeşil papelinden gerçekten de daha güçlü olduğunu söyleyebilir mi? Tek başına bakıldığında pazar payları en iyi olasılıkla rekabet gücünün mükemmel olmayan bir göstergesi olabilirler ve dikkatle kullanılmalıdırlar. Temel kabiliyetlerin nereden kaynaklandığı ya da nasıl kullanılabilecekleri konusunda kesinlikle bize pek az şey söylerler.

Peki, elimizde başka neler var? Söylendiği gibi, körler ülkesinde tek gözlü adam kraldır. Daha iyisinin olmadığı koşullarda, rekabet gücünün en iyi göstergesi olarak, ne kadar kusurlu olursa olsun, pazar paylarına (kullanıma) bel bağlamaktan başka pek seçeneğimiz yoktur. Ama sayıların bize söylediklerine körü körüne kapılmamaya özen göstermeliyiz.

Eksik Analiz

Ne yazık ki, para birimlerinin göreceli rekabet güçlerini belirlemek üzere pazar paylarının kullanıldığı önceki çabalar, sıklıkla oldukça gelişmiş yöntemler kullansalar da, enikonu yetersiz kalmışlardır. Tipik olarak, Yanlış Konumlandırılmış Somutluk Yanılgısının bir başka dışavurumunda, karşılaştırmalı analiz için tek bir rol seçilir ve bu rol, diğer rollerle ilgili mevcut veriler görmezden gelinerek, bir uluslararası paranın üstlenebileceği farklı işlevlerin hepsinin temsilcisi olarak görülür. Analiz sonuçta istenmese de eksik kalmaya eğilimlidir.

Çoğu kez çalışmalarda rezerv para rolüne odaklanılır çünkü paranın uluslararası kabul gördüğünü teyit ettiğine yaygın şekilde inanılmaktadır. Her para biriminin toplam dünya rezervleri içerisindeki payının, emsalleri arasındaki göreceli sıralamasını ya da geleceğe yönelik görünümünü temsil ettiği varsayılır. Avronun 2015 gibi yakın bir tarihte uluslararası para olarak doları geride bırakarak, sistemi daha rekabetçi hale getireceği tahminleriyle ilgi çeken Menzie Chinn ile Jeffrey Frankel'in çalışması (2007, 2008) tipik bir örnektir. Teorik modelleme ile titiz ekonometrik analize dayanan kestirimleri teknik açıdan kusursuzdu. Ancak, tahminleri yalnızca merkez bankası rezerv mevcutlarıyla sınırlı kalarak, diğer tüm kullanımları göz ardı ediyordu.

Chinn ile Frankel'in zamanlamaları besbelli ki talihsizdi. Çalışmalarının yayınlanmasından kısa bir süre sonra avro alanı uzun süreli bir egemen ülke borçları ve bankacılık krizine girdi. Bunun sonucunda, Avrupa'nın pa-

rasının yükselişi açıkça durma noktasına geldi (en azından şimdilik). Avro'nun gücü, Sekizinci Bölüm'de incelenen nedenlerle hâlâ gerçekleşmemiştir. Ama bu, diğer analistleri, özellikle doların yeni rakibi RMB'nin geleceğini değerlendirirken Chinn-Frankel metodolojisini taklit etmekten alıkoymamıştır. Bunlardan bahsi en çok geçen, kendinden emin şekilde yuani parlak bir geleceğin beklediğini tahmin eden iktisatçı Arvind Subramanian'ın (2011) çalışmasıdır. Chinn ile Frankel'inkine benzer bir model kullanıp aynı ölçüde cüretli bir kestirimde bulunarak, RMB'nin yükselişinin önüne geçilemeyeceği sonucuna varır. Kendi sözcükleriyle: "Renminbi, önümüzdeki on yılın başlarında önde gelen rezerv para olarak dolara rakip olabilir, hatta onu geride bırakabilir." (Subramanian, 2011: 99). O da yalnızca rezerv para rolüne odaklanır.

Aslında, karşılaştırmalı analiz için tek bir rolün seçilmesinin riskli bir araştırma stratejisi olduğu açık olmalıdır. Bu uygulama, tipik olarak, uluslararası paranın farklı işlevleri arasındaki (sıkı sıkıya ilişkili olduğu varsayılan) bağlantılar temelinde savunulur. Bir kaynağın ifade ettiği üzere:

Rezerv para mevcutlarının, bir paranın genel uluslararası rolünün iyi bir temsilcisi olduğu varsayılır. (...) Bir paranın uluslararası rolleri, daha temel etkenlerle ilişkili olma ve bu etkenlerce ortaklaşa belirlenme eğilimindedir. Burada kapsam ekonomileri söz konusudur. (Chen ve Peng, 2010: 120–121)

Ama bu doyurucu bir açıklama mıdır? Paranın uluslararası rolleri arasında karşılıklı bağımlılıklar olduğu, Dördüncü Bölüm'de belirtildiği üzere, şüphesizdir. Kapsam ekonomilerinin varlığı da inkâr edilemez. Ama bu, çeşitli amaçlarla fiili kullanımda büyük farklılıklar olabileceğini yadsımaz. Pratikte, herhangi bir belirli para için piyasa bölümleri arasındaki korelasyon güçlü olmaktan çok uzaktır. Bunun aksine inanmak, başka bir mantık yanılgısına kapılmak demektir: Bileştirme [*kompozisyon*] Yanılgısı. Bu, bir bütünün bir kısmı için doğru olan bir şeyin, bütünün tamamı için de doğru olacağı sonucuna varma anlayışıdır. Stratejinin öncülü en hafif deyiimiyle kuşkuludur.

Piyasa bölümleri arasında görece düşük korelasyon olduğunu açıkça kabullenenler, biraz daha doyurucu çalışmalardır. Bu, karşılaştırmalı analiz için tek bir işlevi değil, birkaç rolü seçerek yapılır. Birden fazla faaliyet alanındaki pazar payları karşılaştırılır. Örnek vermek gerekirse bu, avro'nun uluslararası rolü hakkında her yıl kapsamlı bir rapor hazırlayan Avrupa

Merkez Bankası'nın geleneksel olarak takip ettiği yaklaşımdır. Avronun, döviz piyasası ile ticarete faturalandırmadan, uluslararası borçlanma araçları piyasaları ile merkez bankaları rezervlerine kadar farklı faaliyet alanlarındaki payı hesaplanır ve dolar gibi diğer paralarla karşılaştırılır. Aynı yaklaşım, hem avronun (Papaioannou ve Portes, 2008) hem de yuanın (Prasad ve Ye, 2012) geleceğiyle ilgili değerlendirmelerde yaygın olarak kullanılmıştır. Bu yaklaşımın avantajı, oyuncular arasındaki değişen eşitsizliklere açıkça izin vererek, küresel sistemin içkin karmaşıklığının daha gerçekçi bir resmini sunmasıdır.

Ama hâlâ bir sorun vardır. Bu yaklaşım, sistemin genel rekabetçi yapısı hakkında genelleme yapmaya izin verecek şekilde eşitsizlikler ile kutupluluğu bütünleştirmeyi başaramaz. Çoğu durumda, her rol bölümlere ayrılır ve az ya da çok kendi başına ele alınır. Bir keresinde AMB, rezerv mevcutları ile finans piyasası faaliyetleri hakkındaki mevcut bilgileri tek bir boyutta toplayarak, avronun uluslararası rolünün “özet bir göstergesi”ni oluşturmayı denemiş ama “kavramsal, pratik ve metodolojik zorluklar” yüzünden yenilgiyi kabullenmişti (AMB, 2010: 56). Pratikte, bir bütün olarak sistemin daha kapsamlı bir resmini ortaya koyacak az sayıda girişimde bulunulmuştur.

Bunun nadir bir istisnası, hem bir paranın finans piyasalarının büyüklüğü ile gelişmişlik aşamasına, hem de o para cinsinden mevcut olan finansal araçların kapsamına dayanan ve paranın “küresel rolü” dediği şeyin bileşik bir ölçüsünü geliştirmiş olan iktisatçı Christian Thimann'dır (2008). Ölçümler ve sıralamalar, 22 para biriminin her biri için 15 büyüklük göstergesi ile 16 yapısal gösterge kullanılarak hesaplanır. Araştırma tasarımı iddialıdır ve doğru yöne işaret etmektedir. Ancak, istatikselsel değişkenlerin zenginliğine rağmen ne üzücüdür ki uluslararası paranın altı rolünden yalnızca biriyle (finans piyasalarındaki yatırım –değer saklama aracı– rolüyle) sınırlı olduğundan gerçek anlamda kapsayıcı olmaktan son derece uzaktır.

Dünya Bankası'nın (World Bank, 2011: 131-132), küresel ekonomide çok kutuplulukla ilgili önemli bir çalışmanın parçası olarak yakınlarda geliştirdiği bileşik gösterge belki de ihtiyacımız olana en yakındır. Gösterge, Birinci Bölüm'de tespit ettiğimiz altı rolden üçünü kapsayarak, uluslararası paraların göreceli önemine dair genel bir bakış sunmayı amaçlar. Ana bileşenler analizine dayanan ölçü, döviz piyasası işlem hacmi (aracı para rolü), henüz ödenmemiş uluslararası banka alacaklarıyla tahviller (yatırım parası

rolü) ve resmî rezervler (rezerv para rolü) paylarına göre hesaplanır. Verilerin yalnızca kısa bir zaman aralığını (1999-2009) kapsaması, daha uzun dönemli eğilimler hakkında genellemeler yapmayı ne yazık ki zorlaştırır. Sonuçlar, önde gelen paralar arasında rekabette mütevazı bir artışa işaret ediyor gibi: İlk ortaya çıktığı 1999'dan sonra (daha çok ilk beş yılda) avronun öneminde %10'luk artış, buna karşılık dolar ile Japon yeninin öneminde sırasıyla %6'lık ve %5'lik gerileme ve bazı ufak tefek başka değişiklikler. Ama aşağıda göreceğimiz üzere, daha uzun dönemi kapsayan bir ölçüm, görünen rekabet artışının aslında yanıltıcı olduğunu akla getirir. Analizin zaman ufkunu genişlettiğimizde, para birimleri rekabetinin genel kalıbında net değişimin çok sınırlı olduğunu göreceğiz.

YOĞUNLAŞMA

Geçmişteki çabaların aksine, iktisat disiplininin ödünç alınan *yoğunlaşma* kavramını kullanmak, para birimleri sisteminin rekabetçiliğini tahmin etmekte daha verimli bir yaklaşım olacaktır. Yoğunlaşma kavramı, siyaset biliminde ilk defa Savaş Korelasyonları projesinin özgün temeli olarak dikkati çekti (Singer vd., 1972). Temel nitelikteki bu çalışmada, verili uluslararası sistemin kutupluluğunu hesaplamak için güç yoğunlaşması formülü kullanılıyordu. Amaç, gücün farklı dağılımlarının, siyasî-askerî çatışma olasılığını sistemli şekilde etkileyip etkilemeyeceğini sınamaktı. Günümüzde uluslararası ilişkiler öğrencileri, COW veri kümesinin ne ölçüde faydalı olduğunu aralarında tartışadursalar da, özellikle gücün devletler arasındaki dağılımını ölçmenin bir aracı olarak yoğunlaşma fikrinden faydalanmaya devam ediyorlar. Yoğunlaşma, zamanın belirli bir dönemindeki farklı uluslararası siyasî sistem türlerini birbirinden ayırt etmekte Uİ akademisyenlerine yardımcı oluyor. Tipik olarak, dört sistem türü tespit edilebilir: Tek kutuplu, iki kutuplu, üç kutuplu ve çok kutuplu.

İktisatta yoğunlaşma kavramı ilk olarak endüstriyel organizasyon alanında geliştirildi –bir sektördeki firmaların büyüklüğü ve bu firmalar arasındaki rekabetin derecesi. Bir piyasada yoğunlaşma arttıkça, rekabet düzeyi azalır. Rekabet hukuku alanında ve anti-tröst düzenlemeleriyle ilgili çalışmalarda yaygın olarak başvurulan kavram, uluslararası ticaretin mal ya da coğrafi bileşimini analiz ederken de kullanılmıştır (McKeown, 1991; Mansfield, 1994). Bu bölümde yoğunlaşmanın, para birimleri sisteminde rekabetin yapısını tahmin ederken de faydalı şekilde kullanılabileceği öne sürülüyor.

Pratik analiz amaçları doğrultusunda, piyasa rekabetini ölçmek için iktisatçılar arasında standart haline gelmiş iki araç vardır: Yoğunlaşma oranları (N -firma oranları olarak da bilinir) ile Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHE). Yoğunlaşma oranlarının hesaplanması görece kolaydır. Önce, sanayideki lider firmalar tespit edilir – N sayısı, sektörel niteliklere göre belirlenir. Büyük ticari hava taşıtları ya da otomobiller gibi bazı sanayilerde çok az sayıda rakip firma olması, küçük bir N sayısını gerektirirken, diğer sektörlerde daha büyük bir sayı daha uygun olabilir. Ardından, her firma için uygun bir pazar payı ölçüsü (örneğin kârların ya da satışların yüzdesi) hesaplanır. Son olarak, seçilmiş tüm firmaların (kesirli ifade edilen) pazar payları basitçe birbirine eklenerek toplam yüzdeye ulaşılır. Ama yoğunlaşma oranlarının analitik değerinin de bir sınırı vardır çünkü firma büyüklüklerinin dağılımı konusunda pek az içgörü sağlarlar ve seçilmiş eşik değerin altındaki daha küçük firmaları da hesaba katmazlar. Ölçtükleri tek şey, verili sayıda firmanın toplam pazar payıdır. Bu nedenle, rekabetçi *yapının* görece kaba bir göstergesidirler.

Birbirlerinden habersiz olarak ama hemen hemen aynı zamanda fikri ortaya atan iktisatçılar Orris Herfindahl ile Albert Hirschman'ın (1964) adlarıyla anılan HHE daha eksiksiz bir resim ortaya koyar. HHE, bir sanayideki tüm firmaların pazar paylarının *karelerinin* (yine kesirli ifade edilen) toplamı olarak tanımlanır; yüzdelerin toplamının %100'e eşit olmasını sağlamak için yalnızca en büyük firmalar değil, tüm diğerleri de hesaplamaya dâhil edilir. Toplama öncesinde pazar paylarının karesinin alınması, daha büyük firmalara hesaplamada daha fazla ağırlık vererek, firma büyüklüğü dağılımının yanı sıra lider oyuncuların sayısının da hesaba katılmasını sağlar. Sonuçlar, pazar payı ile ağırlıklandırılmış pazar payı ortalamasıyla oranlıdır. Formül olarak ifade edersek HHE şöyle hesaplanır:

$$HHE_t = R \sum_{i=1}^N S_{it}^2$$

Burada HHE, verili t zamanındaki Herfindahl-Hirschman Endeksi değerini; S_i firmasının t zamanındaki pazar payını; N , t zamanındaki firma sayısını gösterir. HHE'nin artması rekabetin azalmasına işaret eder ve endeks $1/N$ (tam rekabetin karşılığı) ile 1,00 (tekeli) arasında bir değer alabilir. 0,25'in (%25'in) üzerindeki değerler, ABD anti-tröst düzenlemelerine göre genellikle oldukça yüksek bir yoğunlaşma düzeyi olarak görülür.

İki yaklaşımın farkını göstermek amacıyla en büyük 4 firmanın (YO4) satışların %80'ini, diğer 20 firmanın da (her biri %1'lik payla) kalan

%20'sini gerçekleştirdiği bir sanayi için iki alternatif durumu ele alalım. İlk durumda, 4 büyük firmanın her biri piyasanın %20'sini kontrol ediyor olsun; diğer durumdaysa, bir firma %50'sini, diğer 3'ünün her biri %10'unu kontrol ediyor olsun.

$$\begin{aligned} 1. \text{ Durum YO4} &= 0,20+0,20+0,20+0,20 \\ &= 0,80 \text{ ya da } \%80 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 2. \text{ Durum YO4} &= 0,50+0,10+0,10+0,10 \\ &= 0,80 \text{ ya da } \%80 \end{aligned}$$

Apaçık ortadadır ki rekabet düzeyi ilk durumda daha fazladır. İkinci durum, tek bir firmanın hâkimiyetinde tekele yaklaşır. Ama basit yoğunlaşma oranını kullandığımızda iki durum arasındaki fark görünmez olur çünkü bu yaklaşıma göre iki durum özdeşmiş gibi gözüktür. Her ikisinde de oran %80'dir.

Öte yandan, HHE'yi kullandığımızda farkı açıkça görürüz.

$$\begin{aligned} 1. \text{ Durum HHE} &= 4(0,20^2) + 20(0,01^2) \\ &= 4(0,04) + 20(0,0001) \\ &= 0,16 + 0,002 \\ &= 0,162 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 2. \text{ Durum HHE} &= 0,50^2 + 3(0,10^2) + 20(0,01^2) \\ &= 0,25 + 3(0,01) + 20(0,0001) \\ &= 0,25 + 0,03 + 0,002 \\ &= 0,282 \end{aligned}$$

Ul akademisyenleri, küresel siyasî sistemin mizacını ya da uluslararası çatışma riskini incelerken HHE'yi ya da onun uyarlanmış biçimlerini sıklıkla kullanırlarken (Mansfield, 1992), UPE yazınında ancak nadiren görülür. Bildiğim kadarıyla HHE şimdiye kadar sadece bir kez, para birimleri hiyerarşisiyle ilgili bir tartışmada kullanılmıştır –Herman Schwartz'ın (2009: 119), ABD dolarının hâkim konumunun son yıllarda bir miktar aşındığını öne sürdüğü, usta işi *Subprime Nation* [Eşikaltı Ulus] adlı kitabındaki kısa değinisi bir kenara bırakılırsa. Susan Strange'in terminolojisini kullanan

Schwartz, yeşil papelin üstün para statüsünün elinden kayıp giderken, daha çok müzakere edilmiş bir para haline gelmekte olduğunu ileri sürüyordu. Bu bölümdeyse aksine, hem yoğunlaşma oranlarını hem de HHE'yi kullanarak, daha farklı bir sonuca ulaşacağız.

VERİLER

Amacımız, para birimleri sisteminin günümüzdeki rekabetçi yapısını değerlendirmek. Böyle bir analizde, bir uluslararası paranın altı rolünün hepsinin ölçümlerine yer vermek en ideali olacaktır. Ancak, pratikte bu mümkün değildir. Rollerin ikisi (özel düzeyde ticarete faturalandırma ile mahsuplaşma ve resmî düzeyde para müdahalesi) için uygun istatistiklere sahip değildir. Ticarete faturalandırma ile mahsuplaşma konusunda bazı araştırma malzemeleri bulunuyor (Kamps, 2006; Goldberg ve Tille, 2008; Auboin, 2012); ancak bunların kapsamı fazlasıyla eksik. Para müdahaleleri söz konusu olduğunda çoğu hükümet faaliyetlerini gizli tutmayı tercih ediyor.

Uluslararası paraların çıpa rolü hakkında daha fazla şey biliyoruz ama karşılaştırma amacıyla ölçüm yapmak yine sorunludur. Bir para, diğer para birimleri şu ya da bu şekilde kendisine sabitlenmişse bir çıpa işlevi görebilir. Ama böyle bir kur ilişkisinin varlığını bilmek her zaman kolay değildir. Resmî (de jure) bir sabitleme ilan edildiğinde bağlantı barizdir ama sabitlemeler gayriresmî (de facto) olduğunda ya da bir döviz “sepeti”ne göre yapıldığında tespit etmek çok daha zordur. Ayrıca, farklı kur bağlantılarının göreceli önemini tahmin etme sorunu da söz konusudur. Resmî ya da gayriresmî olsun, kur sabitlemeleri sayısını basitçe toplamak açıktır ki yetersizdir. Daha önce işaret ettiğimiz üzere, hâlihazırda 40 kadar ülke paralarını bir ölçüde avroya göre belirliyorlar (60 kadarı ise az çok doları takip ediyor). Ama bu 40 kadar ülke arasında Avrupa'nın dört minik devleti (Andorra, Monako, San Marino ve Vatikan) yer alırken, Afrika'daki CFA frank alanının (çoğu eski Fransız sömürgesi olan ülkelerin uzun soluklu parasal birliği Communauté Financière Africaine - Afrika Finansal Topluluğu) ön dört üyesinin yanı sıra iki bağlı ülkeyi (Cape Verde ve Komor Adaları) kapsayan on altısı ise küçük ve yoksul ülkelere oluyor. Bu çıpa rollerini, Çin, Hong Kong ve Suudi Arabistan gibi çok daha büyük ekonomik güçlerin dolarla kurdukları bağlantılarla nasıl karşılaştıracakız? Mevcut sabitlemeleri gelir ya da ticaret paylarıyla ağırlıklandırmayı deneyen yakın tarihli çalışmalarda

karışık sonuçlar elde edilmiştir (Bracke ve Bunda, 2011; Cobham, 2011; McCauley ve Chan, 2014).

Böylece elimizde uluslararası paranın altı işlevinden yalnızca üçü kalıyor. Dünya Bankası'nın bileşik göstergesine dâhil edilen üç işlevin (aracı para, yatırım parası ve rezerve para rolleri) tıpatıp aynı olması şans eseri değildir. Bunlar uygun verilerin bulunduğu kategorilerdir. Burada analizimizde aynı üç role odaklanacağız ama Dünya Bankası çalışmasından çok daha ayrıntılı ve daha uzun bir zaman dilimini kapsayacak şekilde. Veriler, beş para biriminin üç rolün hepsinde açıkça hâkimiyet kurduklarını gösteriyor: Dolar, avro, yen, sterlin ve İsviçre frangı. Bunlar günümüzün üstün, patrisyen ve elit paralarıdır. En dikkat çekenleri Avustralya ve Kanada dolarları olmak üzere, birkaç para daha belli ölçüde öne çıkmaya başlamıştır ama çoğu işlevde hâlâ ciddi şekilde geriden gelmeye devam ediyorlar. Üç piyasa bölümünden herhangi birinde henüz önemli bir etki yapmamış olan Çin'in sıkı sıkıya kontrol altında tutulan yuanının eksikliği göze çarpıyor.

Aracı para ve yatırım parası rolleri için elimizdeki en iyi kaynak Uluslararası Ödemeler Bankası'dır. Aracı rolüyle ilgili veriler, BIS'in üç yılda bir hazırladığı küresel döviz piyasası faaliyetleri anketinin ilkinin tarihi olan 1989'den sonrasını kapsamaktadır. Son anket 2013'te yayınlandı (BIS, 2013). En yaygın kullanılan aracı paraların 1989'dan bu yana pazar payları Tablo 6.1'de gösteriliyor. Zaman içerisindeki değişikliklerse ilgili şekil 6.1'de grafik üzerinde gösteriliyor. Döviz piyasasındaki pazar payları, her para biriminin kullanıldığı işlemlerin yüzdesiyle ölçülüyor (yine, her işlemde iki para birimi kullanıldığından yüzdelerin toplamı %200 oluyor). Anket, üç yılda bir kez yılın aynı günlerinde, yani 30 Nisan'da ya da yakın bir tarihte gerçekleştiriliyor. Takip eden tüm tablolarla şekillerde olduğu gibi Tablo 6.1 ile Şekil 6.1'de de avronun pazar payları, doğduğu 1999 öncesi için Alman markı, Fransız frangı ve (Avrupa Para Birimi de dâhil) diğer miras para birimlerinin payları toplanarak hesaplanıyor. Avronun payında 1998'den sonra gözlenen keskin düşüş, avronun kurucusu olan para birimleri arasındaki alışverişi ortadan kaldıran Avrupa parasal birliğinin resmî başlangıcına yorulabilir. Avro alanı üyeleri arasındaki işlemler, 1999'dan itibaren fiilen yurtiçi nitelik kazandığından artık döviz piyasasının parçası olarak ele alınmıyordu. Bu yurtiçi işlemleri, 1999 öncesi verilerden ayıklamanın ne yazık ki kolay bir yolu yoktur.

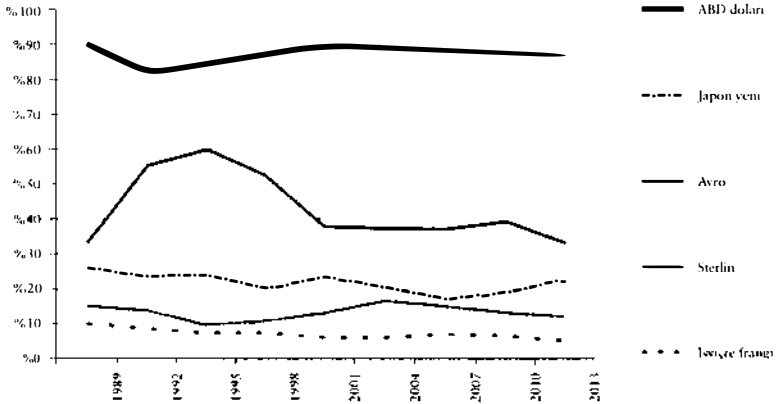
Tablo 6.1
Aracı para rolü: Para birimlerinin küresel döviz piyasası payları
(ortalama günlük işlem hacminin yüzdesi)

	1989	1992	1995	1998	2001	2004	2007	2010	2013
ABD doları	%90,0	%82,0	%83,3	%87,3	%89,9	%88,0	%85,6	%84,9	%87,0
Avro	%33,0	%55,2	%59,7	%52,5	%37,9	%37,4	%37,0	%39,1	%33,4
Japon yeni	%27,0	%23,4	%24,1	%20,2	%23,5	%20,8	%17,2	%19,0	%23,0
Sterlin	%15,0	%13,6	%9,4	%11,0	%13,0	%16,5	%14,9	%12,9	%11,8
İsviçre frangı	%10,0	%8,4	%7,3	%7,1	%6,0	%6,0	%6,8	%6,4	%5,2
Diğer paralar	%25,0	%17,4	%16,2	%21,9	%29,7	%31,3	%38,5	%37,7	%39,6

Kaynak: Uluslararası Ödemeler Bankası.

Not: Yüzdelerin toplamı %200'dür.

Şekil 6.1
Aracı para rolü: Para birimlerinin küresel döviz piyasası payları
(ortalama günlük işlem hacminin yüzdesi)

Kaynak: Uluslararası Ödemeler Bankası.

Küresel finans piyasalarında kullanılan başlıca para birimlerini kapsayan uluslararası bankacılık ve menkul kıymetlerle ilgili istatistikler, uzun süredir BIS'in Para ve Ekonomi Departmanı'nın üç ayda bir hazırladığı raporlarda düzenli olarak yayınlanmaktadır. Temel yatırım paralarının pazar payları Tablo 6.2 ile Tablo 6.3'te, değişiklikler ise ilgili Şekil 6.2 ile Şekil 6.3'te grafik üzerinde gösteriliyor. Tablo 6.2 ile Şekil 6.2, tüm sınır ötesi bankacılık alacaklarını kapsayan uluslararası bankacılık piyasasının para birimi bileşimindeki eğilimleri gösteriyor. Tablo 6.3 ile Şekil 6.3, para piyasası

araçlarının yanı sıra bonolarla tahvilleri de kapsayan uluslararası menkul kıymetler piyasasının para birimi bileşimini gösteriyor. Aracı para verileriyle kıyaslanabilir olması için üçer yıllık aralıklarla sunulan veriler, belirtilen her yılın ilk çeyreğinin sonunda vadesi henüz gelmemiş alacakları gösteriyor. Bunun tek istisnası, uluslararası menkul kıymetler piyasası için kapsamlı istatistiklerin Eylül 1993 öncesinde bulunmaması nedeniyle Tablo 6.3 ile Şekil 6.3'de bulunuyor. Ne Tablo 6.3'te ne de Şekil 6.3'te 1989 verilerine yer veriliyor ve 1993 verileri de 1992 için temsili olarak kullanılıyor.

Tablo 6.2

Yatırım parası rolü: Para birimlerinin uluslararası bankacılık piyasası payları (toplam sınır ötesi banka alacaklarının yüzdesi)

	1989	1992	1995	1998	2001	2004	2007	2010	2013
ABD doları	%58,4	%52,3	%45,0	%48,5	%48,4	%43,1	%41,9	%42,7	%44,3
Avro	%17,4	%22,8	%27,5	%26,0	%31,8	%39,1	%39,6	%39,4	%36,5
Japon yeni	%13,8	%12,3	%14,1	%10,0	%8,1	%4,9	%3,4	%3,7	%4,5
Sterlin	%3,5	%3,9	%3,5	%5,0	%5,0	%6,4	%7,7	%5,7	%4,8
İsviçre frangı	%4,1	%4,3	%3,9	%2,9	%2,3	%1,8	%1,6	%1,5	%1,6
Diğer paralar	%2,8	%4,5	%5,9	%7,6	%4,5	%4,8	%5,8	%7,0	%8,3

Kaynak: Uluslararası Ödemeler Bankası.

Tablo 6.3

Yatırım parası rolü: Para birimlerinin uluslararası menkul kıymetler piyasası payları (vadesi henüz gelmemiş toplam ihraçların yüzdesi)

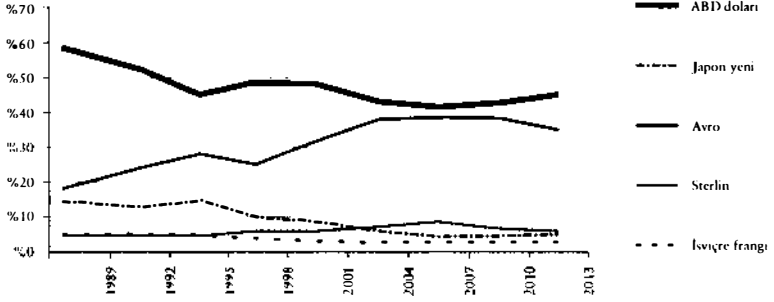
	1992	1995	1998	2001	2004	2007	2010	2013
ABD doları	%42,4	%38,5	%48,0	%51,4	%40,4	%36,0	%37,8	%36,6
Avro	%24,7	%26,8	%24,2	%30,0	%43,0	%47,3	%46,0	%44,0
Japon yeni	%13,1	%16,2	%11,7	%6,9	%4,3	%2,7	%2,6	%2,4
Sterlin	%7,1	%6,8	%8,0	%7,2	%7,5	%8,6	%8,0	%9,5
İsviçre frangı	%7,3	%6,8	%3,8	%2,0	%1,8	%1,5	%1,4	%1,7
Diğer paralar	%5,5	%4,9	%4,3	%2,5	%3,0	%4,0	%4,2	%5,8

Kaynak: Uluslararası Ödemeler Bankası.

Not: Menkul kıymetler piyasaları uluslararası tahvilleri, bonoları ve para piyasası araçlarını kapsar. 1989 için veri bulunmamaktadır. İlk sütundaki veriler Eylül 1993'e aittir.

Şekil 6.2

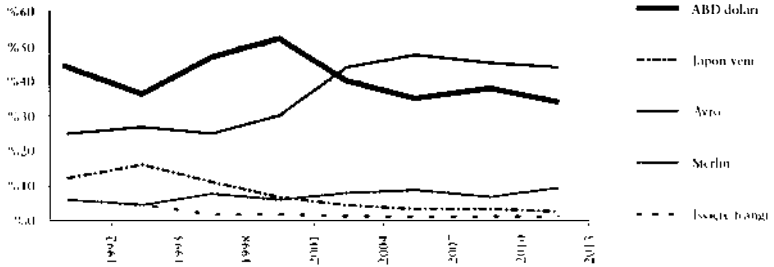
**Yatırım parası rolü: Para birimlerinin uluslararası bankacılık piyasası payları
(toplam sınır ötesi banka alacaklarının yüzdesi)**

Kaynak: Uluslararası Ödemeler Bankası.

Şekil 6.3

**Yatırım parası rolü: Para birimlerinin uluslararası menkul kıymetler piyasası payları
(vadesi henüz gelmemiş toplam ihraçların yüzdesi)**

Kaynak: Uluslararası Ödemeler Bankası.

Rezerv para rolü için elimizdeki en iyi kaynak, yıllardan beridir kendi yıllık raporlarında merkez bankalarının döviz mevcutları bilgisine yer veren Uluslararası Para Fonu'dur (IMF). IMF'nin verileri sunuşu, 2005'ten beridir üç ayda bir yayınlanan kamuoyuna açık Resmî Döviz Rezervlerinin Para Birimi Bileşimi (COFER) veri tabanıyla resmiyet kazanmıştır. COFER verileri ne yazık ki eksiktir çünkü rezerv mevcutlarının para birimi dağılımını tüm ülkeler bildirmemektedir. Hepsinden önemlisi, (en dikkat çeken Çin de dâhil) birçok Asya merkez bankasının yokluğudur. Dahası, 2008'de küresel

finans krizinin başlamasından itibaren bu “tahsis edilmemiş” rezervlerin⁷ küresel toplam rezervler içindeki payı, 1990’lardaki %25’i geçmeyen düzeyinden (esasen Çin ile bazı komşularının mevcutlarındaki orantısız büyük artışlar nedeniyle) hızla yükselerek 2013’te neredeyse %50’yi bulmuştur. Ancak, *faute de mieux*⁸, tahsis edilmiş rezervler denilen rakamlar elimizdeki en uygun verilerdir ve analitik amaçlarla yeterince temsil edici oldukları kabul edilmelidir. Temel rezerv paraların pazar payları Tablo 6.4’te, zaman içerisindeki değişiklikler ise Şekil 6.4’te grafik üzerinde gösteriliyor. Paylar, tahsis edilmiş rezervlerin yüzdesi olarak hesaplanıyor. Yine, aracı para verileriyle kıyaslanabilir olması için üçer yıllık aralıklarla sunulan veriler, belirtilen her yılın ilk çeyreğinin sonunda henüz ödenmemiş miktarları gösteriyor.

Tablo 6.4
Rezerv para rolü: Para birimlerinin döviz rezervleri payı
(toplam “tahsis edilmiş” rezervlerin yüzdesi)

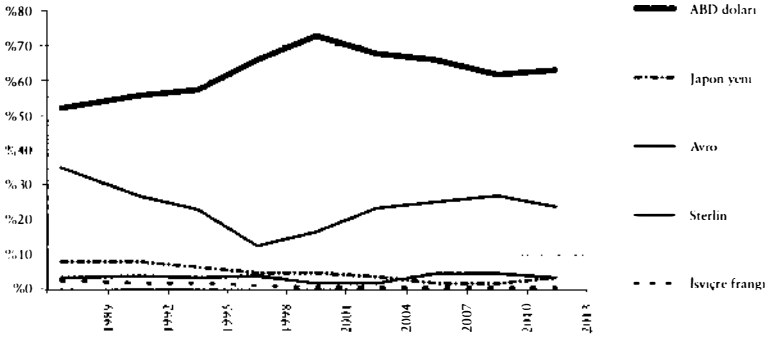
	1989	1992	1995	1998	2001	2004	2007	2010	2013
ABD doları	%52,4	%55,1	%56,8	%65,7	%72,3	%67,1	%65,1	%61,7	%62,0
Avro	%34,8	%26,0	%22,9	%14,5	%17,7	%23,4	%25,0	%27,3	%23,6
Japon yeni	%7,4	%7,5	%6,8	%5,3	%5,5	%4,5	%3,1	%3,0	%3,9
Sterlin	%2,6	%3,0	%3,1	%3,8	%2,8	%2,8	%4,6	%4,3	%3,9
İsviçre frangı	%1,6	%1,0	%0,8	%0,7	%0,3	%0,2	%0,2	%0,1	%0,2
Diğer paralar	%1,2	%7,4	%9,6	%10,0	%1,4	%2,0	%2,0	%3,6	%3,2

Kaynak: Uluslararası Para Fonu.

7 Tahsis edilmemiş rezervler (*unallocated reserves*), tutarı bilinmekle birlikte para birimi bileşimi açıklanmamış döviz rezervleridir – ç. n.

8 Daha iyisi olmadığına göre – ç. n.

Şekil 6.4
Rezerv para rolü: Para birimlerinin döviz rezervleri payı
(toplam döviz rezervlerinin yüzdesi).

Kaynak: Uluslararası Para Fonu.

ANALİZ

Veriler bize ne söylüyor? Hem para birimleri sisteminin farz edilen kutupluluğu hem de genel yoğunlaşma derecesi hakkında pek çok şey öğrenebiliriz.

Çok kutupluluk mu?

Öncelikle veriler, yeni normalin çok kutupluluk olduğu tahminlerinin en iyimser deyişle vakitsiz olduğunu akla getiriyor. Üstünkörü bir bakışla bile veriler, günümüzde küresel sistemin gerçekte yalnızca iki paranın (dolar ile avronun) değişen derecelerde hâkimiyetinde olduğunu teyit etmektedir. Bu, yirmi yılı aşkın süredir devamlılık gösteren bir kalıptır. Dolar ile avro birlikte, oyun alanının her yerinde düzenli olarak ağır basmaktadır. Her ne kadar yen, sterlin ve İsviçre frangı ayrıca bahsedilmeyi gerektirecek ölçüde yaygın kullanıma sahip olsalar da, şurası açıktır ki uluslararası para birimleri yarışının kaybedenleri arasındadırlar. Rollerin hepsinde çok düşük yüzdeleri aşamayan pazar paylarıyla ayrı bir kutup olarak tanımlanmayı hak edecek kadar büyük değiller.

Özellikle Çin'in yaygın döviz kısıtlamaları ile sermaye kontrolleri yüzünden piyasanın hiçbir bölümünde esamesi okunmayan yuan, bu ikinci gruptaki paraların bile gerisindedir. Döviz piyasasında 2013'te RMB'nin payı, toplam işlemlerin yalnızca %2'sinin biraz üzerindeydi –henüz 2004'te binde birin altındaki payından dikkate değer bir artış gösterdiği kabul edil-

melidir ama Meksika pezosu ve Yeni Zelanda doları gibileriyle kafa kafaya giden yuan, sürpriz bir yarışmacı olmanın halen çok uzağındadır. Uluslararası tahvil ve bankacılık piyasalarında Çin'in payı, Dokuzuncu Bölüm'de göreceğimiz üzere, daha da küçüktür ve paranın konvertibl olmaması, merkez bankalarını rezervlerinde RMB bulundurmaktan ciddi ölçüde caydırmaktadır. Genel olarak bakıldığında yuan, üç kutupluluğun ortaya çıkmakta olduğuna dair son dönemlerde yapılan bunca şamataya karşın, uluslararası paralar arasında bir cüce olarak kalmaya devam etmektedir.

İki Kutupluluk mu?

Peki, iki kutupluluk söz konusu mu? İşaret ettiğimiz üzere, dolar ile avro birlikte verilere açıkça hâkim durumdalar. Bazılarının (örneğin bkz. Auboin, 2012) öne sürdüğü gibi acaba bu, günümüzde sistemin düopol olarak tanımlanabileceği anlamına mı gelir? İki para arasındaki bariz farklılıklar ortadayken bu bile şüphelidir.

Mesele iki kutupluluğu nasıl ölçtüğümüze bağlıdır büyük ölçüde. Kutup kavramının bir parça muğlak olduğunu biliyoruz. Bir aktörün kutup denilebilecek bir güç olmayı hak edip etmediğini söylemek her zaman kolay değildir. Ama kutupluluk kavramını daha somut hale getireceği umuduyla Uİ yazınında çeşitli göstergeler önerilmiştir. Bunlardan belki de en kullanışlı olanı, Ray ve Singer (1973), Modelski (1974), Thompson (1988) ile başkalarının önceki çabalarını temel alarak, Mansfield'in (1993: 113) ana hatlarıyla ifade ettiği bir dizi tanımdır:

1. *Tek kutuplu* bir sistemde, önem taşıyan göreceli kabiliyetlerin en az %50'sini tek bir devlet kontrol eder.
2. *Tek kutupluya yakın* bir sistemde, göreceli kabiliyetlerin %45'inden fazlasını (%50'yi aşmamak koşuluyla) tek bir devlet kontrol eder ve diğer devletlerin hiçbiri %25'ten fazla paya sahip değildir.
3. *İki kutuplu* bir sistemde, göreceli kabiliyetlerin en az %50'sini iki devlet kontrol eder ve bu iki lider aktörden her biri en az %25'lik paya sahiptir.

Bu tanımlara göre avro, doların dengi bir kutup olmayı hak eder gözükmemektedir. İki para arasındaki farklılıklar, hem doların hem de avronun 2013 itibarıyla piyasanın dört bölümündeki paylarını özetleyen Tablo

6.5'te açıkça görülebilir. Açıklayıcı olacağını düşünerek dört oranın basit ortalamasını da verdik ama bunun, sistemin genel rekabetçi yapısının oldukça kaba bir göstergesinden başka bir şeyi ifade etmediğinin altını çizmeliyiz. Genel ortalamayı hesaplarken, bankacılık ve menkul kıymetler bölümlerinin her birine 0,5 ağırlık verdik; böylece, ikisinin birlikteliğinden oluşan yatırım kategorisinin ağırlığı, diğer iki rolün (aracı ve rezerv) her birinin ağırlığına eşit olur. Tablo hakiki bir düopol resmî çiziyormuş gibi gözükmemektedir. Sistemin tek kutupluya yakın ile iki kutuplu arası bir yere denk düştüğünü söylemek daha doğru olacaktır –bir kaynağın ifadesiyle, “asimetrik parasal iki kutupluluk” (Zimmermann, 2013: 148). Bu, başka yerlerde tanımlandığı gibi tümüyle eşitsiz bir “bir buçuk para birimlik sistem” olmayabilir (Cohen, 2011); ama denklemler arası bir ilişki olmadığı da kesindir.

Tablo 6.5
Bir bakışta para birimlerinin payları: ABD doları ve avro (2013)

	aracı	bankacılık	menkul kıymetler	rezerv	Ortalama
ABD doları	%43,5	%44,3	%36,6	%62,0	%48,7
Avro	%16,7	%36,5	%44,0	%23,6	%26,9

Kabul edilmelidir ki uluslararası bankacılık ve tahvil bölümlerinde neredeyse on yıldır kabaca eşit pazar paylarına sahip olan bu iki para, bu alanlarda birbiriyle kıyaslanabilir ve açıkça rekabet içindedir. Bu iki bölümde ilişki gerçekten de fiilen iki kutupludur. Ama Amerikan yeşil papelinin sürekli olarak avroyu iki katı aşan oranlarda geride bıraktığı döviz piyasasında ve resmî rezervlerde durum hiç de böyle değildir. Avrupa'nın parasının aracı para olarak kullanımı, avronun miras para birimleri arasındaki alım-satım işlemlerinin son bulduğu 1999'dan bu yana göreceli olarak neredeyse hiç değişmemiştir. Rezerv para olarak avronun tahsis edilmiş rezervler içindeki pazar payı, miras para birimlerinin 1989'daki toplam payıyla karşılaştırıldığında aslında gerilemiştir. Doğduğu 1999'u takip eden ilk yıllarda avro, doların aleyhine kendi rezerv para konumunu bir parça geliştirmiştir. Ama bu, yeşil papelin ulaştığı (önceki yıllarda Clinton yönetiminin “güçlü dolar” politikasının başarısını yansıtan) suni zirve noktasından bir gerilemedir. 2013 itibarıyla doların tahsis edilmiş rezervler içindeki payı, 1990'ların ortasındaki oranın hâlâ üzerindedir. Bu arada avronun payı, önceki bölümde

belirtildiği üzere, 2000'lerin ortasında zirve yapmış ve son yıllarda aslında gerilemiştir (2009'da %27'nin üzerindeyken 2013'te %25'in altında).

Payların hesaplanmasında yalnızca tahsis edilmiş rezervler dikkate alındığından acaba avronun rezerv para rolü eksik mi değerlendirilmektedir? Verilerde yer almayan en büyük rezerv sahibi elbette Çin'dir. Saygın bir kaynağa göre avronun Çin'in rezervleri içindeki payı 2011 sonu itibariyle üçte bire kadar yükselmişken, doların payı ise %54'in hemen altına düşmüş olabilir (Casarini, 2012). Ancak, 2011 sonu itibariyle toplam tahsis edilmiş rezervlere ilişkin rakamlara bu miktarları eklese bile, doların hâlâ toplamın %59'unu oluştururken, avronun payının %28'i geçmediğini görürüz. Yeşil papel halen 2 katı aşan bir oranla avronun önünde gitmektedir.

Pratik anlamda avro, uluslararası para olarak zirve noktasını geride bırakmış gibi gözükmektedir. Konuya hâkim çoğu gözlemci, avroyu artık yeşil papclin potansiyel bir rakibi olarak görmemektedir. İktisatçı John Williamson'un sözleriyle (2013: 76): "Avro bir süreliğine ciddi bir rakip olabilmiş gibi gözüktü ama avro alanında yaşanan son {zorluklar} düşünüldüğünde doların üstünlüğünü artık tehdit etmemektedir." Elbette herkes bu görüşte değildir. Örneğin Kirshner'e göre (2014a: 137), "Avrupa tökezlemiş ama yıkılmamıştır ve uzun vadede avro, doların uluslararası rolünü tırtıklamaya kaldığı yerden devam edecektir." Ancak, tersine işaret eden deliller ağır basıyor gözükmektedir. Avronun merkez bankası rezerv mevcutlarındaki göreceli gerileyişi barizdir; avronun yeni ihraçlar içindeki payının sertçe düştüğü uluslararası menkul kıymetler piyasasında da aynı durum geçerlidir. Üstelik, dolar neredeyse her yerde kullanılmaya devam ederken, avronun kullanım alanının ise Avrupa Birliği ile yakın coğrafi ve/veya kurumsal bağları olan belli sayıda ülkeyle sınırlı kaldığı iyi bilinmektedir. Bu gibi hususlar, neden sırf sistemdeki kutup sayısı değil, bu kutuplar arasındaki eşitsizlerle de ilgilenmenin gerektiğine ışık tutar.

Yoğunlaşma Oranları

Bu nedenle, kutupluluğun ötesine geçip yoğunlaşmaya gelecek olursak, Tablo 6.6 ile Şekil 6.5 ve Şekil 6.6'da gösterilen bazı basit yoğunlaşma oranlarıyla işe başlayabiliriz. Yoğunlaşma oranları, analitik değerlerinin sınırlı olduğu teslim etsek de, kaba kutupluluk anlayışlarına nazaran bir gelişmeyi temsil eder.

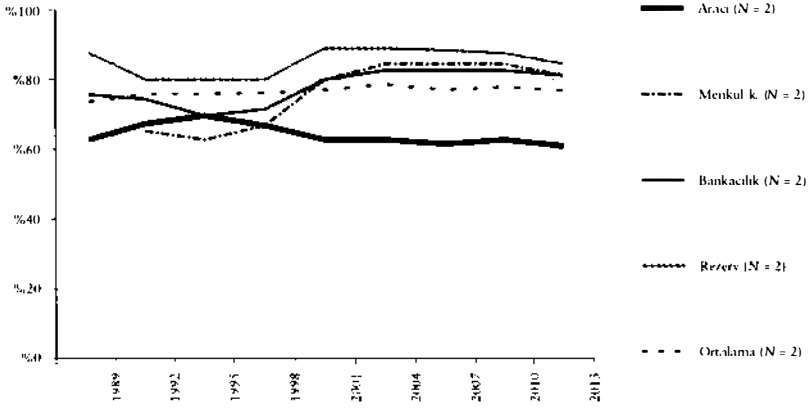
Yeterince temsil edici olduğundan emin olmak amacıyla her piyasa bölümü için iki oran gösterilmektedir. Birincisi, iki baskın uluslararası para olan dolar ile avro içindir yalnızca ($N=2$). İkincisi, hâlihazırda önem taşıyan diğer uluslararası paralar olarak görülebilecek, geriden takip edenleri de (yen, sterlin ve İsviçre frangı) kapsar ($N=5$). Yine, açıklayıcı olması amacıyla her yıl için oranların basit ortalaması da gösterilmiştir ve bankacılık ile menkul kıymet bölümleri de yatırım kategorisi altında bir araya getirilmiştir.

Tablo 6.6
Yoğunlaşma oranları

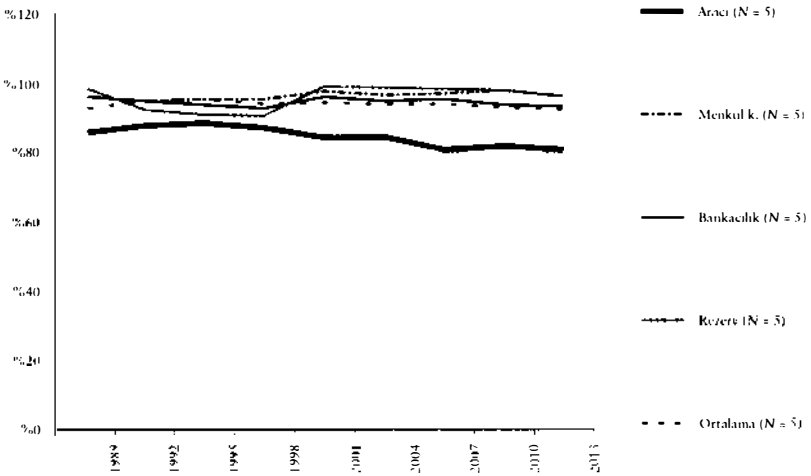
Paranın rolü	1989	1992	1995	1998	2001	2004	2007	2010	2013
aracı ($N = 2$)	%61,5	%68,6	%71,6	%70,0	%64,0	%62,7	%61,3	%62,1	%60,2
aracı ($N = 5$)	%87,5	%91,3	%92,1	%89,2	%85,3	%84,4	%80,8	%81,3	%80,2
bankacılık ($N = 2$)	%75,8	%75,1	%72,5	%74,5	%80,2	%82,2	%81,5	%82,1	%80,8
bankacılık ($N = 5$)	%97,2	%95,6	%94,0	%92,4	%95,6	%95,3	%94,2	%93,0	%91,7
menkul k. ($N = 2$) GD	%67,0	%65,3	%72,2	%81,4	%83,4	%83,3	%83,8	%80,6	
menkul k. ($N = 5$) GD	%94,5	%95,1	%95,7	%97,5	%97,0	%96,0	%95,8	%94,2	
rezerv ($N = 2$)	%87,2	%81,1	%79,7	%80,2	%90,0	%90,5	%90,1	%89,0	%85,6
rezerv ($N = 5$)	%98,8	%92,6	%90,4	%90,0	%98,6	%98,0	%98,0	%96,4	%93,6
ortalama ($YO = 2$)	%74,8	%75,6	%75,9	%76,8	%77,3	%77,3	%76,7	%77,0	%76,2
ortalama ($YO = 5$)	%94,5	%95,1	%95,1	%94,0	%93,6	%93,3	%91,9	%91,8	%91,2

Not: $N = 2$, dolar ile avronun pazar paylarını toplamıdır. $N = 5$, dolar, avro, yen, sterlin ile İsviçre frangının pazar paylarının toplamıdır. Aracı para rolü için pazar payları, Tablo 6.1'de gösterilen yüzdelerden eşit oranda yarı yarıya azaltılmıştır. [GD = Geçerli Değil]

Şekil 6.5
Yoğunlaşma oranları (N = 2).

Şekil 6.6
Yoğunlaşma oranları (N = 5).

Oranların, sistemin yoğunlaşma düzeyinde neredeyse hiç net değişim olmadığını göstermesi dikkati çekiyor. Başta menkul kıymetler bölümü olmak üzere yıllar içerisinde oranlarda bazı aşağı yukarı dalgalanmalar olmuş

ama çoğunlukla oldukça istikrarlı bir eğilim görüyoruz. İster $N = 2$ isterse $N = 5$ için hesaplanmış olsun, oranlar çeyrek yüzyıl önceki değerlerinden pek değişmemişlerdir.

Döviz piyasasında, yen, sterlin ile İsviçre frangının gerileyen payları sonucunda rekabetin arttığına dair bazı işaretler görülüyor. Geriden gelen bu üç paranın görece ılımlı kayıpları, yeşil papel ile avrodan ziyade esasen Avustralya ve Kanada dolarları ile İsveç kronu gibi daha küçük paraların kazanç hanesine yazılmış gibi gözüküyor. Çin RMB'si de rolünü artırmaya başlamış ama 2013 itibariyle %2'nin biraz üzerinde olan payıyla oldukça ufak bir oyuncu olmayı sürdürüyor. Öte yandan, bankacılık ve menkul kıymetler bölümlerinde ise yoğunlaşma, yabancıların Avrupa'nın parasını belirgin şekilde daha fazla kullanmaları nedeniyle aslında biraz yükselmiştir. Yeni para birimi ortaya çıktığında yabancı borçlanıcılar, Avrupa finans piyasalarının bütünleşmesiyle oluşan çok daha geniş tasarruf havuzundan faydalanma fırsatının cazibesine kapıldılar. Hem banka kredileri hem de avro cinsinden ihraç edilen menkul kıymetler ciddi anlamda arttı. Ancak, genel olarak bakıldığında, yoğunlaşma oranları, 1980'lerin sonlarından 2013'e kadar küresel sistemdeki ortalama rekabet düzeyinde çok az net değişiklik olduğuna işaret etmektedir.

Herfindahl-Hirschman Endeksleri

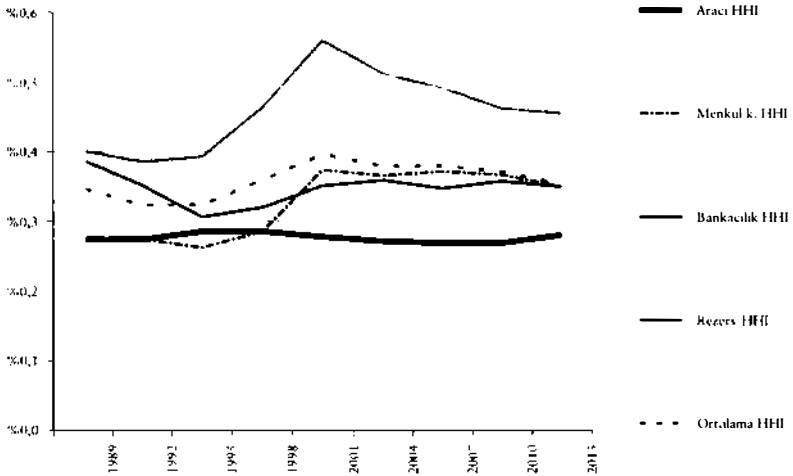
Tablo 6.7 ile Şekil 6.7'de gösterilen Herfindahl-Hirschman Endeksleri, söz konusu dönemin daha açıklayıcı bir resmini çizmektedir. Yoğunlaşma oranları as oyuncuların piyasa paylarının toplamını gösterirken, işlevsel eşitsizlikleri de açıkça hesaba katan HHE bize daha bütüncül bir rekabetçi yapı anlayışı kazandırır. Çelişen iki gözlem, HHE'nin kattığı değeri sergiler.

Tablo 6.7
Herfindahl-Hirschman endeksleri

	1989	1992	1995	1998	2001	2004	2007	2010	2013
aracı HHE	0,272	0,272	0,287	0,286	0,279	0,272	0,269	0,268	0,274
bankacılık HHE	0,394	0,346	0,305	0,322	0,346	0,348	0,343	0,347	0,341
menkul k. HHE	GD	0,271	0,258	0,313	0,365	0,357	0,363	0,363	0,341
rezerv HHE	0,402	0,383	0,390	0,467	0,558	0,508	0,490	0,459	0,447
ortalama HHE	0,356	0,321	0,320	0,357	0,398	0,378	0,371	0,361	0,354

Bir yandan, bölümler içerisindeki bazı dalgalanmalara rağmen sistemin genel yoğunlaşma düzeyinde düşüş değil, çoğunlukla dikkat çekici bir istikrar olduğunu görüyoruz yine. Aslında, 1989 yerine 1992'yi başlangıç noktası alırsak, zaman içerisinde yoğunlaşmada aslında küçük bir net artış olmuş gibi gözüküyor. Yalnızca döviz piyasasında rekabetin arttığı doğrulanırken, bu da oldukça sınırlı bir artış. Diğer tüm bölümlerde HHE'nin istikrarlı seyretmesi, hatta ılımlı bir yükseliş eğilimi göstermesi, yoğunlaşmanın arttığına işaret ediyor.

Şekil 6.7
Herfindahl-Hirschman endeksleri

Öte yandan, yoğunlaşma ile kutupluluğun her zaman birlikte hareket etmediğini görüyoruz. Veriler, gösterildiği üzere, hem döviz piyasasında hem de resmî rezervlerde üst düzey bir tek kutupluluk olduğunu açıkça akla getiriyor. Doların payı her iki bölümde de avronunkinin iki katından fazladır. Bununla birlikte, HHE ile ölçülen iki bölümdeki yoğunlaşma düzeyleri oldukça farklıdır –döviz piyasasında çarpıcı bir şekilde düşükken, rezervlerde çok daha yüksektir. Eşitsizlikler bu iki rolde büyük farklılıklar göstermektedir. Bu sonuç, yalnızca kutupluluk kavramına bel bağlamanın neden son derece yanıltıcı olabileceğini ortaya koyuyor.

SONUÇ

Rekabetçiliğin bir göstergesi olarak piyasa payının sınırlılıklarını aklımızın bir köşesinde tutarak, yanılgıya düşme olasılığının bulunmadığı bir genel sonuca varabiliriz. Küresel para birimleri sisteminde çok kutupluluğun ortaya çıkmakta olduğuna dair yaygın izlenimin aksine, rekabet düzeyinin arttığına dair pek az delil bulunmaktadır. Aslında, tam tersi geçerlidir. Günümüzde bile sistemde yalnızca tek bir büyük kutup vardır: ABD doları. Avro önemli ölçüde geriden gelmektedir; yen, sterlin ve İsviçre frangı gibi yarışın kaybedenleri en iyi ihtimalle niş oyuncularıdır; yuan ise yarışta öyle gerilerdedir ki varlığını bir şekilde hissettirdiğinden bahsetmek bile zordur.

Daha önemlisi, yoğunlaşma oranları anlamlı bir düşüş belirtisi göstermemektedir. Kutup sayısının yanı sıra eşitsizlikleri de hesaba kattığımızda, sistemin rekabetçi yapısının en çarpıcı özelliği, herhangi bir sürekli değişimden ziyade görece istikrarlı olması gibi gözükmektedir. Yirmi yılı aşkın bir süredir farklı amaçlarla kullanıma egemen olan dolar, yegâne hakiki küresel para olmayı sürdürmüştür. Yeşil papelin rakiplerinin ortaya çıkmasına rağmen, sistem halen hakiki bir oligopole benzer bir şey olarak tanımlanamaz.

Bu sonuç, zaman içerisinde anlamlı bir değişiklik olduğuna dair pek az delilin bulunduğu kur çıpası uygulamalarıyla ilgili çalışmalarla tutarlıdır. 2011 tarihli AMB anketi tipik bir örnektir: “Geçtiğimiz 30 yılda kur pratiklerinde hiçbir sistemli kayma ya da eğilim değişikliği olmamıştır. (...) ABD doları ana çıpa para birimi olmayı sürdürürken, avro açık arayla ikinci sıradadır.” (Bracke ve Bunde, 2011: 5). Dünya Ticaret Örgütü’nün yakın tarihli bir çalışmasına göre bu, ticarette faturalandırma ile mahsuplaşmaya dair mevcut delillerle de tutarlı gözükmektedir (Auboin, 2012).

Buna karşın, ulaştığımız sonuç, hazırladığı bileşik endekse göre rekabetçi konumlarda dikkate değer bir kaymanın (özellikle de doların aleyhine avroda önemli bir yükselişin) olduğunu akla getiren Dünya Bankası’nın (World Bank, 2011) analiziyle çelişiyor gözükmektedir. Ancak, belirtildiği üzere, Banka’nın hesaplamaları, yeşil papelin suni zirvesine çıktığı 1999’dan başlamaktadır. Başlangıç noktasını on yıl geriye götürdüğümüzde, sınırlı sayıda yılı temel alarak düzenli eğilimler hakkında genellemeler yapmanın ne kadar tehlikeli olduğu açıkça görülmektedir. Bu bölümde değerlendirdiğimiz daha uzun zaman diliminde, söz konusu on yıllık dönemin ilk yarısında talihin avronun yüzüne gülmesi, bir tür ortalamaya dönüşten farklı bir şey

değilmiş gibi gözüktür. Para birimleri rekabetinin genel kalıbı yirmi beş yıl sonra pek az değişmiştir.

Elbette, çeyrek yüzyıl bile tarihin ancak görece kısa bir dönemini kapsar. Daha geriye gidilirse, rekabetçi yapıda şüphesiz ki daha büyük değişimler görülecektir. Para birimleri sisteminde yoğunlaşmanın, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk on yılda daha yüksek olduğu şüphesizdir ve Birinci Dünya Savaşı'nı önceleyen on yılda pekâlâ daha düşük olabilir. Ama veri yetersizlikleri, ayrıntılı analizimizi 1980'lerin sonlarından daha geriye götürmemize izin vermiyor.

Önemli olan nokta, sistemin *bugünkü* istikrarıdır. Bu bölümde yaptığımız analiz, gelecekte çok daha büyük değişiklikler yaşanması olasılığını yadsımamaktadır. Avrupa uzadıkça uzayan krizini gerçekten kontrol altına alabilirse, avro, doların etkili bir rakibi olarak yeniden sahne alabilir; Çin RMB'si, ekonomisinin büyüklüğüyle orantılı bir konuma eninde sonunda kavuşabilir; hatta, Hindistan ya da Brezilya gibi yükselen piyasa ekonomilerinin paralarının bile uluslararası kullanıma sahip olmaya başlamaları da ihtimal dâhilindedir. Burada verdiğimiz mesaj, bunların hiçbirinin *henüz* gerçekleşmemiş olduğundan ibarettir. Mevcut haliyle para birimleri sisteminin şekli hakkında söylenen yersiz sözler yanıltıcıdır ve insanları, ciddi analizler yapmaktan alıkoymaktadır. Çok kutupluluk (henüz) yeni normalimiz olmamıştır.

7

Dolar: Eksilmeyen Güç

Uluslararası para olarak doların işi bitmiştir.
CHARLES KINDLEBERGER (1976)

Vefatımla ilgili haberler fazlasıyla abartılmıştır.
MARK TWAIN (1835-1910)

Doların can çekişmekte olduğu yıllardır haber yapılır. Yarım yüzyılı aşkın bir zaman önce ünlü iktisatçı Robert Triffin (1960b: 230), “bir zamanların kudretli ABD dolarının yakın tehdit”le karşı karşıya olduğu uyarısı yapıyordu. Washington’un 1971’de yeşil papelin altın konvertibilitesine son vermesinin ardından Charles Kindleberger, doların “işinin bittiği”ne kanaat getirmişti. Bugün bile, doların tükenişini öngören vefat ilanlarının peşin peşin yazıldığına tanık oluyoruz. Dolar kötümserleri çoktur.

Önde gelen bir örnek, kasvetli bir şekilde “doların çöküşü” riskinden bahseden iktisatçı Barry Eichengreen’dir. 2008’deki küresel finans krizini takiben, “doların uluslararası rolünü koruyup korumayacağına dair şüpheler her yerde hissediliyor” diyordu (Eichengreen, 2011: 121). Bir diğer örnek, “doların düşüşü” olasılığından şüphe duymadığını ifade eden siyaset bilimci Jonathan Kirshner’dir (2014: 140). Önümüzdeki yıllarda “doların uluslararası rolünün muhtemelen baskı altında kalacağı”nı kendinden emin şekilde ilan eder. En çok sansasyon yaratanı, yatırım yöneticisi ve eski bir devlet görevlisi olup, doların beklenen ölümüyle birlikte uluslararası para sisteminin

de çökeceği kehanetini yüksek sesle dile getiren James Rickards'dır. "Dolar dört bir yandan tehdit altındadır", diye yazar Rickards (2014: 303-304) ve ekler: "Doları kurtarmak için artık çok geç."

Yine de, Amerika'nın parası hüküm sürmeye devam ediyor. Yeşil papel, hakiki anlamda küresel olan yegâne para, sistemin tek büyük kutbu olmayı sürdürüyor. Son krizin dehşetli rüzgârları bile doları Para Piramidi'nin zirvesinden indirememiş gibi gözüküyor. Aslında, ille de bir değişiklik aranacaksa, yeşil papelin hâkimiyeti pekişmiş gibidir. Eric Helleiner (2014: 9-10) şu gözlemde bulunur: "Krizin sonucunda dolar çok geçmeden yeni zorluklarla yüz yüze geldi. (...) {Yine de,} doların dünyanın hâkim parası statüsü inanılmaz şekilde hiç zarar görmemiştir." Yeşil papeli bekleyen tehlikelerle ilgili tahminler, Mark Twain'in vefatıyla ilgili haberler gibi, fazlasıyla abartılmış gibi gözükmektedir. Doların gücü hiç de eksilmemiştir.

Doların dayanıklılığı nasıl açıklanabilir? Bu bölümün amacı, on yıllardır dile getirilen kuşkulara rağmen, yeşil papelin neden dünyanın bir numaralı parası olmayı sürdürdüğünü (ve daha da önemlisi, uzun bir süre daha muhtemelen bir numara kalmaya neden devam edeceğini) açıklamaktır. Madeleine Albright, Bill Clinton döneminde dışişleri bakanlığı yaparken ABD'yi "vazgeçilmez ulus" diye tanımlamaktan hoşlanırdı. Bu bölümde de, benzer şekilde, doların *vazgeçilmez para*, yani dünyanın onsuz yapamayacağı tek para olduğuna inanmak için nedenlerimiz bulunduğu öne sürülüyor. John Williamson'un sözleriyle (2013: 76): "Dolar rakipsizdir." Yeşil papel, uluslararası değer saklama aracı olarak benzersiz avantajlar sunar. Başka hiçbir para, (en fazla jeopolitik öneme sahip iki rol olan) yatırım vasıtası ya da rezerv varlık olarak doların cazibesinin yanına yaklaşamaz.

Önce şüpheleri ele alalım. Dolar kötümserleri, en fazla öne çıkanları kalıcı ödemeler dengesi açıkları ve durmaksızın artan dış borçlar olmak üzere, pek çok olumsuz etkenden yıllardır bahsederler. Elbette, uluslararası para olarak yeşil papelin yaşam döngüsünde dönüm noktasına gelinmesinin yalnızca bir zaman meselesi olduğu makul surette öne sürülebilir. Doların küresel statüsünü destekleyen bereketli döngü yerini kendi kendini besleyen bir gerileme kısır döngüsüne bırakacaktır. Ama dönüm noktasına en azından şimdiye kadar gelinmiş değildir. Bu bölümde neden böyle olduğunu açıklayacağız. Dolar kötümserliğinin kesinlikle temelsiz olmadığını kabul ediyorum ama bence hikâyenin önemli bir kısmını gözden kaçırmaktadır. Yeşil papelin, uluslararası cazibesini destekleyen birçok güçlü yanı vardır.

En başta geleni, ABD'nin ileri düzeydeki finansal gelişmişliğidir. ABD sermaye piyasasının çekiciliği, dolar açısından tartışmasız bir güç kaynağıdır. Ayrıca, Amerika hâlâ ticarete geniş ağ dışsallıklarına, zengin siyasî bağlara ve emsalsiz bir askerî etki alanına sahiptir –üstün para statusüne kavuşup kaybetmemek için gereken eksiksiz paket. Basitçe, doların inandırıcı bir alternatifi yoktur.

ŞÜPHELER

Peki, uzun süredir neden bu kadar çok kişi dolarla ilgili şüphelerini dile getiriyor? Nedenler çoktur ama tek bir temel kaygıya indirgenebilir: Amerika'nın dış yükümlülüklerinin sürekli büyüyen şişkinliği. Acaba ABD finansal yükümlülüklerini yerine getirebilecek midir? Dolar kötümserleri genel olarak iki gruba ayrılırlar. Bir yanda, sorumluluğu Amerika'nın kreditörlerine yükleyenler vardır –her an birdenbire dolardan kaçmayı tercih ederek, geriye döndürülemez bir kötüye gidiş sarmalını başlatabilecek olan fırlıdak yatırımcılar ve riskten kaçınan merkez bankacılar. Öte yanda, tehdidin kaygı verici ölçülerde büyümesine izin veren politikaları yüzünden bizzat Amerika'yı daha fazla suçlamaya eğilimli olanlar vardır. ABD'nin, fahiş ayrıcalığını suiistimal ederek, parasının değerini ve nihayetinde de kullanışlılığını riske attığı belirtilir.

Altın Para Standardı

Dolara saldırı korkusu ilk kez 1960'larda, yeşil papelin hâlâ resmen altına konvertibl olduğu zamanlarda ortaya çıktı. 1944'te Bretton Woods'ta dik-katle oluşturulan para rejiminde Amerika'nın ulusal parasının, uluslararası likiditenin asli bileşeni olması öngörülüyordu. Biçimsel bakımdan sistem bir altın para standardıydı. Altın her ne kadar rejimin tam kalbinde yer alacaklıysa da, değerli madenin sınırlı olan arzı, kâğıt para birimiyle yani yeşil papelle desteklenecekti –paranın istendiğinde anında altınla değiştirilebilmesi koşuluyla. Dolara duyulan güveni korumak amacıyla Amerika'nın altın penceresi, ellerindeki yeşil papelleri külçe altınla değiştirmek isteyen tüm yabancı merkez bankalarına açık olacaktı.

Sistem bir süre iyi işledi. ABD'nin ödemeler dengesi, 1950'ların büyük bir kısmında (zamanın ölçülerine göre) ılımlı açıklar veriyordu. Ama bu açıklar, savaş sonrasında yaşanan “dolar kıtlığı”na karşı ferahlatıcı bir çare olarak memnuniyetle karşılanıyordu. Fazla veren uluslar, Büyük Bunalım ile İkinci Dünya Savaşı'nın zorunlulukları yüzünden tükenmiş olan rezervleri

yeniden biriktirebildiler. Dönemin dengesizlikleri, yerinde bir ifadeyle “faydalı dengesizlik durumu” olarak adlandırılıyordu (Rolfe ve Burtle, 1974). Ancak, 1950’lerin sonlarına gelindiğinde Amerika’nın açıkları giderek şişerken, dolar kıtlığı algısı çok geçmeden yerini “dolar bolluğu” endişesine bıraktı.

Triffin (1960a), klasik kitabı *Gold and the Dollar Crisis*’da [*Altın ve Dolar Krizi*] ilk uyarıları yapan kişiydi. Bretton Woods müzakerelerini yürütenler, ona göre altın para standardı konusunda aşırı rahat davranmışlardı. Bilgece işaret ettiği üzere, bir yanılsama üzerine kurulmuş olduğundan rejim aslında ölümcül bir defoya sahipti: Güvene dayalı unsuruna, yani doların her zaman sabit bir fiyattan altına konvertibl olacağına sorgulamaksızın iman edilmesi. Sistem, dünya likidite kıtlığından kaçınmak konusunda ABD açıklarına güveniyordu. Ama bu açıkların, kabaran ABD yükümlülüklerine eklenerek, yeşil papelin konvertibilitesinin devam edeceğine duyulan güvenin zamanla altını oyması kesin gibi gözüküyordu. Sonuçta, hükümetler, sonraları *Triffin Açmazı* olarak bilinecek bir açmaza düştüler. Dolardan kaçışın önünü almak için ABD açıkları sonlandırılmalıydı. Ama bu, politika yapıcıları likidite sorunuyla karşı karşıya bırakacaktı. Likidite sorununun önünü almak içinse ABD açıkları devam etmeliydi. Ama bu da, politika yapıcıları güven sorunuyla karşı karşıya bırakacaktı. Açmaz gerçektir. Hükümetler ne yardan ne serden geçeriz diyemezlerdi.

Para otoriteleri, 1960’lar boyunca *Triffin Açmazı* ile başa çıkmaya uğraştılar. Bir yandan, dolar üzerindeki baskıları hafifletmek amacıyla çeşitli ad hoc [geçici] önlemler hayata geçirildi; Federal Rezerv ile diğer merkez bankaları arasında, “swap” [*takas sözleşmesi*] diye bilinen, karşılıklı kısa vadeli kredi olanakları ağının yanı sıra ABD’den sermaye çıkışlarına getirilen kısıtlamalar, bu önlemler arasındaydı. Öte yandan, gelecekte dolar açıklarına bel bağlanmasını azaltmak amacıyla yedek bir likidite artışı kaynağı oluşturmak için müzakereler yürütüldü. Sonuç, tamamen yeni tür bir dünya rezerv varlığı olan IMF’nin Özel Çekme Hakları’nın yaratılması oldu. Ancak, tüm bu çabalar sonunda boşa çıktı. Amerika’nın hızla azalan altın rezervlerine olan talebin süratle artması sonucunda Nixon yönetimi, dramatik bir hamleyle 1971’in Ağustos ayında altın penceresini kapattı. Altın para standardı böylece tarihe karıştı (Gowa, 1983).

Fırtına Bulutları

Ancak, doların sıkıntıları sona ermedi. Altın penceresinin kapatılması, ABD'nin altın stoku üzerindeki baskıyı ortadan kaldırarak, bir ölçüde geçici rahatlama sağladı. Ama doların üzerindeki baskıyı (en azından dış borçlar büyümeye devam ettiği sürece) ortadan kaldıramadı. Tek fark, dolardan kaçışın şimdi kendini nasıl gösterebileceği konusundaydı. Altın para standardındayken kriz, Amerika'nın altınına olan talebin artarak, yeşil papelin sarı maden karşısında değer kaybetmesi tehdidi anlamına geliyordu. Altın konvertibilitesinin sona ermesiyle birlikte kriz, yabancı paralara olan talebin artarak, yeşil papelin döviz piyasalarında değer kaybetmesi tehdidi biçimine büründü. **Amerika'nın kreditorlerinin hassasiyetleri her an değişebilirdi.** Dolar birikimleri dolar satışlarına dönüşebilir ve ılımlı bir düşüş feci bir hengâmeye dönüşebilirdi. ABD, 1971'den sonra dolar kurunun her an çökmesi riskiyle birlikte yaşamak zorundaydı.

Aslında, zaman geçtikçe, Amerika'nın borçlarının dağ gibi birikmeye devam etmesiyle birlikte fırtına bulutları da giderek karardı. Önceleri, genel ödemeler dengesi (resmen ölçüldüğü haliyle) açık verse de ülkenin cari işlemler hesabı sürekli fazla vererek, Amerika'nın dünyanın en büyük net kreditorü konumunu pekiştiriyordu. Bir bütün olarak bakıldığında, ülkenin (özel sektör yatırımlarını da kapsayan) yurtdışı alacakları, dış yükümlülüklerini bir hayli geçiyordu. ABD'nin net uluslararası yatırım pozisyonu, 1980 gibi yakın bir tarihte hâlâ artı 360 milyar dolardı. Ama Amerika'nın cari işlemler hesabının 1970'lerden itibaren eksiye dönmesi, net dış borçları yavaş yavaş yükseltti. Uluslararası borçluluk dengesi, 27 milyar dolarlık ılımlı bir açıkla İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ilk kez 1986'da eksiye döndü ve o tarihten beri hep kötüye gitti. 2000'e gelindiğinde net borç 1,3 trilyon doları geçmişti. 2013 itibariyle 4,5 trilyon doları buldu. Bu gidişatın nereye varacağından endişelenenleri kim suçlayabilir ki?

Eşi görülmemiş bir durumla karşı karşıya olduğumuz açıktır. Dünya tarihinde ilk kez dünyanın en büyük parasal gücü aynı zamanda dünyanın en borçlu ülkesidir. Eğer dolara saldırı söz konusu olursa, bu Federal Rezerv'i faiz oranlarını hızla yükseltmeye zorlayarak, yerküre genelinde finans piyasalarını istikrarsızlaştırabilir. Yeşil papel, sistemin temel taşıdır. Tahvil fiyatları çökerek, bankalar ile diğer finans kurumlarının gizli zaaflarını açığa çıkarabilir. Daha kötüsü, parasal koşulların sıkılaşmasıyla birlikte gerçek ekonomik büyüme duruverebilir. Yabancı hükümetler, dolar gelirlerindeki

azalmayı telafi etmek amacıyla korumacı ithalat engellerine, sermaye kontrollerine, hatta borç temerrüdüne başvurmak zorunda olduklarını düşünebilirler. En iyi durumda kendimizi bir durgunluk ve enflasyon bataklığına saplanmış halde bulabiliriz. En kötü durumdaysa, olaylar öyle bir hal alabilir ki 1930'ların Büyük Bunalım'ı nezh bir kır düşünü gibi gözükabilir.

Riskler elbette abartılıyor olabilir. Son dönemde cari açıklar keskin bir düşüş eğilimine girerek, 2006'daki 800 milyar dolarlık (GSYH'nin %6,2'sine karşılık gelen) düzeyinden 2013'te bunun yarısına (GSYH'nin sadece %2,4'üne) gerilemiştir. Ayrıca, hiç de önemsiz görülemeyecek 4,5 trilyon dolarlık net borçlar halen ABD GSYH'sinin yalnızca dörtte birinden biraz fazlasına karşılık gelmektedir. Brüt olarak bakıldığında ABD'nin dış dünyadan alacakları 22 trilyon doları bulmaktadır –diğer ulusların herhangi birinin denizaşırı servetini kat kat aşan bir miktar. Kasada, gergin yatırımcıları sakinleştirecek epey bir para vardır hâlâ.

Ama riskler inkâr da edilemez. Endişeler, yıllar geçtikçe daha yüksek sesle dillendirilir olmuştur. Tipik bir örnek Kirshner'dir: "Çatlaklar giderek belirginleşiyor. (...) ABD'nin durmaksızın genişleyen açıklarını sonsuza kadar sürdürebileceğine inanmak için iyi bir nedenimiz yok. (...) Bir yerlerde bir kıvılcım çakarsa, (...) bir dolar tsunamisi piyasayı istila edebilir." (Kirshner, 2008: 419-420). Ekonomi yorumcusu Alan Wheatley (2013a: 13), benzer görüştedir: "ABD, bu menkul kıymetleri ilk başta böylesine cazip kılan dolara duyulan güvenin (...) altını oymaksızın daha ne kadar borçlanabilir?" Amiral Mike Mullen, Genelkurmay Başkanı olarak görev yaptığı dönemde, Amerika'nın ağırlaşan dış borçlarının ülkenin ulusal güvenliğine yönelik en büyük tehdit olduğunu defalarca dile getirmişti. Doların çöküşüyle ilgili korkular açıktır ki kaybolmayacaktır. 2008 finans krizinin ertesinde yeşil papelin bulunduğu soluklanma imkânı, geçici bir rahatlama başka bir şey değilmiş gibi gözüküyor. Daha uzun vadeli tahminler bizleri daha fırtınalı bir havanın beklediğini gösteriyor.

ABD Politikası

Elbette yanıtlanması gereken soru, feci bir çöküşten kaçınmak için mümkünse nelerin yapılabileceğidir. Çoğu dolar kötümserine göre sorumluluk tamamen ABD'nin omuzlarındadır. Asıl sorunun burada yattığı söylenir. Sonuçta ABD, tartışmasız erteleme gücünü alabildiğine kullanarak, uzun süredir ayağını yorganına göre uzatmadan yaşamıştır. Kabahatin, uyum sürecini sürekli

ertelemek için yeşil papelin dünya çapında kabul görmesinin sağladığı borçlanma kapasitesini istismar eden ABD’li politika yapıcılarda olduğu ileri sürülür. Eichengreen’in ifadesiyle (2011: 162), “doların çöküşüyle ilgili makul senaryo, güvenin (...) yatırımcıların kaprisleri yüzünden değil, Amerika’nın kendi ekonomi politikalarıyla ilgili sorunlar yüzünden çökeceği bir senaryodur.” Doların kaderi başka yerlerde değil, Washington’da neler olduğuna bağlıdır.

Washington ne yapmalıdır? Uygun çareler bulmak için Nobel ödüllü bir iktisatçı olmak gerekmez. Başlanması gereken yer genel maliye politikasıdır. Hükümetin bütçe açıklarını kalıcı şekilde kontrol altına almak için azimle çaba gösterilmesi kadar yabancılara güvence verecek başka bir şey yoktur. Son yıllarda federal açıkta çarpıcı bir düşüş görülmüştür: 2009’da 1,4 trilyon doların üzerindeyken, 2014’te 500 milyar doların altına geriledi. Ama Sosyal Güvenlik (emekli aylığı) ve sağlık hizmetleri gibi sosyal yardım programlarının artan maliyetlerinin baskısıyla açığın çok geçmeden büyümeye başlayacağından neredeyse kimsenin kuşkusu yoktur. Bu can sıkıcı manzarayı değiştirmek imkânsız değildir. Ne de olsa daha önce bir kez yapılmıştı. 1990’larda, zamanın Federal Rezerv başkanı Alan Greenspan’ın “göz alabildiğine fazlalar” diye ifade ettiği kararlı vergi artışları ile harcama kontrolleri sayesinde bir süreliğine yapılabiliyordu. Pratik bir mesele olarak, tekrar yapılabileceği şüphesizdir. Ayrıca, son zamanlarda ülkenin cari işlemler açığında görülen azalmanın hızlandırılmasına yardımcı olmak amacıyla hedefi daha doğru belirlenmiş ihracatı özendirici önlemler güçlendirilerek, dış borçların büyümesi yavaşlatılabilir; ABD sermaye piyasası kurumlarına duyulan güveni korumak amacıyla son dönemde gerçekleştirilen finansal düzenleme reformları takviye edilebilir. Neler yapmak gerektiğini prensipte biliyoruz.

Ancak, sorun, bulunduğumuz Bu noktadan istediğimiz O noktaya gitmektir: İhtiyaç duyulan çözümleri hayata geçirmek için gerekli siyasî uzlaşmayı sağlamak. Bunu yapmak elbette söylemesi kadar kolay değildir. Washington’da hâkim olan ortamda, siyasetteki derin kutuplaşma harekete geçilmesini engellemektedir. Günümüzde Cumhuriyetçiler ile Demokratlar, bırakalım bütçenin nasıl reforma tabi tutulacağını ya da ödemeler dengesinin nasıl yönetileceğini, yarın havanın nasıl olacağı gibi en basit konularda bile anlaşmakta zorlanmaktadırlar. Daha temelde, gerekli motivasyon ülke genelinde yokmuş gibi gözükmektedir. Çoğu Amerikalı, 1971’de Richard

Nixon'un hazine bakanı olarak göreve başlamasından kısa bir süre sonra bir grup Avrupalı finans görevlisine hitaben "dolar bizim paramız ama sizin sorunuz" diyen John Connally'nin alaycı görüşünü paylaşıyor gibi gözük-mektedir.

Dolar kötümserleri, doların on yıllardır süren egemenliğinin ardından ABD'nin, fahiş ayrıcalığını kazanılmış bir hak gibi görmeye alıştığını savunuyorlar. Görünüşe bakılırsa, politika özerkliğinin artık doğuştan gelen bir hak gibi bir şey olduğu varsayılıyor. Siyasetçiler ve seçmenler, maliye ya da para politikasını üzerine düşünürken dış hesapları ancak nadiren dikka-te alıyorlar. David Calleo'nun (2009: 186-187) üzümlere vurguladığı üzere, "Amerikalılar öyle gözüküyor ki savaş sonrası dönemin fahiş ayrıcalıkları-nın iyice tiryakisi olmuşlar. (...) Daha az tüketip daha fazla ihracat yapmak yerine daha fazla dolar ihraç etmeyi tercih ediyoruz." Can çıkar huy çıkmaz diye boşuna dememişler.

Bu nedenle, sonuçta ABD, biriken kırılğanlıkları önemsemeyerek, Gallarotti'nin "gücün laneti"nin kurbanı olmuş gibi gözüküyor. Su dolu kazanın içine atılan kurbağayla ilgili o eski hikâye aklımıza geliyor. Eğer su kaynıyorsa, acil bir kriz durumuna gösterilecek tepkiye karşılık gelecek şekilde, kurbağanın hemen kazandan dışarı zıplamasını bekleriz. Ama dolar şişkinliğinin yavaş yavaş büyümesine karşılık gelecek şekilde, eğer kazanın altındaki ateş yavaş yavaş harlanırsa, kurbağa muhtemelen kazanda kalıp kaynar suda iyice haşlanıp ölecektir. Dolar kötümserlerine göre asıl tehlike "iyi niyetli ihmal" denilen şeydir –esasen, fırtına bulutlarının toplanmaya de-vam etmesine basitçe izin verecek bir eylemsizlik politikası. Bu tehdidi en iyi dile getiren, Washington'un yaklaşımından uzun süredir umudu kesmiş olan İsrail Merkez Bankası'nın eski başkanı Jacob Frenkel'dir. 2005'te şöyle de-mişti (alıntılayan *New York Times*, 03.03.2005): "ABD cari işlemler açığının beni endişelendirmesinin nedeni, bu sorunun üstesinden gelinemeyecek ol-ması değil, aksine üstesinden gelmemek için yapılan şeyler." Bu sözlerin üze-rinden on yıl geçmiş olmasına karşın, riskin üstesinden hâlâ gelinmiş değil.

DEĞER SAKLAMA ARACI

Dolar kötümserliği kesinlikle dayanaksız değildir. Mike Mullen ve Jacob Frenkel gibileri pervasızca histeriye kapılmakla suçlanamazlar. Yine de, her an tecelli etmesi beklenen vefatıyla ilgili tekrarlanıp duran uyarılarla geçen yarım yüzyılın ardından, yeşil papelin neden hâlâ dimdik ayakta durduğu-

nu sormak hakkımızdır. Öyle gözüküyor ki dolar kötümserleri, kıyametin yarın öğlen vakti kopacağı kehanetinde bulunup duran tarikatlardan birinin üyelerine benziyorlar. Ertesi gün hepimizin hâlâ hayatta olmamızı nasıl açıklayacağız?

En temelde soru şudur: Amerika'nın durmaksızın büyüyen borçlarına rağmen yabancılar neden dolara yatırım yapmaya devam ediyorlar? Yanıt, her şeyden önce, yeşil papelin uluslararası değer saklama aracı olarak sahip olduğu eşsiz avantajlarda yatıyor. Risk olabilir ama büyük bir ödül de vardır. ABD, olağanüstü gelişmiş bir finans piyasaları bütünü sunarak, benzeri olmayan bir likidite ve güvenlik vadediyor. Yatırımcılar ya da merkez bankaları açısından ciddi bir rekabetçi alternatifi yoktur. Gerçekten de dolar, Madeleine Albright'ın kulaklarını çınlatacak olursak, dünyanın vazgeçilmez parasıdır.

Cazip Yönleri

Amerikan finans sektörünün cazip yönleri yanılığa yer bırakmayacak kadar belirgindir. Kurumsallaşmış alım-satımlar yalnızca geleneksel hisse senetleri ile tahviller için değil, swaplar, opsiyonlar, ileride teslim şartlı [*forward*] sözleşmeler, vadeli işlem [*futures*] sözleşmeleri ve her türlü diğer egzotik finansal araç için mümkündür. Piyasalar geniş, derin, dayanıklı ve herkese açıktır. Hizmet yelpazesi geniş, işlem maliyetleri düşük ve mülkiyet hakları sıkı koruma altındadır. Gerek özel yatırımcılar gerekse kamu kurumları olsun, yabancılar, dolar cinsinden alacaklarla iş yaptıklarında olağanüstü ölçülerde mübadele rahatlığı ile sermaye kesinliğine güvenileceklerini bilirler.

Bazı başka ülkeler de bu cazip yönlerin birçoğunu sunarlar ama kesinlikle aynı ölçekte değil. Tüm üyelerinin finans sektörlerini bütünleştiren avro alanının ilk başlarda dolara karşı ciddi bir rekabetçi rakip olması bekleniyordu. Ama, değiştiğimiz üzere, başlangıçtaki bu beklenti büyük ölçüde gerçekleşmemiştir ve hızlı bir ilk başlangıcın ardından, Avrupa'nın egemen devlet borçları krizinin baskısı altında hatta gerileme gözlenmiştir. 2008'de küresel krizin patlak vermesinin ardından, birçok finans sektörünün bir kez daha ulusal sınırların gerisine çekilmesiyle birlikte Avrupa bankacılık ve finans piyasaları aslında parçalanmıştır. Genişlik ve derinlik iddiaları boşa düşmüştür. Londra ya da İsviçre gibi başka yerlerde piyasalar etkindir ama ABD'de bulunan yatırım fırsatları yelpazesini kesinlikle sunabilecek durumda değildir. Ne İngilizler ne de İsviçreliler, küresel sistemin gerektirdiği

hacimde finansal varlık sunabilirler. Japonya'nın sermaye piyasası büyüktür ama 1990'ların Büyük Patlama reformlarının ardından bile Amerika ile Avrupa karşısında rekabetçi olmaktan uzaktır. Çin ise elbette finansal gelişmenin halen ilk aşamasındadır.

Gerçekte ABD finans sektörü, küresel para ve sermaye piyasaları ağıının stratejik merkezinde tek başınadır. Bir kaynağın ifade ettiği üzere, "Amerika, fonların yönlendirildiği bir tür ana işleme merkezi işlevi üstlenmiştir." (Rajendran, 2013: 92). Uluslararası finans sistemindeki bağlantıları dikkatle analiz eden Thomas Oatley ile meslektaşları (2013), çoğu ülkenin ABD'ye güçlü bir şekilde bağlandığını ama diğer düğüm noktalarıyla doğrudan bağların çok daha zayıf olduğunu tespit etmişlerdir. Uluslararası finans sisteminin yapısı açıkça hiyerarşiktir ve uygun alternatiflerin yokluğunda kaçınılmaz olarak Amerikan piyasalarına bağımlıdır. Eğer ABD finans sektörüne benzer bir şey olmasaydı, onu icat etmek gerekecekti.

Dolayısıyla, Amerika'nın kabaran borçları ne tür riskler getirirse getirsin, yeşil papeli yabancıların gözünde cazip kılacak telafi edici avantajlar bulunmaktadır. Bunun kanıtı, ABD'nin dünyanın geri kalanı pahasına hâlâ keyfini sürmekte olduğu bolca senyoraj gelirinden kolaylıkla görülebilir. Birinci Bölüm'de belirtildiği üzere, dolar cinsinden alacakların yabancıların elinde birikmesi, ister borçlanma maliyetlerinden yapılan tasarrufla, isterse ülkeye giren ve ülkeden çıkan yatırımların net getiri oranlarındaki farklarla ölçülüyor olsun, Amerikalılara önemli bir faiz oranı sübvansiyonu kazandırıyor gibi gözükmektedir. Sonuçta, yabancılar, yeşil papelden faydalanma hakkı karşılığında hatırı sayılır bir fiyat ödemeye razı gözüküyorlar. Bir kaynak bundan uluslararası finasta bir tür "tasarruf sahibinin laneti" diye bahsetmektedir (Jeanne, 2012: 3).

Tasarruf sahibinin lanetine tahammül etmek yabancılar açısından rasyonel midir? İktisat teorisi açısından sonuç mantıksız gözükmeyecektir. Sonuçta, fiyat zımni bir ödünleşmeyi, yani doların vadettiği operasyon ve değerlendirme etkinliği karşılığında ödenen bir "likidite primi"ni yansıtır (Gourinchas ve Rey, 2007; Kaminska ve Zinna, 2014). Üç aylık Hazine bonolarından tutun da, çok daha uzun vadeli bonolarla tahvillerin yanı sıra Federal Konut Kredileri ve İpotek Kuruluşu ("Freddie Mac") ile Federal Ulusal İpotek Birliği ("Fannie Mae") gibi yarı resmî kurumların ihraç ettikleri tahvillerden oluşan kamusal menkul kıymetlere varıncaya kadar geniş bir yelpazeyi kapsayan ABD devlet borçlanma piyasası konumuzla özellikle ilgilidir.

Federal borçlanma araçları, yerkürenin dört bir yanında özel kesim aktörleri arasında popüler bir yatırım vasıtasıdır; ayrıca, merkez bankalarının başlıca dolar rezervi tutma biçimidir. Genel olarak bakıldığında, dolaşımda olan Hazine yükümlülükleri ile kamusal menkul kıymetlerin toplamı 8 trilyon doları aşmaktadır. Devlet borçlanma piyasası, 500 milyar dolara yaklaşan günlük işlem hacmiyle kolay kolay benzeri bulunamayacak ölçüde likidite sağlar. Dünyada, işlem kolaylığı ve değer güvencesi açısından (genellikle basitçe T-bonosu denilen) ABD hazine bonosunun yanına yaklaşabilen başka bir şey yoktur.

Siyasî açıdan bakıldığında, dikkate alınan bir başka husus da güvenlik, yani yatırımlar ya da rezervler için güvenli liman sunma vaadiyle ödünleşmedir; başka bir deyişle “güvenlik primi”. Günümüzde pek çok analiste göre bir uluslararası paranın oynayabileceği yegâne önemli rol, güvenli liman rolüdür: Olabildiğince risksiz bir varlıklar yelpazesi sunma. Bir yorumda, eğer doğru şekilde kavranabilirse, hâkim paranın asli özelliğinin, “finans piyasalarının işleyişini kolaylaştıran güvenli bir finansal varlık sunması” olduğu vurgulanır (Fields ve Vernengo, 2013: 746). Talebe oranla dünyada yüksek nitelikli alacakların giderek az bulunur olmasının doğurduğu tehlikeler üzerine son zamanlarda çokça yazılmıştır (Chen ve Imam, 2012). Küresel finans krizinin başlamasından bu yana, yatırım kategorisindeki güvenli ve likit varlıkları gereken ölçekte sunabilecek yegâne kaynağın hâlihazırda ABD olduğu ortak bir görüş haline gelmiştir. Tanınmış bir İngiliz gazeteci, “sahiden güvenli olan varlıklar şu anda pek azdır”, diyor (Tett, 2014). Alternatiflerin yokluğunda yeşil papelin, “bol arzı nedeniyle aşırı cazip hale geldiği”ni de ekliyor. New Yorklu bir yatırım stratejisi uzmanının daha keskin ifadesiyle, “insanlar endişeye kapıldığında tüm yollar Hazine kâğıtlarına çıkar.” (alıntılayan *New York Times*, 13.05.2012).

ABD gayrimenkul balonunun 2007’de patlamasına ve onu takip eden yıkıcı finans krizine gösterilen küresel tepki, meseleyi gayet iyi açıklar. Krizin merkez üssünün ABD olduğundan hiç kimsenin kuşkusu yoktu; Amerika’nın, küresel ekonominin çökmenin eşiğine gelmesinden sorumlu tutulması hiç de haksızlık olmazdı. Yine de, olaylar geliştikçe dev sermaye dalgasının, beklenebileceği üzere ABD dışına değil, Amerikan piyasalarına yöneldiği görüldü. Krizin tüm ağırlığıyla hissedildiği 2008’in son üç ayında ABD varlıklarının net alımı, önceki dokuz ayki alımların üç katına çıkarak, yarım trilyon dolarla zirve yaptı. Yeşil papel değer kaybetmek yerine

değer kazandı ve T-bonosu piyasası, likit kalıp sorunsuzca işlemeye devam eden az sayıdaki finans piyasasından biri olarak öne çıktı. Önde gelen kredi derecelendirme kuruluşu Standard and Poor's'un, hükümetin kısa bir süre kapanmasının ardından 2011 yazı ortasında Hazine menkul kıymetlerinin kredi notunu düşürmesine karşın, yabancılar dolar edinmeye devam ettiler. Kapanmayı tetikleyen, ABD kamu borçlanması yasal tavanını artırma önerisinin, Başkan Barack Obama ile Kongre üyesi Cumhuriyetçiler arasında bir türlü karara bağlanamamasıydı.

Dolar alacakları birikiminin bir kısmının, bankalararası [*interbank*] piyasa ile büyük çaplı alım-satımların yapıldığı diğer kısa vadeli piyasaların aniden donup kaldığı bir anda, birçok yabancı banka ile kurumsal yatırımcının finansman gereksinimlerini karşılamak için yeşil papele ihtiyaç duydukları gerçeğini yansıttığını biliyoruz. Burada Federal Rezerv, son başvurulacak küresel kredi mercii olarak devreye girdiği Aralık 2007'den itibaren hayati bir rol üstlendi. Çarpıcı bir şekilde, 14 yabancı merkez bankasıyla hemen yeni dolar swapları ayarlandı. Karşılıklı döviz taahhütleri uyarınca Fed muhataplarına yeşil papel verirken, merkez bankaları da aldıkları bu kaynakları dolar açlığı çeken müşterilerine borç verdiler. Bu düzenlemeler kapsamında verilmiş ve vadesi henüz gelmemiş krediler, zirve noktasına ulaştığı Aralık 2008'de 580 milyar doları bulmuştu. Ayrıca, yurtdışındaki özel bankaları doğrudan destekleme amaçlı çeşitli programlarla 500 milyar doları aşan ilave bir kaynak daha sessiz sedasız bir şekilde verildi. Bir kaynak (Irwin, 2014), Fed operasyonlarını, “çoğu insanın hakkında hiçbir şey bilmediği, ABD devletinin en büyük kurtarma programı” olarak tanımlıyordu. Amerikan merkez bankası eğer gerektiği gibi müdahale etmemiş olsaydı, küresel krizin olduğundan çok daha ağır yaşanacağı şüphesizdi.

Ama finansman ihtiyacı, yabancıların bu kadar büyük ölçekte dolar istiflemelerinin elbette tek nedeni değildi. Yeşil papele olan talebin epey bir kısmının düpedüz korkuya bağlanabileceği aşikârdı. İşlerin daha ne kadar kötüleşebileceğini kim bilebilirdi ki? Helleiner'in (2014: 8) özetlediği üzere, “yatırımcılar, dünyanın hâkim gücünün desteğini arkasına almış olduğundan doları güvenli liman para birimi olarak da görüyorlardı.”

Dolar Tuzağı mı?

Pratik bir mesele olarak, ister likidite için isterse güvenlik için olsun, ödünleşmelerin hiçbirisi mantığa aykırı gözükmemektedir. Aslında, belirsizlik dün-

yasında her ikisi de kaçınılmaz gözükecektir –her iki tarafın da faydalandığı bir tür örtülü pazarlık. Küresel bir paranın yokluğunda, uluslararası değer saklama aracı işlevini yerine getirebilecek bir ya da birkaç ulusal para mevcut olmalıdır. Eğer dolar olmasaydı, yatırımcılar ile merkez bankaları, yeterli ölçüde rahatlık ve güvenlik sunacak bir parayı nereden bulacaklardı?

Ancak, herkes aynı görüşte değildir. Birçoklarına göre pazarlık denge, hatta belki de zararlıdır. Eski bir IMF iktisatçısı olup son kitabında pazarlığı “üçkâğıtçılık” olarak tanımlayan Eswar Prasad (2014), bu görüşün tipik bir örneğidir. Kitabının başlığı *The Dollar Trap [Dolar Tuzağı]* zaten her şeyi anlatıyor. Hatırı sayılır sayıdaki başka gözlemciler gibi (örneğin bkz. Otero-Iglesias ve Steinberg, 2013a; Helleiner, 2014); o da, Amerika’nın kreditorlerinin “dolar tuzağı”na düştüklerine inanıyor.

Prasad, başta uluslararası yatırımcılar açısından olmak üzere, yeşil papelin eşsiz avantajlarının elbette farkındadır. Doların, dünyanın “en başta gelen değer saklama aracı” olduğunu teslim eder. “ABD doları cinsinden finansal varlıklar, özellikle de ABD devlet menkul kıymetleri, yatırımlarını güvende tutmak isteyen yatırımcıların hâlâ tercih ettikleri adrestir.” (Prasad, 2014: xi). Dahası Prasad, yüksek nitelikli alacakların giderek az bulunur olmasının, piyasa aktörlerini pek az alternatifle karşı karşıya bıraktığı ortak görüşüne de katılır: “Krizden sonra güvenliğin fiyatı, güvenli varlıkların artan talebi ile azalan arzına bağlı olarak yükselmiştir.” (Prasad, 2014: 84). Ama ona göre fiyat bariz şekilde aşırı yüksektir –dikkatsiz davrananlar için hazırlanmış bir kapan.

Neden? Prasad’a göre (2014: 99) yeşil papelin değerinin zamanla düşmesi gerektiğine şüphe yoktur: “Temel kuvvetler, doların uzun vadede değer kaybedeceğine işaret etmektedir”, iddiasında bulunur. Prasad, geçmiş Triffin ile Kindleberger’e kadar uzanan dolar kötümserlerini hatırlatırcasına, ABD’nin, taahhütlerini artık yerine getiremeyeceğini fark edeceği o günün mutlaka geleceğine ikna olmuştur. Bu beklentiyle, ABD’li politika yapıcıların, sıkıntılarından kurtuluş yolu bulmak için acınası bir çabayla para miktarını şişirmeye kalkışacaklarını savunur. Siyaset, onları, döviz piyasalarında yeşil papeli değersizleştirip yurtdışı borç yükünü bu yolla azaltmak için yurtiçinde fiyat artışlarını teşvik etmeye sürükleyebilir. Bu, Prasad’ın sözleriyle (2014: xiv), “basitçe daha çok dolar basmak suretiyle hem bu borcun değerini düşürerek, hem de yükümlülüklerin bir kısmını yabancı yatırımcılar üzerine dolaylı olarak yıkarak borç yükümlülüklerinin azaltılması, ABD açısından

baştan çıkarıcı bir öneri” olacaktır. Bu nedenle, tüm bunlar “trilyon dolarlık bir üçkâğıt”tır. ABD alacaklarını satın alarak tuzağa düşürülen yabancı yatırımcılarla merkez bankaları ardından soyup soğana çevrileceklerdir.

Prasad’ın çekinceleri öyle bir çırpıda reddedilemez. Doğrusu, pek çok kişi tarafından paylaşılmaktadır. 2009’da Çin’in ABD Hazine tahvillerini satın almaya devam edip etmeyeceği sorulduğunda, Çinli üst düzey devlet görevlisi Luo Ping’in sıklıkla alıntılanan yanıtı açıklayıcıdır. “Sizden nefret ediyoruz beyler”, demişti. “Hazine kâğıtlarından başka ne tutabilirsiniz ki? (...) ABD Hazine kâğıtları güvenli limandır. Çin dâhil herkes için tek seçenektir. (...) 1-2 trilyonluk ihraç etmeye başladığınızda, (...) doların değer kaybedeceğini biliyoruz; evet, sizden nefret ediyoruz beyler ama yapabileceğimiz başka bir şey yok.” (alıntılanan Financial Times, 12.02.2009). Yabancılar, dolar temelli sistemin cazip yönlerini takdir ediyor olabilirler ama bu ondan hoşlanmak zorunda oldukları manasına gelmez. Merhum Ronald McKinnon (2013), “sevimsiz dolar standardı” derken pek de farklı olmayan bir şeyi ifade ediyordu.

Ama pazarlık gerçekten de bu kadar sevimsiz midir? Burada Prasad, sansasyon yaratacağı şüphesiz bir en kötü durum senaryosu çizmektedir. Yeşil papelin enflasyona bağlı değer kaybının mümkün olduğu doğrudur. Borçlunun temerrüde düşmesi tüm finans piyasalarında karşılaşılan bir risktir ve açıktır ki ABD, doların değerini aşındıracak araçlara sahiptir. Ama ABD’li politika yapıcıların, şeytana uyup bu kapasitelerini kötüye kullanmaya cidden kalkışacaklarından şüphelenmemiz için iyi sebeplerimiz de vardır. Bu, İkinci Bölüm’de tartıştığımız potansiyel güç sorununun yalın bir örneğidir. Temel kuvvet ile kuvvetin etkinleştirilmesi tamamen farklı şeylerdir. Prasad’ın senaryosu iki nedenle akla yatkın görülmeyebilir.

Öncelikle, iç siyaset meselesi söz konusudur. Paranın yaratılmasından sorumlu olan Federal Rezerv, kabul edilmelidir ki dünyanın en bağımsız merkez bankaları arasındadır; alacağı kararlarda siyasî buyrukların ağır basması mümkün değildir. Ama ne de siyaset, karar alırken tümüyle görmezden gelmeye eğilimli olduğu bir şeydir. Gerçekçi konuşmak gerekirse, yurtdışı kreditorler pahasına para basma makinelerini daha fazla çalıştırma girişimlerinin, ülke içinden çok önemli kesimlerin (özellikle de büyük kurumsal yatırımcıların) sert direnişiyle karşılaşacağı beklenebilir. Prasad’ın da kabullendiği üzere (2014: 110), “ABD Hazine kâğıtlarını elinde bulunduran yerlilerin profili, borçları azaltmak için enflasyonun kullanılmasını siyaseten zorlaştırır. Yüksek enflasyon, ABD’de siyaseten makbul görülmeyecektir.”

İkinci olarak, daha genel jeopolitik hususları aklımızdan çıkartmamalıyız. ABD’li politika yapımcılar, doların uluslararası statüsünün Amerikan devletinin gücü üzerindeki ağırlıklı olumlu etkisinden bihaber değiller. Yabancı kreditorlere ihanet edilmesi, ülkenin gelecekte “gözyaşı dökmeden açıklar” verebilme olanağını tümüyle imha etmese bile aşındıracağından, yüksek bir maliyet getirecektir. Washington’un, otoritesini yurtdışında kullanma yetisini tehlikeye atma riskini alması gerçekten de beklenebilir mi?

Üstelik, değer kaybetme riskini bir “üçkâğıtçılık” olarak damgalamak, her türlü kreditor-borçlu ilişkisinin mizacını temelden yanmış sunmak olacaktır. Tüm krediler son tahlilde bir iman eylemi, borçlananın iyi niyetli olduğuna duyulan güvenin bir ifadesi olarak görülebilir. Zaman tutarlılığı sorunları şüphesiz ki ortaya çıkabilir: Değişen koşullar, borçluları bir şekilde rahatlatma arayışına itebilir. Ama bu, öyleyse bu tür ilişkilerin kreditorlere kurulmuş bir tuzaktan ibaret olduğu anlamına gelmez. Güven hikâyesinin tam göbeğinde ama bu onu bir üçkâğıt yapmaz.

DİĞER KUVVETLİ YÖNLERİ

Amerika’nın ileri finansal gelişmişlik düzeyinin, doların (özellikle yatırım vasıtası ya da rezerv varlık olarak) uluslararası statüsünü desteklediği açıktır. Ama bu, yeşil papelin rekabetçi kalmasına yardım eden tek güç kaynağı değildir. Amerika’nın ticaretteki geniş ağ dışsalılıkları, zengin siyasî bağları ve muazzam askerî etki alanı, ilave destekleyici yönleridir. Dolar, üstün para statüsüyle alakalı gözüken etkenlerin eksiksiz içinde yer aldığı bir paketin desteğini arkasına almaktadır. Başka hiçbir para aynısını yapamaz.

Ticaret

ABD’nin, artık eskisi gibi bir ihracat lokomotifini olmadığını herkes biliyor. ABD, 20. yüzyılın büyük bir kısmında açık arayla dünyanın önde gelen ihracatçısıydı. 1990’lar gibi geç bir tarihte bile ticareti yapılan tüm mallarının sekizde biri ABD’den geliyordu. Ama yeni milenyumun başlamasından itibaren ABD’nin küresel ihracat içindeki payı yaklaşık üçte bir oranında azalarak, %12’nin üzerinden %8,5’un altına geriledi. Düşüşün çoğu, ABD’nin toplam dünya üretimindeki payının gerilemesiyle bağlantılıymış gibi gözüküyor (Mundell, 2012). Nominal olarak, gerileme eğilimi gösteren ABD GSYH’si, dünya üretiminin %32’sine ulaşarak zirveye çıktığı 2001 düzeyinden son zamanlarda %24’ün altına inmiştir. Satın alma gücüne dayanarak yeni-

den hesaplandığında düşüş %23'ten %19'a olmuştur. %12'yi aşan küresel payıyla şu anda dünyanın en büyük ihracatçısı olan Çin elbette en fazla kazançlı çıkan ülkedir. Çin GSYH'sinin önümüzdeki on yıl içerisinde ABD'yi geride bırakması bekleniyor.

Tüm bunlara rağmen, hâlâ geniş ağ dışsallıkları sunan ABD ekonomisinin çekim kuvveti istisnâ ölçüde güçlü olmayı sürdürüyor. Konuyu hâkim çoğu gözlemci, başka şeylerin yanı sıra dinamik ileri teknoloji sektörü, görece olumlu demografisi [*nüfus yapısı*], son derece gelişkin finans sektörü ve esnek emek piyasaları ile gücüne güç katan Amerika'nın uzun dönemli büyüme beklentisinin halen parlak olduğu görüşünü paylaşmaktadır. Önceden erişilemeyen yerlerden petrol ve doğal gaz çıkarılmasını sağlayan yeni yöntemlerin (hidrolik çatlatmanın, kısacası "çatlatma"nın) geliştirilmesi sonucunda ülke çapına yayılan enerji devrimi özellikle etkilidir. ABD, yalnızca birkaç yıl içerisinde Rusya ile Suudi Arabistan'ı bile geride bırakarak dünyanın en büyük enerji üreticisi haline gelmiş, kendi sanayisine muazzam miktarlarda güvenilir ve düşük maliyetli yakıt pompalamaya başlamıştır. Ekonominin enerjide dışarıya bağımlılığın 2020 itibarıyla tümüyle sona ermesi beklenmektedir. *New York Times*'in eski iş dünyası editörü Joel Kurtzman (2014), enerji devrimini, Amerika'nın ekonomik liderliğini daha uzunca bir süre daha sürdürmesini sağlayacak dört ana "kuvvet" arasında saymaktadır. Diğerleri üst düzey yaratıcılık, "devasa" miktarlardaki sermaye ve imalat sektöründeki rakipsiz derinliktir. ABD'li yayıncı Henry Luce, on yıllarca önce 20. yüzyıla "Amerikan Yüzyılı" adını takmıştı. Kurtzman, yaşadığımız çağın "İkinci Amerikan Yüzyılı" olarak hatırlanabileceğini öngören tek kişi değildir kesinlikle.

Aslında, Amerika'nın dayanıklılığına işaret eden etkileyici deliller vardır. Bu kitabın kaleme alındığı sırada (2015'in başları), ülkenin ekonomik sözlerini tutacağına dair güvenin yeniden tazelenmesinin itici etkisiyle yeşil papel son dört yılın en yüksek düzeyinden işlem görüyordu. "Yatırımcıların gittikçe dolara yönelmesi", diyordu *New York Times*, "büyüme, malî sorumluluk ve enerji ihracatındaki patlama sayesinde güçlenen yurtdışı rekabetçi konum gibi hayati ölçütlerde iyi bir performans sergilendiğini vurgulayarak, ABD ekonomisinin karnesinin iyi olduğu şeklinde yorumlanabilir." (Thomas, 2014).

Modası geçmiş gücün unsurları yaklaşımı geleneğine bağlı kalarak, devlet kabiliyetinin bir ölçüsü olarak GSYH'ye aşırı odaklanılmasının sı-

nırlamalarını bir kez daha görüyoruz. Evet, dünya üretiminin ABD sınırları içerisinde gerçekleşen kısmı azalmış olabilir. Ama bu, önemli diğer yaşamsal belirtilerin birçoğunu hesaba katmaz –özellikle de üretimin, ABD’li çokuluslu şirketler tarafından ABD sınırları *dışında* gerçekleştirilen kısmını. İş bilen birçok gözlemcinin vurguladığı üzere, tek başına ABD GSYH’si, Amerika’nın küresel ekonomik ağırlığının özellikle doğru bir göstergesi değildir artık (Quinlan ve Chandler, 2001; Norrlof, 2010; Starrs, 2013). Bugün ABD şirketlerin yaptıkları üretimin büyük bir kısmı, çok sayıda yurtdışı şube ve bağlı şirket aracılığıyla yurtdışında gerçekleşmektedir. Dünyanın dört bir yanına dağılmış, sayısı 25.000’i bulan Amerikan kontrolündeki işletme, ABD ihracatının üç katını aşan tutarda satış yapmaktadır.

Sonuçta, Amerikan işletmelerinin, karmaşık tedarik zincirleri ile doğrudan yatırım akışlarının tanımladığı küresel işlem ağının tam merkezinde yer almaları, ABD ekonomisinin fiili etki alanını büyük ölçüde genişletmektedir. Başka hiçbir ülke, Amerika’nın en uçra yerlere kadar yayılmış şirketler ağına yaklaşacak bir ölçeğe sahip değildir. Sean Starrs’a (2013) göre Amerikan şirketleri, dünya ekonomisinin temel 25 sektörünün 18’ine hâkimdirler. “Küreselleşme çağında yaşıyoruz”, der. “Ama Amerika’nın ekonomik hâkimiyeti çağında da yaşamaya devam ediyoruz. (...) Amerika’nın ekonomik gücü azalmamış, küreselleşmiştir.” (Starrs, 2013: 828). Bir kaynakta bundan Amerika’nın “komuta kapasitesi” diye bahsediliyor (Stokes, 2014). Daha bilindik bir terim yapısal güçtür. ABD, dünya ticaretindeki merkezî konumu sonucunda muazzam bir etkiye sahip olmaya devam etmektedir.

Amerikan gücünün bu boyutunun en doğrudan etkisi elbette doların ithalat ve ihracat piyasalarında oynadığı roldür. Beşinci Bölüm’deki analizimizde bunu ortaya koymuştuk. İşlem ağının büyüklüğünün etkisiyle başka hiçbir uluslararası para bu işlevi yapamamaktadır. Peki, gelecek ne vad ediyor? Ne kadar etkileyici olursa olsun, Amerikan ekonomisinin çekim kuvveti eğer görece zayıflıyorsa, yeşil papelin ticaret rolünün de körelmesi mi beklenmelidir?

Dolar kötümserleri böyle düşünüyorlar. Eichengreen’in ifade ettiği üzere (2011: 121): “Dünya sanayi üretiminin artık çoğundan sorumlu olmayan bir ekonominin parası olan doların, dünyadaki uluslararası işlemlerin çoğunda faturalandırma ile mahsuplaşma amacıyla kullanılmaya neden devam etmesi gerektiği açık değildir.” Bu görüş gerçekten de sağlam bir mantığa dayanır. Biliyoruz ki bugün dünya ihracatının kabaca yarısında fatu-

ralandırma ile mahsuplaşma yeşil papelle yapılıyor (ticarete yaygın olarak kullanılan ikinci para olan avronun payının iki-üç katı kadar). Tüm bunların zamanla değişebileceğinden kuşkulanan hiç de mantıksız değildir. Çin'in ve diğer yükselen ekonomilerin büyümeye devam edeceklerini varsayarsak, doların ticaretteki yapısal hâkimiyetinin aşınacağı neredeyse kesindir. Prasad, doların değer saklama aracı olarak geleceğine şüpheyle bakarken aşırıya kaçmış olabilir. Ama şu görüşünde kuşkusuz haklıdır: "Doların, uluslararası işlemlere aracılık eden bir mübadele aracı olarak önemi muhtemelen azalacaktır." (Prasad, 2014: xviii). Benzer şekilde, diğer paraların piyasaları da büyüdükçe, küresel döviz piyasasındaki büyük hacimli işlemler için bir aracı olarak yeşil papele bel bağlama ihtiyacı da azalacaktır. Alım-satımların ve kur riskinden korunma işlemlerinin daha büyük bir kısmı, doları dışarda bırakan ikili döviz çiftleriyle doğrudan yapılabilir.

Ancak, dolar kötümserlerinin mantığı da sorgulanmalıdır. Değişiklikler pekâlâ olabilir ama en kötü olasılıkla marjinal ve kademeli mizaçta olması beklenebilir. Sebep, görev süresinin neden olduğu atalettir. Evvelce vurguladığımız üzere, uluslararası para kullanımı son derece patika bağımlıdır. Bir para yerini bir kez sağlamlaştırdığında, İngiliz Finansal Hizmetler Kurulu'nun eski başkanının esefle belirttiği üzere, "dünyanın dört bir köşesinde bir sürü sözleşmeyle bağlanmış olursunuz. Bunu aniden ters yüz etmek çok zordur." (alıntılanan *New York Times*, 16.10.2013). Ağ dışsallıkları, ticaret piyasalarında özellikle çok önemlidir. Her piyasa aktörü, diğer katılımcıların ne yapacaklarına karar vermelerini beklerken ortada tereddüt edilecek pek çok şey olacağı kesin gibidir –özellikle de, yeşil papelin hâlâ tercih edilen evrensel para olduğu referans fiyatlı ve emtia borsalarında işlem gören malların küresel piyasalarında. Doların ticaret rolünde bir daralma olacaksa, bunun büyük ölçekli ya da hızlı olması pek muhtemel değildir.

Her halükârda, roldeki daralma, ABD'yi jeopolitik bakımdan oldukça sınırlı etkileyecektir. Dördüncü Bölüm'deki analizimiz bunu akla getiriyor. Ticaret rolünün başlıca etkileri siyasîden çok ekonomik olmaya eğilimlidir. Eğer yeşil papelin faturalandırmada ya da aracı para olarak kullanımı azalırsa, Amerikalılar açısından işlem maliyetlerinde bir miktar artış ya da ölçü birimi rantlarında bir kayıp söz konusu olabilir. Ama Amerika'nın politika özerkliği ya da etkilemesi üzerindeki etkileri asgari düzeyde olacaktır. Merkez bankalarının tercihleri üzerindeki potansiyel etkisiyle ticaret rolü, Para Piramidi'ni henüz tırmanmaya başlamış bir para açısından önem taşır. Ama

bu, dünyanın çoğunda zaten tercih edilen rezerv aracı olan dolar açısından pek de endişe kaynağı değildir. İhracat ya da döviz piyasalarında dolardan diğer paralara bir ölçüde geçiş söz konusu olsa bile, Amerikan parasının gücünü ciddi bir şekilde tehdit etmeyecektir.

Siyasî Etkenler

Son olarak, dış politika bağları ve askerî etki alanı bakımından Amerika'nın sahip olduğu benzersiz avantajların hakkını da teslim etmeliyiz. ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana dünyanın en güçlü ulusu olarak kabul edilmektedir. Soğuk Savaş sırasında ABD, "Hür Dünya'nın lideri" idi. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra "dünyanın son süper gücü" olarak anılır oldu. Fransız yorumcular, ABD'nin *hyperpuissance*'ından (hiper-güç) bahsediyorlardı. Madeleine Albright "vazgeçilmez ulus" terimini ortaya atmıştı. Bugün bile ABD, yerkürenin dört bir yanında diğer ulusların herhangi birinden daha çok resmî ya da gayriresmî ittifak ilişkisine sahiptir. ABD ordusunun 130 kadar ülkede sayısı 900'ü bulan üssü ya da tesisi bulunmaktadır. Washington'un savunma bütçesi, dünyadaki silahlanma harcamalarının neredeyse yarısını oluşturmaktadır.

Amerika'nın jeopolitik üstünlüğünün gerilemekte olup olmadığı, UI akademisyenlerinin hararetle tartıştıkları bir konudur. Bazılarına göre, Çin'in ve diğer bölgesel güçlerin yükselişinin yanı sıra Vladimir Putin'in Rusyası'nın yeniden canlanması, ABD'nin küresel düzendeki üstünlüğünü kaçınılmaz bir şekilde sonlandıracaktır. Tanınmış tarihçi Paul Kennedy'e göre (2010: 10), "ABD, uluslararası sistemdeki olağandışı statüsünü tabiatıyla giderek kaybederken, az sayıda üyesi bulunan büyük güçler kulübünün en seçkin oyuncularından biri statüsüne geri dönüyor." Benzer şekilde, dış politika uzmanı Leslie Gelb (2009: 56), "ABD, bir ulus olarak, bir dünya gücü olarak gerilemektedir," sonucuna ulaşıyor. Ama bazılarıysa, "gerilemeciler" in fazlasıyla kuruntulu olduklarını vurgulayarak karşı çıkıyorlar. Gerilemeciler, Amerika'nın derinlerde yatan güçlü ekonomik ve siyasî yönlerini hafife alıyorlar. Bu alternatif bakış açısının bir temsilcisi, her şeyden önce Amerika'nın (özellikle krize cevaben) değişim ve yenilik yapma konusundaki olağanüstü yeteneğini vurgulayan Robert Lieber'dir (2012: 3): "ABD'nin temel ayırt edici özelliği, eşsiz esnekliği ve uyarılma yeteneğidir. (...) Amerika'nın geleceğine iyimser bakmamızı sağlayan işte bu kapasitedir." Benzer şekilde, Carla Norrlof da, Amerika'nın sayısız güç kaynaklarının yarattığı sinerjiyi vurgular:

ABD'nin birtakım zorluklarla karşı karşıya olduğuna şüphe yoksa da, ticaret, para ve güvenlik arasındaki bağlantıların analizi gösteriyor ki Amerika'nın gücü sağlamdır. (...) Amerikan pazarının büyüklüğü, doların rolü ve Amerika'nın askerî gücü birbirleriyle etkileşime girip bir tampon vazifesi görerek, (...) sürekli açık politikasının aksi takdirde doğuracağı aşırı sonuçlardan ABD'yi koruyor. (Norrlof, 2010: 2)

Gerilemeciler, elbette bir noktada kesinlikle haklı çıkacaklardır. Hiçbir süper güç sonsuza kadar zirvede kalmamıştır. ABD'nin jeopolitik hakimiyetinin uzun vadede iyice zayıflayacağı kesindir. Amerika'nın yaygın ittifak ağları ile gücünü yansıtmaya kapasitesi üzerine inşa edilen sistem yerini **bir başkasına bırakacak, tarih akışına devam edecektir. Ama John Maynard Keynes'in** veciz ifadesiyle bize hatırlattığı üzere, uzun vadede hepimiz ölmüş olacağız. Karar alıcıları daha çok ilgilendiren, kuşaklardan ziyade yıllarla ya da on yıllarla ölçülen daha yakın zaman ufkunda, tek gerekçemiz halen çok büyük bir üstünlük marjının bulunması olsa bile, bahse tutuşacaksak paramızı ABD üstünlüğünün devam edeceğine yatırmak akıllıca olacaktır. Stephen Brooks ile Willam Wohlforth'un gözlemledikleri üzere (2008: 1): “Şimdiye kadar hiçbir egemen devletler sistemi böylesine maddi üstünlüğe sahip bir devlete sahip olmamıştır.” Öngörülebilir gelecekte, ABD'nin jeopolitik açıdan bir numara kalacağını gönül rahatlığıyla varsayabiliriz.

Bu varsayım, doları da halen parlak bir geleceğin beklediğini akla getirir. Amerika'nın yerkürenin dört bir köşesindeki yaygın siyasî bağlarını muhafaza etmesi, müttefiklerin ve diğer dost hükümetlerin yeşil papele sadakatini kesinlikle destekleyecektir. Bu, Washington ile ilişkileri daha çok kayırmacı çizgide olan daha küçük devletler için bilhassa geçerli olacaktır. Benzer şekilde, Amerika'nın yaygın askerî etki alanının muhafaza edilmesi de, güvenli liman olarak doların cazibesini korumasına yardımcı olacaktır. Bu etkenler de, yeşil papelin hâlâ yüksek statüye sahip olmasını destekleyen kilit güç kaynakları olarak görülmelidir.

MÜZAKERE EDİLMİŞ PARA MI?

Tüm bu güçlü yönler (finansal gelişmişlik, ağ dışsallıkları, dış politika bağları ve askerî etki alanı) dikkate alındığında, doların halen Para Piramidi'nin zirvesindeki yerini korumasına şaşmamak gerekir. Arkasında bu güç kaynakları olmasaydı, yeşil papel Darwinci pazar payı mücadelesinde kuşkusuz bu kadar rekabetçi olamazdı. Peki, hikâye bundan mı ibarettir? Doların hâ-

kimiyetinin tek nedeni, parayı kullananların tercihleri midir? Doların cazibesini korumasında, acaba ABD hükümetinin politikaları da rol oynamakta mıdır? Başka bir deyişle, doların dayanıklılığı talep kaynaklı mıdır, yoksa arz edenin bilinçli etkileme girişimlerinin sonucu mudur?

Mesele, bir kez daha Strange'in üstün para ile müzakere edilmiş para ayrımı temelinde ifade edilebilir. Nereden bakılırsa bakılsın dolar, Amerika'nın içkin ekonomik ve siyasî özellikleri nedeniyle popüler olan, hakiki bir üstün paradır. Ama yine herkes aynı görüşte değildir. Birçoklarına göre yeşil papelin dayanıklıymış gibi gözükmesinin tek nedeni, ABD'li politika yapımcıların doların kullanımını destekleyip güçlendirmek için gösterdikleri azimli çabalardır. Bu algı yaygındır. Denilmektedir ki, Washington'un özendirme-lerine gün geçtikçe daha fazla bağımlı olan dolar giderek müzakere edilmiş bir para haline gelmekte; sonuçta, Para Piramidi'nin en tepedeki statüsünden bir-iki basamak aşağıya önlenemez şekilde kaymaktadır. Helleiner (2009: 76), "dış siyasî desteğin, doların uluslararası konumunun sürdürülmesinde oynadığı rolle ilgili sorular artmıştır" derken, yeşil papelin artık en azından "kısmen müzakere edilmiş statü"de olduğunun düşünülebileceğine işaret eder. Yükselen piyasa ekonomilerinin önde gelenlerinin finans seçkinleri, "doların üstün paradan giderek müzakere edilmişe doğru kaydığı"na ezici bir çoğunlukla kanaat getirmiş gibi gözüküyorlar (Otero-Iglesias ve Steinberg, 2013a: 328).

Bu algı doğru mudur? Bu bağlamda hükümetlerin önünde kabaca iki grup strateji bulunduğunu hatırlayalım: *Resmî* ya da *gayriresmî* proaktif politikalar (Beşinci Bölüm). Gayriresmî strateji, özel ya da resmî düzeyde olsun, tüm kullanıcıları hedef alarak, para biriminin piyasa cazibesini artırmayı amaçlar. Yapılmak istenen, yabancıların tercihlerine açıktan açığa *hitap ederek*, dolara olan talebi teşvik etmektir. Öte yandan, hükümetleri hedef alan resmî strateji, mevcut tercihleri doların lehine *değiştirmek* için devlet yönetme maharetinin geleneksel araçlarına (havuç ve sopa) daha fazla bel bağlayacaktır. Peki, Washington'un bu stratejilerden herhangi birisini bilfiil uyguladığını gösteren deliller var mıdır?

Yanıt "hayır"dır. Yeşil papel markasını parlatacak hiçbir gayriresmî stratejinin ortada olmadığı kesindir. Parasına olan talebin güçlenmesini ya da sürmesini isteyen hiçbir ulus, fahiş ayrıcalığını ABD kadar kötüye kullanmayacaktır. ABD'li politika yapımcıların, dolardan yüz çevrilmesini engellemek için atabilecekleri (açığın azaltılması, ihracatın teşviki ve finansal düzenle-

me reformlarının güçlendirilmesi gibi) bazı adımlardan zaten bahsetmiştim. Devletin işleyişini bozan, Amerika'nın kredi notunun bir kez düşürülmesine yol açan ve daha fazlasına da yol açabilecek Washington'daki siyasî kutuplaşmayı ortadan kaldırmak için elbette daha pek çok şey yapılabilirdi. Oysa fiilen pek az şey yapılmıştır. Amerikan siyasî sistemi, doların itibarını başlıca öncelik olarak görmüyor gibidir.

Ne de yeşil papeli savunmak için daha resmî bir strateji uygulandığına dair delillere rastlıyoruz. Aslında, tam tersi bir eğilim, yani para birimine ailen müdahale etmekten sakınma eğilimi varmış gibi gözüküyor. Altın para standardı döneminde, gücün ilk yüzü açıkça görülebiliyordu. Washington, doların lehine müttefiklerinin ya da kukla devletlerin kolunu bükme için engin siyasî kaynaklarını kullanmak konusunda nadiren tereddüt ediyordu. Francis Gavin (2003, 2004), Washington'un, diğer hükümetlerden yeni dolar birikimlerini altına çevirmeyecekleri sözü alarak, onları yeşil papelin desteklenmesine yardımcı olmaya ikna etmek için askerî operasyonları ve savunma taahhütlerini nasıl bilfiil manipüle ettiğini tüm ayrıntılarıyla belgelemiştir. Kaldıraç kullanılması, o dönemin en fazla dolar tutan iki ülkesi Batı Almanya ile Japonya'da apaçık gözlenebiliyordu. Ne olursa olsun ABD'nin güvenlik şemsiyesi altında kalmak isteyen bu iki ülke, Potomac'daki dostlarının zorlamalarına direnecek durumda değillerdi. 1967'de yaşanan meşhur bir olayda Batı Almanya Bundesbank'ı, Federal Cumhuriyet'in dolar rezervlerinin hiçbir bölümünü altına çevirmeyeceğine resmen söz verdiği bir mektubu Amerikalı muhatabına, yani Federal Rezerv'e vermeye razı edilmişti. Her ne kadar Blessing mektubu (Bundesbank'ın o zamanki başkanı Karl Blessing'e atfen), yıllardır yürürlükte olan bir politikayı teyit etmekten başka bir anlama gelmese de, Washington'un baskısı büyük bir öfkeye yol açmıştı (Zimmermann, 2002: 226).

Benzer şekilde, bu olayın üzerinden on yıl bile geçmemiştir ki, 1973'teki birinci petrol şokunu takiben Washington, Suudi Arabistan'ı dolardan kaçışı tetikleyebilecek herhangi bir eylemden kaçınmaya ikna etmek için hiç vakit geçirmeksizin askerî etki alanına başvurdu. Dünyanın en büyük petrol ihracatçısı olan Suudi Arabistan, yeni elde ettiği zenginliğini, Ortadoğu ile ilgili siyasî meselelerde ABD üzerinde baskı kurma aracı olarak kullanma hevesine kapılabilirdi. "Para silahı" tehdidi prensipte akla yatkın gözüküyordu. O dönemde, tüm Arap ülkelerinin yeşil papel mevcutlarının yarısı ile dörtte üçü arasındaki bir kısmının Suudilerin elinde olduğu tahmin ediliyordu

(Cohen, 1986: 126). Ancak, pratikte çok geçmeden bir ara yol bulundu. İç ve dış düşmanlardan gelecek olası tehditler karşısında gayriresmî güvenlik garantileri verilmesi de dâhil olmak üzere, Washington'un verdiği önemli tavizler karşılığında Suudiler de yeşil papele desteklerinin süreceği güvencesini verdiler. Elinde tuttuğu varlıklarla ilgili bilgilerin çok gizli tutulacağı sözü verilen Suudi Krallığı'na, Hazine menkul kıymetleri satın alımlarını normal açık artırma süreci dışında yapabilmesi için ayrı bir "ek" olanak bile sağlandı (Spiro, 1999).

Buna karşın, son dönemde benzer bir örnek aramak beyhude bir çaba olacaktır. Helleiner'in de teslim ettiği üzere (2008: 368), "akademisyenler, ABD ile dolar destekçisi ülkeler arasında açıktan herhangi bir anlaşmanın yapıldığını gösteren pek az delil bulmuşlardır." İyi niyetli ihmal iş başındaymış gibi gözüküyor. Elbette, Helleiner hemen ardından şunu ekler (2008: 368): "Bu, işin içinde zımnî uzlaşmaların olmadığı anlamına gelmez." Örnek olarak, Japonya ve Güney Kore gibi büyük dolar mevcudu olan ülkelerin, ihrac ürünleri için ABD pazarına aşırı bağımlı olduklarından bahseder. Yeşil papele bağlılıklarının, Washington'un kendi pazarını bu ülkelerin ürünlerine açık tutmayı taahhüt etmesi karşılığında ödenen bir bedel olabileceğini ileri sürer. Ama bu bir "müzakere" midir, yoksa devasa GSYİİ'si sayesinde ABD'nin faydalandığı yapısal gücü teyit eden bir şey midir yalnızca? Gerçekte, kesinlikle hiçbir etkileme girişimi yokmuş gibi gözüküyor. Yeşil papelin müzakere edilmiş para haline gelmekte olduğu algısı yaygın olabilir ama eldeki deliller bunu desteklememektedir.

OLUMSUZ YANLAR

Sözün özü, bir Amerikan yatırım firmasının bir zamanlar kullandığı reklam sloganını biraz değiştirerek kullanacak olursak, dolar üstünlüğünü bilindik bir yolla korumaktadır: Bunu *hak etmiştir*. Yeşil papeler, durmaksızın büyüyen dış borçlarının sebep olduğu kaygılara rağmen, Amerika'nın temelde yatan birçok güçlü yönü sayesinde çok büyük bir pazar payına sahip olmuştur. Devlet gücünden para birimi seçimine doğru giden nedensel ilişki açıkça doların lehine çalışmıştır. Ama diğer yöndeki, yani para birimi seçiminden devlet gücüne giden nedensel ilişki hakkında ne söylenebilir? Yeşil papelin dayanıklılığı kaçınılmaz olarak Amerika'nın lehine mi çalışır?

Birçoklarına göre bunu sorgulamak bile gereksizdir. Popüler bir para, onu basan devletin gücünü artırmalıdır. Bu, Dördüncü Bölüm'de incelediği-

miz genel kanıydı. Ama o bölümde görüldüğü üzere, paranın uluslararasılaşmasını anlamanın en iyi yolu, onu her iki yönde de işleyebilecek iki ucu keskin bir kılıç olarak düşünmek olacaktır. Para Piramidi'nde yüksek bir statüye sahip olmak, parayı basan ülke açısından net kazancın güvencesi değildir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sterlinin uzun ve sancılı gerileyişine tanık olmuş herhangi bir İngiliz'e sormanız yeterli olacaktır.

ABD açısından günümüzde önemli faydaların söz konusu olduğunu elbette biliyoruz. Ölçü birimi rantları ile azalan işlem maliyetlerinin dışında, hatırı sayılır miktarda senyoraj ile fahiş ayrıcalık olarak makroekonomik esnekliğin yanı sıra (bir sert güç biçimi olarak) doğrudan kaldıraç kapasitesinin artması ile (bir yumuşak güç biçimi olarak) Amerika'nın büyük bir ulus olarak itibarının güçlenmesi, bu faydalardan en önemlileridir. Ampirik olarak ölçülmesi zorsa da, ABD açısından bakıldığında bunların hepsi açıkça olumlu yanlardır. Ama ihmal edilmemesi gereken olumsuz yanlar, yani Amerikan gücünün kullanılmasının sınırları olduğu da aşikârdır. En az beş tane maliyet ya da risk tespit edilebilir.

En bariz olan birincisi, dolar kötümserlerinin çekindikleri üzere, (dolar saldırının başlamasına neden olabilecek) yatırımcı güveninin aniden kaybedilmesi riskidir. Amerika'nın borç şişkinliğiyle ilgili kaygıların neden abartılı gibi gözüktüğünü gerekçeleriyle ortaya koymuştum. ABD finans sektörünün cazip yönleri ile uygun alternatiflerin yokluğu, bu gerekçeler arasındadır. Ama bu tür kaygıların temelsiz olmadığını da kabul etmiştim. Her ne kadar düşük olasılıklı olsa da, belli bir yerde taşma noktasına gerçekten de gelinerek, kendi kendini besleyen bir gerileme sürecine yol açılabileceği şüphesizdir. Bunun olabileceği inkâr edilemez ve olduğu takdirde mutlaka can yakacaktır. Doların yatırım rolünden kaynaklanan makroekonomik esneklik kazanımı, tıpkı İngiltere örneğinde olduğu gibi yerini, para ve maliye politikaları üzerindeki dışsal kısıtın güçlenmesine bırakacaktır.

İlkiyle yakından bağlantılı olan ikincisi, yabancı hükümetlerle merkez bankalarının aniden toplu satışlara yönelmeleri riskidir –doların rezerv rolü açısından, dışsal kısıtın ağırlaşmasına da neden olacak bir zorluk. Burada da tehlike abartılıyor olabilir. Yabancı politika yapıcılar, büyük ölçekli yeşil papel satışlarının, ellerindeki geri kalan rezervlerin değerini tehdit ederek, hatırı sayılır sermaye kayıplarına neden olabileceğinin tamamen farkındadırlar. Dolar standardının bu kadar “sevimsiz” olması tam da bu yüzden-dir (McKinnon, 2013). Ama burada da tehlikeyle ilgili kaygıların temelsiz

olmadığını kabul etmeliyiz –özellikle de bugün kimlerin en büyük dolar mevcuduna sahip olduğu düşünüldüğünde. Washington, dolar rezervlerinin çok büyük bir kısmının ABD ile yakın güvenlik bağlarına sahip ülkelerde bulunduğu geçmişte, bu ülkelerin kendi çıkarlarını kollarken hareketlerini belli ölçüde sınırlayacaklarına güvenebilirdi. Ancak, bugün en büyük dolar mevcutlarına sahip ülkeleri arasında, ABD ile jeopolitik ilişkileri rahatsız edici olmanın çok ötesine geçen (en iyi ihtimalle “dost görünen düşman” [*frenemies*], en kötü ihtimalle stratejik hasımlar olan) Çin ile Rusya bulunuyor. Kirshner’in yazdığı üzere (2008: 421): “Gelecekte yapılacak parasal müzakerelerde ve para krizleri sırasında, (başta Çin olmak üzere) ABD’nin askerî hasımları, (...) Amerikan gücüne, dış politikasına ve tek taraflılığına karşı tetikte olan devletler, masanın seçkin yerlerinde oturuyor olacaklar.” Onların da sınırlayıcı şekilde hareket edeceklerine güvenilebilir mi? Tek kelimeyle bilmiyoruz.

Yine öncekilerle yakından bağlantılı olan üçüncüsü, Amerika’nın yükümlülükleri artmayı sürdürdükçe, bunun ülkenin küresel itibarında yol açacağı olası tahribattır. ABD hâlihazırda tarihin en borçlu ulusu durumundadır. Mevcut eğilim tersine döndürülmedikçe, dolar markası zarar görerek, Amerika’nın yumuşak gücünü zayıflatacaktır. Eğer yeşil papel artık “büyük”, uluslararası üstünlüğün güçlü bir simgesi olarak görülmezse, bizzat ABD’nin “büyüklüğü”nün de (Amerika’nın başkalarının tercihlerini şekillendirebilmesi açısından hesap edilemeyecek sonuçlarıyla birlikte) sorgulanır hale gelmesi ne kadar zaman alacaktır? Doların müzakere edilmiş paraya dönüşmekte olduğu algısının giderek güçlenmesi, zihinsel bir değişimin bazı ipuçlarına daha şimdiden işaret ediyor. Olguların bu izlenimi desteklemediğini öne sürmüştüm. Ama burada önemli olan ampirik gerçeklik değil, insanların neyin gerçek olduğuna *inandıkları*dır. İtibar bir kez kaybedilmeye görsün, düşüşün önünü almak zordur.

Dördüncüsü, Dördüncü Bölüm’de belirtildiği üzere, dolar kuru üzerindeki kontrol derecesinin (kur çıpası rolünden ötürü) azalmasıdır. ABD, bir yapısal güç biçimi olan Stackelberg lideri konumundadır ama tepki gösterip göstermeyeceklerine ya da nasıl tepki göstereceklerine karar vermek zorunda olanlar takipçilerdir. John Williamson (2013), bunu, Amerika’nın faydalandığı senyoraj kazancı karşılığında ödenen bir bedel olarak görür. Kendi sözleriyle, “Dolar standardı, diğer ülkelerin kendi kurlarını tam bir serbestlikle yönetmeleri karşılığında ABD’nin ucuz finansmana kavuştuğu

bir pazarlığı içerir.” (Williamson, 2013: 80). Başka bir deyişle, paranın uluslararasılaşması bedelsiz elde edilmez.

Son olarak, parasal liderlikle el ele gitme eğilimi gösteren olumsuz siyasî talepleri unutmamalıyız –ABD’nin fahiş ayrıcalığının bütünleyicisi olarak üstlenmek zorunda kalabileceği potansiyel “fahiş görev”. Bu da, uluslararasılaşmanın bedelsiz olmayacağını bir delilidir. Federal Rezerv’in 2008 krizi sırasında swap düzenlemeleri programıyla yaptığı gibi, kriz dönemlerinde Washington’dan dostlarına arka çıkmak için sıra dışı (ve potansiyel olarak pahalı) adımlar atması talep edilebilir. 2008 krizinde aslında program ABD’li vergi mükelleflerine herhangi bir net maliyet doğurmaksızın başarılı oldu. Tüm swaplar faiziyle birlikte geri ödendi ve Fed aslında hatırı sayılır bir kâr elde etti. Ama mutlu son her zaman garanti değildir. Gelecekteki krizlerde Washington’un kapısının yeniden çalınacağı üzerine bahse girmek akıllıca olur. Ama yeni kurtarma girişimlerinin aynı ölçüde masrafsız olacağı üzerine bahse girmek hiç de akıllıca olmayacaktır.

Elbette, bu risklerle maliyetlerin hiçbirinin ölçülmesi kolay değildir. Denklem bu tarafında da ampirik ölçüm yapmak, uluslararasılaşmanın faydalarını ölçmek kadar zordur. Dolayısıyla, her şey hesaba katıldığında olumlu ve olumsuz yanlardan hangisinin, ne kadar ağır basacağını kesin olarak bilmemizin bir yolu yoktur. Ama teraziye vurulduğunda, ABD’ye faydalarının, birçoklarının düşündüğü kadar büyük olmadığı açıktır. Kılıç güçlüdür ama iki yönlü işlediğini unutamayız.

SONUÇ

Bu son çekinceye karşın, genel sonuç açıktır. Dolar kötümserlerinin uyarılarının aksine, yeşil papelin “iş bitmiş” gibi bir durum söz konusu değildir. Altıncı Bölüm’de, Triffin ile Kindleberger’in dolar için anma yazıları yazmaya başlamalarından onlarca yıl sonra Amerikan parasının Para Piramidi’nin zirvesinde kalmayı sürdürdüğü öne sürmüştük. Bu bölümde, 2008 küresel finans krizinin yıkıcı etkisinden sonra bile yeşil papelin nasıl dimdik ayakta kalmayı başardığını, yani gücünün neden eksilmediğini açıkladık.

En önemlisi, önceden de işaret ettiğimiz üzere, değer saklama aracı olarak dolara eşsiz bir avantaj kazandıran ABD sermaye piyasasının cazibesidir. Diğer para birimlerinin hiçbirisi, ne likidite ne de güvenlik bakımından yeşil papelle boy ölçüşebilir. Üstelik, ABD’nin masaya getirdiği, ticaretteki yaygın ağ dışsallıkları, zengin dış bağlar ile muazzam askerî etki alanının da

da aralarında bulunduğu diğer güçlü yönler, bu cazibeyi iyice pekiştirir. Yeşil papelin müzakere edilmiş bir para haline gelmekte olduğuna dair giderek popülerleşen algıyı destekleyecek delillerden yoksunuz; ABD hükümetinin yardımı pek gerekmemektedir. Ulusal paralar arasında bir tek dolar, en üst düzey uluslararası statüyle alakalı eksiksiz bir güç kaynakları paketiyle desteklendiğindendir ki sistemin yegâne büyük kutbu olmaya devam etmektedir. Dünyanın vazgeçilmez parasıdır.

8

Avro: Gerçekleşmemiş Güç

Le petit Euro deviendra grand.

JACQUES DELORS (1925-)

Tahmin yapmak zor bir şeydir, özellikle de gelecek hakkında.

SAMUEL GOLDWYN'IN SÖYLEDİĞİ RİVAYET EDİLİR (1879-1974)

1999'da doğduğunda avronun geleceğinin parlak olacağı tahmin ediliyordu. Bugünkü dolar kötümserleri gibi o zaman da her yerde avro taraftarları vardı. Avronun, “doların statüsüne meydan okuyacağı ve sistemin güç şekillenmesini değiştireceği”nden şüphesi olmadığını ifade eden Robert Mundell (2000: 57), tipik bir örnekti. Benzer şekilde, tanınmış Avrupalı iktisatçılar Daniel Gros ile Niels Thygesen (1998: 373), “EPB’nin küresel düzeyde en gözle görülür etkisi, ikinci bir küresel paranın ortaya çıkması olacaktır,” diyorlardı. Kimilerinin bazı çekincelerine karşın (Feldstein, 1997; Calomiris, 1999; Cohen, 2003), anayolcu görüş açıktı. Amerika’nın yeşil papeli güçlü bir rakiple karşı karşıyaydı. Avrupa Komisyonu’nun eski başkanı Jacques Delors’un sıklıkla alıntılanan sözleriyle, “minik avro büyüyecek” idi.

Aslında, sorgulanabilecek tek mesele şuymuş gibi gözüküyordu: Avro ne kadar büyük bir rakip haline gelecek ve bu ne kadar çabuk olacak? Fred Bergsten’in cevabı, çok büyük ve çok yakında idi (Bergsten, 1997). Bergsten, Avrupa ekonomisinin içkin kuvvetli yönleri sayesinde avronun beş ile on yıl arası gibi kısa bir sürede dolarla “bire bir parite”ye geleceğini kendinden

emin bir şekilde öngörüyordu. Bu umutlu tahmini başka birçok kişi de paylaşıyordu; iktisatçılar George Alogoskoufis ile Richard Portes (1997: 4) şunu ileri sürüyorlardı: “Temel göstergeler, avro lehine potansiyel olarak büyük kaymaya işaret ediyor. (...) Dolar, aracı para olarak önemini hemen kaybedecektir.” Hatta Menzie Chinn ile Jeffrey Frankel (2008), kestirimlerine kesin bir tarih vermekte acele ediyorlardı. Avro, 2015 gibi yakın bir tarihte yeşil papeli geride bırakacaktı. 2008 sonunda, avronun 10. doğum gününün hemen öncesinde yapılan anketler, Avrupalıların büyük bölümünün, paralarının beş yıl gibi kısa bir sürede dolara yctişip geçmesini beklediklerini gösteriyordu. Amerika’nın yeşil papeliyle para liderliğinin, hatta belki de küresel hâkimiyetin paylaşılması, tüm ışıltısıyla ufukta belirmiş, her an tecelli edebilecek bir kaderdi (Papaioannou ve Portes, 2008; De La Dehesa, 2009).

Avro taraftarlığı kesinlikle gerekçesiz değildi. Aslında, daha önce belirtildiği üzere, yeni para biriminin referansları mükemmeldi; gelecekteki değeri ve kullanışlılığı güvende gözüküyordu. Ekonomik ve Parasal Birlik’i parlak bir geleceğin beklediğine inanmak için her türlü neden vardı. Ama bu, tam da Avrupalıların müşterek paralarının ilk on yılını doldurmasını kutlamaya hazırlandıkları 2008’de dünya ekonomisini vuran büyük krizin öncesindeydi. Egemen ülke borçları sorununun avro alanının çevre bölgelerinde yol açtığı karmaşa, o zamandan beri güveni ciddi ölçüde sarsmıştır. Ufuktaki ışıltılı parlaklığın serap gibi bir şey olduğu anlaşıldı. Hızlı başlangıcın ardından uluslararasılaşma çabucak üst sınırına dayandı. 2000’lerin ortasına gelindiğinde zaten duraklayan sınır ötesi kullanım, son zamanlarda biraz gerilemiştir bile. Dahası, yeşil papelin neredeyse dünyanın her yerinde kullanılmaya devam ettiği iyi bilinirken, avronun etki alanı ise ağırlıklı olarak Avrupa Birliği ile yakın coğrafi ve/veya kurumsal bağlara sahip az sayıda ülkeyle sınırlı durumdadır. Altıncı Bölüm’de gördüğümüz üzere, küresel para birimleri sistemi birçoklarının öngördüklerinin aksine düopole benzer olmaktan uzaktır. *Economist*’in sözleriyle (25.05.2013): “Avronun dolara rakip olacağıyla ilgili tumturaklı sözler unutuldu gitti. Şimdi tek amaç gerilemenin önünü almak.” Avronun gücü hâlâ gerçeğe dönüşmüş değildir.

Bu bölümde, neden bunların hiçbirinin sürpriz olarak görülemeyeceğini açıklayacağız. Hikâyeyi Beşinci Bölüm’de kısaca anlatmıştık. Burada, söz verdiğimiz üzere, ayrıntılara gireceğiz. Sorun, her şeyden önce parasal birliğin yönetim mekanizmalarının tasarımından kaynaklanıyor. Egemen devletlerin eksik kalmış bir bütünleşmesi olarak EPB, başından itibaren

defoluydu ve dikkate değer ölçüde verimsizlikle belirsizliğin hüküm sürdüğü, karmakarışık bir karanlık dünyada yaşamaya mahkûmdur. Avro, çok önemli bir yapısal kusurdan mustarıptır. Bu defosu da, para biriminin rekabet gücünü kısıtlayan diğer zafiyetleri pekiştirir. Avrupa ekonomisinin çekim kuvveti zayıflar; Avrupa finans kurumları, küresel dolar piyasasının sağladığı likidite ile güvenliğe karşılık veremez; Avrupa hükümetleri, siyasî ya da askerî gücünü yansıtmakta Amerika ile aşık atamaz; kamu politikası, uluslararasılaşmayı destekleyecek türde proaktif stratejilere girişmekten acizdir. Burada esas şaşırtıcı olan, bu sakatlayıcı eğilimlerin en baştan öngörülmemiş olmasıdır.

HATALI KURGU

Yönetişim, en temel olarak, davranış kurallarının formüle edilmesi, uygulanması ve uygulatılması hakkındadır. Temel soru şudur: İşin başında kim var? Avro açısından yanıt ne yazık ki hiçbir zaman net olmamıştır. EPB içerisinde yetkinin ulusal hükümetler ile AB kurumları arasında nasıl paylaşılacağı, başından itibaren belirsizliğin hüküm sürdüğü bir konudur. Gerek yönetsel etkinliğe gerekse kullanıcı güvenine katkı yapmayan muğlaklıklar, parasal birliğin tam kalbini mesken tutmuştur.

Mesele basittir. Avro, ülkesi olmayan bir paradır. Üyeleri bir grup egemen devlettir. Avrupa'nın parası, tek bir egemen güç tarafından yaratılıp idare edilen doların ya da diğer paraların aksine, çok sayıda devletin taraf olduğu bir anlaşmanın, yani EPB'nin kuruluş belgesi olan Maastricht Antlaşması'nın ürünüdür. Dolayısıyla, avro alanı ile katılımcı hükümetlerin yargısal yetki alanları arasında temel bir uyumsuzluğun hüküm sürmesi, karar almayı en hafif tabiriyle sorunlu hale getirmektedir. Parasal yönetimde karşılaşılan zorluklar, çetrefilli sorunların çözülmesinde üzerini örtme ve muğlaklaştırma eğilimiyle nam salmış diplomatik müzakerelerle çözüme kavuşturulmak zorundadır. EPB, sorgulanmayan bir siyasî otoritenin varlığıyla desteklenen etkin yönetişimin yerine, *Economist*'in (2011) müphem bir "baştan savma uzlaşmalar ruhu" olarak bahsettiği tarzda işlemeye mahkûmdur. İkircikli ve karmakarışık ödünleşmeler normdur.

Bu demek değildir ki EPB gibi parasal birlikler ille de kesin olarak başarısızlığa mahkûmdurlar. Ne de olsa, yerküre üzerinde uzun ömürlü birçok ortak para vardır. Afrika'daki 14 üyeli CFA frank alanı ile Batı Yarım Küre'deki 8 katılımcılı Doğu Karayip Para Birliği (ECCU), bunlar arasında en

dikkat çekenleridir. Her ikisi de, gereksiz kargaşalara yol açmaksızın onlarca yıldır varlığını sürdürebilmiştir.

Ama ne de bu, EPB'nin yetersizliklerini bütünüyle aşmasının beklenileceği anlamına gelir –en azından, hakiki bir siyasî federasyon olamadığı sürece ki bunun yakın zamanda gerçekleşmesini kimse beklememektedir. CFA frank alanı ile ECCU, EPB'ye pek örnek teşkil etmezler. Her ikisi de sömürge ilişkilerinin ürünüydü; tümü küçük ve yoksul olan üyeleri, hiçbir zaman kendi paralarına sahip olmamışlardı. Ortak para uğruna hiçbirinden yeni fedakârlıklarda bulunması istenmemiştir. Oysa EPB, dünyanın en büyük ve ileri ekonomilerinden bazılarını kapsamakla kalmaz, daha da önemlisi, para biriminin ortaklaştırılmasına karar verilmesinden önce üyelerinin hepsi uzun süredir parasal bağımsızlığa sahipti. Üyeler açısından bakıldığında, ortak paranın faydaları sürekli olarak potansiyel dezavantajlarıyla tartıya vurulmalıdır ve politika özerkliklerini daha da kısıtlayacak girişimlerin olabileceğince dirençle karşılaşması kesin gibidir. Baştan savma uzlaşmalar kaçınılmaz sonuçtur.

Bazı yorumculara göre bu, EPB'nin er ya da geç çökeceği anlamına gelir. Parasal birlikten “başarısız olmuş bir deneme” diye bahseden iktisatçı Martin Feldstein, bu görüşün bir temsilcisidir. Avro, “büyüyememiş minik paradır.” (Feldstein, 2012: 105). Benzer şekilde, 2008 finans krizini doğru tahmin etmesiyle tanınan Nouriel Roubini (2011), avroyu “boşanmanın kaçınılmaz olduğu çökmüş bir evlilik” ile kıyaslar. Bazılarına göreyse, tam tersine, EPB'nin hatalarından dersler çıkararak daha da güçleneceği anlamına gelir. “Avrupa, kapsamlı bir ekonomik ve parasal birlik kurma yolunda emin adımlarla ilerliyor”, der hep avro taraftarı olagelmiş Bergsten bir meslektaşıyla birlikte. Avrupa, “avro alanı kanunnamesini yeniden kaleme alacak ve kabası bitmiş avro evinin inşaatını tamamlayacaktır.” (Bergsten ve Kirkegaard, 2012: 1-2).

Ancak, gerçek muhtemelen bu ikisi, yani tam bir başarısızlık ile parlak bir başarı arasındaki gri alanda bir yerde olacaktır. Radikal kestirimler, ister başarısızlık isterse başarı öngörsün, aynı nedenden ötürü hiç de inandırıcı değildir. Arkalarında yatan mantık, felsefecilerin Üçüncü Halin İmkânsızlığı Yanılgısı dedikleri şeyden, yani sonuçların ya siyah ya da beyaz, iki uç durumdan biri olacağı düşüncesinden mustarıptır. Sonuçta argümanları, kabası bitmiş bir evin ayakta kalamayacağıdır: Ya tamamlanmalıdır ya da çökecektir. Ama pratikte bakıldığında, hiçbir şey gerçeğe bu kadar uzak

olamaz. Gerçek dünyada grinin tonları hâkimdir ve optimumun altında kaldıkları açıkça görülse bile olağanüstü dayanıklı olabilirler. Avro evi, tüm ciddi kusurlarına rağmen, birbirini takip eden karmakarışık ödünleşmelere dayanarak, fırtınalı havanın hüküm sürdüğü yıllarda dayanıklı olduğunu ispatlamıştır. Evin bazı yerleri çökmüş, döşemeleri kabarmış, tavanı akıtıyor olabilir. Ama tüm bunlara rağmen, bir süre sonra içinde yaşanmaz olacağına inanmak için hiçbir neden yoktur. Sadece içinde yaşaması o kadar konforlu olmayabilir –üzücü bir hatalı kurgu.

DENGESİZLİKLERİ YÖNETME

Hiçbir şey, EPB'nin baştan savma uzlaşmalar ruhunun doğurduğu tehlikeleri, kulüp içerisindeki dengesizlik riskiyle başa çıkmaya yönelik yinelenen çabalardan daha iyi gösteremez. Bir parasal birliğin yönetişiminde bundan daha önemli bir konu yoktur. Bir devlet ortak paraya bağlılığını ilan ettiğinde, yalnızca kendi para politikasının kontrolünden değil, geleneksel olarak hükümetlerin kullanımında olan, aralarında üç D'den ikisinin de (devalüasyon ve doğrudan kontroller) bulunduğu diğer araçların birçoğundan da feragat eder. Peki, bu durumda iç dengesizlikler nasıl idare edilecektir? EPB'nin yanıtı en iyimser bakışla cılız olmuştur.

Zorluk

EPB'nin son yıllarda yaşanan sıkıntılardan payına düşeni aldığı bir sır değildir. İlk kez 2010'da patlak veren egemen ülke borçları sorununa birçok gerekçe sunulmuştur: Malî savurganlık, bankacılık aşırılıkları, asimetrik şoklar ve Amerikan konut piyasası çöküşünün tetiklediği küresel kriz, diğer nedenler arasındadır. Ama hepsinin altında aslında EPB'nin para politikası ile maliye politikası kuralları arasındaki temel uyumsuzluk yatmaktadır. Ulusal paralar tek bir merkez bankası altında birleşirken, kamu bütçeleri her hükümetin sorumluluğunda kalmaya neredeyse aynen devam etti. Zorluk, bu iki politika alanındaki kurumsal düzenlemeleri bağdaştırmanın bir yolunu bulmaktır.

Zorluk daha en başta seziliyordu. Bir parasal birlik, üyeleri arasındaki malî dengesizlik riskini nasıl yönetebilirdi? Daha 1989'da, Avrupa Komisyonu'nun etkileyici bir raporunda (ünlü Delors Raporu [Committee for the Study of Economic and Monetary Union, 1989]), Avrupa'nın ortak parasının, üye devletler arasında asimetrik sıkıntılar baş göstermesi olasılığıyla

başta çıkabilmek için malî şok emicilere ihtiyaç duyacağı öne sürülüyordu. Keza, avronun 1999'daki doğumu için planlamaların hız kazandığı 1990'lar boyunca, sıkıntıdaki devletlere yardımcı olacak bir tür karşılıklı sigorta mekanizması (kurumsallaşmış bir risk paylaşımı biçimi) oluşturulması gerektiğini yüksek sesle dillendiren birçok kişi vardı. Bu mekanizma nasıl bir şey olabilirdi?

Avrupa esin kaynağı olarak ABD'den faydalanabilirdi. Amerika, farklı eyaletleri ve tek dolarıyla Birlik'in kurulduğu günden beri aynı iç dengesizlikler riskiyle yaşıyordu. Politika amaçları bakımından ABD, aynı temel zorlukla karşı karşıya olan, EPB ile kıyaslanabilecek eşdeğerde bir parasal birlik olarak görülebilir. Amerika'nın çözümü, George Washington'un Hazine Bakanı Alexander Hamilton'un ilk reformları üzerine inşa edilmiş, otomatik risk paylaşımı ilkesine dayanan bir transfer birliği yaratmaktı. Ancak, Avrupalı politika yapımcılar uygulamada başka yolları seçtiler.

ABD sistemi hiç de mükemmel bir model değildir. Tıpkı Roma gibi tek bir günde kurulmadı; aslında yaklaşık bir buçuk yüzyılı buldu. Dahası, ABD içerisindeki dengesizliklerin finansmanı, bugünün Avrupa Birliği ile karşılaştırıldığında eyaletler arasındaki üst düzey ücret esnekliği ile emek hareketliliğinin uyum sürecini önemli ölçüde kolaylaştırmasının da etkisiyle, kapsamlı bir mesele olmaktan uzaktır. Ama Avrupalıların Amerikan deneyiminden ders almamaları için hiçbir neden yoktur ve Avrupalıların kendi çözümlerini bulmak için bir buçuk yüzyıl beklemek zorunda kalmaları için kesinlikle hiçbir neden yoktur. Ancak, pratikte hükümetler vakit kazanmaya çalıştılar. Üyeler, bütçe hakları ile ayrıcalıklarını olabildiğince ellerinden bırakmamaya kararlıydılar. Böyle bir yapı içerisinde kalıcı bir transfer birliğinin hiç şansı yoktu ve henüz hiçbir uygun alternatif bulunmuş değildir.

Amerikan Yaklaşımı

Yıllar boyunca yapılan denemelerin sonucunda ortaya çıkan Amerikan yaklaşımı çok önemli üç özelliği bir araya getirir: (1) federal hükümet ile elli eyalet arasındaki transferler; (2) her eyaletin açıklarıyla ilgili sınırlamalar; (3) sıkıntıdaki eyaletler için federal kurtarma planlarının olmaması (Bordo vd., 2011; Henning ve Kessler, 2012). Birlikte değerlendirildiğinde bu üç özellik, aksi durumda ödemelerde dengesizliklerin Birlik içerisinde yol açabileceği gerilimleri asgariye indirmeye hizmet eder. Bunlar, bir taburenin üç ayağına benzerler; sağlam durması için hepsi gereklidir.

Elbette, daha birkaç yıl önce iflasın eşiğinde bocalıyormuş gibi gözüken Kaliforniya’da yaşayan herkesin kolaylıkla tanıklık edebileceği üzere, kriz riski hiçbir suretle ortadan kalkmaz. Ama ABD parasal birliği içerisinde sistemselsel bir kriz olasılığı, aksi takdirde böylesine heterojen birimlerin birlik-teliğinden beklenebilecek düzeye nazaran kesinlikle önemli ölçüde düşüktür. Sıkıntılar patlak verdiğinde sistem, otomatik dengeleyicilerin devreye girmesi sayesinde gerilimleri hafifletir. Açık veren eyaletler, merkezden (işsizlik yardımları, sosyal yardımlar ve benzeri harcamalar biçiminde) alınacak transferlerin artmasının yanı sıra Washington’a ödenecek vergilerinin azalmasından otomatik olarak faydalanırlar. Uygulamada para, fazla veren eyaletlerin buna mukabil olarak merkeze yapacakları net transferlerin artmasıyla karşılanır. Çalışmalar gösteriyor ki federal malî dengeleyiciler, ABD’de asimetrik şokların %10 ile %40 arası bir oranda dengelenmesini sağlamaktadır (Kletzer ve von Hagen, 2001; Méltiz ve Zumer, 2002; HM Treasury, 2003; O’Rourke ve Taylor, 2013).

Amerikan yaklaşımının kökenleri, yeni kabul edilen Anayasaya ile ülkenin ilk Hazine Bakanı olan Alexander Hamilton’un hazırladığı 1789 tarihli borç üstlenme planına kadar geri gider. Daha önceki Konfederasyon Sözleşmesi uyarınca, kurucu 13 koloniden bazılarının aşırı borçlanmaya gitmesi, dayanılamayacak düzeyde borcun birikmesine yol açmıştı. Hamilton’un planına göre kurtuluş, borçların bir defaya mahsus müşterekleştirilmesinden geçiyordu. Tüm eyaletlerin yükümlülükleri birleştirilip federal hükümet tarafından üstlenilirken, bunun karşılığında hükümete, vergileri yükseltmesine imkân veren yeni yetkiler ve münhasıran para basma hakkı tanındı. Henüz ödenmemiş yükümlülükler uzun vadeli tahvillere dönüştürüldü ve müşterek borçların hem faizlerini hem de anaparalarını ödemek için mekanizmalar oluşturuldu. “Hamilton uğrağı”nın temel fikri, kamu maliyesini istikrara kavuşturmak ve merkezin malî otoritesini sarsılmaz bir şekilde yerleştirmekti.

Eyaletlerin büyük ölçekli borçlanmalar yaptığı yeni bir dönemin ardından 1840’larda bir sonraki adım atıldı. 1837 finans paniği ve akabinde 1839-1843 resesyonu ile kriz patlak verdiğinde çok sayıda eyalet, Hamilton uğrağı örneğini hatırlatarak, federal hükümetin bir kez daha kurtarma müdahalelerine girişmesini talep etti. Daha önce, 1812 Savaşı’nın ardından da eyalet borçları ikinci kez federal hükümetçe üstlenilmişti. Ama Kongre bu kez razı olmayarak, sekiz eyaleti (artı o dönemde hâlâ bir teritorya olan

Florida'yı) temerrüde zorladı. Mesele “ahlaki çöküntü” sorunuydu: Eyaletlerin, merkezin örtülü destek taahhüdüne güvenerek, mütemadiyen aşırı borçlanma yoluna gitmeleri riski. Washington, eyaletlerin, kendi kazdıkları çukurdan onları çıkarması için artık federal hükümete bel bağlamamaları gerektiğini ima eden, bedeli yüksek ama net bir mesaj vermeye kararlıydı. “Kurtarma yok” yeni bir norm olarak benimsendi.

Sonuçta, Kongre, o bilindik şakada Birinci Çukurlar Yasası denilen yaklaşıma başvuruyordu: Kendinizi bir çukurda bulursanız, toprağı kazmayı bırakın. Eyaletler anlaşıldığı üzere mesajı almışlardı. Takip eden yıllarda nihayetinde birçok eyalet, bugün “borç frenleri” denilen önlemleri benimsedi: Denk bütçeyle ilgili maddelerinin eyalet anayasalarına eklenmesi ya da eyalet yasalarında denk bütçeyi gerektiren eşdeğer hükümlere yer verilmesi. Eyalet açıklarının sınırlandırılması ilkesi de benimsenmiş bir norm haline geldi.

Son adım, Franklin Roosevelt'in Yeni Anlaşma [*New Deal*] programlarının, Washington'un uluslararası ekonomideki rolünü büyük ölçüde genişlettiği 1930'ların Büyük Bunalımı sırasında atıldı. Birçok eyaletin tekrar sıkıntıya girmesine (nitekim Arkansas eyaletinin 1933'te temerrüde düşmesine) karşın, hiçbir yeni federal kurtarma planı sunulmadı. “Kurtarma yok” normuna bağlı kalındı. Ama bunun yerine, işsizlik ödeneği ya da sosyal yardım gibi amaçlarla koşullu ya da koşulsuz transferler biçiminde epeyce yardım edilmeye başlandı. Günümüzde fazlasıyla aşına olduğumuzdan dikkatimizi nadiren çeken (o zaman olduğu gibi bugün de gözlerden uzak tutulan) bir risk paylaşımı biçimi olan otomatik dengeleyiciler, o noktadan itibaren federal sistemin ayrılmaz bir parçası haline geldi. Artık taburenin üçüncü ayağı da yerine takılmıştı.

Avrupa Yaklaşımı

Üç ayaklı taburesiyle ABD transfer birliği, eyaletler arasındaki dengesizliklerle başa çıkmakta makul ölçülerde etkilidir. Sistem elbette mükemmel değildir. Eyaletler zaman zaman yine başlarını belaya sokarlar, kimi zaman oldukça ciddi boyutlarda. Ama Büyük Bunalım'dan bu yana Birlik'in elli eyaletin bir teki bile iflasa zorlanmamıştır. Transferler az çok otomatik olduğundan açık ihtilafların önüne geçilir. Uygulamada *siyasetle ilişkisi koparılmış* olan süreç neredeyse hiç bahse konu olmamakta, nadiren sorgulanmaktadır. Bunu, (aslında borçlarını ödeyemez duruma düşmüş olan) Yunanistan

ya da Kıbrıs gibi EPB üyelerinde yaşanan son çalkantılarla karşılaştırsın. Bu iki örnekte, ne kreditorlerle ilişkilerde ne de içerde siyasî çatışmalardan kaçınmak mümkün olmuştur.

Maalesef Avrupa, Amerika'nın deneyiminden ders almamayı seçmiştir. EPB'nin mimarisi, ABD öncelinden habersiz değildi ama onu kopyalamaya hazır da değildi. Fırsat heba edildi. Şimdiye kadar taburenin yalnızca iki ayağı ("kurtarma yok" normu ve bütçe açıkları üzerinde sınırlamalar) yerleştirilmeye çalışıldı ve ikisinin de pek sağlam olmadığı görüldü. Üçüncü ayak (otomatik malî transferler) üzerine ise ciddi şekilde hiç düşünülmedi.

EPB'nin planlanmasına bakınca, üye hükümetlerin maliye politikasını ellerinde tutmaya kararlı oldukları açıktı. Ama aşırı borçlanma riskini sınırlamak için bir tür disiplinin dayatılacağı da anlaşıyordu. Delors raporu bu mesajı açıkça veriyordu. Böylece, 1992'de imzalanıp 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşmasına (resmî adıyla Avrupa Birliği Antlaşmasına) dikkatle hazırlanmış iki korunma önlemi konuldu. Hükümlerden biri sıkıntıdaki devletlerin kurtarılmasını yasaklıyordu. *Aşırı açık prosedürü* (AAP) denilen diğeryse, izin verilebilir açık ve borç sınırlarını belirliyordu.

Kurtarmaların yasaklanması oldukça açık ifade edilmişti. Antlaşmanın sözcükleriyle (Madde 104b), "Topluluk, merkezî hükümetlerin, bölgesel, yerel ya da diğer kamusal otoritelerin, kamu hukukuyla idare edilen diğer organların ya da herhangi bir üye devletin kamu işletmelerinin taahhütlerinden sorumlu tutulamaz ya da bu taahhütleri üstlenemez". Ama antlaşmanın başka bir yerinde (Madde 103a) belirtilen büyük bir yasal boşluk, yasağın gücünü azaltıyordu: "Bir üye devletin zorluklarla karşılaştığı ya da büyük zorluklarla ciddi ölçüde tehdit edildiği durumlarda (...) Konsey, (...) belirli koşullar altında Topluluğun, ilgili üye devlete finansal yardım sağlamasına karar verebilir". Sonuçta, yasak ancak sınanıncaya kadar geçerli olacak ve o zaman da geçersiz kılınabilecekti. Bu esasen hükümsüz bir belgedir ve EPB'de sıkıntıların baş gösterdiği 2010'dan bu yana çok sayıda hükümetin kurtarılmasının önüne geçmemiştir. Portekiz, İrlanda, Yunanistan ve İspanya (alaycı bir şekilde İngilizce baş harfleriyle PIGS [*domuzlar*] denilen), artı en yakın tarihli olan Kıbrıs, bu ülkeler arasındadır. Kimi zaman İtalya da domuzla benzetilen (kimilerinin PIGS yerine PIIGS diye bahsettikleri) bu gruba dâhil edilir ama aslında resmî bir kurtarma girişiminden faydalanmış değildir.

Benzer şekilde, aşırı açık prosedürü de antlaşmada (Madde 104c) ve ona eşlik eden protokolde son derece ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. Bütçe

açıkları, gayrisafi yurtiçi hasılanın %3'ünü, devlet borçları ise GSYH'nin %60'ını aşmayacaktır; bu iki sınırdan herhangi biri aşıldığı takdirde, “uygun büyüklükte para cezaları” dâhil çeşitli cezalar uygulanabilecektir. 1997’de kabul edilen İstikrar ve Büyüme Pakti’nda (İBP) eklemeler yapılarak, hem ayrı ayrı hükümetlerin performansının gözetimiyle (“önleyici kol”), hem de yaptırımlar getirilmesiyle (“caydırıcı kol”) ilgili açıklayıcı hükümlere yer verildi.

Ancak, burada da korunma önlemlerinin amaçlanandan çok daha az gücünün olduğunun ortaya çıkması, yaygın bir hayal kırıklığına yol açtı. Fiili pratikte, AAP ile İBP’nin daha çok lafta kaldığı görüldü. İlk önemli sınama, hem Almanya’nın hem de Fransa’nın %3’lük sınırı aştıkları 2000’lerin başlarındaydı. EPB’nin en büyük iki üyesine cezalar verilmesi basitçe olanaklı değildi. Bunun yerine, 2005’te Berlin ile Paris, esnekliğin artırılması adı altında kendi ihlallerinin görmezden gelinmesine izin veren kuralları içeren bir reformu kabul ettirerek, başkalarının da izleyebileceği bir emsal oluşturdular.

Bu, anlaşmanın bundan böyle bütünüyle etkisiz hale geldiği anlamına gelmiyordu. Ampirik deliller, en azından ilk yıllarda İBP’nin (özellikle EPB’nin daha küçük üyeleri üzerindeki güçlü etkisiyle) belli ölçüde bir disiplin getirmeyi gerçekten başardığına işaret ediyor (Annett, 2006). Ama kurallarla belirlenmiş bütçe ya da borç sınırlarını tutturamadığı için tek bir hükümetin bile bugüne değin resmen ceza almamış olması önemlidir. Pratikte İBP, büyük bir kredi patlamasının gelişimini engelleyecek hiçbir şey yapmadı.

Kriz

Ardından, EPB’nin tasarımının sınava tabi tutulduğu küresel finans krizi patlak verdi. Avrupa’nın sallanıp duran iki ayaklı taburesine oturulamayacağı çok geçmeden açığa çıktı.

İlk başta Avrupalılar rahat bir nefes almaya eğilimliydiler. Parasal birliğin, başka yerlerdeki ulusları içine çekip yutan türde bir finans tsunamisi-ne karşı kırılganlıklarını fiilen azaltmış olduğunu düşünüyorlardı. Geçmişte buna benzer bir kriz, AB’nin daha zayıf para birimlerine karşı spekülasyon dalgalarını tetikleyerek, bir parasal istikrarsızlık girdabı yaratabilirdi. Ama şimdi, ulusal paralar kalabalığının yerini tek müşterek paranın aldığı koşullarda üyelerin, kendi blokları içerisinde kur rahatsızlıkları yaşanması riskinden artık korkmaları gerekmiyordu. *Economist*’in o dönemdeki yorumuyla (03.01.2009): “Büyük bir kulübün parçası olmak, para birimine saldırı olasılığını çok azaltmıştır.” Bu, uzun süredir parasal istikrarsızlıkla boğuşup

duran bir kıta açısından hiç de azımsanamayacak bir başarı gibi gözüküyordu. Avrupalılar, en kötüsünden (en azından kendileri adına) sakındıklarını düşündükleri için mazur görülebilirlerdi.

Ancak, yanıldıkları çok geçmeden ortaya çıkacaktı. Spekülatif gerilimler giderilmemişti. Yalnızca başka bir tarafa *yönlendirilmiş* idi: Döviz piyasasından devlet tahvilleri piyasasına. Küresel tsunami öncesinde yatırımcılar, avro alanındaki farklı hükümetlerin menkul kıymetleri arasında hemen hiç ayırım yapmıyorlardı; temel gösterge kabul edilen 10 yıllık Alman “bund”una göre marjlar belirgin şekilde dar bir aralıkta kalmayı sürdürerek, nadiren %1’in yarısını (50 baz puanı) buluyordu. Ama 2009’a gelindiğinde hava değişti. Yatırımcılar, kurlar üzerine kumar oynamak yerine egemen ülke borçları üzerine bahse tutuşmaya başladılar; en fazla ilgi gösterilenler, EPB’nin çevre bölgesindeki daha zayıf üyelerdi: Devasa yükümlülükleri ve büyüdükçe büyüyen bütçe açıklarıyla namı PIGS. PIGS’in dört üyesi ile İtalya ve Kıbrıs gibi talihsiz birkaç ülkenin daha kredi notları düşürüldü ve marjlar çok geçmeden çarpıcı bir şekilde açılmaya başladı (kimi zaman 500 baz puanı aşan düzeylere çıktı). EPB, *Economist*’in ifadesiyle (07.02.2009), “güneşin yüzünü gösterdiği kısa bir an”ın ardından, potansiyel temerrüdün yaklaşan fırtına bulutlarının büyüyen tehdidi altında buldu kendini. 2010’a gelindiğinde, Avrupa’nın şiddetli bir dâhili ödemeler sorunuyla karşı karşıya olduğu tüm çıplaklığıyla ortadaydı.

Tepki

Avrupa nasıl tepki vermeliydi? Bazılarına göre, Amerikan emsalini ciddiyetle ele almanın sonunda zamanı gelmişti. Ronald McKinnon (2011), “Oh, Avrupa’yı kurtaracak bir Alexander Hamilton gerekiyor!”, diye yakınıyordu. EPB’nin kendi Hamilton uğrağına ihtiyacı olduğunu belirtiyordu. Beş yıl gibi kısa bir süre içerisinde tam bir malî birliğe gidilmesi çağrısında bulunan (mavi kılavuz raporu diye bilinen) bir politika metni yayınlayan Avrupa Komisyonu’nun (2012) da aralarında bulunduğu birçok kesim aynı görüşteydi. Komisyona göre, “şokların yumuşatılmasında üye devletleri desteklemek üzere avro alanının malî kapasite ihtiyacını karşılayacak özerk bir avro alanı bütçesi” (başka bir deyişle, taburenin eksik olan üçüncü ayağı), kilit önemdeydi. Ama bir kez daha fırsat heba edildi. Avrupa’nın tepkisinin yine iki ayaklı olması, tabureyi her zamanki gibi ha devrildi ha devrilecek halde bıraktı. Üçüncü ayak hâlâ eksikti.

Öncelikle, (zaten fiilen hükümsüz bir belge olan) Maastricht Antlaşması'nın kurtarma yasağı artık resmen terk edilmiştir. Mart 2010'da Yunanistan için hazırlanan ilk kurtarma paketinin ardından (ileride iki kurtarma paketi daha hazırlanacaktı) politika yapımcılar, sıkıntılı borçlular için daha düzenli bir güvenlik ağı yaratmak üzere Mayıs 2010'da harekete geçtiler. Komisyon'un mevcut (tüm AB üyelerinin yararlanabildiği) 60 milyar avro-luk kredi penceresine ilaveten, EPB için geçici bir dayanak olarak yeni bir Avrupa Finansal İstikrar Kolaylığı (AFİK) oluşturdular. 3 yıllığına oluşturulan AFİK'nin toplam 440 milyar avro kaynağa sahip olduğu ilan edilmişti. Uluslararası Para Fonu'nun gerektiğinde 250 milyar avro sağlayacağı vaa-diyle birlikte düşünüldüğünde bu, yatırımcı güveninin korunması için şimdi toplam 750 milyar avroya yakın (yaklaşık 1 trilyon dolarlık) bir kaynak anlamına geliyordu. Temerrüt kaygılarının Avrupa geneline yayılmasının önüne geçme amaçlı etkileyici bir güç gösterisi ("şok ve dehşet" stratejisi) olarak görülebilecek bu hamleyle bundan böyle finansal çalkantıların yatışacağı umut ediliyordu.

Ancak, etki kısa ömürlü oldu. Kritik zaafılar çok geçmeden gözlemcilerin dikkati çekti; en önemlisi, aslında peşinen hiç para ayrılmamış olması gerçeği idi. AFİK bir fon değildi. Aksine, EPB hükümetlerinin tek yaptığı, üye bir ülkenin sıkıntıya düşmesi durumunda borçlanma araçları ihraç ederek para toplama yetkisine sahip olacak ("özel amaçlı araç" denilen) bir borçlanma mekanizmasını desteklemeyi taahhüt etmekte. Üstelik, 440 milyar avronun aslında hepsi kredi olarak kullanılmıyacak çünkü toplanan nakdin bir kısmı AFİK'nin AAA olan kredi notunu korumak amacıyla yedekte tutulacaktı ve kredinin tüm avro alanı hükümetlerinin onayından geçmesi gerekiyordu. Pratikte, acil bir durumda gerçekten kullanılabilir kaynak 250 milyar avrodan fazla olmayacaktı. Avrupalıların, sorunlarına gerçek bir çözüm bulmanın hâlâ çok uzağında oldukları genel bir kanıydı. *Economist*'in sözleriyle (15.05.2010), "kurtarma planı bir yamalı bohçayı andırıyor. (...) Paket, ölçeği ve hızı açısından belki etkileyici olabilir ama sıkıntıdaki hükümetlere ancak zaman kazandıracaktır."

Bu nedenle, Avrupalı liderler, ortamı sakinleştirmeye çalışmak için birkaç ay geçmeden işe en başından başlamak zorunda kaldılar. Kasım 2010'da, (PIGS'in yardım alan ikinci üyesi) İrlanda için hazırlanan kurtarma paketiyle eşzamanlı olarak, EPB için yeni bir kalıcı kredi düzenlemesi oluşturma konusunda anlaşmaya varıldı. Bu, 2012'de hayata geçirilen ve 3 yıllık

geçici kolaylığın sona erdiği 2013'te AFİK'in resmen yerini dolduran Avrupa İstikrar Mekanizması (AİM) idi. AFİK'nin aksine AİM, 80 milyar avroluk ödenmiş sermayesi ve 500 milyar avroluk gerçek kredi kapasitesi ile hakiki bir hükümetler arası kurumdu. AİM kredilerinin, gelecekte blok içerisinde ortaya çıkabilecek asimetrik şoklarla başa çıkılması amacıyla sürekli temelde kullanılabilir olması planlanıyordu. Bundan böyle avro alanında hükümetler için resmî bir güvenlik ağı bulunacaktı. Mesaj açıktı. Üye devletler artık bir başlarına kalmayacaklardı. Kurtarma yasağı artık resmen terk edilmişti.

Peki, ahlaki çöküntü sorunu ne olacaktı? Üye hükümetleri, kendi çukurlarını kazmaktan ne alıkoyacaktı? AİM dayanağı hayata geçirildiğinde, malî savurganlığın tekrarlanması riskini azaltmak için daha etkili korunma önlemlerinin de geleceği açıktı. Dolayısıyla, politika yapıcılar, taburenin "kurtarma yok" ayağını zayıflatırken, bütçe açıkları ile borçları daha da sınırlandırmak amacıyla ikinci ayağı güçlendirmeye çalıştılar. Avro alanının veznedarı Almanya'nın baskısıyla iki yönlü bir strateji tasarlandı. Mevcut tehditlerin üstesinden gelmek için başı iyice belaya girmiş borçlulara bile katı politika koşulları dayatılacaktı. Kemer sıkma (deflasyonun *D'si*), uzun süreli durgunluk ya da daha beteri anlamına gelse bile, kurtarma karşılığı ödenecek bedeldi. Daha uzun dönemde tehditlerle başa çıkmak için İstikrar ve Büyüme Paktı'nın daha katı bir versiyonu uygulanarak, EPB'nin borç frenleri gerçekten uygulanabilir hale getirilecekti. Disiplin, EPB yönetiminin genlerine işlenecekti. Bundan böyle Yunanistan trajedileri yaşanmayacaktı.

Böylece, Berlin'in gayretli lobi faaliyetlerinin ardından, (İBP'nin güncellenmiş versiyonu olan) Avrupa Malî Mutabakatı doğdu. Mart 2012'de, o dönemde AB üyesi olan 27 ülkeden 25'inin (İngiltere ve Çek Cumhuriyeti hariç hepsinin –Hırvatistan AB'ye daha sonra katıldı) kabul ettiği Mutabakat, resmî denk bütçe kurallarının bir yıl içerisinde ulusal yasalara ya da anayasalara eklenmesini gerektiriyordu. Birincil bütçe açıklarını (yani faiz ödemeleri hariç açıklar) tam bir ekonomik çevrim boyunca GSYH'nin %0,5 ile, azami yıllık açığıysa %3'ü ile sınırlayan yeni "altın kural", Mutabakat'ın kalbinde yer alıyordu. İlaveten, İBP'nin hem önleyici kolu hem de caydırıcı kolu güçlendiriliyordu. Bütçe tahminleri, onayı alınmak üzere Komisyon'a artık her yıl sunulacaktı; malî sonuçlar, düzenli olarak dikkatle takip edilecekti; ağırlıklı çoğunluğın oylarıyla reddedilmediği sürece, GSYH'nin %3'ü olarak belirlenen İBP açık sınırını ihlal eden hükümetlere maliyetli yaptırımlar konacaktı. AİM güvenlik açından faydalanmak kolay olmayacaktı.

Sağlam Olmayan Tabure

Tüm bunlar yeterli olacak mıydı? Üst düzey yetkililerinin şüphesi yoktu. “Kamu maliyesine duyulan güvensizlik büyümeyi önemli ölçüde olumsuz etkiliyor”, diyordu Bundesbank’ın başkanı Jens Weidmann Malî Mutabakat’ın onaylanması sırasında (alıntılanan *New York Times*, 27.04.2012). O zamanın koşullarında, altın kuralın “güven telkin ederek aslında ekonominin büyümesine yardım edeceği”ni iyimser bir bakışla savunuyordu. Ama bu iyimserlik haklı gerekçelere mi dayanıyordu? İnsanın aklına ikinci evliliğin şaka yollu tanımı geliyor: Umudun deneyime karşı zaferi.

Gerçekte, hâlâ yalnızca iki ayağa dayanan tabure her zamanki kadar sallanıyordu: Avrupa İstikrar Mekanizması artı Malî Mutabakat. İki ayak da pek sağlam değildi ve kritik üçüncü ayak (transfer birliğini bütünleyecek bir tür karşılıklı sigorta mekanizması) hâlâ eksikti.

AIM’yi sürekli tehdit eden iki soru bulunuyor. Birincisi, fonun (500 milyar avroluk) planlanan kredi kapasitesi, İspanya ya da İtalya gibi EPB’nin birkaç büyük üyesini birden vuracak ciddi şokları göğüslemeye gerçekten yetecek miydi? Finans piyasalarında her daim hissedilen bulaşma riskiyle birlikte baskıların bir ülkeden diğerine yayılması, güvenlik ağının inandırıcılığını çabucak yok edebilirdi. Bu beklentiyle EPB üyeleri, gerektiği takdirde kredi kapasitesinin 200 milyar avro daha artırılması için ilave sermaye sağlayacakları sözünü vermişlerdi ama gerçek bir acil durum ortaya çıktığında bu miktarın bile yetip yetmeyeceği birçoklarını endişelendiriyordu.

İkinci soru, hükümetlerin, finansal yardımın koşulu olarak öngörülen katı politika şartlarını kabullenmeye hazır olup olmadıklarıydı. AIM’nin otomatik bir işleyişi yoktur; ABD’nin transfer birliğini değil, IMF’nin koşullu kredi mekanizmasını model alıyor. Katılımcı bir devlet, yardıma hak kazanmak için öncelikle katı bir uyum programının şartlarını kabullenmelidir; en başta da, malî “konsolidasyon” (kemer sıkmanın kibarcası) ön plana çıkar. Hükümetler, sıkıntıya düşmüş bazı EPB üyelerinin, azalan büyüme ve artan işsizlik anlamında ödemeye mecbur bırakıldıkları yüksek bedelin pekâlâ farkındadırlar. Ayrıca, Yunanistan ya da Kıbrıs gibi ülkelerin, kurtarıldıktan sonra kreditorlerinin vesayetinden kurtulmakta ne kadar zorlandıklarını da görebiliyorlar. Pek azı, böylesi bir mengeneyle sıkıştırılma sürecinden geçmeye istekli olacaktır. Temerrüt bazılarında daha cazip bir seçenekmiş gibi gözükmeye başlayabilir. Benzer şekilde, Malî Mutabakat da önemli bir sorunun tehdidi altındadır: Uygulanılabilecek mi? İstikrar ve Büyüme Paketi’nin

başına neler geldiğini biliyoruz. Bıçak kemiğe dayandığında üyeler, resmî yaptırımları zorla uygulatmaktan geri adım attılar. Caydırıcı kolun çelimsiz olduğu ortaya çıktı. O halde, yeni kurallara göre neden daha kararlı davranılacağı beklensindi ki? Önerilen rejimle ilgili müzakereler devam ederken gözlemciler, yeni Mutabakat'ın etkisinin, eski İBP'den o kadar da farklı olmayabileceğini düşündükleri için maruz görülebilirler. Londra'daki Avrupa Reformu Merkezi'nin baş ekonomisti Simon Tilford, Mutabakat'ı "istikrar paktnın makyajlı hali" olarak tanımlarken belki de meseleyi en iyi şekilde ifade ediyordu (alıntılan *New York Times*, 10.12.2011).

Yaşananların gösterdiği üzere Tilford haklıydı. Mutabakat'ın resmî borç frenlerine yaptığı tüm vurguya karşın, aynı tereddüt riski devam ediyor. Mutabakat'ın şartları, bariz siyasî nedenlerle çok çabuk gevşetildi. Mutabakat'ın ilk uygulama yılı olan 2013'te, aralarında Fransa, Hollanda ve İspanya gibi önemli oyuncuların da bulunduğu altı ülkeye, bütçe açıklarını sihirli %3'lük sınırın altına indirmeleri için ilave süre verildi. Bir yıl sonra, Mutabakat'ın hedefini zamanında tutturamayacaklarını ilan eden Fransa ile İtalya'ya yine ek süreler tanındı. Komisyon, kilit üyelerden ilk karşı çıkış sinyalleri gelir gelmez yan çizmeye başladı. Şimdiye kadar hiçbir devlet hedefi tutturamadığı için cezalandırılmamıştır ve kuralların uygulanması konusunda daha fazla "esneklik" gösterilmesine yönelik baskılar artmaya devam etmektedir.

EPB'nin, Avrupa taburesinin iki ayağını dengeleyecek Amerikan tarzı otomatik transferlerle daha iyi bir duruma geleceği açıktır. Normalde sakin davranan IMF bile, "malî risk paylaşımını artıracak (...) bir tür geçici transferler sistemi"nin "elzem" gözüktüğü fikrini paylaşmaktadır (Allard vd., 2013: 4). Resmî bir şok emici, tüm sorunları çözüverecek sihirli bir değnek olmayacaktır. Her şeyin mükemmel olacağı beklenmemelidir. Ama grup içerisindeki dengesizliklerle başa çıkılmasına yardım edecek böyle bir şeyin yokluğunda tabure ilelebet sallanıp duracaktır. Kusur, parasal birliğin yönetim yapısının derinlerinde yatmaktadır.

Sebepler

Kusurun sebebi açıktır. Son yıllarda yaşanan tüm sıkıntılara karşın, EPB'nin para politikası ile maliye politikası kuralları arasındaki temel uyumsuzluk yerli yerinde durmaktadır. Üye hükümetler, son tahlilde, kendi bütçelerinden sorumlu olmaya devam ediyorlar; bunun nedeni, ulusal egemenliğin son kı-

rıntılarından da kesin olarak feragat edilmesine inatla direnen Avrupa siyasî kültürüdür. Keskin bir gözlemcinin özetlediği üzere: “Temel sorun, AB’nin gerçek bir birlik olmayıp, karar alma gücünü merkezî bir otoriteye gerçek anlamda devretmemiş bir devletler topluşması olmasıdır. Sonuç, çatışan ulusal amaçlardan beslenen bir kaostur.” (Unger, 2013).

EPB’nin yapısal kusuru pratikte çeşitli yollarla onarılabildi. Optimale en yakını, Avrupa Komisyonu mavi kılavuz raporunda (European Commission, 2012), tarihsel Amerikan yaklaşımı (bire bir olmasa da) model alınarak önerilen tam bir malî birlik olacaktır. Avrupa’nın etkili düşünce kuruluşlarından üçünün yakınlarda hazırladığı raporun sözcükleriyle (Pickford, vd., 2014: ix): “Avro alanının, kendi gelir kaynaklarına ve avro alanı içerisinde süreklilik gösteren malî transferler yapma kapasitesine sahip tek bir merkezî malî otoriteye ihtiyacı vardır.” Güncel bir çalışmada, ulusal vergi rejimlerinin yalnızca üçte birinin yerini alacak bir Avrupa transfer birliği oluşturulmasının, bölgesel asimetrik şokların %15’e kadarının telafi edilmesine hizmet edeceği ileri sürülüyor (Bargain vd., 2013). Ama ne üzücüdür ki, büyük bir merkezî bütçe aracılığıyla işleyecek bir otomatik dengeleyiciler sistemi erişilmez gözükmektedir. Komisyon’un önerisi, Aralık 2012’deki AB liderleri zirvesinde kesinkes reddedildi.

IMF’nin önerdiği gibi, katı şekilde koşullu olmayan bir tür sınırlı risk paylaşımı daha gerçekçi olabilir (Allard vd., 2013). Bir olasılık, müşterek tahviller (mesleki jargonla “Avro-tahviller”) çıkarılması yoluyla egemen ülke borçlarının kısmen müşterek hale getirilmesidir. Bir diğeri, ani bankacılık krizlerinin yükünü paylaşmaya yardımcı olacak kolektif bir banka mevduatı garantileri sistemi olabilir ya da ortak bir işsizlik sigortası planı. Olumsuz şoklara maruz kalan üyelere transferlerde bulunma yetkisine sahip ortak bir “kara gün” fonu, bir başka olasılıktır. Bunlar “ikinci en iyi” seçenekler olabilirler ama hiç yoktan iyidirler kesinlikle.

Ancak, pratikte, ikinci en iyi seçeneklerin hiçbirisi bile bugünün Avrupası’nda yapılabilir gözükmemektedir. 2013 sonunda, o dönemin Fransa Maliye Bakanı Pierre Moscovici, ortak bir işsizlik sigortası sistemi oluşturulması yoluyla bir tür müşterekleştirme önermişti. Ama Almanya şansölyesi Angela Merkel’in, parlamento seçimi kampanyası sırasında yaptığı açıklamalar bu fikri derhal boşa düşürdü. “Başka partilerin önerdiği gibi (...) işlerin müşterekleştirilmesine karşı çıkıyorum”, demişti. “Sonunda güçlü ülkeler de zayıfladığında, herkes zayıf olacak ve bu Avrupa’nın başına gelme-

melidir.” (alıntılayan *Wall Street Journal*, 10.09.2013). Merkel, Alman vergi mükelleflerinin parasına çaktırmadan el koymanın bir yolu olarak gördüğü avro-tahvillere de aynı nedenle şiddetle karşı çıkıyor. IMF’nin soğuk ifadesiyle, “siyasî destek (...) bulunması zordur.” (Allard vd., 2013: 6).

İşte burada, derinlerde, Avrupa ile Amerika yaklaşımlarının kritik farkı yatar. Amerika’nın transfer birliğinde taşlar, ancak ilk Konfederasyon Sözleşmesi’nin yerine ABD Anayasası’nın kabul edilmesiyle şimdi Hamilton uğrağı diye andığımız uygulamaya alan açılması sonucunda yerine oturmaya başlamıştı. Birbirleriyle geçinemeyen 13 eski koloni birleşerek tek federe devlet oluştururken, maliye politikası konusunda nihai yetki artık merkezin eline geçmişti. Bunun aksine, Avrupa hâlâ Konfederasyon Sözleşmesi aşamasındadır –hakiki bir siyasî federasyon olarak tanımlanmanın halen çok uzağındadır. Politika yapıcılar, kendi grupları içerisinde her türlü otomatik transferi ciddiyetle kabullenmeye henüz hazır değildirler. Dolayısıyla, EPB’nin yapısal kusuru sürmektedir. Avrupa hâlâ iyi ayaklı bir tabureye oturmaya çalışmaktadır –en hafif deyişle rahatsız edici bir görünüm.

Bedel

Avrupalıların elbette kendi siyasî kültürlerine sahip çıkma hakları vardır. Konfederasyon Sözleşmesi aşamasında kalmayı tercih ederlerse, bu onların seçimidir. Ama bir tür hakiki risk paylaşımına direnmeleri yüzünden maddi bir bedel ödemeleri gerekeceğinin de bilincinde olmalılar. Sağlam olmayan taburenin gerçek ekonomik performans anlamında maliyeti, sonradan pişmanlık duyacakları ölçüde yüksek olabilir. Açmazı basitçe ifade edebiliriz. Öncelikle, EPB üyeleri kadar heterojen bir devletler grubunda ara sıra ödemeler sorunları yaşanmasının neredeyse kesin olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Herhangi bir ülke beklenmedik bir anda sıkıntıya düşebilir. Avronun doğuşu sırasında, bazılarının Avrupa’nın “hasta adamı” dedikleri Almanya’nın durumunu aklımıza getirebiliriz. Ya da, bir zamanlar yüksekten uçan ama kendi kabahatlerinin olmadığı bankacılık krizleri yüzünden yere çakılan İrlanda ya da İspanya gibilerini göz önüne alabiliriz. Kalıcı ve otomatik bir transfer birliğinin yokluğunda, her ciddi dengesizlik durumu sıfırdan müzakere edilmelidir; bu, koşulları pratikte istisnasız kreditorler belirlediğinden, uyum göstermeye yönelik baskıların kaçınılmaz şekilde çarpık olacağı ve esasen borçluların üzerine kalacağı anlamına gelir. John Maynard Keynes’in klasik altın standardı hakkında yazdığı üzere: “Uyum süreci

borçlu için *zorunlu*, kreditor için *isteğe bağlıdır*.” (alıntılanan Moggridge, 1980: 28; vurgular orijinal metinden). Daha sağlıklı ülkelerin görece edilgen kalmaya güçleri yeterken, sıkıntıdaki devletlerin daha proaktif şekilde tepki vermekten başka pek seçenekleri yoktur. Ama ne yapabilirler? Ticaret ya da sermaye kontrolleri, AB üyesi olmalarıyla saf dışı kalmıştır. Benzer şekilde, bağımsız para politikası izlemeleri ya da kur devalüasyonu da EPB üyelikleri ile olanaksız hale gelmiştir. Fiilen ellerinde kalan tek şey, kemer sıkmanın bir diğer eşanlamlısı olup kibarca “iç devalüasyon” denilen deflasyonun D’sidir. Böylece, *büyüme karşıtı eğilim* yaratılmış olur.

Mizacı itibariyle özünde Keynesçi olan bu yoruma herkes katılacaktır. Bundesbank başkanı Weidmann ile başkalarının dile getirdiği ve “Avusturya ekolü” ya da “ordoliberalizm” gibi adlarla bilinen, saygın bir alternatif düşünce tarzı daha vardır. Bu düşünce tarzına göre kemer sıkma, kamu maliyesine güveni yeniden sağlayarak büyümeyi teşvik etmek için tam da gerekli olan şeydir. Ama hayal kırıklıklarıyla dolu beş yıllık performansın ardından, bu umutlu bakış açısına itimat etmek oldukça zordur. 2014 ortasında avro alanı sanayi üretimi, Nisan 2008’de ulaştığı zirvenin hâlâ %13 altındaydı; toplam GSYH durağandı; işsizlik %11’in üzerine takılıp kalmıştı. Malî konsolidasyon büyüme değil, ardı ardına resesyonlar ve muazzam iş kayıpları getirmiştir. *Economist*’in sözcükleriyle (30.08.2014): “Dört yılı aşkın bir süre önce bir bankacılık ve egemen ülke borçları krizi olarak başlayan şey, ağırlaşarak bir büyüme krizine dönüşmüştür.” Büyüme karşıtı eğilimin varlığı yadsınamaz.

Paul Krugman (2014), yerinde bir örnek verir. Florida ile İspanya’nın son dönemde başlarına gelenleri karşılaştırmamızı önerir. Her ikisi de 2000’lerin başları ile ortaları arasında çok büyük bir konut patlaması yaşamış, ardından küresel finans krizinin patlak vermesiyle birlikte çarpıcı bir çöküş bunu takip etmişti. Her ikisi de resesyona girmişti. Ama sonrasında, büyük oranda ABD ve Avrupa maliye sistemleri arasındaki farklar nedeniyle yolları ayrılmıştı. Krugman’ın sözleriyle:

Florida örneğinde, durgunluğun malî yükünün çoğu yerel hükümetin değil, Washington’un üstüne kaldı. (...) Florida, sıkıntıya düştüğü dönemde büyük çaplı yardımlar aldı. Aksine, İspanya ise konut çöküşünün tüm maliyetini kendi başına üstlendi. Sonuç malî krizdi. (...) İspanya’nın borçlanma maliyetleri hızla arttı ve hükümet acımasız kemer sıkma önlemleri almaya mecbur kaldı. Sonuç feci bir depresyondur.

Avrupa'nın büyüme karşısı eğilimine ne AİM sözleşmesinde ne de Malî Mutabakat'ın satır aralarında rastlanır. Ancak, herkesin görebileceğı kadar de facto netlikle ortadadır. Sonuçta EPB, kurların katı şekilde sabit, sermaye kontrollerinin *verboden* [yasak] ve tercih edilen uyum yönteminin yurtiçi daralma olduğı 19. yüzyılın oyun kurallarını (altınsız altın sisteminin güncellenmiş bir versiyonunu) bölgesel düzeyde yeniden canlandırmakta başarılı olmuştur. “İnsan oğulları ile kızlarını altın çarmıha germemelisiniz”, demişti William Jennings Bryan 1896'da. Günümüzde Avrupa'nın ekonomik kaderi, “avro çarmıhı”na gerilmiş durumdadır (O'Rourke ve Taylor, 2013).

DİĞER ZAYIFLIKLAR

Bu durumda, avronun gücünün gerçekleşmemiş olmasında şaşırtıcı bir şey var mıdır? EPB'nin sağlam olmayan taburesi gibi rahatsızlık verici bir yapısal kusurun, para biriminin gelecekteki değerine ve kullanışlılığına itimadı beslemesi hemen hiç muhtemel değildir. Yabancılar açısından avro, temelinde yatan siyasî anlaşma kadar iyi olarak görülebilir ancak. Son yıllarda yaşananlar, gerekli kaynaşmanın en iyi ihtimalle sağlam olmadığını göstermiştir. Tek bir egemen gücün sağlayacağı netliğin yerine ahenksizlikle ve baştan savma uzlaşmalar ruhuyla karşı karşıyayız. Kullanıcı, kendisinin tehlikeye atılmayacağından nasıl emin olabilir? Bir kaynağın özetlediğı üzere

Merkezî bir otoritenin yokluğunda, avro alanı ülkelerinin krizi işbirliğı yaparak yönetmeleri acemice olmuş, avro alanı yönetişiminin inandırıcılığını, buna bağılı olarak da piyasanın avroya güvenini sarsmıştır. (Chey, 2012: 64)

Diğer zayıflıklar da ağırlaşarak, avronun cazibesini daha da sınırlarlar. Dolar, Yedinci Bölüm'de ileri sürdüğüm üzere, üstün para birimi statüsüyle alakalı gözüken etkenlerin eksiksiz içinde yer aldığı bir paketin desteğini arkasına almaktadır. Avro açısından bu etkenlerin yokluğu apaçık hissedilmektedir.

Ticaret

Ekonomik büyüklükle başlayalım. Her ne kadar 28 AB ülkesinin hepsi avro alanı üyesi olmasa da, karşılaştırmaya uygun birim bir bütün olarak Avrupa Birliğı, yani 1955'deki Roma Antlaşması'ndan bu yana yoğun bir çabayla bir araya getirilen ekonomik topluluğun tümü gibi gözükmektedir. Müzakereler sonucunda dışında kalmayı seçen İngiltere ile Danimarka belirgin istis-

nalari olmak üzere, Avro kullanmayan her ülke bir “derogasyon”la⁹ EPB’ye resmen üye durumdadır. Hepsi de er ya da geç para birimini benimsemeye hukuken mecburdur. İngiltere ile Danimarka farklı bir yol izlemişlerse de, bu ikili de “Avrupa projesi”nin sayısız kurumu aracılığıyla diğer ülkelere sıkı sıkıya bağlıdır. İlgimizi sırf EPB ile sınırlamak, Avrupa’nın gerçek ya da potansiyel etkisini hafife alarak, analizimizi haksız bir şekilde saptıracaktır. Yabancılar açısından önemli olan tek başına avro alanı değil, avronun ayrılmaz bir parçası olduğu daha geniş ortak pazardır.

AB’nin toplam büyüklüğüne bakıldığında, yabancıların hatırı sayılır bir çekim kuvveti hissetmeleri şaşırtıcı olmaz. 28 üye hep birlikte kabaca ABD ekonomisiyle eşit büyüklükte, 500 milyon tüketicisinin 25.000 avroyu (35.000 doları) aşan kişi başına gelire sahip olduğu bir ekonomi meydana getirir. AB, (AB içi ticaret hesaba katılmadığında) küresel ihracattaki %16’lık payıyla, ki bu ABD’nin payının neredeyse iki katıdır, dünyanın en büyük ticaret blokudur aynı zamanda. Tek başına Almanya, yerküre üzerinde ABD kadar satış yapmaktadır.

Ama bu çekim kuvveti sürdürülebilir mi? Gelecek parlak değildir. 1990’larda %25’i bulan Avrupa’nın (satın alma gücü temel alınarak hesaplanan) dünya üretimindeki payı bir süredir gerileme göstererek son dönemde %18’in biraz üstüne inmiştir; geleceğe yönelik tahminler, bu can sıkıcı eğilimin güçlenmesi bile aynen devam edeceğini göstermektedir. Gözlemciler üç kritik meseleye işaret ediyorlar. Birincisi, bölgenin, mevcut işgücünde çok geçmeden ciddi bir azalmaya yol açacak hassas demografisidir (%0,2’lik genel büyüme oranıyla hızla yaşlanan bir nüfus). İkincisi, araştırma ve geliştirme yatırımlarının yetersizliğinden kaynaklı olarak Avrupa’da üretkenlik artışı hızının düşük seyretmesidir. Üçüncüsü, 2008’den bu yana kalıcılaşan işsizlik nedeniyle beşeri sermayenin beklenen aşınmasıdır. Bunların üçü de büyüme potansiyelinde ciddi bir düşüşü akla getirmektedir. Avrupa’nın 2030’a kadarki görünümünün tahmin edildiği yakın tarihli bir çalışmanın sözleriyle: “Bu gibi etkenlerin bileşimi, Avrupa’da zayıf bir GSYH artışı doğuracaktır. (...) Avrupa’da büyümenin zayıf olması, işsizlik oranının hızla gerilemesini sağlayacak ölçüde istihdam yaratılmasına imkân vermez.” (Gros ve Alcidi, 2013: v). Kriz öncesindeki on yılda %2,6’lık bir düzeye yaklaşan AB’nin yıllık büyüme oranının, önümüzdeki yıllarda en iyi ihtimalle ortalamada %1,5’u aşmayacağı beklenmektedir.

⁹ Belirli bir Avrupa Birliği mevzuatının ya da AB mevzuatının bazı hükümlerinin, üye devletler ya da aday ülkeler tarafından üstlenilmesine ve uygulanmasına getirilen istisnalar – ç. n.

Herkes bu görüşte değildir elbette. Bazı daha umutlu gözlemciler, krizi yeni bir sağlıklı yeniden yapılanma ve canlanma döneminin izleyeceğini tahmin ediyorlar. Uzun dönemli durgunluk öngören kasvetli tahminlerin tam da doktorun emrettiği, yani tam da ekonomik ilerlemeyi yeniden canlandıracak türde reformları tetiklemek için gereken şey olduğu söyleniyor. Üretkenlikle yatırımları artırıp işsizliği azaltmak amacıyla ürün ve emek piyasalarında alınacak arz yanlı önlemler, özellikle bunlar arasında sayılabilir. Eski bir ABD Hazine görevlisi, “Avrupa genel kanıyı çürütüp dünya ekonomisinin büyümesinde bir kez daha başı çekebilir”, diye yazıyor (Altman, 2013: 13). Ama böyle bir iyimserlik, yakın tarihin doğrular gibi gözükmediği olağanüstü bir iman eylemini, yani AB’nin değişime tüm gücüyle direnmekten vazgeçebileceğine inanmayı gerektirir. Çoğu uzman, temel göstergelerin Avrupa’nın ekonomik geleceğinde zayıflığın süreceğine işaret ettiğinde mutabıktır (DeLong ve Summers, 2012; Lane, 2012).

Öte yandan, EPB’nin acımasız “avro çarmıhı”nın yarattığı büyüme karşıtı eğilim, bu zayıflığı daha da ağırlaştırmaktadır. Kemer sıkma vurgusuyla Avusturya iktisat ekolü, Avrupa’nın borç sorunlarından kurtulup toparlanmasına iyice ayak bağı oluyor. “En olası gidişat”, diye özetliyordu bilgi sahibi bir gözlemci, “yavaş büyüme, düşük enflasyon ve daimi ödeme güçlüğü tehdidinin hüküm süreceği uzun bir dönemdir.” (Münchau, 2014). *Economist*, benzer şeyleri daha keskin bir dille ifade eder (25.05.2013): “Avrupa gelecekte daha uzun bir süre gölgede kalacaktır. Maliyet, hayal kırıklıkları, harap olan toplumlar ve boşa harcanmış yaşamlarla ölçülecektir.” Parasal birliğin üyeleri açısından manzara gerçekten de kasvetli olabilir.

Böylesi umut vermeyen koşullarda avronun, yabancılar tarafından ticarete faturalandırmada ya da döviz piyasalarında aracı olarak yaygın şekilde benimsenmesini ummak akla yatkın mıdır? Avro, AB ile yakın coğrafi ve/veya kurumsal bağlantılara sahip ekonomilerde hâlihazırda önemli bir ticari rol oynamaktadır. Ama bu zaten beklenen bir şeydi. Buralar EPB’nin geleneksel art bölgesi, iktisatçı Charles Wyplosz’un (1999: 89) bir keresinde söylediği gibi “avronun çöplüğü”dür. AB’nin yörüngesindeki ülkeler açısından avronun çekim kuvveti doğal olarak güçlü kalmaya devam etmektedir. Ama bu sınırlı etki alanının dışına çıkıldığında avro cazibesini hızla kaybetmektedir. AMB’nin “Avrupa zaman dilimi” diye bahsettiği bölgenin dışında kalan yerlerde, EPB ekonomileriyle ticarete avronun kullanımı sınırlı kalmaktadır; her iki tarafın da EPB üyesi olmadığı üçüncü ülkeler arasındaki

işlemlerde pratikte hiç kullanılmamaktadır. Avrupa'nın dünya ekonomisinindeki rolünün daralması, avronun mübadele aracı işlevinin de büyük olasılıkla giderek körelmesiyle sonuçlanacaktır. Küresel ticarete ya da döviz piyasasında daha yaygın kullanım olasılıkları arasında gözükmemektedir.

Finans

Peki, avronun yatırım parası ve rezerv varlık olarak değer saklama işlevi hakkında ne söylenebilir? EPB start aldığı anda, avronun finans piyasalarında rolünün genişlemesi kesinlikle makul bir beklenti olarak görünüyordu. Öngörülen parasal bütünleşme süreci, dev tasarruf havuzuyla ve yüksek likidite düzeyiyle, dünyanın en büyük tek para birimli sermaye piyasasının yaratılması vaat ediyordu. Eskiden AB dışına park edilen tasarrufların, finans sektörünün yeni derinliğinin doğal olarak cazibesine kapılarak, avronun küresel statusünü yükseltmesi muhtemel gözüküyordu.

Beklendiği üzere, avronun rolünün genişlemesi (özellikle tahvil piyasalarında) hemen kendini gösterdi. Avro cinsinden şirket ve devlet menkul kıymetleri ihracında (alım-satım fiyat marjlarıyla ölçülen) maliyetler çok kısa süre içerisinde gerileyerek, dolarınki ile kıyaslanabilir duruma geldi. Sonuç, Avrupa'nın yeni parasının uluslararası tahvil satışlarında kullanımında çarpıcı bir artışı. Gerçekten de çok geçmeden, avro cinsinden tahvillerin net satışı diğerlerinden daha hızlı arttığından, tahvil ihraçlarında dünyanın en önemli parası olarak fiilen yeşil papeli geride bıraktı. 2000'lerin ortalarına gelindiğinde avro cinsinden ihraçlar, 1999'da yalnızca %19 düzeyinde olan vadesi henüz gelmemiş uluslararası tahvil stoku içindeki payını yaklaşık üçte bire yükseltmişti. Aynı dönemde yeşil papelin payı %50 civarından %43'e geriledi. İşler avro açısından yolunda gidiyor gibi gözüküyordu.

Ama bu etki kalıcı olmadı. 2005'te %34'ün biraz altındaki düzeyiyle zirveye çıktıktan sonra, avronun tahvil stoku içindeki payı giderek azalarak, son yıllarda dörtte birin biraz üstüne kadar geriledi. Doların payı ise yeniden %50'nin üzerine çıktı. Dahası, burada da (hem borçlananlar hem de yatırımcılar açısından) avronun etki alanı, AB ve onun art bölgesiyle az çok sınırlı kalma eğilimindedir. Avronun finansman (borçlanma vasıtası) işlevini üstlendiği arz tarafında, yeni ihraçların çoğu İngiltere, Danimarka ve İsveç gibi komşu ülkelerden kaynaklanma eğilimi gösteriyor. Daha uzak yerlerdeki, Latin Amerika'daki ya da Asya'daki borçlanıcılar, anlaşmalarını daha çok dolarla yapmaya devam ediyorlar. Benzer şekilde, avronun değer sakla-

ma (yatırım vasıtası) işlevini üstlendiği talep tarafında, avro cinsinden yeni ihraçların büyük kısmı bizzat EPB içerisindeki yatırımcılarca satın alınma eğilimi göstererek bu işlemlere fiilen “yurtiçi” niteliği kazandırırken, geri kalan ihraçların çoğu ise Avrupa bölgesi civarına gitmektedir. Eldeki veriler, başka yerlerde doların, dış varlıklar olarak tahvil mevcutlarına halen ege-men olduğuna işaret etmektedir.

Doların süren hâkimiyetinin başlıca nedeni, likidite ve kolaylık açı-sından ABD T-bonosuna rakip bir evrensel finansal aracın Avrupa’da bu-lunmamasıdır. Bu, ayrı ayrı egemen üyeleriyle EPB, Washington’daki federal hükümetin bir benzerinden yoksun olduğu müddetçe telafisi imkânsız değil-se bile zor olacak bir eksikliktir. EPB’de, ABD’de olduğu gibi tek bir kamu borçları piyasası bulunmamaktadır. Bunun yerine, her katılımcının ulusal ihraçları için ayrı ve farklı piyasalar vardır –Alman *bund*ları, Fransız *bon du trésor*ları vb. Kredi ve likidite riski primlerinin üye ülkeler arasında farklı-laşmasının kalıcılık göstermesinin yanı sıra hukuki gelenekler, prosedürler, ihraç takvimleri ile piyasa yapıcılığı sistemlerinde gözlenen farklılıklar, avro alanı devlet borçları piyasasının tamamen birleşmesini engellemektedir. Av-ro-tahviller, Amerikan Hazine bonusu piyasasına karşı daha güçlü bir raki-bin ortaya çıkması için iyi bir başlangıç olabilirdi ama işaret ettiğimiz üzere, Almanya ile başkaları tarafından kesinkes reddedilmiştir.

Daha da kötüsü, Avrupa egemen ülke borçları sorunlarının patlak vermesiyle birlikte AB finans piyasalarının aslında parçalanmaya başlama-sı, öngörülen bütünleşme sürecini tersine döndürmüştür. Önceki bölümde belirtildiği üzere, birçok sektörün bugün yeniden ulusal sınırların arkasına geri çekilmiş olması, hem mübadele kolaylığını hem de sermaye kesinliğini azaltmıştır. Sonuçta, Avrupa sermaye piyasası Balkanlaşmıştır.

Büyük çaplı alım-satımların yapıldığı kısa vadeli piyasalar aracılığıyla evvelce geliştirilmiş olan bağlantıların pratikte ortadan kaybolduğu bankacı-lık sektöründe gerileme özellikle belirgindir. 2008’de küresel krizin başlama-sından sonra, Avrupa bankalarının ödeme gücüyle ilgili kaygılar katlanarak arttı. İlk başta mesele, ABD ipoteklerine dayalı şüpheli varlıklardan etki-lenmeye fazlasıyla açık olmalarıydı. Amerikan konut balonunun patlaması bilançolarda ağır tahribata yol açmıştı. Ama bölgenin egemen ülke borçları sorunları ön plana çıkmaya başladıkça, gözler bankacılık sektörünün elinde tuttuğu büyük miktardaki Avrupa kamu borçlanma kâğıtlarına çevrildi. Av-rupa kendini, zayıf egemen devletler ile kırılğan bankalar arasındaki “felaket

kısır döngüsü” içinde buldu. Önceki kredi patlaması sırasında hükümetler, bankaları devlet tahvillerini olabildiğince satın almaya teşvik etmişti. Ardından bu borçlar sorunlu hale gelince, aynı hükümetler bu sefer bankaların imdadına yetişmek zorunda kaldılar; bu ise devletlerin kendi malî sıkıntılarını ağırlaştırarak ve yükümlülüklerinin kalitesini daha da zedeleyerek, yerel bankaları iyice güçten düşürmekten başka bir işe yaramadı. Bir sonraki iflasın nerede patlak verebileceğini kimse bilmiyordu. Böylece, bankalar arası kredilerin çok geçmeden durma noktasına gelmesi, her ülkenin bankacılık sektörünü kendi kaderiyle baş başa bıraktı. Krediler hızla azaldı ve faiz oranları iyice açılmaya başladı.

AMB başkanı Mario Draghi’yi, Temmuz 2012’de Londra finans dünyasına yaptığı ünlü konuşmayla müdahale etmeye yönlendiren, işte bankacılık piyasasının bu çöküşüydü. AMB’nin “avroyu korumak için gereken her şeyi yapacağı” sözünü verdikten sonra “inanın bana, yeterli olacak”, diye ekliyordu (Draghi, 2012). Özgül olarak şimdi AMB, *doğrudan parasal işlemler* (DPI) adı verilen yeni bir program uyarınca sıkıntıdaki egemen devletlerin borçlanma kâğıtlarının bir kısmını (belirli koşullarda) yüklü miktarda satın almaya başlayacaktı. Her ne kadar henüz bu tür alımlar yapılmamışsa da, DPI’nin ilk etkisi olumluydu; Avrupa finans piyasalarını etkisi altına almış olan panik havasını bir ölçüde dağıttı. Ama DPI, bunun ötesinde pek az şey başarabildi çünkü avronun temelde yatan yapısal kusurunu ele alacak hiçbir şey yapmadı. Felaket kısır döngüsüne büyük ölçüde dokunulmadı.

Bu döngü kırılabilir miydi? Hangi tedavinin gerektiği iyi biliniyordu (Lane, 2012; J. Shambaugh, 2012; Pickford vd., 2014). Bir yandan, banka sorunlarından egemen ülke borçları gerilimine uzanan bağlantıyı kesmek amacıyla, ayrı ayrı hükümetlerin kendi bankalarının ihtiyaçlarının altında ezilmemesine yardım edecek bir ortak mevduat sigortası sistemi oluşturabilirdi. Öte yandan, egemen ülke borçları geriliminden banka sorunlarına uzanan bağlantıyı kesmek amacıyla, bankaların bundan böyle kendi hükümetlerinin ihtiyaçları altında ezilmemesini sağlayacak bir ortak borçlanma aracı (yani avro-tahviller) oluşturulabilirdi. Ama Avrupa’nın hâkim siyasî kültürü düşünüldüğünde, seçeneklerin her ikisi de uygulanabilir değildi.

Bunun yerine, dünya, EPB’nin baştan savma uzlaşmalar ruhunun yeni bir örneğine tanık oldu. Gerçi, bir tür “bankacılık birliği”ne ihtiyaç olduğu konusunda görüş birliği çok geçmeden ortaya çıktıysa da, sonuçlar en iyi ihtimalle belirsizdi. Etkili bir bankacılık birliği prensipte iki unsuru gerekti-

rir: Bankaları doğru yolda tutacak tek bir denetleyici otorite ve hem sıkıntılı bankaların ihtiyaçlarıyla ilgilenmeye, hem de banka mevduatlarını güvence altına almaya yetecek kadar kaynağa sahip tek bir çözüm otoritesi. Ancak, pratikte bunlardan ikisi de açıkça sağlanmamıştır. Bir yandan AMB, avro alanındaki (varlıkları 30 milyar avroyu ya da ülkelerinin GSYH'sinin %20'sini aşan –toplamda 200 kadar) büyük bankaların denetiminden resmen sorumlu tutulmuştur. Ama bu, birkaç bin küçük kredi kurumunu önceden olduğu gibi hâlâ kendi hükümetlerinin vesayeti altında bırakır. Öte yandan, sektörden toplanan vergilere dayanarak küçük bir çözüm otoritesi kurulmuştur. Ama bu otoritenin kaynakları yetmediğinde, yerel bankaların sorumluluğu hâlâ esasen kendi ulusal hükümetlerine ait olacaktı. Avrupa genelini kapsayan bir mevduat sigortası sistemi hiç gündeme gelmemiştir. Bir kez daha Avrupalılar, meseleye netlik kazandırmak yerine, sonuçta yarardan çok zararı olabilecek ikircikli ve karmakarışık ödünleşmelerle yetindiler. *Economist*'in uyardığı üzere (14.12.2013), “iyi düşünülmemiş, bölük pörçük bir bankacılık birliği hiçbir şey yapmamaktan bile beter olabilir.”

Hepsi birlikte düşünüldüğünde bu tatsız gelişmelerin, değer saklama aracı olarak avronun cazibesini artırması pek de beklenemez. Aslında, özellikle EPB'nin yakın çevresi haricindeki yatırımcılar ya da merkez bankaları açısından tam tersi geçerlidir. Avronun yatırım vasıtası ya da rezerv varlık olarak kullanımın yaygınlaşması, ticaret parası olarak kullanımının yaygınlaşmasından daha olası gözükmemektedir. Başlangıçtaki görkemli yeni sermaye piyasası vaadi gerçekleşmeden kalmıştır. Amerikan finans sektörü kadar maharetli olması için Avrupa'nın daha kırk fırın ekmek yemesi lazımdır.

Siyasî Etkenler

Son olarak, ne de Avrupa, dış politika bağları ve askerî etki alanı açısından Amerika'nın benzersiz avantajlarıyla aşık atabilir. Dolar, ABD'nin jeopolitik düzendeki merkezî konumundan fazlasıyla yararlanır. Oysa, şimdiye kadar hiç kimse EPB'yi “vazgeçilmez ulus” olarak tanımlamış değildir.

Kabul edilmelidir ki Avrupa'nın siyasî kaynakları yok değildir. AB üyelerinden ikisi (İngiltere ile Fransa), güçlerini sınırlarının ötesinde kullanabilecek ordulara sahip nükleer güçlerdir. 2000'de İngiltere, kısır ve yıkıcı iç savaşı sona erdirmek için eski sömürgesi Sierra Leone'de başarılı bir müdahalede bulunmuştu. Benzer şekilde, 13 yıl sonra Fransa iki kez Afrika'ya birliklerini göndermişti –önce İslamcı asilerin iktidarı ele geçirme tehdidini önlemek için

Mali'ye, sonra etnik-dini savaşı durdurmak için Orta Afrika Cumhuriyeti'ne. Hem İngiltere hem de Fransa, imparatorluk dönemlerinin eski sömürgeleriyle yakın ilişkiler sürdürmektedir. Ancak, her ikisi de, kendi ulusal çıkarları doğrultusunda büyük ölçüde kendi başlarına hareket etmektedir. Varlığı esasen kâğıt üzerinde kalan, oldukça küçük bir "acil müdahale gücü" haricinde AB şimdiye değin herhangi bir birleşik silahlı kuvvet oluşturamamıştır. Savunma, askerî bağlantıları AB'den çok Kuzey Atlantik İttifakı (NATO) aralığıyla sağlanan ayrı ayrı egemen devletlere ait bir alan olmaya devam etmektedir.

Dış politikada birlikteliğin güçlendirilmesine yönelik bazı çabalar olmuştur. 2009'da, Avrupa'nın dış diplomatik ve siyasî ilişkilerinde eşgüdümü sağlamaktan sorumlu Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi (sonuçta AB dışişleri bakanlığı) makamı oluşturuldu. İlk yüksek temsilci İngiliz Catherine Ashton, beş yıllık görev süresini tamamlamasının ardından 2014'te yerini İtalyan Federica Mogherini'ye bıraktı. Prensipte amaçlanan, AB'nin uluslararası bir aktör olarak profilini güçlendirmektir. Uygulamada etkisi yüzeysel kalmıştır çünkü yüksek temsilci ancak 28 üye hemfikir olursa Avrupa adına konuşabilir. Tahayyül edilebileceği üzere, böylesine farklılık gösteren bir grupta görüş birliğine ancak son derece tehlikesiz konularda ulaşılabilir.

Gerçekte Avrupa, güvenlik alanında Amerika'nın görev süresi avantajlarına karşı çıkabilmek için daha epey yol almalıdır. Tam tersi söz konusudur aslında. Avrupalılar, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana savunma ihtiyaçlarının çoğu için ABD ile NATO'nun askerî üstünlüğüne güvenmeye eğilimli oldular; bu, avronun farz edilen cazibesini daha da azaltma eğilimi doğurmaktadır. Bir kaynağın sözleriyle, "AB'nin kendi güvenliği konusunda ABD'ye bağımlı olması, avronun, ABD'nin dolarla kazandığına benzer bir siyasî kaldıraç desteğine sahip olmasını engelliyor." (Brooks vd., 2013: 140). Avrupa Komisyonu'nun üst düzey bir görevlisinin ismini vermeden daha açık bir ifadeyle kabullendiği üzere: "Biz siyasî bir cüceyiz". Kendilerine seçme şansı verilse, Avrupa zaman dilimi dışındaki hükümetlerin pek azı hami olarak ABD yerine AB'yi tercih ederdi; pek az yatırımcı, EPB'yi yeşil papelden daha güvenli bir liman olarak görürdü. Pratik bir mesele olarak Avrupa'nın siyasî kabiliyetleri açıkçası çok sınırlıdır. Dolayısıyla, zayıflık bu alanda da Avrupa'nın para biriminin rekabet gücünü sınırlar. Adam Posen (2008: 88) şu sonuca varır: "Dış politika ve ulusal güvenlik bağları, (...) doların küresel kullanımından yana olmaya devam ediyor."

YÖNETİMLİ ULUSLARARASI LAŞMA MI?

Tüm bu köstekleyici yükümlülükleriyle Avrupa'nın parası, belli miktarda piyasa cazibesinden yoksun kalmaya mahkûmdur. Açık konuşmak gerekirse, avro markası lekelenmiştir. Peki, arz tarafı hakkında neler söylenebilir? Analizimizde bu noktaya kadar resmin yalnızca talep yanını hesaba kattık: Para birimini kullananlarının tercihleri. Önceki bölümde olduğu gibi, avroyu basan otoritelerin tercihlerini de göz önüne almalıyız. Avronun sınır ötesi kullanımı, bilinçli etkileme girişimleriyle teşvik edilebilir mi? Uluslararasılaşma “yönetilebilir” mi? Şüphesiz ki daha proaktif politikalar uygulanabilir. Yine, iki grup stratejinin mümkün olduğunu anımsayabiliriz: Yabancıların tercihlerine hitap edecek şekilde tasarlanmış gayriresmî önlemler ya da mevcut tercihleri doğrudan doğruya değiştirmeyi amaçlayan resmî önlemler. EPB hükümetleri, prensipte her iki stratejiyi de kullanabilir durumdadır.

Gayriresmî olarak, ekonomik büyümeyi yeniden canlandırmak ve finans piyasalarını tekrar bütünleştirmek yoluyla avro markasını güçlendirecek daha fazla şey yapılabilir. Makroekonomi düzeyinde, EPB'nin büyüme karşıtı eğilimi, EPB'nin sağlam olmayan taburesine güçlü bir üçüncü ayak ekleyip maliye politikası üzerindeki baskıları hafifleterek etkisiz hale getirilebilir. Mikroekonomi düzeyinde, rekabeti artırmak ve işe alım maliyetlerini düşürmek için arz yanlı reformlar teşvik edilebilir. Finans sektöründeysen, daha temiz ve daha etkin bir bankacılık birliği yaratmak amacıyla planlama aşamasına geri dönülerek, piyasaların Balkanlaşması tersine çevrilebilir. Tüm bunlar, avronun uluslararasılaşması meselesi bir kenara bırakılsa bile arzulanır girişimlerdir. Ama zaten belirtmiş olduğumuz üzere, yakın geçmiş, bu doğrultuda herhangi bir gelişmeye çok yakın bir zamanda tanık olabileceğimize inanmak için pek sebep sunmamaktadır.

Resmî olarak, yabancı hükümetlerin avroyu daha yaygın kullanmalarını teşvik edecek daha fazla şey yapılması olasıdır. Ana hedef, zengin petrol ihracatçısı ülkelerin toplandığı Ortadoğu olabilir. Bölge, başka yerlerde öne sürdüğüm üzere, üç nedenle Avrupalılar açısından cezbedici olabilir (Cohen, 2011). Birincisi, yerel rejimlerin doğrudan ya da dolaylı olarak kontrol ettikleri parasal zenginliğin boyutudur. Bu hükümetlerin ellerindeki parayla ne yapacaklarına karar vermeleri, uluslararası paraların göreceli talihlerini derinden etkileyebilir. İkincisi, Ortadoğu'da siyasî gruplaşmaların giderek istikrarsızlaşmasının, Avrupa'nın daha aktif bir rol üstlenmesine fırsat yaratmasıdır. Bölgeyle geçmişe dayanan, önemli ekonomik ve kültürel bağları

bulunan Avrupa devletlerini, bölgesel meselelerde önemli bir rol oynamayı sürdürmeye teşvik edecek unsurlar vardır.

Üçüncüsü, bölgenin dış dünyayla ticari bağları ile finansal ilişkileri arasında gözlenen çelişkidir. Dış ticaret, Ortadoğu petrolünün en büyük pazarı olmanın yanı sıra bölgenin en büyük ithalat kaynağı da olan Avrupa'nın hâkimiyetindedir. Ne var ki finansal ilişkiler, ABD ile doların hâkimiyeti altındadır. Amerikan parası, dünya enerji piyasalarında faturalandırma ile ödemelerde standart olmakla kalmaz, bölgedeki hem merkez bankası rezervlerinin hem de hükümet kontrolündeki yatırımların ezici bir kısmını oluşturur ve çoğu yerel para için (de jure ya da de facto) çıpadır. Bu ayrışma, birçok Avrupalının gözüne tuhaf, hatta akıl dışı görünür. Şu soru sıklıkla sorulur: Bölgenin en büyük ticaret ortağıyla (Avrupa ile) iş yaparken yeşil papel yerine Avrupa'nın kendi parasını kullanmak daha anlamlı olmaz mı? Eğer öyleyse, rezerv para ve parasal çıpa olarak da avroya geçmek anlamlı olmaz mı?

Ama Ortadoğu hükümetleri acaba Avrupa'nın böylesi bir teklifine sıcak bakacaklar mıdır? Olasılık düşüktür. Hâlihazırda bölgedeki çoğu rejim, sırf görünüşte de olsa istikrarı sürdürmek için ABD himayesini, hatta ABD birliklerini kabullenmenin daha basiretli bir tercih olduğunu düşünüyor. Avrupa'yı daha iyi bir güvenlik garantörü olarak görebilecekler çıksa bile sayıları çok az olacaktır. Her halükârda Avrupalılar, bu yöndeki herhangi bir girişimlerinin, bölgenin kapısını avroya olabildiğince sıkı sıkıya kapatmayı açıkça tercih eden ABD'nin kararlı muhalefetiyle karşılaşacağını neredeyse kesin olduğunu bilmektedirler. Bölge ne kadar cezbedici olursa olsun Avrupa, Washington ile doğrudan karşı karşıya gelmek istememektedir.

Gerçek, EPB'nin, avronun uluslararasılaşmasını teşvik etmek için gerek gayriresmî gerekse resmî önlemlere pek ilgi göstermediğidir. Tam tersi söz konusudur aslında. Beşinci Bölüm'de belirtildiği üzere, proaktif politikalarından daha başından itibaren ısrarla uzak durulmuştur. Perde gerisinde, birçok Avrupalının mümkünse daha proaktif bir tutumu destekleyebileceği bilinmektedir. Ama en azından şimdiye değin resmî politika üzerinde pek az etkileri olmuştur. AB'deki birçok konuda olduğu gibi bu konuda da en önemlisi Almanya'nın tavrıdır ve Almanya'nın bu konudaki görüşleri, Deutsche markın en şaşalı günlerinden beri değişmemiştir (Zimmermann, 2013). Almanlar, uluslararasılaşmanın para politikasının kontrolünü zayıflatabileceğinden ya da kur oynaklığıyla belirsizliğine yol açabileceğinden çekinmektedirler. Potansiyel maliyetlerin çok yüksek olacağından endişelenmek-

tedirler. Dolayısıyla, avro namına herhangi bir aleni etkileme girişimine hâlâ şiddetle direnilmektedir. Durum böyle olmaya devam ettiği müddetçe, avronun geleceğı büyük olasılıkla piyasa rekabetinin mantığına terk edilecektir. Uluslararasılaşmanın “yönetilmesi” söz konusu olmayacaktır.

SONUÇ

Avronun geleceğı sonuçta o kadar da pembe bir resim sunmamaktadır. Avrupa’nın parası, taraftarlarının beklentilerinin aksine, hâkim durumdaki doları geride bırakmış, hatta yanına bile yaklaşmış değildir. Hızlı bir başlangıcın ardından yükselişi durmuş, hatta son yıllarda ılımlı bir gerileme başlamıştır. Küçük para birimi büyümemiştir; gücü hâlâ gerçekleşmemiştir. Aslında, en iyi günlerini çoktan geride bırakmış bile olabilir.

Temel sorun, EPB’nin tam kalbindeki yapısal kusurdur: Avroyu baştan savma uzlaşmalar ruhuna meyilli bırakan, egemen devletlerin tamamlanmamış bütünleşmesi. Yönetişim özü itibariyle defoludur, kurgusu hatalıdır; bu ise, para biriminin cazibesini baltalayan diğer yükümlölükleri güçlendirir. Kasvetli büyüme beklentileri, ticarete ya da döviz piyasalarında aracı olarak daha yaygın kullanılmasına ket vurur. Bölünmüş finans piyasaları, değer saklama aracı olarak avroyu daha az cazip kılar. Jeopolitik alanda ABD vazgeçilmez ulus olmayı sürdürdüğü müddetçe pek az yatırımcı ya da hükümet, siyasî bir cücenin parasına benimseme hevesine kapılacaktır. Avrupa’nın güç kaynaklarının, yeşil papelin arkasındakilerle boy ölçüşemediğı yalın bir gerçektir.

9

Yuan: Önlenemez Güç?

Borç alınmış parayı harcamayı bırakın!

Bugün burada ABD doları. (...) Yarın Yuan.

Franklin’de bir banka asılmış afiş, Kuzey Carolina, Temmuz 2011.

Avro değilse, neden renminbi olmasın? Kuzey Carolina’nın kırsal kesimindeki küçük bir banka dâhil birçoklarına göre doları Para Piramidi’nin zirvesinden sonunda indirecek rakip, avronun müşterek parası değil, yuandır –geleceğin gerçek parası. Bir zamanlar her yerde avro taraftarlarına rastlarken, şimdi çok sayıda yuan taraftarıyla karşılaşyoruz. Uluslararasılaşmanın, RMB’nin alın yazısı, Çin’in olağanüstü ekonomik başarısının önlenemez bir yan ürünü olduğu söyleniyor.

Kaçınılmaz sözcüğünü tekrar tekrar işitiyoruz. Arvind Subramanian’ın (2011: 5) kendinden emin öngörüsünü birçok kişi paylaşıyor: “Çin’in artan büyüklüğü ve ekonomik hâkimiyeti muhtemelen parasının hâkimiyetine dönüşecektir. (...) Renminbi, önümüzdeki on yılın ilk yarısına gelmeden önde gelen rezerv para olarak doları geride bırakabilir.” İşletme iktisatçısı Patrick Zweifel (2014) benzer bir yorumda bulunur: “Renminbinin çağı geliyor.” Coşkulu ruh halini en iyi yakalayan, “Eğer renminbi önümüzdeki 10 yıl içerisinde dünyanın en güçlü parası olmazsa kellemi keserim”, diyen Londralı bir yatırım yöneticisidir (alıntılanan *Financial Times*, 30.09.2014).

Yuanın yükselişini böylesine önlenemez kılan nedir? Çin'in sanayi ve ticaret dinamosu olarak öne çıktığını biliyoruz. Dolayısıyla, ülkenin, önmüzdeki yıllarda uluslararası para düzeni üzerinde önemli bir etkisinin olacağından pek az kişinin kuşkusu vardır (Helleiner ve Kirshner, 2014). Ama Çin ekonomisi açıklamanın yalnızca bir kısmıdır. Siyasetin rolü de aynı ölçüde önemlidir –özellikle, RMB'nin uluslararası para rolünü güçlendirmek için her türlü kabiliyetini seferber etmeye kararlı gözükken Çin hükümetinin güçlü desteği. Uzun bir kararsızlık döneminin ardından Pekin, “halk parası”nın uluslararasılaşmasını resmî bir politika hedefi kabul etmiş gibi gözüküyor ve bu büyük tutkunun zihinlerde yer etmesiyle birlikte şimdi planlı bir strateji uygulanıyor. Komünist Parti'nin Çin iç savaşından zaferle çıkmasında büyük önemi olan Uzun Yürüyüşü andırıcısına yuan da küresel statüye doğru kendi Uzun Yürüyüşü'ne başlamıştır. Bu açıkça amaçlı bir harekettir (bilinçli bir etkileme girişi). Güç kaynakları, RMB'nin yabancılar tarafından kullanımını yaygınlaştırmak amacıyla araçsal bir şekilde kullanılmaktadır; RMB'nin daha yaygın kullanımının da Çin'in etkisini ve itibarını güçlendirmesi beklenmektedir.

Bu bakımdan “kızıl papel”, DM, yen ve avro gibi öncelleriyle tam bir karşıtlık içindedir. Geçmişteki bu örneklerin hiçbirinde, bildiğimiz üzere, para birimini basan yetkililerin dikkate değer bir desteğinden söz edilemezdi. Gayriresmî olsun resmî olsun, proaktif politikalar nadirdi. Uluslararasılaşma eğer bir gün gerçekten olacaktıysa, yalnızca piyasanın talep tarafındaki tercihler sonucunda ortaya çıkacaktı. Ama bu, uluslararası paranın, arz tarafında iyi tasarlanmış çabalarla “imal edilmesi”nin mümkün olduğundan kuşku duymuyormuş gibi gözükken Pekin'de geçerli bir tavır değildir.

Peki, böylesi bir güven haklı gerekçelere mi dayanmaktadır? Görünüşe göre, Pekin'in tutkusu mantıksız gözükmemektedir. Şurası açıktır ki Çin “büyük” güç rolünü yeniden kazanmıştır. Neden “büyük” bir paraya da sahip olmasın ki? Meşhur Orta Krallık, dünyanın ikinci büyük ekonomisi ve küresel ihracat lideri olarak hâlihazırda yaygın bir işlem ağı temelini sunuyor –önemli bir güç kaynağı. Neden Pekin, çeşitli sınır ötesi amaçlar açısından yuanın cazibesini artırmak için bu temelden faydalanmasın?

Ancak, görünüş yanıltıcı olabilir. Pratikte bakıldığında, Çin fazlasıyla göz korkutucu zorluklarla karşı karşıyadır. Uluslararası paranın imal edilmesinde başarı, Beşinci Bölüm'de belirtildiği üzere, hiçbir şekilde garanti değildir. Orta Krallık açısından, yağlı direğe tırmanmak özellikle zorlu olacak

gibidir. Pekin'in kapsamlı kabiliyetleri açıkça etkileyicidir; Çin'in tekrar güçlü bir ulus haline geldiğine şüphe yoktur. Ama David Shambaugh'un (2013) ileri sürdüğü üzere bu, en iyimser bakışla "kismî bir güç"tür. Ülkenin, kapsamlı kabiliyetlerini bu özgül bağlamda etkili bir eyleme dönüştürecek gerekli araçlara sahip olup olmadığı aslında son derece şüphelidir. Kendinden önceki DM, yen ve avro gibi RMB de, beklentileri karşılayamayacak gibi gözükmemektedir. Bu bölümün amacı, bunun nedenlerini açıklamaktır.

İki can alıcı soru söz konusudur. Birincisi, *stratejik tasarım* sorusudur. Bu, Çin'in niyetleriyle ilgili bir meseledir. Hükümetin yuan için hedefleri nelerdir ve Uzun Yürüyüş, bu hedeflere ulaşılmasını sağlayacak şekilde tasarlanmış mıdır? İkincisi, Pekin'in seçtiği *araçlar* sorusudur. Bu, Çin'in devlet yönetme maharetiyle ilgili bir meseledir. Yetkililer doğru aletlerle enstrümanları seçmişler midir? Ülkenin güç kaynakları belirlenen görev için yeterli midir? Analizimiz, Çin'in uluslararasılaşma stratejisinin iyi tasarlandığını ama seçtiği araçların, bir dizi pratik kısıtlamalar yüzünden yetersiz kalacağını neredeyse kesin olduğuna işaret ediyor. Üstün para statüsünün yanına dahi yaklaşmadan tavana çarpması muhtemeldir.

STRATEJİ

Pekin'in uluslararasılaşma hedefine ilk kez ne zaman meylettiğiyle ilgili kesin bir tarih veremeyiz. Tartışmalar daha 2002'de başlamıştı. Ana dönüm noktası, Çin'in merkez bankası olan Çin Halk Bankası'nda (ÇHB) oluşturulan bir araştırma grubunun hazırladığı "Yuanın Uluslararasılaşmasının Zamanlaması, Yolu ve Stratejileri" raporunun 2006'da yayınlanması oldu. "Yuanın uluslararasılaşmasını teşvik etme zamanı gelmiştir", diyordu araştırma grubu. Uluslararasılaşma, "Çin'in hem uluslararası statüsünü hem de rekabet gücünü önemli ölçüde büyütebilir {ve} uluslararası ekonomideki etkisini artıracaktır". Çin "daha fazla söz sahibi" olacak ve "güç statüsünün yükselmesi"nden faydalanacaktır. Rapor, "bu fırsatı kaçırmamalıyız" sonucuna varıyordu (ÇHB Araştırma Grubu, 2006). Çin'in lider kadrosunun çoğu besbelli ki aynı görüşteydi. Hükümet ve parti kadroları içerisinde, özellikle 2008 küresel finans krizinin kışkırttığı belirgin bir tavır değişikliği çok geçmeden gözle görülür hale geldi. Muazzam dolar rezervi stokuyla Pekin, kurlardaki ani bir değişiklik karşısında kendini korunmasız hissetmesi için her türlü sebebe sahipti. Yuanın uluslararasılaşması, Amerika'nın yeşil papeline bağımlılığı azaltmakta kullanışlı bir araç olabilirdi.

Çinli seçkinler ortak bir görüşe sahip değiller. Aslında, bu konuyla ilgili bölünmeler bir süredir Pekin’de açıkça görülebiliyor (Helleiner ve Malkin, 2012; Volz, 2014). Bir tarafta, uluslararasılaşmayı liberal finans reformlarını ileri taşımanın bir aracı olarak gören, başını ÇHB’nin çektiği bir kesim bulunuyor. Öte tarafta, yuanın daha yaygın kullanımının kendi fiyatlarını yükselterek rekabet gücünü aşındırabileceğinden çekinen çeşitli üretici çevrelerinin yanı sıra faiz oranları ile kredi tahsisinin sıkı sıkıya hükümetin kontrolünde olmasından uzun süredir faydalanan bankalar ile kamu iktisadî teşebbüsleri bulunuyor. Uluslararasılaşmayı Çin’in devlet politikası olarak kutsayan herhangi bir resmî açıklamanın bugüne kadar yapılmamış olması muhtemelen bu iç bölünmeler yüzündendir. Ancak, Pekin’in yaptıklarına bakarak bir yargıya varacak olursak, rüzgârın hangi yöne estiği oldukça açıktır. 2009 sonu itibarıyla, bir gözlemcinin ifade ettiği üzere, “Çin Hükümeti belli ki fikir değiştirip RMB’nin uluslararasılaşmasına hevesle bakmaya başladı.” (Zhang, 2009: 24). 2011’e gelindiğinde, ÇHB’nin etkili bir danışmanına göre uluslararasılaşma, “Çin’in finans stratejisinin tam kalbine” yerleşmiştir (Dow Jones, 17.02.2011).

Ama bu hedefe nasıl ulaşılabilecektir? ÇHB araştırma grubu raporunun yayınlandığı tarihe değin Çin, her türden döviz kısıtlaması ve sermaye kontrolüyle kuşatılmış, dünyanın en sıkı kontrol edilen para birimlerinden birine sahipti. Konvertibl değilken RMB’nin sınır ötesi kullanımı nasıl geliştirilebilirdi? Dahası, ülkenin lider kadrosu, yakın tarihte başarılı bir uluslararası para imal edilmesi örneği olmadığını biliyordu. Yapacaklarında kendilerine rehberlik edecek bir yol haritası yoktu. Bu nedenle, hükümet, hiç de şaşırtıcı olmayacak şekilde son derece temkinli bir yaklaşım, her şeyden önce aşamacılığa vurgu yapan dikkatli bir koreografi benimsedi. Deng Şiaoping’in “dere yatağındaki taşları yoklaya yoklaya karşıya geçme” vecizesini takip ederek, çok sayıda küçük adımın birer birer atılacağı bir strateji geliştirildi. Çin’i yöneten Komünist Parti, Uzun Yürüyüş fikrinin yabancısı değildir.

Uygulamaya bakıldığında yönetimli uluslararasılaşma, birbiriyle bağlantılı iki hattı takip etmiştir (Subacchi, 2010). Hatlardan biri, RMB’nin dış ticarete kullanımını geliştirmeye odaklanır. Resmî düzeyde, yabancı merkez bankalarıyla para swapı anlaşmaları yapılmaya başlanarak, RMB’nin ödeme aracı olarak kullanımını kolaylaştırıldı. Özel düzeyde, ticari işlemlerin daha büyük bir kısmının yuanla faturalandırılıp ödenmesine imkân yaratarak, dolar gibi faturalandırmada geleneksel olarak kullanılan paraları devre

dışı bırakmak amacıyla düzenlemeler kademeli şekilde gevşetildi. Diğer hat, RMB'nin uluslararası finasta kullanımına odaklanır. Yuan mevduatlar ve yuan cinsinden tahviller için aktif (esasen, şimdi Çin'in "özel yönetim bölgesi" olan eski İngiliz sömürgesi Hong Kong'da "denizaşırı" [*offshore*]) piyasaların geliştirilmesine önem verilmiştir. Her iki hat üzerinde de girişimler, inceden inceye planlanmış evreler halinde sabırla uygulamaya geçirilmiştir. Şimdiye kadar, finans hattına oranla ticaret hattında daha fazla ilerleme kaydedilmiştir.

Ticaret Hattı

Ticaret hattında yuanın Uzun Yürüyüşü, 2008 sonunda ÇHB'nin, Çin ile ticarete gerektiğinde kullanılması için diğer merkez bankalarına RMB finansmanı sağlamak üzere tasarlanmış bir dizi yerel para swapı anlaşmasını müzakere etmeye girişiyle başladı. Altı yıl içerisinde, aralarında Arjantin, Brezilya, İngiltere, Endonezya, Rusya, Singapur, Güney Kore, İsviçre ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi önemli oyuncuların da olduğu 26 ekonomiyle anlaşma imzalandı. Swapların büyüklüğü, Özbekistan için 700 milyon yuan (yaklaşık 110 milyon dolar), Arnavutluk için 2 milyar yuan (322 milyon dolar) gibi düşük rakamlardan, Güney Kore için 360 milyar yuan (58 milyar dolar), Hong Kong için 400 milyar yuan (65 milyar dolar) gibi büyük rakamlara kadar epey farklılık gösterir. Sağlanan toplam imkân 2,7 trilyon yuanı (435 milyar doları) buluyor.

Swap anlaşmalarının görünürdeki amacı, yeni bir küresel finans krizinin doğurabileceği çeşitli risklere karşı güvence sağlamaktır. Acil bir durumda RMB finansmanının kullanılabilecek olması, gelecekte yaşanabilecek herhangi bir likidite sıkışması karşısında Çin'in ticaret ortaklarına kullanışlı bir korunma aracı sunuyordu. Ama finansman olanakları, istendiğinde ikili ticarete daha düzenli bir temelde kullanılması için yuan arz etmek (sonuçta, Çin parasının ticarete kullanımını dolaylı olarak teşvik etmek) üzere de tasarlanmıştır.

2009'dan itibaren daha doğrudan hareket etmeye başlayan Pekin, yuanla ödenebilecek ticari işlemlerin kapsamını kademeli bir şekilde genişleterek, paranın yerleşik olmayanlar tarafından kullanılmasını desteklemiştir. RMB'nin, Laos, Moğolistan, Myanmar, Nepal, Kuzey Kore ve Vietnam gibi komşu ülkelerle yapılan sınır ticaretinde uzun süredir gayriresmî mahsuplaşma parası olarak kabul görmesi, Çin'in sınırları dışında dolaşımda olan

yuan hacminin önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Her ne kadar büyük farklılıklar gösteren genel tahminler sorgulanmaya açık olsa da, önemsiz rakamlardan bahsetmediğimiz açıktır. *Economist*'e göre (26.04.2014) Moğolistan'da şu anda dolaşımda olan nakdin %60 kadarı RMB olabilir.

Sınırlı bir pilot uygulama olarak 2009'da başlayan ticarete yuanla mahsuplaşmanın resmî olarak kabulü, 2012 başlarına gelindiğinde tüm Çinli şirketleri kapsar hale geldi. İlâveten, Eylül 2010'dan itibaren yabancı şirketlerin, Çin'deki tescilli yerel bankalarda sınır ötesi yuan mutabakat hesapları açmalarına izin verilmesi, RMB'nin düzenli olarak kullanılması fırsatını artırmıştır. Bu arada ÇHB, sınır ötesi faturalandırma ile ödemeleri kolaylaştıracak teknik altyapının hayati bir parçası olan Çin Uluslararası Ödeme Sistemi'ni kurmak için yoğun bir çaba içine girmiştir. Aralarında Londra, Paris, Frankfurt, Lüksemburg, Singapur ve Tayvan'ın da bulunduğu bazı yabancı finans merkezlerinde yuan ile yerel paraların doğrudan alım-satımını başlatacak anlaşmalar müzakere edilerek sonuçlandırılmıştır. Bu merkezlerin her birinde, RMB cinsinden işlemler için bir takas bankası görevlendirilmiştir.

Tüm bu girişimlerin sonuçları etkileyici olmuştur. 2014 sonu itibarıyla Çin ticaretinin %20 kadarını yuan ile yapmaktadır (beş yıl önce neredeyse sıfırdı). Şimdiye kadar kullanım çoğunlukla yerel kalmıştır. Yuanla yapılan ticaretin %80'i bulan bir kısmı, işlenmiş ürün ticaretini yansıtacak şekilde Çin anakarası ile Hong Kong arasındadır (AMB, 2013: 46). Ama RMB ile faturalandırma giderek yaygınlaşmaktadır ve para biriminin önümüzdeki yıllarda ticari amaçlarla kullanılmasının önemli ölçüde artmaya devam edeceği kesinlikle beklenmektedir.

Finans Hattı

Öte yandan, finans hattının sonuçları, önemsiz olmamakla birlikte o kadar etkileyici olmamıştır. Esas itibarıyla Pekin, özel yönetim bölgesi olan Hong Kong'un özel statüsünden olabildiğince faydalanarak, dikkatle ilerlemiştir. Kendi para birimi ve finans piyasalarıyla Hong Kong, liderliğin anakarada "yurtiçi"nde uygulamaya henüz hazır olmadığı yeniliklerin denendiği kullanışlı bir denizaşırı laboratuvar sunmaktadır. Sıklıkla belirtildiği üzere, bu en hafif tabirle sıra dışı bir kalıptır (Frankel, 2011). Daha önce hiçbir hükümet, ülke içinde katı bir finansal kontrolü halen sürdürürken, kendi parası için denizaşırı bir piyasa geliştirmeyi kasten amaçlamamıştır. Sonuçta Pekin, sadık bir vekil olarak hareket eden (Hong Kong'un de facto merkez bankası

ve başlıca finansal düzenleme kurumu olan) Hong Kong Para Otoritesi'ne (HKPO) dayanarak, kendi yol haritasını çizmektedir.

HKPO, daha 2004'te Hong Kong'daki bankaların gerek bireyler gerekse bazı şirketler için yuan mevduat hesabı açmasına izin veren RMB İş Planı'nı başlatmıştı. Ama (gayriresmî olarak CNH piyasası diye bilinen) denizaşırı mevduat piyasasının gerçekten yükselişe geçmesi, Hong Kong bankalarının yuan faaliyetleri üzerindeki kısıtlamaları gevşeten yeni kuralların ilan edildiği 2010 ortasından itibaren oldu. (CNH denizaşırı yuan mevduatları, CNY ise yurtiçi yuan mevduatları için kullanılan simgelerdir.) RMB'nin Hong Kong döviz piyasasında günlük alım-satımına onay verilmesi ve yerel finans kurumlarının kendi başlarına yuan mevduatları açabilmesine ilk kez izin verilmesi, aralarında borsa yatırım fonları ile çeşitli türde türevlerin de bulunduğu, daha geniş bir yelpazeyi kapsayan popüler finansal ürünlerin yaratılmasının önünü açtı. Sonuç, CNH mevduatların toplam değerinde hızlı ama sınırlı bir artışı: Aralık 2009'da 65 milyar yuanın (10 milyar doların) altındayken, 2013 sonunda 860 milyar yuana (140 milyar dolara). CNH piyasasında şu anda 150'ye yakın yetkili Hong Kong kurumunun bulunmasına karşın (CME Group, 2014), uluslararası standartlarla bakıldığında söz konusu miktarlar oldukça küzidir.

Yuan cinsinden tahviller için denizaşırı piyasanın gelişmesi, seçilmiş anakara bankalarının, Hong Kong'da RMB tahviller ihraç ederek kaynak toplamalarına ilk kez müsaade edildiği 2007'de başladı. Dim sum tahvili denilen bu tahviller ilk kez Temmuz 2007'de Çin Kalkınma Bankası tarafından ihraç edildi. Ancak, önce Çinli finans dışı firmaların, ardından Çin'de iş yapan çokuluslu şirketlerin de bu tahvillerden ihraç etmelerine izin verildiği 2010'a gelinceye değin piyasa pek gelişme göstermedi. Haziran 2010'da piyasaya giren Çinli olmayan ilk şirketler Hong Kong ve Şangay Bankacılık Şirketi (HSBC) ve Doğu Asya Bankası olurken, daha sonra onları McDonald's, Caterpillar, Volkswagen ve Unilever gibi büyük isimler takip etti. 2010'da yeni ihraçların değerinin yalnızca 40 milyar yuan (6,3 milyar dolar), birikimli toplamın ise sadece 22 milyar yuan (3,3 milyar dolar) olduğu piyasa, üç yılda üç katı aşan bir büyüklüğe ulaşmış oldu. 2013 sonu itibariyle, toplamda 360'dan fazla dim sum tahvil ihracı gerçekleşmiştir. Dolaşımdaki henüz vadesi gelmemiş tahvillerin net hacmi (yeni ihraçlar eksi itfalar) 572 milyar yuana (92 milyar dolara) kadar çıkmıştır –hiç de önemsiz olmamakla birlikte uluslararası standartlara göre yine küzi bir miktar. Dünya Bankası'nın bir

birimi olan Uluslararası Finans Kurumu, Hong Kong dışındaki ilk dim sum ihracını 2014'te Londra'da gerçekleştirerek, bir milyar yuanlık (163 milyon dolarlık) tahvil sattı.

Dim sum piyasasına paralel olarak, yuan cinsinden tahviller için Şangay merkezli bir yurtiçi piyasa da ihtiyatlı adımlarla geliştirilmiştir. Süreç, Çinli olmayan ihraççıların ("panda" tahvilleri diye bilinen) borçlanma aracı satışlarına ilk kez Çin içerisinde izin verildiği 2005'te başladı. Ancak, 2009'da Çin Devlet Konseyi'nin Şangay'ı en geç 2020'ye kadar uluslararası bir finans merkezine dönüştürme taahhüdünü yoğun bir kampanyayla duyurmasından sonra bile, bu alanda ancak ağır aksak bir ilerleme sağlanabilmiştir. Başlangıçta yalnızca "uygun nitelikteki" çok taraflı kalkınma kurumlarına açık olan panda tahvili piyasası, 2009'da yabancı çokuluslu şirketlerin yerel tüzel kişiliğe sahip bağlı şirketlerini de kapsayacak şekilde genişletildi. Ama yeni ihraçlar seyrek ve küçük miktarlarda olmayı sürdürdü —esasen Asya Kalkınma Bankası, Japonya Uluslararası İşbirliği Bankası ve Uluslararası Finans Kurumu gibi devlet destekli finans kurumları namına. 2010 yılı, özel bir bankacılık kurumu, Tokyo-Mitsubishi UFJ (China) Ltd., tarafından yapılan ilk satışa sahne oldu; Mart 2014'te Alman otomotiv şirketi Daimler AG, 500 milyon yuanlık (81 milyon dolarlık) tutarla panda tahvili satan ilk yabancı finans dışı şirket oldu. Ama bu rakamlar, uluslararası standartlara göre daha da cüzdür. Devlet Konseyi'nin taahhüdünün gerçekleşmesi için Şangay'ın önünde daha gidilecek uzun bir yol vardır.

STRATEJİK TASARIM

Genel olarak, yuanın uluslararasılaşmasının gerçekten de Çin'in finans stratejisinin tam kalbinde yattığı şüphesiz gibi gözükmektedir. Ama uluslararası para açıktır ki kendi başına bir amaç değildir. Aksine, yuanın Uzun Yürüyüşü, daha temel çıkarlarla özelemleri gerçeğe dönüştürmenin bir aracı olarak görülmelidir. Bu, *stratejik tasarım* meselesini gündeme getirir. Pekin'in, RMB için daha kapsamlı bir rolü teşvik ederken nihai hedefleri nelerdir ve hükümetin stratejisi, bunlara ulaşılmasını sağlayacak şekilde yerli yerince tasarlanmış mıdır?

Tasarım sorunu önemlidir çünkü uluslararasılaşma asla tek varış noktası olan bir yolculuk değildir. Paranın uluslararasılaşması, biliyoruz ki birden fazla rolü kapsar. Keza, her rolün özgül etkilerinin önemli ölçüde farklılıklar gösterebileceğini ve farklı paraların türlü türlü rol karışımlarını

bünyesinde barındırabileceğini de görmüştük. Dolayısıyla, ülkenin liderleri, uluslararasılaşma stratejisinin çerçevesini düzgün bir şekilde çizmek için evvela önceliklerinin ne olduğu bilmeliler; ardından, dikkatlerini, amaçlarını karşılaması en muhtemel olan rol birleşimi üzerinde topladıklarından emin olmalılar. Elbette bu, söylemesi kolay ama yapması zor bir görevdir.

Öncelikler

Çin'in öncelikleri nelerdir? Ne yazık ki, Çin siyasetinin gizli kapaklı işleyişi ortadayken, ülkenin birbirlerine kenetlenmiş lider kadroları haricinde kimse bunu gerçekten de kesin olarak bilemez. Pekin'in şeffaf bir yönetim örneği olduğu söylenemez. Dahası, Çin'in zaman içerisinde dış dünyaya verdiği sinyaller kesinlikle karmaşıktır. Yine de, tüm bu sis perdesine karşın, yıllar içerisinde sergilenen politika davranışlarına bakarak bazı mantıklı çıkarımlarda bulunmak imkânsız değildir. Hiç olmazsa, Çin'in uluslararası ilişkilerdeki emelleri arasında siyasî hususların yanı sıra tamamen ekonomik nitelikteki hususların da yer aldığını varsaymak adil olacaktır.

Orta Krallık'ın kapsamlı dış politika tutkuları, bekleneceği üzere analistlerin uzun süredir tartışılacakları bir konudur (örneğin bkz. Goldstein, 2005; Gurtov, 2013). Çinliler, "İkinci Amerikan Yüzyılı"nda hâlâ ABD'nin hâkimiyeti altında olacak bir küresel sistemde yaşamaya hazırlar mı, yoksa Pekin yeni "Çin Yüzyılı"nda Washington'un yerini almayı mı arzulamaktadır? Daha açık bir ifadeyle, Çin statükocu bir güç müdür, yoksa revizyonist bir devlet midir? Çinliler, mevcut dünya düzeninin meşruiyetini tanıyorlar mı? Önceliklerini, John Ruggie'nin (1981) "normların yönettiği" dediği değişikliklerle sınırlamaya istekliler mi? Ya da, aksine, uluslararası ortamın daha radikal bir dönüşümünü mü istiyorlar? Hedefleri, temel ilke düzeyinde köklü bir değişiklik ("Çin niteliklerine" daha çok dayanan yeni bir küresel sistem) mi?

Birçok analist, Çin revizyonizmi riskinin söz konusu olmadığını düşünüyor. Örneğin, Andrew Nathan ile Andrew Scobell'e göre (2012) Çin dış politikasının ana hedefleri, çok yönlü ve sürekli güvenlik tehditlerinin yönlendirmesinde tamamen savunmacıdır. Çin, onların sözleriyle, "kendi sınırları içerisinde ve çevresinde güvenlik sorunları batağına öylesine saplanmıştır ki Batı'ya tehdit oluşturamaz" (Nathan ve Scobell, 2012: xi). John Ikenbery'e (2013) göre, ABD hâkimiyetindeki sistemin, daha önceki uluslararası düzenlere nazaran kurumsal açıdan daha oturmuş ve işlevsel

açından daha iyi eklemlenmiş mizaçta olması, statükoya yönelik tehlikeleri yumuşatmaktadır. Çin iki şekilde sınırlanmaktadır: “Bir yandan, (sistem) Çin’e cazibe kaynakları, özendirici unsurlar ve fırsatlar sunacaktır; böylece, Pekin’i mevcut düzenle daha fazla bütünleşmeye cesaretlendirir. Öte yandan, bu, aşındırılması ya da önünün kesilmesi zor olan, kökleşmiş ve geniş kapsamlı bir sistemdir; böylece, Pekin’in karşı çıkmasını ya da sürdürülebilir bir alternatif uluslararası düzen sunmasını zorlaştırır.” (Ikenberry, 2013: 55). Kısacası, Çin, önceliklerini “normların yönettiği” bir değişikle sınırlamak için her türlü sebebe sahiptir. Ancak, öyle gözüküyor ki Çinliler çatışan hedefler arasında sıkışıp ikilemde kalmış gözüküyorlar. Güvenilir bir kaynağın ileri sürdüğü üzere, en azından iki Çin vardır: Ekonomik gelişmeye ve modernleşmeye odaklanmış “ekonomik Çin” ve her şeyden önce, “Batılı süper güçlerle asimetrik ilişkiler içerisindeyken güçlenip bu gücünü korumaya” kararlı “siyasî Çin” (X. Li, 2010: 13). Ekonomik Çin, geçerli sistemin maddi faydalarından yararlanmaya devam etmekle yetinecekken, siyasî Çin ise, eskiden beridir Orta Krallık’ın doğal hakkı olarak görülen haklarla imtiyazları yeniden kazanmaya daha eğilimli olacaktır. *Tianxia* (kelime anlamıyla “göğün altındaki her şey”), Çin siyasî kültüründe, geçmişi büyük filozof Konfüçyüs’e (Kong Fuzi) kadar uzanan ve iyice kökleşmiş bir anlayıştır; geleneksel haraç sisteminde ifade edilen gücün merkezîliği anlayışına sahiptir.

Çin, küresel değilse bile bölgesel liderlik makamının kendi hakkı olduğuna uzun süredir inanıyor. Tarihçi Odd Arne Westad’ın (2013) zekice belirttiği üzere, “Çin devletinin en zayıf durumda olduğu 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında bile Çinli seçkinler, (...) ‘Konfüçyüsçü bölgede’ki diğer ülkelerin basitçe Çin’in doğal liderliğini kabullenmeleri gerektiğini düşünüyorlardı.” Çinliler, barbar Batının boyunduruğunda “aşağılanma yüzyılı” olarak gördükleri dönemi bugün bile hâlâ derin bir öfkeyle anıyorlar; resmî haber ajansı Şinhua’da yayınlanan ve “Amerikalılaşmaktan arındırılmış bir dünya” kurulması çağrısı yapan yorumu birçokları alkışlıyor (alıntılanan *New York Times*, 16.10.2013). Tarihsel hafızası çok eskilere uzanan bir toplumda, bu gibi hassasiyetlerin önemini öyle kolayca bir kenara atamayız.

Dolayısıyla, paranın uluslararasılaşması söz konusu olduğunda, Pekin’in önceliklerinin tamamen, hatta esasen bile ekonomik açıdan belirlendiğini söylemek zordur. Çin, işlem maliyetlerinden tasarruf etme ve bir miktar yurtdışı senyoraj geliri toplama şansını cazip buluyor olabilir. Hükümetin, ülkenin uluslararası bilançosunda para birimi uyumsuzluğunu azaltmak is-

teyeceğine de şüphe yoktur. Ama belki de daha önemlisi, liderliğin büyük güç statüsüne “barışçıl yoldan ulaşma” tutkularıyla ilgili tüm bildiklerimizi göz önüne alırsak, belli bir ölçüde gücün de amaçlandığını varsaymalıyız. Pekin Renmin Üniversitesi profesörü Di Dongsheng’in sözleriyle:

Çin’in politikaları, kısa vadeli, tümüyle ekonomik çıkarların bir fonksiyonu değildir; iktidar partisinin gücünü koruyup büyütmeyi amaçlayan bir dizi uzun vadeli siyasî ve stratejik mülahazanın sonucudur. (Di Dongsheng, 2013: 115)

En azından liderliğin amacı, Çin devletinin özerkliğini, dış krizlere ya da doların kaprislerine karşı kırılğan olma hissini azaltacak şekilde güçlendirmeyi içerecektir. Bunun da ötesinde, Pekin’in, küresel meselelerde etkisini artırmayı isteyeceği de apaçık ortadadır. Son tahlilde, uluslararasılaşmış yuana, Çin’in jeopolitik kabiliyetlerine katkı yapabileceği için değer verildiğini varsayabiliriz.

Odak

Söylenenlerin ışığında bakıldığında, Pekin’in stratejik tasarımı hedefe tam isabet etmiş gözüküyor. Dikkatler, hükümetin tutkularını gerçekleştirmesi en muhtemel olan para rolü birleşimine tamamen odaklanmıştır.

Dördüncü Bölüm’de gördüğümüz üzere, uluslararası paranın olması altı rolünden üçü, parayı basan ülkenin gücünün artmasında son derece önemlidir. Bunlar, finans piyasalarında, ticarette ve merkez bankası rezervlerinde üstlendiği rollerdir. Finans piyasaları ile rezervlerdeki roller, parayı basan devletin parasal özerkliğini artırarak, uyum maliyetlerini ertelemeyi ya da saptırmayı kolaylaştırır. Özerklik ise etkileme kapasitesi yaratır –her ne kadar bu kapasitenin gerçeğe dönüşüp dönüşmeyeceği, zaman içerisinde önemli değişiklikler gösterebilecek ilave hususlara bağlı olsa da. Para biriminin ticaretteki rolü, her şeyden önce yabancı merkez bankalarının rezerv tercihlerini etkilemesi nedeniyle önemlidir. Merkez bankası rezervlerinin bileşimi, bir ekonominin uluslararası ticari ilişkilerdeki para birimi seçimi kalıbını genellikle yansıtmaya eğilimlidir. Bir para bu üç rolden her biri için ne kadar çok kullanılırsa, o parayı basan ülkenin gücüne katkısı da o ölçüde fazla olacaktır.

Dolayısıyla, Pekin’in şimdiye kadar izlemiş olduğu iki hattı seçmesi kendi açısından anlamlıdır. Finans hattı, banka mevduatlarıyla ve tahvillerle başlayıp ardından tahminen giderek genişleyen bir finansal ürün yelpazesine

doğru ilerleyerek, RMB'nin yatırım vasıtası olarak cazibesini oluşturmada can alıcı önemdedir. Tek başına finans piyasası rolünün Çin'in yurtdışı gücüne fazla katkısı olmayacaksa da, etkilemede bulunma kapasitesini kesinlikle artıracak olan rezerv para statüsüne ulaşmak için atılan ilk temel adımdır. Belirli bir para, hiç rezerv para olarak kullanılmamış olsa bile yatırım rolü üstlenebilir. Ancak, piyasa temelli bir para birimleri sisteminde bunun tersinin olması hiçbir zaman mümkün değildir. Dördüncü Bölüm'de öne sürdüğüm üzere, paranın tarihi, yatırım rolünün önce geldiğini ve rezerv rolünün *ilaveten* onu takip ettiğini akla getirmektedir. Bağlantı ticaret rolüdür çünkü ticaretin hangi para birimiyle ölçüldüğü, çok sayıdaki yatırım parasından hangisinin aynı zamanda tercih edilen rezerv varlık olarak öne çıkacağını belirlenmesinde hayati öneme sahiptir.

Kısacası, Pekin, stratejisinin iyi çizmiş gibi gözüküyor. Hong Kong ve Şangay Bankacılık Şirketi (Hong Kong and Shanghai Banking Corporation, 2011: 15) kısa ve özlü ifade ediyor: “Önce ticaret, sonra yatırım; ondan sonra da rezerv para statüsü. İşte tek cümleyle renminbinin yol haritası.”

ARAÇLAR

Peki, Pekin'in *araç* seçimi (devlet yönetme mahareti) hakkında neler söylenebilir? Yetkililer, stratejilerini başarıya götürecek doğru alet ve enstrümanları seçmişler midir? Ülkenin güç kaynakları, bu görev için yeterli midir? Bu konuda daha fazla şüphe payı bırakabiliriz.

Güç Kaynakları

Zorluğu hatırlayalım. Her ne kadar Çin parasının küresel statüye sahip olmasını arzula da, esas itibarıyla yabancıları yuan kullanmaya doğrudan zorlayamaz. Anakaranın egemenliğine resmen tabi olan Hong Kong'da ve Kuzey Kore gibi birkaç kukla devlette zorlamanın belli ölçüde etkisi olabilir. Bu örneklerde RMB, Susan Strange'in efendi para terimiyle kastettiğine yakın tarzda işlev görebilir. Ama bunlar dışında kalan herkes için etkilemenin dolaylı olarak, başka yollara başvurularak yapılması gerekir. Yuan, potansiyel kullanıcıların gözünde şu ya da bu şekilde cazip hale getirilmelidir. Kısacası, rekabetçi kılınmalıdır. Soru şudur: Pekin, piyasanın talep tarafında tercihleri başarıyla değiştirecek güce sahip midir?

Tarihsel olarak bakıldığında, Beşinci Bölüm'de gösterildiği üzere, talep tarafında tercihleri, devlet gücünün dört asli unsuru şekillendirme eğili-

mindedir: Ekonomik büyüklük, finansal gelişmişlik, dış politika bağları ve askerî etki alanı. Bu nitelikler paketinin mevcut olması ölçüsünde paranın cazibesi artar, daha yaygın olarak benimsenmesi teşvik edilir.

Ancak, Çin örneğinde bu unsurlardan yalnızca biri açıkça mevcuttur: Yaygın işlem ağı. Ekonomik büyüklük, RMB'nin kozu olarak öne çıkmaktadır: Pekin'in masaya sürebileceği başlıca güç kaynağı. Çin ekonomisi uluslar arasında zaten bir devdir (dünyanın ikinci büyüğü) ve on yıl gibi kısa bir sürede ABD'yi geride bırakabilir. Ülkenin bugün dünyanın ihracat lideri ve ikinci büyük ithalat pazarı olması da, hatırı sayılır bir ağ dışsallıkları potansiyeli yaratmaktadır. Çin artık yüzden fazla ülkenin en büyük ticaret ortağıdır. Orta Krallık'ın bugün küresel ticarete çekim kuvvetine sahip olduğundan kimsenin kuşkusu yoktur.

Peki, bu kozu elinde tutabilecek midir? Yaygın görüşe göre Çin'in son dönemdeki başarısı daha başlangıçtır. Dev büyümeye devam edecek, zamanla dünyanın hâkim gücü olacaktır. Nasıl ki 19. yüzyılın İngiliz Yüzyılı, 20. yüzyılın Amerikan Yüzyılı olduğu söyleniyorsa, yeni yüzyıl da Çin Yüzyılı olacaktır. Subramanian'ın ifadesiyle (2011: 4), "Çin'in ekonomik hâkimiyeti (...) iyice yakınlaşmıştır (başlamış da olabilir), (refahı, ticareti, dış finansmanı ve para birimini kapsayarak) daha geniş tabanlı olacaktır ve önümüzdeki 20 yılda büyüklük açısından, İngiliz imparatorluğun şaşalı günlerinde ya da ABD'nin İkinci Dünya Savaşı ertesinde olduğu kadar azametli hale gelebilir." "İkinci Amerikan Yüzyılı" olmayacaktır. Beğenseniz de beğenmeseniz de, "Çin Yüzyılı" başlamıştır.

Ancak, herkes aynı görüşte değildir. Çin şimdiye değin ne kadar başarılı olmuş olursa olsun, gelecekte ağırlığı, Subramanian ile diğerlerinin beklediği kadar büyük olmayabilir. Çin GSYH'si çok geçmeden dünyanın en büyüğü olabilir ama kişi başına bazda Çin halen alt-orta gelir düzeyinde bir ülkedir. Meşhur tabirle Çin büyük ama yoksuldur. Çok sayıda gözlemcinin işaret ettiği üzere, gücü büyüklükle özdeşleştirmemek önemlidir. Çin ekonomisi, ABD ile karşılaştırıldığında birçok ölçüye göre oldukça kötü durumdadır. İhracatı ağırlıklı olarak marka tanınırlığı zayıf, düşük kaliteli ve ucuz tüketim ürünlerinden oluşmakta; bilgi yoğun sanayileri ve finansal hizmetleri, dünya standartlarının epey gerisinde kalmaktadır. Dünya Ekonomi Forumu'nun son küresel rekabet gücü araştırmasına göre 28. sırada bulunan Çin, yalnızca İsviçre ile Singapur'a geçilen 3. sıradaki ABD'nin oldukça gerisindedir (Schwab, 2014). Siyaset bilimci Michael Beckley'in sözleriyle (2011-

2012: 43-44), “ABD gerilememiştir; aslında Çin’le karşılaştırıldığında şimdi 1991’de olduğundan daha zengin, daha yenilikçi ve askerî bakımdan daha güçlüdür. (...) Çin yükselmekte ama arayı kapatamamaktadır.”

Aslında, Orta Krallık’ın geleceği giderek bulutlarla kaplanmaktadır. Harvardlı iktisatçılar Lant Pritchett ile Lawrence Summers’in işaret ettikleri üzere (2014), herhangi bir ülkenin, Çin’in 1980’lerde piyasa reformlarına başlamasından bu yana başardığı gibi “süper hızlı” büyümeyi bu kadar uzun süre sürdürmesi nadirdir. Tarihsel deliller göstermektedir ki er ya da geç “ortalamaya dönüş” olacak; büyüme, yıllık kişi başına reel GSYH artışının yaklaşık %2 olan uzun dönemli küresel ortalamasına (sıklıkla keskin bir şekilde) düşecektir. Nixon ile Ford’un başkanlıkları sırasında Ekonomi Danışmanları Konseyi başkanlığı yapmış Herbert Stein’in yıllar önce, sonradan bilinen ismiyle Stein Yasası’nda söylediği üzere: Eğer bir şey sonsuza kadar devam edemezse, duracaktır. Çin’in büyümesinin Stein Yasası’ndan bağışık olduğuna inanmamız için pek bir neden yoktur.

Tam aksine, ağır sorunlar öylesine birikmiştir ki önümüzdeki yıllarda Orta Krallık’ın büyümesi önemli ölçüde düşebilir. Büyümeyi sağlamak için yatırımla ihracata aşırı bel bağlanması, borçların GSYH’ye oranla hızla yükselen düzeyi, artan gelir eşitsizlikleri, yaygın yolsuzluklar, çevrenin ciddi şekilde kirlenmesi ve süratle yaşanan nüfus, bu sorunlar arasında sayılabilir. Uluslararası Para Fonu’ndan iktisatçılar, şu anda Çin’in, Nobel ödüllü iktisatçı-kalkınma uzmanı Arthur Lewis’in adıyla anılan Lewis Dönüm Noktası’nı (düşük maliyetli bol emek arzı durumundan emek kıtlığı koşullarına geçerek ülkenin büyüme potansiyelinin sınırlanacağı noktayı) aşmak üzere olduğunu söylüyorlar (Das ve N’Diaye, 2013). Birçok gözlemci artık uzun dönemde keskin bir yavaşlama öngörüyor (Lardy, 2012; Gurtov, 2013; Hofman ve Polk, 2014). Bazıları daha da ileri giderek, “tarihsel boyutlarda bir felaket” öngörüyorlar (Gorrie, 2013: 6). Çift haneli büyüme günleri kesinlikle sona ermiştir.

Ancak, büyümesi yavaşlasa bile Çin’in çekim kuvveti etkisini sürdürecektir. Ekonomi hâlâ büyük olacak, hâlâ yaygın bir işlem ağı sunacaktır. Pekin, güçlü kozunu elinden bırakmayacaktır. Ama hepsi bundan ibarettir –elle tutulur yegâne güç unsuru. Diğer açılardan Pekin’in eli epey zayıftır.

Örneğin finansta Çin pek çekici değildir. Çin ekonomisinin tüm başarısına karşın, finans kurumları en hafif deyişle güdük kalmıştır ve sektör esasen dış dünyaya hâlâ kapalıdır. Daha 2002’den itibaren, Nitelikli Yabancı

Kurumsal Yatırımcı (NYKY) programı uyarınca az sayıda yabancı yatırımcıya doğrudan erişim olanağı tanınmış, sınırlı sayıda yabancı yatırımcının yurtiçi sermaye piyasasında alacaklar edinmesine izin verilmişti. 2014 sonunda, Hong Kong borsası aracılığıyla Şangay borsasında dolaylı olarak hisse alımlarına izin veren Şangay-Hong Kong Borsa Bağlantısı adlı yeni bir girişim ilan edilmişti. Ama tüm yatırımlar katı kotalara ve idari kontrollere tabidir; toplamda oldukça sınırlı kalmaktadır. Genel olarak, RMB hem yerleşikler hem de yerleşik olmayanlar için hâlâ büyük ölçüde konvertibl değildir.

İşaret edildiği üzere, Pekin'in uluslararasılaşma stratejisinin finans hattındaki çoğu faaliyet, Hong Kong'daki denizaşırı piyasayla geliştirilmiştir. Eski İngiliz sömürgesi, deneme alanı olarak Pekin'in işine yaramaktadır. Ama CNH mevduatları ile dim sum tahvilleri piyasalarında son dönemde yaşanan büyümeye karşın, açıktır ki Hong Kong bu yükü tek başına taşıyamayacak kadar küçüktür. Yuanın küresel rolü, Hong Kong'un tek başına sağlayabileceğinden çok daha büyük bir ölçeği gerektirmektedir. Üstelik, Hong Kong'daki faaliyetlerin büyük bölümü şimdiye kadar gerçekten uluslararası nitelikte olmaktan çok esasen yerel nitelikte kalmıştır. Yuan mevduatı işlemlerinin çoğu, anakara şirketleri ile onların denizaşırı bağlı şirketleri arasında nakdin gidip gelmesinden ibarettir; işlemlerin pek azı, gerçekten yabancı şirketlerle yapılan işlerden oluşmaktadır (Cookson, 2011). Benzer şekilde, dim sum tahvil ihraçlarının dörtte üçünden fazlası anakara ile Hong Kong firmalarının faydasına olup daha uzaktaki şirketlerle ilgisi yoktur. Caterpillar ve Volkswagen gibi büyük yabancı şirketler birer istisnadır, genelleme yapılamaz. Hong Kong dâhil edildiğinde bile Çin, geleneksel finans merkezlerinin yanında cüce gibi kalmaktadır. Bir gözlemcinin yazdığı üzere: Çin'in ekonomik etkisi, "onun finansal kudretinden değil, esasen uluslararası ticaret sistemindeki rolünden kaynaklanır." (Kelly, 2009: 6).

Ne de Orta Krallık, Çin'in büyük güç statüsünü yeniden kazanma konusundaki tüm başarısına karşın, siyasi açıdan pek cazibeye sahiptir. Stratejik yatırımlar ile ikili yardım programlarının yanı sıra çeşitli bölgesel ve çok taraflı forumlar kullanılarak, dış politika bağlarının geliştirilmesi için çok çaba harcadığına şüphe yoktur. Pekin, yükselişinin aslında "barışçıl" olduğuna dünyayı inandırmak için her yola başvurmuştur. Başkan Şi Jinping'in 2014 Latin Amerika gezisi sırasındaki açıklamaları tipik bir örnektir:

Çin halkı barışseverdir ve Çin, büyük olmayı hegemonyacı olmakla bir tutan köhneleşmiş mantığı reddettiği içindir ki kanımızda işgalcilerin ve emperyalistlerin genini taşımıyoruz. Barışçıl gelişme yolunda ısrar eden Çin, barışçıl bir uluslararası ortam için bilfiil çalışmaktadır. (Xi, 2014)

Ancak, ne demişler, ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz. Çin'in gücünü ülkenin yakın çevresinin oldukça ötesine yansıtmak için tasarlandığı açık olan muazzam askerî yığınağının ölçeği, bu tür yatıştırıcı vaazları dengelemektedir. Pekin, resmî ya da gayriresmî güvenlik güvenceleri vermeye yanaşmaktan ziyade giderek daha çok bir kabadayı gibi davranmayı seçerek, kendi temel milli çıkarları olarak gördüğü konularda hakkını saldırganca savunmaktadır. Bu tavır, egemenlik alanıyla ilgili iddiaların ülkeyi bazı komşu devletlerle anlaşmazlıklara sürüklediği Doğu Çin Denizi ile Güney Çin Denizi'nde özellikle dikkati çekmektedir. Pekin'in askerî etki alanının genişlemesi, Doğu Asya'daki birçok ülke açısından hiç de güven verici değildir. Çin'in, merkezinde Orta Krallık'ın yer aldığı, idealize edilmiş haraç sistemi geleneğine duyduğu nostaljiyi, az sayıda komşusu paylaşır. Çin revizyonizmi riskini tamamen bir kenara bırakmaya hazır olanlar daha da az sayıdadır. Çin'in tarihsel kazanılmış haklar anlayışı derin bir öfkeyle karşılanmaktadır.

Son olarak, Çin'in siyasî rejiminin otokrat mizacını da hesaba katmalıyız; bu, modern dönemdeki diğer paranın uluslararasılaşması örneklerinin tümünde geçerli olan daha demokratik yönetim biçimlerinden oldukça farklıdır. Bu açıdan Çin fazla güven vermemektedir. Pekin'in makroekonomik yönetimde başarılı olduğu kuşkusuzdur; enflasyonun RMB'ye ciddi bir tehdit oluşturmamasına izin verilmemiştir. Ama daha genel siyaset anlamında Orta Krallık'ın sicili umut verici olmaktan tamamen uzaktır. Bugüne kadar Pekin, mülkiyet haklarını ya da akdi yükümlülüklerin hukuk eliyle uygulatılmasını pek umursamamıştır. Ülkenin yönetim yapısı, şeffaflığı ya da hesap verilebilirliğiyle ün kazanmamıştır. Aslında, tam tersi geçerlidir. İktidardaki Komünist Parti her zaman diktatörce mizaca sahip olmuştur ve sıklıkla da keyfi davranışlar sergilemektedir. Dünya Bankası'nın küresel yönetim göstergeleri araştırmasına göre (World Bank, 2014), Çin hukukun üstünlüğü açısından %40'lık dilimde yer alırken; Uluslararası Şeffaflık Örgütü [*Transparency International*] ise hazırladığı son yolsuzluk endeksinde (Transparency International, 2014), 177 ülke arasında Çin'i 100. sıraya yerleştirmiştir. Aslında, orta vadede siyasî istikrarın sürdürülüp sürdürülemeyeceği bile açık değildir.

Çinli yöneticilerin sorunu inkâr etmemeleri kendileri adına olumludur. Aslında, Başkan Şi Cinping'in liderliği altında 2014 sonunda yapılan Komünist Parti merkez komitesinin yıllık toplantısında, sorunun üzerinde durulmuş ve 2020 yılına kadar "hukukun üstünlüğü"nün tam anlamıyla tesis edileceği resmen taahhüt edilmişti. Ancak, uygulamada göze çarpan daha başka meseleler vardır. Partinin aklında Batı tarzı bir demokrasi anlayışı olmadığı açıktır. "Dışardaki hukukun üstünlüğü kavramları ile modellerini geliştiremez kopyalayamayız" diyordu Merkez Komite. Anlaşıldığı kadarıyla hedef, Parti kontrolünü hafifletmek değil, cilalamaktır. *Economist*'in yorumunda olduğu üzere (01.11.2014): "Resmî İngilizce tercümelerde 'hukukun üstünlüğü'nün önemine atıfta bulunulur. Ama Bay Şi'nin taktikleri, Çince *yifa zhi-guo* teriminin farklı bir tercümesine daha uygunmuş gibi gözüküyor: 'Hukuk ile yönetim'. Onun amacı, partiyi sınırlamak için değil, daha güçlü yapmak için hukuku güçlendirmektir." Bu açıdan bakılınca, ancak fazlasıyla iyimser yatırımcılar ya da merkez bankaları bugünün Çini'ni varlıkları için güvenli liman olarak görecektir. Eleştirel içerikli bir yorumun sözleriyle, "Çin inandırıcılık sorunuyla karşı karşıyadır." (Lo, 2013: 162).

Sınırlar

Peki, bu durumda Çin ne yapabilir? Başvurabileceği ilgili güç kaynaklarının sınırlı kapsamı düşünüldüğünde, Pekin'in oyunu elindekilerle oynamaktan başka bir seçeneği yoktur. Eğer kendi parasına yönelik talep yanlı tercihleri değiştirebileceğini umuyorsa, Orta Krallık'ın dünya ekonomisindeki artan ağırlığından (çekim kuvvetinden) sonuna kadar faydalanmak zorundadır.

Uygulamada hükümetin niyetinin bu olduğu görülmektedir. Pekin'in, yuanın daha yaygın kullanımını desteklemek için bir ticaret ülkesi olarak sahip olduğu muazzam kaldıraca güvendiği ortadadır. Hem gayriresmî hem de resmî taktiklerden istifade edilen proaktif bir politika izlenmektedir. RMB ile ödenebilecek işlem yelpazesi genişletilerek ve Hong Kong'daki CNH piyasasının büyümesine izin verilerek, paranın piyasa cazibesi güçlendirilmiştir. Pekin'in yabancı merkez bankalarıyla müzakere edip sonuçlandırdığı çok sayıda swap anlaşması da RMB'nin kullanımını ayrıca teşvik etmiştir. Çin açıktır ki birçok yabancı için iş yapmak istediği bir yerdir. Pekin, bu avantajı kullanmakta tereddüt etmemiştir.

Ama mesele görüldüğü kadar kolay olmayacaktır. Çin ekonomisi elbette büyüktür ve büyüme belki devam edecektir. Ancak, ticaret hacmi tek

başına yeterli olmayacaktır. Ticaret ilişkilerinin *yapısı* da fark yaratacaktır. Bugün Orta Krallık, ticaret ülkesi olarak büyük ağırlığına karşın, ihracatının ancak küçük bir kısmının kendi parasıyla yapmasıyla halen İkinci Dünya Savaşı sonrasının Japonyası'nı andırmaktadır. Büyük ölçüde bu, Çin'in dış ticaret yapısının kendine özgü niteliğinden, yani bugüne kadar fazlasıyla ağırlara dayalı olmasından kaynaklanmaktadır. Düşük emek maliyetleriyle Çin, yüksek katma değerli girdilerle bileşenlerin (örneğin bilgisayar yongaları) ithal edilip, montaj işlemlerinin ardından ihraç edilecek düşük katma değerli nihai ürünlere dönüştürülmesini teşvik ederek, “dünyanın atölyesi” haline gelmiştir. Böylesi bir ağ yapısı içerisinde, tüm üretim zinciri bağlantılarını dolar gibi yaygın şekilde kabul gören bir uluslararası parayla ifade ederek, “pazara göre fiyatlandırmak” anlamlı olur. Çin, güneş panelleri ve rüzgâr türbinleri gibi alanlarda yapmış olduğu üzere, teknoloji ölçeğini daha fazla yurtiçinde üretilen, yüksek katma değerli sanayi ürünlerine kaydırma planlarında başarı sağlayamadığı müddetçe, bu yapı Pekin'in umduğu ölçülerde değişecek gibi değildir. Sanayi dünyası genelinde, Beşinci Bölüm'de belirtildiği üzere, farklılaştırılmış mamul ürün ihracatları, tipik olarak satıcının kendi parasıyla faturalandırılıp ödenme eğilimi gösterir. Çin üretim yapısını bu doğrultuda değiştirebildikçe, uluslararası ticarete RMB'nin rolünün artmaya devam etmesi kolaylaşacaktır. Ama bu konuda başarı hiçbir şekilde garanti değildir.

Sonuç ne olursa olsun, Pekin'in uluslararası ticaretteki merkezî konumundan yararlanmaya devam etmeye çalışması beklenebilir. Temel olarak, liderliğin tutkularını gerçekleştirmek için gücün hem ikinci hem de üçüncü yüzlerinden olabildiğince destek alınması fikri benimsenmiş gibi gözüküyor. Öyle anlaşıyor ki görünürdeki amaç, “ekonomik Çin”in sırf cüssesi sayesinde teşvik yapılarını yeniden şekillendirmektir. Bu, sonuçsal mantığın işe karıştığı, gücün ikinci yüzüdür. Önemi giderek artan bir ticaret ortağıyla yakın ilişkiler kurarken yuanın kolaylık sağlayacak olması nedeniyle yabancıların yuana yönelmeye özendirilebileceğinin umut edildiği çok bellidir. Bir gözlemcinin yazdığı üzere, “Çin’e yönelik diplomasi politikasının rekabette pazara erişim imkânını güvenceye alma ihtiyacına dayalı ticari kararlardan etkilenmesi anlamında, Çin pazarı yapısal güce sahip gözükmektedir.” (Breslin, 2013: 141). Daha derinlerdeyse, “siyasî Çin”in yükselişi yoluyla kimlikleri ve çıkarları yeniden biçimlendirme fikri benimsenmiş gözüküyor. Bu, uygunluk mantığının işe karıştığı, gücün üçüncü “yumuşak” yüzüdür. Uluslararasılaşma, piyasa aktörleri onun meşruiyetine inandıkları için yaygınlaşabilir –sonuçta, Orta Krallık'ın

uluslar topluluğu içerisindeki önemini yeniden kazandığının tasdik edilmesi. Mundell'in ifadesini biraz değiştirirsek, yabancılar, yükselen büyük bir güç olarak Çin'in büyük bir paraya sahip olması *gerektiğine* inanmaya başlayabilirler.

Her iki mantık da anlamlıdır. Çin ekonomisinin çekim kuvvetinin etkisi inkâr edilemez. Aslında, bu olmaksızın yuanın uluslararasılaşmasını hayal etmek zordur. Yaygın işlem ağı kesinlikle gereklidir. Ama yeterli midir? Bir güç kaynağı olarak ekonomik büyüklük, tek başına RMB'yi rekabetçi kılmaya yeter mi? Bu konuda daha fazla şüphe payı bırakabiliriz.

Bu şüpheliğin sebebi, uluslararası paranın çeşitli rollerinden ve bu roller arasındaki dikkate değer farklılıklardan kaynaklanır. Ekonomik büyüklüğün, bir paranın ticarete faturalandırma ile ödeme vasıtası rolünün anahtarı olduğu açıktır. Bu açıdan, yuanın ticaret parası olarak yerini zaten sağlamlaştırmaya başlamış olması şaşırtıcı değildir; bu rol de, DM'nin 1970'li ve 1980'li yıllardaki deneyimini hatırlatırcasına, RMB'nin çıpa para olarak kullanılmasını teşvik ediyor gibi gözükmektedir. Bazı kaynaklar fazlasıyla şüphelerini ifade ederken uzmanlar, bu süreçte ne kadar mesafe alınmış olduğunu tartışıyorlar (Kawai ve Pontines, 2014). Ama çeşitli çalışmalar, Doğu Asya bölgesinde giderek artan sayıda ülkenin kurları yönetirken artık yuana daha fazla ağırlık verdiklerini, "renminbi bloku"na benzer bir şeyin şekillenmekte olduğunu teyit eder gözükmektedir (Subramanian ve Kessler, 2012; Fratzscher ve Mehl, 2014; Henning, 2014). Bu ülkeler arasında Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Güney Kore, Tayvan ve Tayland gibi oldukça önemli ticaret ülkeleri bulunmaktadır.

Ancak, Pekin'in stratejik tasarımı hedefliyor gözüktüğü diğer kritik roller (yuanın yatırım vasıtası ve rezerv para olarak kullanılması) söz konusu olduğunda, ekonomik büyüklük çok daha az önem taşır. Bunlar, devlet gücüne gerçekten değer katan rollerdir. Ama diğer özellikler (özellikle de, piyasa aktörlerinin güvenilir bir değer saklama aracından bekleyecekleri likiditeyi ve öngörülebilirliği sağlayacak ileri düzeyde finansal gelişmişlik), bu rollerde daha fazla önemlidir. Derin ve dayanıklı, yabancılar yeterince açık bir sermaye piyasası asli önkoşuldur. Apaçık ortadadır ki Pekin tam da bundan yoksundur.

Bu nedenle, ticaret hattıyla karşılaştırıldığında yuanın Uzun Yürüyüşünün finans hattında ne kadar az mesafe almış olduğunu görmek bizi şaşırtmamalıdır. Konuya hâkim gözlemciler arasında herhangi bir görüş birliğinden bahsedilebilirse, bu da uluslararasılaşmanın başarılı olması için

hem yurtiçi finans piyasaları hem de yabancı sermaye kontrolleri alanlarında reform yapılmasının elzem olduğu üzerinedir (Eichengreen, 2011; Helleiner, 2014; Prasad, 2014). Jeffrey Frankel'in (2011: 13) ifade ettiği üzere: "Eğer Çin sermaye girişlerini yasal hale getirmeye {ve} yurtiçi finans piyasalarını serbestleştirmeye henüz hazır değilse, (...) o zaman tam anlamıyla uluslararasılaşmanın muhtemelen çok uzağındadır." Şu anda çok uzağında gözüktüğü şüphesizdir. Yuanın konvertibilitesi özellikle çekişmeli bir konudur. En azından cari işlemler hesabıyla ilgili muamelelerde konvertibilitenin olması, uluslararasılaşma sürecini devam ettirmek için mutlak bir gereklilik olarak gözükmektedir. Peki, sermaye hesabı hakkında neler söylenebilir? Hem DM'nin hem de yenin hikâyesinin ortaya koyduğu üzere (Beşinci Bölüm), bir paranın sınır ötesi kullanımlarda yaygın şekilde benimsenmesi, etkili sermaye kontrolleri varken bile mümkündür. Ne Almanya'da ne de Japonya'da, paraları zaten yaygın kabul görmeye başladıktan epey sonrasına değin ciddi bir finansal serbestleştirme hamlesi yapılmıştı. Bu, RMB'nin *tam* konvertibilitesinin hiçbir şekilde gerekli olmadığını akla getiriyor. Ama şu da açıktır ki, tam konvertibiliteye daha erken geçilmiş olsaydı, DM ile yen daha başarılı olabilirdi. Yurtiçi finansal koşulları denetim altında tutmak adına paranın uluslararasılaşmasından bir ölçüde fedakârlık yapıldı.

Çin bugün aynı ödünleşmeyle karşı karşıyadır. Eğer yuanın yatırım vasıtası ya da rezerv varlık olarak daha çok ilgili görmesi isteniyorsa, sermaye hesabı konvertibilitesinin bir ölçüde genişletilmesi icap edecektir. Ancak, ne kadar konvertibl olacağı tercih meselesidir. Piyasa aktörleri ile merkez bankalarına hiç olmazsa hem yuan banka hesapları açma, hem de seçilmiş Çin tahvili ve hisse senedi gruplarını alıp satma serbestliği tanınması gerekecektir. RMB cinsinden alacaklar istendiği zaman alınıp satılamazsa, yabancıların pek azı bunları cazip bulacaktır. Portföy dengelemesini kolaylaştırmak için Çin'de yeni yuan borçlanma araçları ya da hisse senetleri ihraç etme hakkı tanınması da aynı ölçüde önemli olacaktır. Varlık tarafının uluslararasılaşması, yükümlülük tarafının uluslararasılaşmasıyla tamamlanmalıdır. Ama aynı zamanda, belli likit alacak gruplarında (özellikle de, opsiyonlar, vadeli işlemler ya da diğer egzotik türevler gibi daha spekülâtif olanlarda) alım-satımlar, sermaye akımlarının istikrarsızlığa yol açması riskini azaltmak amacıyla yasaklanabilir ya da sıkı şekilde düzenlenebilir. Amaç, yuanın değer saklama aracı olarak kullanımını teşvik ederken, sonuçta ortaya çıkacak kırılganlıkları asgari düzeyde tutmaktır.

DM ile yenin yükselişte olduğu 1970’li ve 1980’li yıllarla karşılaştırıldığında bugün çok daha fazla sayıda para biriminin konvertibl olması, ödünleşmeyi karmaşıklaştıran bir olgudur. Kıyaslama yaparsak, piyasa aktörleriyle merkez bankaları günümüzde çok daha geniş bir yatırım fırsatları yelpazesinden faydalanabiliyorlar. Bu, ilke olarak, adamakıllı (ama tamamen değil) serbestleştirme konusunda Pekin üzerindeki baskıyı artıracak gibi gözüküyor. Çin’in büyük ekonomik önemi düşünüldüğünde, sermaye hesabının kısmen serbestleşmesinin bile yuanın daha yaygın kullanımını özendirmediği beklenebilir. Daha ulaşılabilir alternatiflerin mevcudiyetinin, RMB’nin daha yüksek bir statüye Uzun Yürüyüşünü yavaşlatması mümkün olsa da, büsbütün durdurması olası değildir. Pratikte, yurtiçinde finansal kontrolü sağlam tutmak için piyasanın daha spekülatif nitelikli bölümlerinde birtakım kısıtlamalar sürdürülebilir.

Ancak, konvertibiliteye ne ölçüde izin verilirse verilsin, RMB’yi değer saklama aracı olarak cazip kılmak için ülke içinde yeni finansal reformlar yapılması gerektiği aşîkârdır. Hayati önemdeki tahvil sektöründe ilerleme, hem dim sum hem de panda tahvilleri açısından bugüne değin can sıkıcı ölçüde yavaş olagelmıştır. Çin içerisindeki tüm tahvil piyasasının kapitalizasyon değeri, ABD’nin sekizde birini ancak aşan düzeyiyle sınırlı likidite sunmaktadır. Dahası, potansiyel yatırımcılar, paralarıyla yapabileceklerinin halen katı şekilde kısıtlanmasının yanı sıra bir sürü yanıtsız bırakılmış soru yüzünden de Çin’den uzak durmaya eğilimlidirler. Siyasî istikrar garanti edilebilir mi? Otokrat mizacını böylesine koruyan bir hükümete güvenilebilir mi? Mülkiyet haklarına saygı gösterilecek mi? Böylesi belirsizlikler karşısında tereddüde düşülmesi son derece doğaldır.

Dolayısıyla, ekonomik büyüklük aslında uluslararası para olarak RMB’yi tamamen rekabetçi kılmaya yeterliymiş gibi gözükmemektedir. Zeki bir gözlemcinin yorumuyla: “Büyük bir para, onu basan devlete duyulan güvenin üzerinde yükselir (...) ve Çin, güven ile itibarın GSYH’ye indirgenemeyeceğinin farkına varıyor.” (Wheatley, 2013c: 68). Başka bir deyişle, Pekin’in ciddi bir “yerine geçerlik” sorunu vardır. Yaygın işlem ağı, diğer kritik yetersizlikleri kolay kolay telafi edemez. Uluslararası paranın farklı rolleri, farklı türde güç kaynakları gerektirir ve bu kaynaklar kolaylıkla birbirinin yerini tutamaz. Araçlar konusundaki seçimiyle (devlet yönetme maharetiyle) Pekin, sinekten yağ çıkarmaya çalışıyor gibi gözükmemektedir.

Komuta-Kontrol

Elbette, Pekin'in neden sinekten yağ çıkarmaya çalıştığını anlamak zor değildir. Finansal faaliyetlerin sıkı sıkıya kontrol altında tutulması, Çin'in ekonomik modelinin temel unsuru, otoriter yönetim sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır. Çin artık bir komuta ekonomisi olmayabilir ama iktidar partisi açıkça iş başında kalmayı arzulamaktadır.

Çin'de son otuz yıllık dönemde gerçekleşen dikkate değer değişikliklere karşın, ülkenin ("Pekin Mutabakatı" [Halper, 2010] ya da "Çin kapitalizmi" [McNally, 2012] olarak adlandırılan) kendine özgü politik ekonomisinin, standart Batılı modellerin çok uzağında kaldığı iyi bilinmektedir. En önemlisi, rejimin, tartışmasız merkezî bürokrasiye biçtiği kalıcı role bel bağlamasıdır. Stefan Halper'in (2010: 3) tanımlamasıyla Pekin Mutabakatı, "piyasa iktisadı ile geleneksel otokrat ya da yarı-otokrat siyaseti bir araya getirir. (...) Hükümet, kısmen serbestleştirilmiş ekonomi üzerindeki merkezî kontrolünü muhafaza eder." Christopher McNally'nin (2012: 744) sözleriyle Çin kapitalizmi, "kapitalist birikimin desteklenip yönlendirilmesinde başrolü Çin devletine verir."

Rejimde anlamlı değişiklikler yapılmasına karşı çok güçlü bir direncin olduğu da iyi bilinmektedir. Kurumsal olarak, Çin Komünist Partisi, ekonominin dizginlerini gevşetmesi halinde otoritesini kaybedeceğinden çekinmek için her türlü gerekçeye sahiptir. Kişisel olarak, ülke seçkinlerinin çoğunun (özellikle de, parti kurucularının soyundan gelen "genç prensler"in) serveti, statükonun korunmasına fazlasıyla bağlıdır. Bankacılık sektöründe, kamu iktisadî teşebbüslerinde ve eyalet yönetimleriyle yerel yönetimlerde çıkar grupları iyice kemikleşmiş durumdadır. Bu koşullarda, herhangi bir ciddi reform yapılması ciddi sorunlara gebedir. Teşvik yapısı, reformlara şerbetlidir.

Çin modeli bağlamında, başarılı bir kontrol açısından parasal ve finansal koşulların yönetilebilmesinden daha önemli bir şey yoktur. Yurtiçi düzeyde bakıldığında bu, faiz oranları ile kredi olanakları üzerinde doğrudan yetkili olarak, devletin hem kaynakları tercih ettiği borçlulara tahsis edebilmesi, hem de kendi finansman maliyetlerini asgari düzeye indirebilmesi anlamına gelir. Bu yetki, mevduat ve kredi faizlerinin düzenlenmesi, miktar temelli kredi yönlendirmeleri ve tahvil piyasası tayinlaması aracılığıyla icra edilir. Uluslararası düzeyde bakıldığında kontrol, sermaye hesabının kapalı olması ve gözetimli kur anlamına gelir. Ekonomistlerin verdiği adla finansal baskılama, siyasî otokrasi aygıtının hayati bir dişlisidir.

Bu nedenle, Çin hükümetinin uluslararasılaşmayı bir hedef olarak benimsemiş olmasına karşın, ufak adımlar atarak çok temkinli şekilde hareket etmesi şaşırtıcı değildir. Açıktır ki burada, ülke içinde finansal kontrolü ciddi ölçüde tehlikeye atmaksızın RMB'nin yurtdışı kullanımının yavaş yavaş yaygınlaştırılabileceği umut edilmektedir. Bu umut, örneğin, Pekin'in stratejisinin finans hattının ağırlıklı olarak neden anakaradaki yurtiçi piyasalardan büyük ölçüde yalıtılmış durumdaki Hong Kong denizaşırı piyasasında uygulandığını açıklar. Keza, ÇHB ile başkalarının (örneğin bkz. World Bank, 2012; Sheng, 2012), yurtiçinde serbestleştirmeye ve ülkenin sermaye hesabını açmaya yönelik yaptıkları baskıya Çin'in siyasî liderliğinin neden uzun süredir karşı çıktığını da açıklar. Konvertibilitenin, Çin'in büyük yurtiçi tasarruf havuzu için çeşitlendirme fırsatları arayışıyla yoğun bir sermaye çıkışını tetiklemesi riski, özellikle kaygı veren bir meseledir (Dong vd., 2012; International Monetary Fund, 2013). Politika yapıcılar, en hafif deyiimiyle, dengeli hareket etme gibi nazik bir durumla karşı karşıyadırlar. Sonuçta Pekin, uluslararasılaşmayı olabildiğince düşük maliyetle teşvik etmeye çalışmıştır: Ekonomik büyüklüğün tek başına işin altından kalkacağını umut ederek, finansal reformlar konusunda olabildiğince az taviz verme.

Ancak, son tahlilde, dengeli hareket etmenin savunulamaz olduğu kesinlikle görülecektir. Birçok gözlemcinin belirttiği üzere, yuanın uluslararasılaşması nihayetinde Çin'in sermaye kontrollerinde “basınç delikleri” (McCauley, 2011) açılmasına imkân vererek, hükümetin ülke içerisinde para ile kredi üzerindeki katı kontrolünü zorlayacaktır. Şimdiye kadar takip edilen, dikkatle hazırlanmış koreografiye bakarak bir yargıya varacak olursak, bu durum elbette Çin liderliği tarafından da anlaşılmış gözükmektedir. Politika yapıcılar, komutanın zayıflamasının, uluslararasılaşan RMB için er ya da geç ödemeleri gerekecek bir bedel olduğunun farkında gibi gözüküyorlar. Ama kendisini (“hemen olmasa” da) cinsellikten uzak tutması için Kadir-i Mutlak'a dua eden Aziz Augustinus gibi Pekin de, o anı olabildiğince ertelemeyi tercih ediyor gözükmektedir.

SONUÇ

Çin'in yönetimli uluslararasılaşma deneyimden çıkarılacak dersler açıktır. İlk olarak, Pekin'in deneyiminde, bir devletin uluslararası para imal etmesinin *mümkün olmadığını* akla getirecek hiçbir şey yoktur. Yuanın Uzun Yürüyüşü'nün ilk adımları, başta ticaret hattında olmak üzere, gerçekten de somut

sonuçlar doğurmuştur. Ancak, ikinci olarak, sürecin kesinlikle önlenemez olmadığı da açıktır. Doğru güç kaynakları varsa ve bunlar uygun şekilde kullanılırsa, ancak bu durumda gerçek başarı mümkündür. Doğrudan zorlama kapasitesinin bu amaçla kullanımı sınırlı olduğundan, para biriminin uluslararası cazibesini artırmaya yoğunlaşacak daha dolaylı bir strateji takip edilmelidir. Ama talep yanlı tercihler, yalnızca bir özelliğe dayanarak olumlu yönde değiştirilemezler. Çin'in ekonomik büyüklüğünün “çekim kuvveti” başlı başına yeterli olmayacaktır. Diğer etkenler de (en başta da gelişkin ve açık bir finans yapısı) devreye girmelidir ve bunlar arasında yerine geçerlik düşük düzeydedir.

Dolayısıyla, son tahlilde açıktır ki, hükümet gerekli bedeli ödemeye razı olmadığı müddetçe, gücün uluslararası para imal etmekte kullanılması- nın sınırları vardır. Çin açısından bedel, finansal serbestleştirme ve bununla birlikte Pekin'in otoriter ekonomi modelinin önemli ölçüde gözden geçirilip değiştirilmesidir. Paranın uluslararasılaşması çantada keklik olarak görülemez ve karambole getirilip ucuza getirilemez. Yuanın geleceği hâlâ çok uzaktadır.

10

Özet

“İlişki Durumu: Karmaşık”
NANCY MEYERS’İN YAZIP YÖNETTİĞİ 2009 TARİHLİ FİLM.

Para ile güç arasındaki ilişki hakkında ne sonuca varabiliriz? Robert Mundell, büyük güçlerin büyük paraları olduğunu söylerken haklı olabilir; şüphesiz ki Çin’in liderleri buna inanmış görünüyorlar. Ama hem teori hem praksis, bağlantıların kesinlikle basit olmadığını akla getiriyor. Nancy Meyers’in, Kaliforniya Santa Barbara’da geçen 2009 tarihli filmi “*İlişki Durumu: Karmaşık*”, ebedi ve ezeli cinsiyetler savaşının ne kadar karmaşık olabileceğini mizah yollu gösteriyor. Parasal rekabeti ele alan bu kitabın mesajı hemen hemen aynıdır. Bu karmaşık bir meseledir.

ANALİTİK KATKILAR

Bu kitap analitik açıdan üç önemli katkı yapıyor. Birincisi, paranın uluslararasılaşmasının siyasî boyutlarını sahnenin merkezine taşımasıdır. Birkaç kuşak geriye giden uluslararası para yazını epey hacimlidir. Ancak, görece az sayıda istisnası olsa da, katkıların çoğu siyaset biliminden değil, iktisattan gelmiştir. Siyaset arka planda kendini hissettirebilir ama üstlendiği başrol ancak nadiren resmen kabul edilir. Bu kitap bir düzeltme yaparak, siyasete hak ettiği assolist rolünü teslim ediyor.

İkincisi, kitap, paranın uluslararasılaşması ile devlet gücü arasındaki nedensel ilişkileri sistemli bir şekilde inceliyor. Bu daha önce ayrıntılı şekilde hiç yapılmamıştır. Burada görüyoruz ki para ile güç arasındaki bağlantıların

karşılıklı olarak endojen olduğuna, nedenselliğin eşzamanlı olarak her iki yönde de işlediğine inanmak için her türlü gerekçeyle sahibiz. Paranın uluslararasılaşması devlet gücünü etkiler; devlet gücü de paranın uluslararasılaşmasını etkiler. Ayrıca, ilişkinin, parayı basan ülkenin her zaman faydasına olmadığını da görüyoruz. Paranın uluslararasılaşması aslında bazı bakımlardan devlet gücünü artırmak yerine azaltabilir. Uluslararası paranın her iki yönde de işleyebilecek, iki ucu keskin bir kılıç olduğu ortaya çıkıyor. Keza, zaman unsurunun birçok bakımdan büyük önem taşıdığını görüyoruz. Uluslararasılaşmayla gücün hem yükselişte hem de düşüşte olduğu durumlarda, yıllar geçtikçe ilişkide dikkate değer değişiklikler olabilir.

Üçüncüsü, kitap, paranın uluslararasılaşması kavramını, bir uluslararası paranın üstlenebileceği çok sayıda farklı role göre parçalayıp incelemenin önemini ortaya koyuyor. Ayrı ayrı rollerin, devlet gücü üzerinde belirgin şekilde farklı etkileri vardır. Öte yandan, farklı güç kaynaklarının da, paranın her rolü üzerinde belirgin şekilde farklı etkileri vardır. Para Piramidi'nin tepesinde bulunan az sayıdaki para arasında, etki alanı ve kapsamı açısından bu kadar büyük bir çeşitlilik olması bir rastlantı değildir.

TEORİ

Şimdiye değin Uİ ile UPE yazını, para ile güç arasındaki ilişkiyi anlamamıza yardımcı olacak pek az formel teori sunmuştur. Bu eksikliği gidermek için kitapta üç adım atarak ilerledik.

Birinci olarak, Birinci Bölüm'de paranın uluslararasılaşmasıyla ilgili temel bilgilerin üzerinden geçtikten sonra, İkinci Bölüm'de dünya siyasetinde gücün incelenmesiyle ilgili temel alfabeyi sunduk. Devlet gücünün, akademisyenler arasında oldukça ihtilaflı bir kavram olduğunu gördük. Dolayısıyla, analizi sağlam bir zemine oturtmak için geri dönüp temel ilkelere bakmak, daha en başından bir gereklilik olarak gözükte. Her şey bir yana, gücü analiz ederken, bilhassa bağlama vurgu yaparak pragmatik davranmaya hazır olmamız gerektiği açıktır. Dört temel soru kümesi gündemi belirlemektedir: Gücün sırasıyla anlamıyla, kaynaklarıyla, kullanımlarıyla ve sınırlarıyla ilgili sorular. Bu sorular, takip eden tüm tartışmalar için gerekli kavramsal çerçeveyi bize sundu.

Üçüncü Bölüm'de attığımız bir sonraki adımla odağımızı daraltarak, genel olarak güçten ziyade parasal gücün detaylarına eğildik. Bu bağlamda, ana konu devlet özerkliğidir: Dışsal dengesizliğe uyum gösterme yükünü

azaltabilme ya da bu yükten kaçınabilme. Bir ülke ancak parasal özerkliği sağladıktan sonra, buna ilaveten etkilemede bulunacak konumda olabilir. Parasal gücün iki eli vardır: Uyumu erteleme gücü ve uyum maliyetlerini saptırma gücü. Uluslararası para, ülkenin zaman içerisinde açıklarını finanse edebilmesine katkı yaparak, erteleme gücünü artırır. Sonuçta, devletin borçlanma kapasitesi artar. Bu yapı taşlarını kullanarak attığımız son adımla odağımızı daha da daraltarak, paranın uluslararasılaşması ile devlet gücünü birbirine bağlayan nedensel ilişkileri ayrıntılarıyla inceledik (Dördüncü ve Beşinci Bölümler). Girişte ortaya atılan can alıcı nitelikteki dört sorunun yanıtlarını sunduk.

Güçten Paraya

Devlet gücü, bir paranın uluslararası statüye kavuşması için gerekli ya da yeterli midir? Tarihsel deliller, belli ölçüde devlet gücünün şüphesiz gerekli olduğunu akla getirmektedir. Büyük paralar, küçük ya da zayıf ulusların rahminden doğmazlar. Devlet gücünün dört unsuru büyük önem taşır. Bunlar ekonomik büyüklük, finansal gelişmişlik, dış politika bağları ve askerî etki alanıdır. Bu etkenlerden her biri bir güç kaynağı (jeopolitik kabiliyetin dışavurumları) olarak görülebilir. Dünya ekonomisinde büyük bir ağırlığa sahip olmak, ağ dışsallıkları potansiyeli yaratarak, bir tür çekim kuvveti oluşturur. Gelişkin finans sektörü, yatırım vasıtası ve rezerv varlık olarak paranın cazibesini artırır. Kapsamlı siyasî bağlantılar ile askerî kabiliyetler, hem tasarrufları için güvenli liman arayan gergin yatırımcıları hem de hükümetleri, para birimini daha fazla kullanmaya teşvik eder.

Ama bu güç kaynakları *yeterli* midir? Bu konuda belirsizlik çok daha yoğundur. Bir devlet söz konusu paketi eksiksiz (gücün dört unsurunu da kapsayacak) şekilde oluşturabilse bile, parası yine de yaygın sınır ötesi kullanıma sahip olamayabilir. Pek çok şey, para birimleri rekabetinin o dönemdeki yapısına bağlıdır. Mevcut ya da potansiyel rakiplerin sayısı çoğaldıkça, Para Piramidi'nin zirvesi civarında tutunmak zorlaşacaktır. Ataletin kuvvetinden istifade eden, yerini zaten sağlamlaştırmış paraların görev süresi avantajları, diğerlerinin başarı şansını sınırlayacaktır.

Dahası, paketi eksiksiz şekilde oluşturamayan ülkeler açısından uluslararasılaşma süreci, paranın olası çeşitli işlevleri arasındaki eşit olmayan etkiler yüzünden ciddi ölçüde sınırlanacaktır. Örneğin, ekonomik büyüklük, mübadele aracı olarak paranın cazibesini artırabilir ama değer saklama ara-

cı olarak özünde pek avantaj sağlamaz. Buna karşın, finansal gelişmişlik, yatırım amacıyla kullanımı teşvik edebilir ama ticaretle kullanıma pek az etkisi olacaktır. Keza, hem siyasî bağlar hem de güvenlik bağları, özel piyasa aktörlerinden çok resmî düzeyde etkili olmaya eğilimlidirler. Devletin bu bağlamdaki çeşitli güç kaynakları hiçbir suretle birbirinin yerine geçer nitelikte değildir.

Bir hükümet, parasına olan talebi bilinçli çabalarla değiştirerek bu sınırlamaların üstesinden gelebilir mi? İlgili güç kaynaklarına sahip devletler açısından bakıldığında, uluslararası para “imal etme” girişimi (“yönetimli uluslararasılaşma”), hiç de gerçek dışı değildir. Tarih, piyasa ataletinin üstesinden gelmek için resmî desteğin aslında gerekli olabileceğini gösteriyor; en azından yardımı dokunabilir. Ama eksiksiz bir paket olmadıkça, en kararlı proaktif politikalar bile uluslararası paranın tam anlamıyla gelişmesine muhtemelen yeterli olmayacaktır. Farklı güç kaynaklarının eşit olmayan etkileri düşünüldüğünde, şu ya da bu özelliğe münhasıran bel bağlanması yeterli olmayacaktır. Bu yolla rollerin hepsi değil, ancak birkaçı teşvik edilebilir. Gerçek başarı, ancak ve ancak doğru güç kaynaklarının hepsi varsa ve bunlar uygun şekilde kullanılırsa mümkündür. Uygulama maliyetleri ya da iç siyaset de ilave sınırlamalar getirebilirler.

Paradan Güce

Paranın uluslararasılaşması, devletin gücünü artırır mı, azaltır mı? Burada yanıt kesinlikle karışıktır. Beklenebileceği üzere, paranın uluslararasılaşması birçok açıdan devlet gücünü artırır ama bu, bir paranın tüm rolleri için doğru değildir ve her zaman ille de doğru olması gerekmez.

Uluslararası paranın olası birçok rolünden özellikle üçü devlet gücünü artırır: Finans piyasalarında, ticaretle ve merkez bankası rezervlerinde kullanım. Hem yatırım hem de rezerv rolleri, ülkenin parasal özerkliğinin artmasına hizmet ederek, uyum maliyetlerini ertelemeyi kolaylaştırdıkları gibi küresel finans ağındaki merkezî konumu da pekiştirirler. Ticaret rolü, merkez bankalarının para tercihlerinin belirlenmesinde can alıcı öneme sahiptir. Bir para bu üç rolde ne kadar hâkimiyete sahip olursa, o parayı basan devletin güç kabiliyetleri üzerindeki genel etkisi o ölçüde büyük olacaktır.

Ama uluslararasılaşma, koşullara bağlı olarak devlet gücünü aşındırabilir de. İki ucu keskin kılıç diğer yönde de işleyebilir. Bazı roller, parayı basan ülkeyi Stackelberg lideri konumuna getirerek, takip eden oyuncuların

fiilen rehinesi haline getirebilir. Bu, parayı basanın kendi kurunu yönetme gücünü büyük ölçüde diğer oyunculara devrettiği çıpa para rolünde özellikle belirgindir. Yatırım ve rezerv rolleri gibi diğer roller, parayı basana “gözyaşı dökmeden açıkları” finanse etmek gibi “fahiş bir ayrıcalık” kazandırabilir ama aynı zamanda, gerektiğinde (muhtemelen hatırı sayılır bir maliyetle) diğerlerini kurtarmak gibi “fahiş bir görev” de yükleyebilir.

Dahası, iki şekilde can yakabilecek zaman unsuru vardır. Bir yandan, Gallarotti’nin “gücün laneti”nin sinsi etkisi söz konusudur: Uluslararası paranın avantajlarının, parayı basan devleti zamanla hatalı bir güvenlik hissine kapılmaya iterek, geri bildirimleri ve artan kırılganlıkları önemsememesine yol açması riski. Öte yandan, büyüyen dış borç şişkinliğinin yarattığı (nihayetinde makroekonomik esneklik olanağını tümüyle ortadan kaldıracak) risk söz konusudur. Paranın uluslararasılaşması, birçok kişinin düşündüğünün aksine, ekonominin kalıcı olarak cari işlemler açığı vermesini gerektirmez. Ama uluslararasılaşma süreci tümüyle sermaye hesabı aracılığıyla gerçekleşse bile, likit yükümlülüklerin birikmesi yıllar geçtikçe ağırlığını muhtemelen daha fazla hissettirecektir. Her iki risk de (gücün laneti ve şişkinleşme), paranın uluslararasılaşmasının mizacına içkindir.

Dolayısıyla bu, uluslararası paraları, yaşam döngüleri kavramıyla birlikte düşünmenin neden akıl dışı olmadığını gösterir –popülerliğin önce artması, ardından azalması. İlk başlarda, uluslararasılaşmanın faydalarının olası maliyetlere ağır basacağı neredeyse kesindir. Ama er ya da geç, zaman geçtikçe ve hem gücün lanetinin hem de yükümlülük şişkinliğinin etkileri belirginleştikçe, taşma noktasına illa ki ulaşılacak, hesap tersine dönecek ve gerileme başlayacaktır. Önce, güç kaynaklarının uluslararasılaşmayı, uluslararasılaşmanın da eşzamanlı olarak devlet gücünü desteklediği “bereketli döngü” gelir; ardından, aksinin geçerli olduğu “kısır döngü” gelir. Hiçbir para sonsuza kadar hâkim olmamıştır.

Devlet Gücünün Kaybı

Devlet gücünün kaybı, paranın uluslararası kullanımını kaçınılmaz olarak azaltır mı? Burada yanıt Evet’tir –ama hemencecik değil. Bir paranın statüsünün jeopolitik temelleri aşınmaya başladığında, kullanıcılar daha cazip alternatifler için başka yerlere bakmaya heves ederler. Bu yalnızca uluslararasılaşmanın faydalarının kaybedilmesine yol açmakla kalmaz, aynı zamanda parayı basan devletin, herkesin alelacele çıkış kapılarına hücum etmesini

engellemek için sıra dışı önlemlere başvurmak zorunda kalması ölçüsünde de ilave maliyetler getirebilir. Giderek hüküm ve koşulların, ya aleni pazarlıklarla ya da zımnî anlaşmalarla müzakere edilmesi gerekecektir. Ancak, bunların hiçbirisi bir gecede olacak değildir. Tarihsel deliller, çok önemli görev süresi avantajlarının altını çizmektedir. Para birimini değiştirmenin potansiyel yüksek maliyetini yansıtır şekilde uluslararası para kullanımının son derece patika bağımlı mizaçta olması yüzündendir ki paralar, jeopolitik gerilemenin başlamasının ardından uzunca bir süre daha Para Piramidi'ndeki yerlerini korumaya eğilimlidirler. Gecikme oldukça uzun süreli olabilir. Pek çok şey, başrolü oynamaya hazır, tetikte bekleyen yetenekli yardımcı oyuncuların olup olmadığına bağlıdır.

Rekabet Gücünün Kaybı

Para biriminin rekabetçi statüsünü kaybetmesi, onu basan devletin gücünü azaltır mı? Burada yanıt daha güçlü bir "evet" tir. Yaygın kullanılan bir para, devletin gücünü hem doğrudan hem de dolaylı olarak artırır. Doğrudan olarak, para bizzat devlet yönetme maharetinin bir aracı haline gelebilir –parayı basan devletin dostlarına sunabileceği ya da düşmanlarından esirgeyebileceği bir şey. Dolaylı olarak, para devlet özerkliğini artırarak diğer etkileme yollarını genişletebilir. Hükümet ödemeler dengesinden kaygılanmak zorunda olmadığında gücü yansıtmak daha kolaydır. Diğer taraftan, bir para birimi popülerliğini kaybetmeye başlarsa, bu kabiliyetler çabucak kaybolurlar. Ardından jeopolitik gerileme gelir.

PRAKSİS

Bu içgörülerin rehberliğinde artık günümüz dünyasında parasal rekabetin görünümünü ele alabilirdik. Altıncı ila Dokuzuncu Bölümlere iki soru hâkim oldu. Birincisi, Para Piramidi'nin zirvesinde kilit paralar arasındaki mevcut durum nasıldır? Bunların en ilgi çekicileri, şu anda küresel hâkimiyet için kapışan üç büyük rakip olarak görülen dolar, avro ve (potansiyel olarak) yuandır elbette. İkincisi, geleceğe bakıldığında bu üç parayı neler beklemektedir? Şu an için kral yeşil papeldir. Ama acaba Amerika'nın parası tacını koruyabilecek midir, yoksa hükümrانlık günleri sayılı mıdır?

Analize Altıncı Bölüm'de, uluslararası para birimleri sisteminde rekabetin son yıllardaki evrimine bakarak başladık. Sistemin giderek rekabetçi hale geldiği konusunda uzmanlar arasında yaygın bir uzlaşa sağlanmış gibi

gözüküyor. Çok kutupluluğun ortaya çıkmakta olduğunu gün geçtikçe daha fazla duyuyoruz. Ama verilere daha yakından bakıldığında, sistemin reka-betçi yapısında aslında yok denilebilecek kadar az değişiklik olduğunu gö-rüyoruz. Para Piramidi'nin zirvesinde yoğunlaşma düzeyleri önemli bir azal-ma göstermemiştir. Mevcut durum, çeyrek yüzyıl öncesiyle hemen hemen aynıdır. Dolar hâlâ hâkimdir. Ne avro ne de yuan henüz ciddi ciddi meydan okuyacak durumdadır.

Bu durum değişebilir mi? Birçokları "evet" diyecektir. Ancak, dikkatli bir analiz aksini akla getiriyor. Yedinci ila Dokuzuncu Bölümlerde sunulan delillere göre ne dolar kötümserliği ne de avro ya da yuan coşkusu haklıymış gibi gözüküyor.

Amerika'nın durmaksızın büyüyen dış yükümlülükler şişkinliğine karşın, yeşil papelin gücünün eksilmeden kalması oldukça dikkat çekicidir. Dolara duyulan güvenin çökmesi riskini tamamen bir kenara atamayız; ne de gücün lanetinin iş başında olduğunun işaretlerini görmezden gelebiliriz. Ama bu tehlikelerin hiçbiri, ABD finans piyasalarının benzersiz likiditesi ile güvenliğini (yeşil papeli gerçekten de vazgeçilmez para yapan bu ikisinin bir-liktelidir) gölgede bırakamaz. Üstelik, uluslar arasında, üstün para statü-süyle alakalı güç kaynaklarının eksiksiz içinde yer aldığı bir paketi yalnızca ABD sunmaktadır. İleri düzeyde finansal gelişmişliğe ilaveten, hâlâ yaygın bir ticari ilişkiler ağı, zengin siyasî bağlar ve muazzam askerî etki alanı da bunlar arasındadır. Doların süren cazibesinin, Washington'un bilinçli etkile-me girişimlerinin sonucu olduğunu akla getirecek hiçbir delil bulunmuyor. Dolar (en azından henüz) müzakere edilmiş bir para değildir. Yeşil papel, popülerliğinin zirve noktasına ulaşmış düşüşe geçeceği yaşam döngüsü aşama-sına daha gelmemiştir. Böyle bir dönüm noktasına yakın zamanda ulaşılaca-ğına işaret eden pek bir şey yoktur.

Aksine, süregiden ve affedilmez eksikleri, doların iki rakibini ciddi şekilde engellemeye devam etmektedir. Avronun gücü, her şeyden önce yö-netişim mekanizmaları tasarımıındaki yapısal kusurlar nedeniyle hâlâ ger-çekleşmemiş durumdadır. Avro, ülkesi olmayan, en iyimser tabirle hatalı kurguya sahip bir paradır; bu defosu da, paranın cazibesini sınırlayan di-ğer yükümlülükleri beslemektedir. Bugünün Avrupası, finansal, siyasî ya da askerî gücünü yansıtmakta ABD ile rekabet edebilecek durumda değildir. Benzer şekilde, RMB'nin gücü, hem finans hem de siyaset alanlarındaki çe-şitli pratik kısıtlar nedeniyle önlenemez olmaktan çok uzaktır. Çin, yuanın

uluslararası kullanımını geliştirmeyi amaçlayan iki hatlı stratejiye yoğun yatırım yapmıştır. Üstün para “imal etme” tutkusu apaçık görülmektedir. Ama “yönetimli uluslararasılaşma” olanakları, özellikle gelişkin finans sektörünün de aralarında bulunduğu gerekli devlet yönetme mahareti araçlarının eksikliği yüzünden sınırlıdır. Pekin yerine geçerlik sorunuyla karşı karşıyadır. Çin’in devasa ekonomisinin çekim kuvveti, başlı başına yuanı yukarı itmeye yetmeyecektir.

Bu nedenle, şu an için sistemin genel rekabetçi yapısında önemli addedilebilecek pek bir değişiklik yokmuş gibi gözükmektedir. Parasal rekabet elbette devam edecektir ve yıllar geçtikçe sınır noktalarda doların hâkimiyetinde bir miktar ılımlı aşınmalar olacağı neredeyse kesindir. Avro kendi yakın çevresinde rakip olmaya devam edecektir; benzer şekilde, RMB de Çin’in çeperinde daha yaygın kullanıma kavuşacaktır. Ama genele bakıldığında, para birimleri arasındaki güç dengesinin çarpıcı şekilde değişmesi muhtemel değildir. Yeşil papel, öngörülebilir gelecekte daha uzunca bir süre üstünlüğünü sürdürecektir.

Kaynakça

- Allard, Céline, Petya Koeva Brooks, John C. Bluedorn, Fabian Bornhorst, Katherine Christopherson, Franziska Ohnsorge, Tigran Poghosyan ve IMF Personeli Ekibi, *Toward a Fiscal Union for the Euro Area*, IMF, Washington, 2013.
- Alogoskoufis, George ve Richard Portes, "The Euro, the Dollar, and the International Monetary System", Paul R. Masson, Thomas H. Krueger ve Bart G. Turtelboom (der.), *EMU and the International Monetary System* içinde, IMF, Washington, 1997, s. 58-78.
- Altman, Roger C., "The Fall and Rise of the West: Why America and Europe Will Emerge Stronger from the Financial Crisis", *Foreign Affairs*, cilt 92, sayı 1, Ocak-Şubat, 2013, s. 8-13.
- Andrews, David M., "Capital Mobility and State Autonomy: Toward a Structural Theory of International Monetary Relations", *International Studies Quarterly*, cilt 38, sayı 2, 1994, s. 193-218.
- "Monetary Power and Monetary Statecraft", David M. Andrews (der.), *International Monetary Power* içinde, Cornell University Press, Ithaca, 2006b.
- Andrews, David M. (der.), *International Monetary Power*, Cornell University Press, Ithaca, 2006a.
- Annett, Anthony, "Enforcement and the Stability and Growth Pact: How Fiscal Policy Did and Did Not Change under Europe's Fiscal Framework", Çalışma Metni WP/06/116, IMF, Washington, 2006.
- Armijo, Leslie E. ve Saori N. Katada, "Theorizing the Financial Statecraft of Emerging Powers", *New Political Economy*, cilt 20, sayı 1, 2015, s. 42-62.
- Armijo, Leslie E. ve Saori N. Katada (der.), *The Financial Statecraft of Emerging Powers: Shield and Sword in Asia and Latin America*, Palgrave Macmillan, New York, 2014.
- Armijo, Leslie E., Laurissa Mühlich ve Daniel C. Tirone, "The Systemic Financial Importance of Emerging Powers", *Journal of Policy Modeling*, sayı 36, Ek 1, 2014, s. 67-88.
- Auboin, Marc, "Use of Currencies in International Trade: Any Changes in the Picture?", Personel Çalışma Metni ERSD-2012-10, WTO, Cenova, 2012.
- Austin, Kenneth, "Systemic Equilibrium in a Bretton Woods II-Type International Monetary System: The Special Roles of Reserve Issuers and Reserve Accumulators", *Journal of Post Keynesian Economics*, cilt 36, sayı 4, 2014, s. 607-633.
- Bachrach, Peter ve Morton S. Baratz, "Two Faces of Power", *American Political Science Review*, cilt 56, sayı 4, Aralık, 1962, s. 947-952.
- Baldwin, David A., "Power Analysis and World Politics: New Trends vs. Old Tendencies", *World Politics*, cilt 31, sayı 2, Nisan, 1979, s. 161-194.
- *Economic Statecraft*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 1985.
- *Paradoxes of Power*, Blackwell, New York, 1989.
- "Force, Fungibility, and Influence", *Security Studies*, cilt 8, sayı 4, Yaz, 1999, s. 173-183.
- "Power and International Relations", Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons (der.), *Handbook of International Relations* içinde, 2. Baskı, Sage Publications, Los Angeles, 2013, s. 273-297.
- Bank for International Settlements (BIS), *Central Bank Survey of Foreign Exchange and Derivatives Market Activity*, 1998, Bank for International Settlements, Basel, 1999.
- *Triennial Central Bank Survey of Foreign Exchange and Derivatives Market Activity in 2013*, Bank for International Settlements, Basel, 2013.

- Bargain, Olivier, Mathias Dolls, Clemens Fuest, Dirk Neumann, Andreas Peichl, Nico Pestel ve Sebastian Sieglösch, "Fiscal Union in Europe? Redistributive and Stabilizing Effects of a European Tax-Benefit System and Fiscal Equalization Mechanism", *Economic Policy*, sayı 75, Temmuz, 2013, s. 375-422.
- Barnett, Michael ve Raymond Duvall, "Power in International Politics", *International Organization*, cilt 59, sayı 1, Kış, 2005, s. 39-75.
- Beckley, Michael, "China's Century? Why America's Edge Will Endure", *International Security*, cilt 36, sayı 3, Kış, 2011/2012, s. 41-78.
- Bénassy-Quéré, Agnès ve Pierre Deussy-Fournier, "La concurrence pour le statut de monnaie internationale depuis 1973", *Économie Internationale*, cilt 59, sayı 3, 1994, s. 107-144.
- "The Long March toward a Multipolar Monetary Regime", Lettre du CEPIL 308, Centre d'Etudes Prospectives et d'Informations Internationales, Paris, 2011.
- Bergsten, C. Fred, "The Impact of the Euro on Exchange Rates and International Policy Cooperation", Paul R. Masson, Thomas H. Krueger ve Bart G. Turtelboom (der.), *EMU and the International Monetary System* içinde, IMF, Washington, 1997, s. 17-48.
- "The Dollar and the Deficits: How Washington Can Prevent the Next Crisis", *Foreign Affairs*, cilt 88, sayı 6, Kasım/Aralık, 2009, s. 20-38.
- "Why the World Needs Three Global Currencies", *Financial Times*, 15 Şubat 2011.
- Bergsten, C. Fred ve Jacob F. Kirkegaard, "The Coming Resolution of the European Crisis", Politika Özeti PB 12-1, Peterson Institute for International Economics, Washington, 2012.
- Bernstein, Jared, "Dethrone 'King Dollar'", *New York Times*, 28 Ağustos 2014.
- Bordo, Michael D., Agnieszka Markiewicz ve Lars Jonung, "A Fiscal Union for the Euro: Some Lessons from History", Çalışma Metni 17380, National Bureau of Economic Research, Cambridge, 2011.
- Bracke, Thierry ve Irina Bunda, "Exchange Rate Anchoring: Is There Still a De Facto US Dollar Standard?", Çalışma Metni 1353, European Central Bank, Frankfurt, 2011.
- Breslin, Shaun, *China and the Global Political Economy*, Palgrave Macmillan, Londra, 2013.
- Brooks, Stephen G., G. John Ikenberry ve William C. Wohlforth, "Lean Forward: In Defense of American Engagement", *Foreign Affairs*, cilt 92, sayı 1, Ocak/Şubat, 2013, s. 130-142.
- Brooks, Stephen G. ve William C. Wohlforth, *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*, Princeton University Press, Princeton, 2008.
- Brown, Brendan, *Money Hard and Soft: On the International Currency Markets*, Wiley, New York, 1978.
- Bundesbank, "Forty Years of the Deutsche Mark", *Monthly Report*, sayı 40, Mayıs, 1988, s. 13-23.
- Calleo, David, "Twenty-First Century Geopolitics and the Erosion of the Dollar Order", Eric Helleiner ve Jonathan Kirshner (der.), *The Future of the Dollar* içinde, Cornell University Press, Ithaca, 2009, s. 164-190.
- Calomiris, Charles W., "The Impending Collapse of the European Monetary Union", *Cato Journal*, cilt 18, sayı 3, Kış, 1999, s. 445-452.
- Cappella, Rosella, "Economic Statecraft and Power Redistribution during Wartime: Lessons from the Sterling Era and the Future of America's Military Might", yayınlamamış, Boston Üniversitesi, 2014.
- Carroll, Berenice A., "Peace Research: The Cult of Power", *Journal of Conflict Resolution*, cilt 16, sayı 4, Aralık, 1972, s. 585-616.

- Casarini, Nicola, "For China, the Euro Is a Safer Bet than the Dollar", ISS Analysis, European Union Institute for Security Studies, Paris, 2012.
- Chen, Hongyi ve Wensheng Peng, "The Potential of the Renminbi as an International Currency", Wensheng Peng ve Chang Shu (der.), *Currency Internationalization: Global Experiences and Implications for the Renminbi* içinde, Palgrave Macmillan, New York, 2010, s. 115-138.
- Chen, Jiaqian ve Patrick Imam, "Consequences of Asset Shortages in Emerging Markets", Çalışma Metni WP/12/102, IMF, Washington, 2012.
- Chey, Hyoun-Kyu, "Theories of International Currencies and the Future of the World Monetary Order", *International Studies Review*, cilt 14, sayı 1, Mart, 2012, s. 51-77.
- Chinn, Menzie ve Jeffrey Frankel, "Will the Euro Eventually Surpass the Dollar as Leading International Reserve Currency?", Richard H. Clarida (der.), *G7 Current Account Imbalances: Sustainability and Adjustment* içinde, University of Chicago Press, Chicago, 2007, s. 283-335.
- "Why the Euro Will Rival the Dollar", *International Finance*, cilt 11, sayı 1, Bahar, 2008, s. 49-73.
- Cipolla, Carlo M., *Money, Prices and Civilization in the Mediterranean World: Fifth to Seventeenth Century*, Gordian, New York, 1967 [Türkçesi: *Akdeniz Dünyasında Para, Fiyatlar ve Medeniyet*, çev. Metin Celâl, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1993].
- CME Group, "Offshore Chinese Renminbi Market (CNH)", CME Group, Chicago, 4 Mart 2014.
- Cobham, David, "Currency Alignments and the Crisis: How Has the Use of Anchor Currencies Changed?", yayınlanmamış, Heriot-Watt University, Edinburgh, 2011.
- Cohen, Benjamin J., *Adjustment Costs and the Distribution of New Reserves*, Princeton Studies in International Finance 18, Princeton, International Finance Section, 1966.
- *The Future of Sterling as an International Currency*, Londra, Macmillan, 1971a.
- "The Seigniorage Gain of an International Currency: An Empirical Test", *Quarterly Journal of Economics*, cilt 85, sayı 3, Ağustos, 1971b, s. 494-507.
- "Mixing Oil and Money", J. C. Hurewitz (der.), *Oil, the Arab-Israeli Dispute, and the Industrial World: Horizons of Crisis* içinde, Westview Press, Boulder, 1976, s. 195-211.
- *Organizing the World's Money*, Basic Books, New York, 1977.
- *In Whose Interest? International Banking and American Foreign Policy*, Yale University Press, New Haven, 1986.
- *The Geography of Money*, Ithaca, Cornell University Press, 1998.
- "Money and Power in World Politics", Thomas C. Lawton, James N. Rosenau ve Amy C. Verdun (der.), *Strange Power: Shaping the Parameters of International Relations and International Political Economy* içinde, Ashgate, Aldershot, 2000, s. 91-113.
- "Global Currency Rivalry: Can the Euro Ever Challenge the Dollar?", *Journal of Common Market Studies*, cilt 41, sayı 4, Eylül, 2003, s. 575-595.
- *The Future of Money*, Princeton University Press, Princeton, 2004.
- "The Macrofoundations of Monetary Power", David M. Andrews (der.), *International Monetary Power* içinde, Cornell University Press, Ithaca, 2006, s. 31-50.
- "The International Monetary System: Diffusion and Ambiguity", *International Affairs*, cilt 84, sayı 3 Mayıs, 2008a, s. 455-470.
- *International Political Economy: An Intellectual History*, Princeton University Press, Princeton, 2008b.
- *The Future of Global Currency: The Euro versus the Dollar*, Routledge, Londra, 2011.
- "The Benefits and Costs of an International Currency: Getting the Calculus Right", *Open Economies Review*, sayı 23, 2012a, s. 13-31.

- “The Future of the Euro: Let’s Get Real”, *Review of International Political Economy*, cilt 19, sayı 4, Ekim, 2012b, s. 689-700.
- “The Yuan Tomorrow? Evaluating China’s Currency Internationalization Strategy”, *New Political Economy*, cilt 17, sayı 3, 2012c, s. 361-371.
- “Currency and State Power”, Martha Finnemore ve Judith Goldstein (der.), *Back to Basics: State Power in a Contemporary World* içinde, Oxford University Press, New York, 2013, s. 159-176.
- “Will History Repeat Itself? Lessons for the Yuan”, Çalışma Metni 453, Asian Development Bank Institute, Tokyo, 2014a.
- “The Yuan’s Long March”, Benjamin J. Cohen ve Eric M. P. Chiu (der.), *Power in a Changing World Economy: Lessons from East Asia* içinde, Routledge Publishers, Londra, 2014b, s. 144-159.
- “Money, Power, Authority”, yayınlanmamış, 2015a [Bu makale orijinal kitabın basımından sonra şurada yayınlanmıştır: Randall Germain (der.), *Susan Strange and the Future of Global Political Economy* içinde, Routledge, Londra, 2016].
- “Why Can’t Europe Save Itself? A Brief Note on a Structural Failure”, yayınlanmamış, 2015b [Bu makale orijinal kitabın basımından sonra şurada yayınlanmıştır: “Why Can’t Europe Save Itself? A Note on a Structural Failure”, *Contemporary Politics*, cilt 21, sayı 2, 2015, s. 220-230].
- Cohen, Benjamin J. ve Tabitha M. Benney, “What Does the International Currency System Really Look Like?”, *Review of International Political Economy*, cilt 21, sayı 5, Ekim, 2014, s. 1017-1041.
- Cohen, Benjamin J. ve Eric M. P. Chiu, “Introduction”, Benjamin J. Cohen ve Eric M.P. Chiu (der.), *Power in a Changing World Economy: Lessons from East Asia* içinde, Routledge, Londra, 2014, s. 1-20.
- Committee for the Study of Economic and Monetary Union, *Report on Economic and Monetary Union in the European Community*, European Commission Brüksel, 1989.
- Cookson, Robert, “Renminbi Threat to Dollar Could Be Stalling”, *Financial Times*, 23 Kasım 2011.
- Dahl, Robert A., “The Concept of Power”, *Behavioral Science*, sayı 2, 1957, s. 201-215.
- *Modern Political Analysis*, 4. Baskı, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1984.
- Dailami, Mansoor, “The New Triumvirate”, *Foreign Policy*, 7 Eylül 2011. Erişim: <http://foreignpolicy.com/2011/09/07/the-new-triumvirate> (Erişim tarihi: 28.01.2015).
- Das, Mitali ve Papa N’Diaye, “Chronicle of a Decline Foretold: Has China Reached the Lewis Turning Point?”, Çalışma Metni WP/13/26, IMF, Washington, 2013.
- De La Dehesa, Guillermo, “Will the Euro Ever Replace the US Dollar as the Dominant Global Currency?”, Çalışma Metni 54/2009, Real Instituto Elcano, Madrid, 2009.
- DeLong, J. Bradford ve Lawrence H. Summers, “Fiscal Policy in a Depressed Economy”, *Brookings Papers on Economic Activity*, Bahar, 2012, s. 233-274.
- Despres, Emile, Charles P. Kindleberger ve Walter S. Salant, *The Dollar and World Liquidity: A Minority View*, Brookings Institution, Washington, 1966.
- Di, Dongsheng, “The Renminbi’s Rise and Chinese Politics”, Alan Wheatley (der.), *The Power of Currencies and Currencies of Power* içinde, International Institute for Strategic Studies, Londra, 2013, s. 115-125.
- Dobbs, Richard, David Skilling, Wayne Hu, Susan Lund, James Manyika ve Charles Roxburgh, *An Exorbitant Privilege? Implications of Reserve Currencies for Competitiveness*, McKinsey Global Institute, Washington, 2009.
- Dong, He, Lillian Cheung, Wenlang Zhang ve Tommy Wu, “How Would Capital Account Liberalization Affect China’s Capital Flows and the Renminbi Real Exchange Rate?”, *China and World Economy*, cilt 20, sayı 6, Kasım-Aralık, 2012, s. 29-54.

- Dowding, Keith, "Introduction", Keith Dowding (der.), *Encyclopedia of Power* içinde, Sage Publications, Los Angeles, 2011, s. xxiii-xxvi.
- Draghi, Mario, "Speech by Mario Draghi, President of the European Central Bank, at the Global Investment Conference in London", European Central Bank, Frankfurt, 26 Temmuz 2012.
- Dünya Bankası, *Multipolarity: The New Global Economy*, Dünya Bankası, Washington, 2011.
- *China 2030: Building a Modern, Harmonious, and Creative High-Income Society* World Bank, Washington, 2012.
- *Worldwide Governance Indicators*, World Bank, 2014. Erişim: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/> (Erişim tarihi: 12.10.2014).
- Economist*, "Staring into the Abyss", Özel Haber, 12 Kasım 2011.
- Eichengreen, Barry, *Global Imbalances and the Lessons of Bretton Woods*, MIT Press, Cambridge, 2007.
- *Exorbitant Privilege: The Rise and Fall of the Dollar and the Future of the International Monetary System*, Oxford University Press, New York, 2011.
- Eichengreen, Barry ve Marc Flandreau, "The Rise and Fall of the Dollar (or When Did the Dollar Replace Sterling as the Leading Reserve Currency?)", *European Review of Economic History*, cilt 13, sayı 3, Aralık, 2009, s. 377-411.
- "The Federal Reserve, the Bank of England and the Rise of the Dollar as an International Currency, 1914-1939", *Open Economies Review*, cilt 23, sayı 1, Şubat, 2012, s. 57-87.
- European Central Bank, "International Role of the Euro", *Monthly Bulletin*, Ağustos, 1999, s. 31-53.
- *Review of the International Role of the Euro*, European Central Bank, Frankfurt, 2008.
- *The International Role of the Euro*, European Central Bank, Frankfurt, 2010.
- *The International Role of the Euro*, European Central Bank, Frankfurt, 2012.
- *The International Role of the Euro*, European Central Bank, Frankfurt, 2013.
- European Commission, *A Blueprint for a Deep and Genuine Economic and Monetary Union: Launching a European Debate*, European Commission, Brüksel, 2012.
- Federal Open Market Committee, "Meeting of the Federal Open Market Committee on October 28-29, 2008", Federal Reserve Board of Governors, Washington, 2008.
- Feldstein, Martin, "EMU and International Conflict", *Foreign Affairs*, cilt 76, sayı 6, Kasım-Aralık, 1997, s. 60-73.
- "The Failure of the Euro: The Little Currency That Couldn't", *Foreign Affairs*, cilt 91, sayı 1, Ocak-Şubat, 2012, s. 105-116.
- Fels, Enrico, Jan-Frederik Kremer ve Katharina Kronenberg, "Preface", Enrico Fels, Jan-Frederik Kremer ve Katharina Kronenberg (der.), *Power in the 21st Century: International Security and International Political Economy in a Changing World* içinde, Springer, Berlin, 2012, s. v-xiii.
- Fields, David ve Matías Vernengo, "Hegemonic Currencies during the Crisis: The Dollar versus the Euro in a Cartelist Perspective", *Review of International Political Economy*, cilt 20, sayı 4, Ağustos, 2013, s. 740-759.
- Finnemore, Martha ve Judith Goldstein, "Puzzles about Power", Martha Finnemore ve Judith Goldstein (der.), *Back to Basics: State Power in a Contemporary World* içinde, Oxford University Press, New York, 2013, s. 3-17.
- FNSR Group of Experts, *National Power Index 2012*, Foundation for National Security Research, Yeni Delhi, 2012.
- Frankel, Jeffrey A., "Is Japan Creating a Yen Bloc in East Asia and the Pacific?", Jeffrey A. Frankel ve Miles Kahler (der.), *Regionalism and Rivalry: Japan and the United States in Pacific Asia* içinde, University of Chicago Press, Chicago, 1993, s. 53-85.

- “Still the Lingua Franca: The Exaggerated Death of the Dollar”, *Foreign Affairs*, cilt 74, sayı 4, Temmuz-Ağustos, 1995, s. 9-16.
- “Historical Precedents for Internationalization of the RMB”, Council on Foreign Relations, New York, 2011.
- Frankel, Jeffrey A. ve Shang-Jin Wei, “Emerging Currency Blocs”, Hans Genberg (der.), *The International Monetary System: Its Institutions and Future* içinde, Springer-Verlag, New York, 1995, s. 111-143.
- Fratzscher, Marcel ve Arnaud Mehl, “China’s Dominance Hypothesis and the Emergence of a Tri-Polar Global Currency System”, *Economic Journal*, sayı 124, Aralık, 2014, s. 1343-1370.
- Frenkel, Jacob A. ve Morris Goldstein, “The International Role of the Deutsche Mark”, Deutsche Bundesbank (der.), *Fifty Years of the Deutsche Mark: Central Bank and the Currency in Germany Since 1948* içinde, Oxford University Press, Oxford, 1999, s. 685-729.
- Frieden, Jeffry A., “Invested Interests: The Politics of National Economic Policies in a World of Global Finance”, *International Organization*, cilt 45, sayı 4, Güz, 1991, s. 425-451.
- Gallarotti, Giulio M., *The Power Curse: Influence and Illusion in World Politics*, Lynne Rienner, Boulder, 2010.
- Garber, Peter M., “The Use of the Yen as a Reserve Currency”, *Bank of Japan Monetary and Economic Studies*, sayı 14, Aralık, 1996, s. 1-21.
- Garrett, Geoffrey ve George Tsebelis, “Why Resist the Temptation to Apply Power Indices to the European Union?”, *Journal of Theoretical Politics*, cilt 11, sayı 3, 1999, s. 291-308.
- Gavin, Francis, “Ideas, Power, and the Politics of U.S. International Monetary Policy during the 1960s”, Jonathan Kirshner (der.), *Monetary Orders: Ambiguous Economics, Ubiquitous Politics* içinde, Cornell University Press, Ithaca, 2003, s. 195-217.
- *Gold, Dollars, and Power: The Politics of International Monetary Relations, 1958-1971*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2004.
- Gelb, Leslie H., “Necessity, Choice, and Common Sense”, *Foreign Affairs*, cilt 88, sayı 3, Mayıs-Haziran, 2009, s. 56-72.
- Genberg, Hans, “The Calculus of International Currency Use”, *Central Banking*, cilt 20, sayı 3, 2010, s. 63-68.
- Germain, Randall ve Herman Schwartz, “The Political Economy of Failure: The Euro as an International Currency”, *Review of International Political Economy*, cilt 21, sayı 5, Ekim, 2014, s. 1095-1122.
- Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, New York, 1981.
- Goldberg, Linda S. ve Cedric Tille, “Vehicle Currency Use in International Trade”, *Journal of International Economics*, cilt 76, sayı 2, 2008, s. 177-192.
- Goldstein, Avery, *Rising to the Challenge: China’s Grand Strategy and International Security*, Stanford University Press, Stanford, 2005.
- Gorrie, James R., *The China Crisis: How China’s Economic Collapse Will Lead to a Global Depression*, Hoboken, Wiley, 2013.
- Gourinchas, Pierre-Olivier ve Hélène Rey, “From World Banker to World Venture Capitalist: US External Adjustment and the Exorbitant Privilege”, Richard Clarida (der.), *G7 Current Account Imbalances: Sustainability and Adjustment* içinde, University of Chicago Press, Chicago, 2007, s. 11-55.
- Gourinchas, Pierre-Olivier, Hélène Rey ve Nicolas Govillot, “Exorbitant Privilege and Exorbitant Duty”, Tartışma Metni 10-E-20, Institute for Monetary and Economic Studies, Bank of Japan, Tokyo, 2010.

- Gowa, Joanne, *Closing the Gold Window: Domestic Politics and the End of Bretton Woods*, Cornell University Press, Ithaca, 1983.
- “Hegemons, IOs, and Markets: The Case of the Substitution Account”, *International Organization*, cilt 38, sayı 4, Güz, 1984, s. 661-683.
- Grimes, William W., “Internationalization of the Yen and the New Politics of Monetary Insulation”, Jonathan Kirshner (der.), *Monetary Orders: Ambiguous Economics, Ubiquitous Politics* içinde, Cornell University Press, Ithaca, 2003, s. 172-194.
- Gros, Daniel ve Cinzia Alcidi, *The Global Economy in 2030: Trends and Strategies for Europe*, Centre for European Policy Studies, Brüksel, 2013.
- Gros, Daniel ve Niels Thygesen, *European Monetary Integration: From the European Monetary System to European Monetary Union*, 2. Baskı, Longman, Londra, 1998.
- Groseclose, Elgin E., *Money and Man: A Survey of Monetary Experience*, 4. Baskı, Oklahoma University Press, Norman, 1976.
- Gruber, Lloyd, *Ruling the World: Power Politics and the Rise of Supranational Institutions*, Princeton University Press, Princeton, 2000.
- Gurtov, Mel, *Will This Be China's Century? A Skeptic's View*, Lynne Rienner, Boulder, 2013.
- Guzzini, Stefano, “Structural Power: The Limits of Neorealist Power Analysis”, *International Organization*, cilt 47, sayı 3, Yaz, 1993, s. 443-478.
- “On the Measurement of Power and the Power of Measure in International Relations”, Çalışma Metni 2009:28, Danish Institute for International Studies, Kopenhag, 2009.
- Hafner-Burton, Emilie M., Miles Kahler ve Alexander H. Montgomery, “Network Analysis for International Relations”, *International Organization*, cilt 63, sayı 3, Yaz, 2009, s. 559-592.
- Hai, Wen ve Hongxin Yao, “Pros and Cons of International Use of the RMB for China”, Wensheng Peng ve Chang Shu (der.), *Currency Internationalization: Global Experiences and Implications for the Renminbi* içinde, Palgrave Macmillan, New York, 2010, s. 139-166.
- Hale, David D., “Is It a Yen or a Dollar Crisis in the Currency Market?”, *Washington Quarterly*, cilt 18, sayı 4, Güz, 1995, s. 145-171.
- Halper, Stefan, *The Beijing Consensus: How China's Authoritarian Model Will Dominate the Twenty-First Century*, Basic Books, New York, 2010.
- Hamada, Koichi ve Yasushi Okada, “Monetary and International Factors behind Japan's Lost Decade”, *Journal of the Japanese and International Economies*, cilt 23, sayı 2, Haziran, 2009, s. 200-219.
- Harknett, Richard J. ve Hasan B. Yalçın, “The Struggle for Autonomy: A Realist Structural Theory of International Relations”, *International Studies Review*, cilt 14, sayı 4, Aralık, 2012, s. 499-521.
- Harris, Richard G., “Mundell and Friedman: Four Key Disagreements”, *Policy Options/Options Politiques*, Mayıs, 2001, s. 34-36.
- Hartmann, Philipp, “Vehicle Currencies in the Foreign Exchange Market”, Document de travail du seminaire Delta 94-13, École Normale Supérieure, Paris, 1994.
- Hay, Colin, “Divided by a Common Language: Political Theory and the Concept of Power”, *Politics*, cilt 17, sayı 1, 1997, s. 45-52.
- Helleiner, Eric, *The Making of National Money: Territorial Currencies in Historical Perspective*, Cornell University Press, Ithaca, 2003.
- “Below the State: Micro-Level Monetary Power”, David M. Andrews (der.), *International Monetary Power* içinde, Cornell University Press, Ithaca, 2006, s. 72-90.
- “Political Determinants of International Currencies: What Future for the US Dollar?”, *Review of International Political Economy*, cilt 15, sayı 3, Ağustos, 2008, s. 354-378.

- “Enduring Top Currency, Fragile Negotiated Currency: Politics and the Dollar’s International Role”, Eric Helleiner ve Jonathan Kirshner (der.), *The Future of the Dollar* içinde, Cornell University Press, Ithaca, 2009, s. 69-87.
- *The Status Quo Crisis: Global Financial Governance after the 2008 Meltdown*, Oxford University Press, New York, 2014.
- Helleiner, Eric ve Anton Malkin, “Sectoral Interests and Global Money: Renminbi, Dollars, and the Domestic Foundations of International Currency Policy”, *Open Economies Review*, cilt 23, sayı 1, Şubat, 2012, s. 33-55.
- Helleiner, Eric ve Jonathan Kirshner (der.), *The Future of the Dollar*, Cornell University Press, Ithaca, 2009.
- *The Great Wall of Money: Power and Politics in China’s International Monetary Relations*, Cornell University Press, Ithaca, 2014.
- Henning, C. Randall, *Currency and Politics in the United States, Germany, and Japan*, Institute for International Economics, Washington, 1994.
- “Systemic Conflict and Regional Monetary Integration: The Case of Europe”, *International Organization*, cilt 52, sayı 3, 1998, s. 537-573.
- “Choice and Coercion in East Asian Exchange-Rate Regimes”, Benjamin J. Cohen ve Eric M. P. Chiu (der.), *Power in a Changing World Economy: Lessons from East Asia* içinde, Routledge, Londra, 2014, s. 89-110.
- Henning, C. Randall ve Martin Kessler, “Fiscal Federalism: US History for Architects of Europe’s Fiscal Union”, Çalışma Metni 12-1, Institute for International Economics, Washington, 2012.
- Hirschman, Albert O., *National Power and the Structure of Foreign Trade*, University of California Press, Berkeley, [1945] 1969 .
- “The Paternity of an Index”, *American Economic Review*, cilt 54, sayı 5, 1964, s. 761-762.
- HM Treasury, *The United States as a Monetary Union*, Stationary Office, Norwich, 2003.
- Hoffman, David ve Andrew Polk, *The Long Soft Fall in Chinese Growth: Business Realities, Risks and Opportunities*, Araştırma Raporu R-1563-14-RR, Conference Board, New York, 2014.
- Hong Kong and Shanghai Banking Corporation, “A Currency Revolution: The Rise of the RMB”, *Week in China*, 4 Kasım 2011.
- Ikenberry, G. John, “The Rise of China, the United States, and the Future of the Liberal International Order”, David Shambaugh (der.), *Tangled Titans: The United States and China* içinde, Rowman and Littlefield, New York, 2013, s. 53-74.
- International Monetary Fund (IMF), “People’s Republic of China: 2013 Article IV Consultation”, Personel Raporu, IMF, Washington, 2013.
- Irwin, Neil, “Fed’s Aid in 2008 Crisis Stretched Worldwide”, *New York Times*, 24 Şubat 2014.
- Iwami, Toru, “A Vulnerable Power in the World Economy: Japan’s Economic Diplomacy and the Yen”, Tartışma Metni, Tokyo Üniversitesi İktisat Fakültesi, 2000.
- James, Harold, “The Enduring International Preeminence of the Dollar”, Eric Helleiner ve Jonathan Kirshner (der.), *The Future of the Dollar* içinde, Cornell University Press, Ithaca, 2009, s. 24-44.
- Jeanne, Olivier, “The Dollar and Its Discontents”, Çalışma Metni WP 12-10, Peterson Institute for International Economics, Washington, 2012.
- Johnson, Harry G., “The Keynesian Revolution and the Monetarist Counter-Revolution”, *American Economic Review*, cilt 61, sayı 2, Mayıs, 1971, s. 1-14.
- Judson, Ruth, “Crisis and Calm: Demand for U.S. Currency at Home and Abroad from the Fall of the Berlin Wall to 2011”, Uluslararası Finans Tartışma Metni IFDP 1058, Federal Reserve Board of Governors, Washington, 2012.

- Kaelberer, Matthias, *Money and Power in Europe: The Political Economy of European Monetary Cooperation*, State University of New York Press, Albany, 2001.
- “Structural Power and the Politics of International Monetary Relations”, *Journal of Social, Political, and Economic Studies*, cilt 30, sayı 3, Güz, 2005, s. 333-359.
- Kahler, Miles, “Networked Politics: Agency, Power, and Governance”, Miles Kahler (der.), *Networked Politics: Agency, Power, and Governance* içinde, Cornell University Press, Ithaca, 2009, s. 1-20.
- Kaminska, Iryna ve Gabriele Zinna, “Official Demand for U.S. Debt: Implications for U.S. Real Interest Rates”, Çalışma Metni WP/14/66, IMF, Washington, 2014.
- Kamps, Annette, “The Euro as Invoicing Currency in International Trade”, Çalışma Metni 665, European Central Bank, Frankfurt, 2006.
- Kawai, Masahiro, “The Japanese Yen as an International Currency: Performance and Prospects”, Ryuzo Sato, Rama Ramachandran ve Hajime Hori (der.), *Organization, Performance, and Equity: Perspectives on the Japanese Economy* içinde, Kluwer Academic Publishers, Boston, 1996, s. 305-355.
- Kawai, Masahiro ve Victor Pontines, “Is There Really a Renminbi Bloc in Asia?”, Çalışma Metni 467, Asian Development Bank Institute, Tokyo, 2014.
- Kelly, Brendan, “China’s Challenge to the International Monetary System: Incremental Steps and Long-Term Prospects for Internationalization of the Renminbi”, *Issues and Insights*, cilt 9, sayı 11, Pacific Forum CSIS, Honolulu, 2009.
- Kennedy, Paul, “Back to Normalcy”, *New Republic*, 30 Aralık 2010, s. 10-11.
- Keohane, Robert O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984.
- “Foreword”, Thomas C. Lawton, James N. Rosenau ve Amy C. Verdun (der.), *Strange Power: Shaping the Parameters of International Relations and International Political Economy* içinde, Ashgate, Aldershot, 2000, s. ix-xvi.
- Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye, Jr., “World Politics and the International Economic System”, C. Fred Bergsten (der.), *The Future of the International Economic Order: An Agenda for Research* içinde, D.C. Heath, Lexington, 1973, s. 115-179.
- *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little, Brown, Boston, 1977.
- Kindleberger, Charles P., *Power and Money*, Basic Books, New York, 1970.
- *The World in Depression*, Berkeley, University of California Press, 1973.
- “Systems of International Economic Organization”, David P. Calleo (der.), *Money and the Coming World Order* içinde, New York University Press, New York, 1976, s. 15-39.
- Kirshner, Jonathan, *Currency and Coercion: The Political Economy of International Monetary Power*, Princeton University Press, Princeton, 1995.
- “Dollar Primacy and American Power: What’s at Stake?”, *Review of International Political Economy*, cilt 15, sayı 3, Ağustos, 2008, s. 418-438.
- “After the (Relative) Fall: Dollar Diminution and the Consequences for American Power”, Eric Helleiner ve Jonathan Kirshner (der.), *The Future of the Dollar* içinde, Cornell University Press, Ithaca, 2009, s. 191-215.
- *American Power after the Financial Crisis*, Cornell University Press, Ithaca, 2014.
- Kletzer, Kenneth ve Jürgen von Hagen, “Monetary Union and Fiscal Federalism”, Charles Wyplosz (der.), *The Impact of EMU on Europe and the Developing Countries* içinde, Oxford University Press, New York, 2001, s. 17-39.
- Krasner, Stephen D., “New Terrains: Sovereignty and Alternative Conceptions of Power”, Martha Finnemore ve Judith Goldstein (der.), *Back to Basics: State Power in a Contemporary World* içinde, Oxford University Press, New York, 2013, s. 339-358.
- Krugman, Paul, *Currencies and Crises*, MIT Press, Cambridge, 1992.
- “Scots, What the Heck?”, *New York Times*, 8 Eylül 2014.

- Kurtzman, Joel, *Unleashing the Second American Century: Four Forces for Economic Dominance*, New York, Public Affairs, 2014.
- Kwan, C. H., *Economic Interdependence in the Asia-Pacific Region: Towards a Yen Bloc*, Routledge, Londra, 1994.
- Lake, David A., *Hierarchy in International Relations*, Cornell University Press, Ithaca, 2009.
- Lane, Philip R., "The European Sovereign Debt Crisis", *Journal of Economic Perspectives*, cilt 26, sayı 3, Yaz, 2012, s. 49-68.
- Laopodis, Nikiforos T., "International Interest-Rate Transmission and the 'German Dominance Hypothesis' within EMS", *Open Economies Review*, cilt 12, sayı 4, Ekim, 2001, s. 347-377.
- Lardy, Nicholas R., *Sustaining China's Economic Growth after the Global Financial Crisis*, Peterson Institute for International Economics, Washington, 2012.
- Lasswell, Harold D., *Politics: Who Gets What, When, How*, New York: Meridian Books, 1958.
- Lawton, Thomas C., James N. Rosenau ve Amy C. Verdun (der.), *Strange Power: Shaping the Parameters of International Relations and International Political Economy*, Ashgate, Aldershot, 2000.
- Layne, Christopher, "US Decline", Michael Cox ve Doug Stokes (der.), *US Foreign Policy* içinde, 2. Baskı, Oxford University Press, New York, 2012, s. 410-421.
- Li, Quan, "The Effect of Security Alliances on Exchange-Rate Regime Choices", *International Interactions*, cilt 29, sayı 2, 2003, s. 159-193.
- Li, Xing, "The Rise of China and the Capitalist World Order: The 'Four-China' Nexus", Li Xing (der.), *The Rise of China and the Capitalist World Order* içinde, Ashgate, Burlington, 2010, s. 1-24.
- Lieber, Robert J., *Power and Willpower in the American Future: Why the United States Is Not Destined to Decline*, Cambridge University Press, New York, 2012.
- Lo, Chi, "The Myth of the Internationalization of the Chinese Yuan", *International Economy*, Güz, 2010, s. 30-33.
- *The Renminbi Rises: Myths, Hypes and Realities of RMB Internationalisation and Reforms in the Post-Crisis World*, Palgrave Macmillan, Londra, 2013.
- Lopez, Robert S., "The Dollar of the Middle Ages", *Journal of Economic History*, cilt 11, sayı 3, Yaz, 1951, s. 209-234.
- Lukes, Steven, *Power: A Radical View*, Macmillan, Londra, 1974.
- Machlup, Fritz, "Equilibrium and Disequilibrium: Misplaced Concreteness and Disguised Politics", *Economic Journal*, sayı 68, Mart, 1958, s. 1-24.
- Maehara, Yasuhiro, "The Internationalization of the Yen and Its Role as a Key Currency", *Journal of Asian Economics*, cilt 4, sayı 1, Yaz, 1993, s. 153-170.
- Mandel, Benjamin R., "Why Is the U.S. Share of World Merchandise Exports Shrinking?", *Current Issues in Economics and Finance*, cilt 18, sayı 1, 2012, s. 1-8.
- Mansfield, Edward D., "The Concentration of Capabilities and the Onset of War", *Journal of Conflict Resolution*, cilt 36, sayı 3, 1992, s. 3-24.
- "Concentration, Polarity, and the Distribution of Power", *International Studies Quarterly*, cilt 37, sayı 1, 1993, s. 105-128.
- *Power, Trade, and War*, Princeton University Press, Princeton, Princeton NJ, 1994.
- Maoz, Zeev, *Networks of Nations: The Evolution, Structure, and Impact of International Networks, 1816-2001*, Cambridge University Press, New York, 2011.
- March, James G., "The Power of Power", David Easton (der.), *Varieties of Political Theory* içinde, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1966, s. 39-70.
- McCauley, Robert, *The Euro and the Dollar*, Uluslararası Finans Makaleleri 205, International Finance Section, Princeton, 1997.

- “Internationalization of the Renminbi and China’s Financial Development Model”, Council on Foreign Relations, New York, 2011.
- McCauley, Robert ve Tracy Chan, “Currency Movements Drive Reserve Composition”, *BIS Quarterly Review*, Aralık, 2014, s. 23-34.
- McKeown, Timothy J., “A Liberal Trade Order? The Long-Run Pattern of Imports to the Advanced Capitalist States”, *International Studies Quarterly*, cilt 35, sayı 2, 1991, s. 151-171.
- McKinnon, Ronald I., “Oh, for an Alexander Hamilton to Save Europe!”, *Financial Times*, 18 Aralık 2011.
- *The Unloved Dollar Standard: From Bretton Woods to the Rise of China*, Oxford University Press, New York, 2013.
- McNally, Christopher A., “Sino-Capitalism: China’s Reemergence and the International Political Economy”, *World Politics*, cilt 64, sayı 4, Ekim, 2012, s. 741-776.
- McNamara, Kathleen R., *The Currency of Ideas: Monetary Politics in the European Union*, Cornell University Press, Ithaca, 1998.
- “A Rivalry in the Making? The Euro and International Monetary Power”, *Review of International Political Economy*, cilt 15, sayı 3, Ağustos, 2008, s. 439-459.
- Méltiz, Jacques ve Frédéric Zumer, “Regional Distribution and Stabilization by the Center in Canada, France, the UK and the US: A Reassessment and New Tests”, *Journal of Public Economics*, cilt 86, sayı 2, 2002, s. 263-286.
- Milner, Helen V., “American Debt and World Power”, *International Journal*, cilt 48, sayı 3, Yaz, 1993, s. 527-560.
- Modelski, George, *World Power Concentrations: Typology, Data, Explanatory Framework*, General Learning Press, Morristown, 1974.
- Moggridge, Donald (der.), *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, Cambridge University Press, 25. cilt, Cambridge, 1980.
- Momani, Bessma, “Gulf Co-operation Council Oil Exporters and the Future of the Dollar”, *New Political Economy*, cilt 13, sayı 3, 2008, s. 293-314.
- Münchau, Wolfgang, “Europe Faces the Horrors of Its Own House of Debt”, *Financial Times*, 16 Haziran 2014.
- Mundell, Robert A., “EMU and the International Monetary System: A Transatlantic Perspective”, Çalışma Metni 13, Austrian National Bank, Viyana, 1993.
- “The Euro and the Stability of the International Monetary System”, Robert A. Mundell ve Armand Cleese (der.), *The Euro as a Stabilizer in the International Economic System* içinde, Kluwer Academic, Boston, 2000, s. 57-84.
- Nathan, Andrew J. ve Andrew Scobell, *China’s Search for Security*, Columbia University Press, New York, 2012.
- National Intelligence Council, *Global Trends 2030: Alternative Worlds*, National Intelligence Council, Washington, 2012.
- Neumann, Manfred J., “Internationalization of German Banking and Finance”, Korea Federation of Banks, *Internationalization of Banking: Analysis and Prospects* içinde, Korea Federation of Banks, Seul, 1986, s. 67-144.
- Norrlöf, Carla, “Strategic Debt”, *Canadian Journal of Political Science*, cilt 41, sayı 2, Haziran, 2008, s. 411-435.
- *America’s Global Advantage: US Hegemony and International Cooperation*, Cambridge University Press, New York, 2010.
- “Dollar Hegemony: A Power Analysis”, *Review of International Political Economy*, cilt 21, sayı 5, Ekim, 2014a, s. 1042-1070.
- “States, Markets and the Dollar”, yayınlanmamış, Toronto Üniversitesi, 2014b.
- Nye, Joseph S., Jr., “Soft Power”, *Foreign Policy*, sayı 80, Güz, 1990, s. 153-171.
- *The Powers to Lead*, Oxford University Press, New York, 2008.

- *The Future of Power*, Public Affairs, New York, 2011.
- Oatley, Thomas, “The Macro-Dynamics of American Financial Power”, yayınlanmamış, Kuzey Karolina Üniversitesi, 2013.
- Oatley, Thomas, W. Kindred Winecoff, Andrew Pennock ve Sarah Bauerle Danzman, “The Political Economy of Global Finance: A Network Model”, *Perspectives on Politics*, cilt 11, sayı 1, Mart, 2013, s. 133-153.
- Okina, Kunio, Masaaki Shirakawa ve Shigenori Shiratsuka, “The Asset Price Bubble and Monetary Policy: Japan’s Experience in the Late 1980s and the Lessons”, *Monetary and Economic Studies*, cilt 19, sayı S-1, Şubat, 2001, s. 395-450.
- Olivé, Iliana, Manuel Gracia ve Carola García-Calvo, *Elcano Global Presence Report 2014*, Royal Elcano Institute, Madrid, 2014.
- O’Rourke, Kevin H. ve Alan M. Taylor, “Cross of Euros”, *Journal of Economic Perspectives*, cilt 27, sayı 3, Yaz, 2013, s. 167-192.
- Otero-Iglesias, Miguel ve Federico Steinberg, “Is the Dollar Becoming a Negotiated Currency? Evidence from the Emerging Markets”, *New Political Economy*, cilt 18, sayı 3, 2013a, s. 309-336.
- “Reframing the Euro vs. Dollar Debate through the Perceptions of Financial Elites in Key Dollar-Holding Countries”, *Review of International Political Economy*, cilt 20, sayı 1, Şubat, 2013b, s. 180-214.
- Overholt, William H. vd., “Will the Dollar Remain the Reserve Currency? A Symposium of Views”, *International Economy*, Güz, 2014, s. 16-31.
- Palan, Ronen P., “Pragmatism and International Relations in the Age of Banker’s Capitalism: Susan Strange’s Vision for a Critical International Political Economy”, Harry Bauer and Elisabetta Brighi (der.), *International Relations at LSE: A History of 75 Years* içinde, Millennium Publishing Group, Londra, 2003, s. 117-138.
- Pansardi, Pamela, “Power To and Power Over”, Keith Dowding (der.), *Encyclopedia of Power* içinde, Sage Publications, Los Angeles, 2011, s. 521-525.
- Papaioannou, Elias ve Richard Portes, *The International Role of the Euro: A Status Report*, European Commission, Brüksel, 2008.
- People’s Bank of China Study Group [Çin Halk Bankası Araştırma Grubu], “The Timing, Path, and Strategies of RMB Internationalization”, *China Finance*, sayı 5, 2006, s. 12-13 [Çinceden tercüme edilmiştir].
- Pickford, Stephen, Federico Steinberg ve Miguel Otero-Iglesias, *How to Fix the Euro: Strengthening Economic Governance in Europe*, Chatham House, Elcano ve AREL Ortak Raporu, Chatham House, Londra, 2014.
- Pillsbury, Michael, *China Debates the Future Security Environment*, National Defense University Press, Washington, 2000.
- Posen, Adam, “Why the Euro Will Not Rival the Dollar”, *International Finance*, cilt 11, sayı 1, Bahar, 2008, s. 75-100.
- Prasad, Eswar S., *The Dollar Trap: How the U.S. Dollar Tightened Its Grip on Global Finance*, Princeton University Press, Princeton, 2014.
- Prasad, Eswar S. ve Lei (Sandy) Ye, *The Renminbi’s Role in the Global Monetary System*, Brookings Institution, Washington, 2012.
- Pritchett, Lant ve Lawrence Summers, “Asiaphoria Meet Regression to the Mean”, Çalışma Metni 20573, National Bureau of Economic Research, Cambridge, 2014.
- Putnam, Robert D., “Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games”, *International Organization*, cilt 42, sayı 3, Yaz, 1988, s. 427-460.
- Quinlan, Joseph P. ve Marc Chandler, “The U.S. Trade Deficit: A Dangerous Obsession”, *Foreign Affairs*, cilt 80, sayı 3, Mayıs-Haziran, 2001, s. 87-97.

- Rajendran, Giri, "Financial Blockades: Reserve Currencies as Instruments of Coercion", Alan Wheatley (der.), *The Power of Currencies and Currencies of Power* içinde, International Institute for Strategic Studies, Londra, 2013, s. 87-100.
- Ray, J. L. ve J. David Singer, "Measuring the Concentration of Power in the International System", *Sociological Methods and Research*, cilt 1, sayı 4, 1973, s. 403-437.
- Reich, Simon ve Richard Ned Lebow, *Good-Bye Hegemony! Power and Influence in the Global System*, Princeton University Press, Princeton, 2014.
- Rickards, James, *The Death of Money: The Coming Collapse of the International Monetary System*, Penguin, New York, 2014.
- Rogers, James, Daniel Fiott ve Luis Simón, "European Geostrategy's 'Audit of Major Powers': The World's Fifteen Most Powerful Countries in 2014", *European Geostrategy*, 2014. Erişim: www.europeangeostrategy.org (Erişim tarihi: 28.01.2015)
- Rolfe, Sidney E. ve James L. Burtle, *The Great Wheel: The World Monetary System—A Reinterpretation*, Macmillan, Londra, 1974.
- Roubini, Nouriel, "Greece Should Default and Abandon the Euro", *Financial Times*, 19 Eylül 2011.
- Rueff, Jacques, *The Monetary Sin of the West*, Macmillan, New York, 1972.
- Ruggie, John G., "International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order", Stephen D. Krasner (der.), *International Regimes* içinde, Cornell University Press, Ithaca, 1983, s. 195-231.
- Sato, Kiyotaka, "The International Use of the Japanese Yen: The Case of Japan's Trade with East Asia", *World Economy*, cilt 22, sayı 4, Haziran, 1999, s. 547-584.
- Schenk, Catherine R., *The Decline of Sterling: Managing the Retreat of an International Currency, 1945-1992*, Cambridge University Press, New York, 2013.
- Schwab, Klaus (der.), *The Global Competitiveness Report 2014-2015*, World Economic Forum, Cernova, 2014.
- Schwartz, Herman M., *Subprime Nation: American Power, Global Capital, and the Housing Bubble*, Cornell University Press, Ithaca, 2009.
- Shambaugh, David, *China Goes Global: The Partial Power*, Oxford University Press, New York, 2013.
- Shambaugh, Jay C., "The Euro's Three Crises", *Brookings Papers on Economic Activity*, Bahar, 2012, s. 157-211.
- Sheng, Songcheng, "The Basic Conditions Are Mature for Accelerating China's Capital Account Opening", *China Securities Journal*, 23 Şubat 2012.
- Shigehara, Kumiharu, "Japan's Experience with Use of Monetary Policy and the Process of Liberalization", *Monetary and Economic Studies*, cilt 9, sayı 1, Mart, 1991, s. 1-21.
- Simmons, Beth A., "The International Politics of Harmonization: The Case of Capital Market Regulation", *International Organization*, cilt 55, sayı 3, Yaz, 2001, s. 589-620.
- Singer, J. David, Stuart Bremer ve John Stuckey, "Capability Distribution, Uncertainty, and Major Power War, 1820-1965", Bruce Russett (der.), *Peace, War, and Numbers* içinde, Sage, Beverly Hills, 1972, s. 19-48.
- Sobel, Andrew C., *Birth of Hegemony: Crisis, Financial Revolution, and Emerging Global Networks*, University of Chicago Press, Chicago, 2012.
- Spiro, David E., *The Hidden Hand of American Hegemony: Petrodollar Recycling and International Markets*, Cornell University Press, Ithaca, 1999.
- Starrs, Sean, "American Economic Power Hasn't Declined—It Globalized! Summoning the Data and Taking Globalization Seriously", *International Studies Quarterly*, cilt 57, sayı 4, Aralık, 2013, s. 817-830.
- Stokes, Doug, "Achilles' Deal: Dollar Decline and US Grand Strategy after the Crisis", *Review of International Political Economy*, cilt 21, sayı 5, Ekim, 2014, s. 1071-1094.

- Strange, Susan, "The Politics of International Currencies", *World Politics*, cilt 23, sayı 2, Ocak, 1971a, s. 215-231.
- *Sterling and British Policy*, Oxford University Press, Londra, 1971b.
- "Review of *Organizing the World's Money*, by Benjamin J. Cohen", *International Affairs*, cilt 55, sayı 1, Ocak, 1979, s. 107-109.
- "Germany and the World Monetary System", Wilfred Kohl ve Giorgio Basevi (der.), *West Germany: A European and Global Power* içinde, Lexington Books, Lexington, 1980, s. 45-62.
- *States and Markets*, Pinter Publishers, Londra, 1988.
- "Who Governs? Networks of Power in World Society", *Hitotsubashi Journal of Law and Politics*, cilt 22, Özel Sayı, Haziran, 1994, s. 5-17.
- *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*, Cambridge University Press, Londra, 1996.
- Subacchi, Paola, "'One Currency, Two Systems': China's Renminbi Strategy", Chatham House Briefing Metni, Royal Institute of International Affairs, Londra, 2010.
- Subramanian, Arvind, *Eclipse: Living in the Shadow of China's Economic Dominance*, Peterson Institute for International Economics, Washington, 2011.
- Subramanian, Arvind ve Martin Kessler, "The Renminbi Bloc Is Here: Asia Down, Rest of the World to Go?", Çalışma Metni WP 12-19, Peterson Institute for International Economics, Washington, 2012.
- Swoboda, Alexander K., *The Euro-Dollar Market: An Interpretation*, Essays in International Finance 64, International Finance Section, Princeton, 1968.
- Takagi, Shinji, "Internationalizing the Yen, 1984-2003: Unfinished Agenda or Mission Impossible?", BIS Papers 61, Bank for International Settlements, Basel, 2012.
- Tavlas, George S., *On the International Use of Currencies: The Case of the Deutsche Mark*, Essays in International Finance 181, International Finance Section, Princeton, 1991.
- Tavlas, George S. ve Yuzuru Ozeki, *The Internationalization of Currencies: An Appraisal of the Japanese Yen*, Geçici Metin 90, IMF, Washington, 1992.
- Tett, Gillian, "Why the Dollar Stays Steady as America Declines", *Financial Times*, 6 Şubat 2014.
- Thimann, Christian, "Global Role of Currencies", *International Finance*, cilt 11, sayı 3, Kış, 2008, s. 211-245.
- Thomas, Landon, "Bouyant Dollar Recovers Its Luster, Underlining Rebound in U.S. Economy", *New York Times*, 26 Eylül 2014.
- Thompson, William R., *On Global War: Historical-Structural Approaches to World Politics*, University of South Carolina Press, Columbia, 1988.
- Thygesen, Niels, *International Currency Competition and the Future Role of the Single European Currency*, Final Report of a Working Group on European Monetary Union—International Monetary System, Kluwer Law International, Londra, 1995.
- Tilford, Simon, "The Euro as the World's Reserve Currency?", Centre for European Reform blogu, 2007. Erişim: <https://www.cer.eu/insights/euro-world%E2%80%99s-reserve-currency> (Erişim tarihi: 28.01.2015)
- Transparency International, *Corruption Perceptions Index 2014*, Transparency International, Berlin, 2014.
- Triffin, Robert, *Gold and the Dollar Crisis*, Yale University Press, New Haven, 1960a.
- "Statement of Robert Triffin to the Joint Economic Committee of the Congress", Government Printing Office, Washington, 8 Aralık, 1960b, s. 228-233.
- Unger, David C., "Who Can Bring the EU to Its Senses?", *New York Times*, 31 Mart 2013.

- Vermeiren, Mattias, *Power and Imbalances in the Global Monetary System: A Comparative Capitalism Perspective*, Palgrave Macmillan, Londra, 2014.
- Viotti, Paul R., *The Dollar and National Security: The Monetary Component of Hard Power*, Stanford University Press, Stanford, 2014.
- Volz, Ulrich, "All Politics Is Local: The Renminbi's Prospects as a Future Global Currency", Leslie E. Armijo ve Saori Katada (der.), *The Financial Statecraft of Emerging Powers: Shield and Sword in Asia and Latin America* içinde, Palgrave Macmillan, New York, 2014, s. 103-137.
- Von Hagen, Jürgen ve Michele Fratianni, "German Dominance in the EMS: Evidence from Interest Rates", *Journal of International Money and Finance*, cilt 9, sayı 4, Aralık, 1990, s. 358-375.
- Walter, Stefanie, *Financial Crises and the Politics of Macroeconomic Adjustments*, Cambridge University Press, New York, 2013.
- Warnock, Francis E. ve Veronica Caddac Warnock, "International Capital Flows and U.S. Interest Rates", *Journal of International Money and Finance*, cilt 28, sayı 6, Ekim, 2009, s. 903-919.
- Webb, Michael C., "Capital Mobility and the Possibilities for International Policy Coordination", *Policy Sciences*, cilt 27, sayı 4, Aralık, 1994, s. 395-423.
- Westad, Odd Arne, "In Asia, Ill Will Runs Deep", *New York Times*, 7 Ocak 2013.
- Wheatley, Alan, "Introduction", Alan Wheatley (der.), *The Power of Currencies and Currencies of Power* içinde, International Institute for Strategic Studies, Londra, 2013a, s. 9-16.
- "The Origins and Use of Currency Power", Alan Wheatley (der.), *The Power of Currencies and Currencies of Power* içinde, International Institute for Strategic Studies, Londra, 2013b, s. 17-43.
- "The Pretenders to the Dollar's Crown", Alan Wheatley (der.), *The Power of Currencies and Currencies of Power* içinde, International Institute for Strategic Studies, Londra, 2013c, s. 45-73.
- Williamson, John, "The Dollar and US Power", Alan Wheatley (der.), *The Power of Currencies and Currencies of Power* içinde, International Institute for Strategic Studies, Londra, 2013, s. 75-85.
- Wyplosz, Charles, "An International Role for the Euro?", Jean Dermine ve Pierre Hilton (der.), *European Capital Markets with a Single Currency* içinde, Oxford University Press, New York, 1999, s. 76-104.
- Xi, Jinping, "Long Distance Does Not Weaken Close Friendship", gazetecilere açıklamalar, 15 Temmuz 2014. Erişim: <http://www.globallearning-cuba.com/xi-jinping-president-of-china.html> (Erişim tarihi: 04.08.2014).
- Zhang, Ming, "China's New International Financial Strategy amid the Global Financial Crisis", *China and World Economy*, cilt 17, sayı 5, Eylül-Ekim, 2009, s. 22-35.
- Zimmermann, Hubert, *Money and Security: Troops, Monetary Policy, and West Germany's Relations with the United States and Britain, 1950-1971*, Cambridge University Press, New York, 2002.
- "Can the Euro Rival the Dollar?", Alan W. Cafruny ve Herman M. Schwartz (der.), *Exploring the Global Financial Crisis* içinde, Lynne Rienner, Boulder, 2013, s. 147-162.
- Zweifel, Patrick, "Era of Renminbi Dawns as China's Influence Grows", *Financial Times*, 6 Ocak 2014.

Kavramlar Dizini

AAP Aşırı Açık Prosedürü 203
AFİK Avrupa Finansal İstikrar Kolaylığı 206
Afrika Finansal Topluluğu 150
AİM Avrupa İstikrar Mekanizması 207, 208
aktif etkileme 59
aktif mod 59, 70, 71
Alman markı 16, 108, 109, 118, 123, 125, 151
altın para 169-171, 188
altın ve dolar krizi 170
AMB Avrupa Merkez Bankası 7, 123, 142
Amerikan Yüzyılı 3, 182, 233, 237
APS Avrupa Para Sistemi 114, 118
Asya Merkez Bankası 154
avro 3, 6, 7, 13, 16, 19, 23, 28, 74, 77, 87, 88, 92-95, 97, 100, 101, 108-110, 114, 123-128, 130, 132, 133, 141, 144-147, 150-160, 162-165, 175, 184, 195-201, 203, 205-223, 225-227, 254-256
Avrupa Mali Mutabakatı 207
Avrupa Projesi 111, 114, 118, 214
Avrupa Reformu Merkezi 209
Avusturya ekolü 212
azalan işlem maliyeti 11, 21, 22, 28, 190
bağımlı değişken 5, 81, 107
bağımsız değişken 5, 81, 107
bankalararası 110, 178
Batı Almanya 16, 108-116, 122, 125-129, 136, 141, 188
bereketli döngü 6, 109, 138, 140, 168, 253
BIS Uluslararası Ödemeler Bankası 87, 110, 116, 117, 151-154

bileştirme 145
bilgi 25, 45
birikimli etki 82, 86, 98, 99, 119
bono du tresor 217
bono 110, 153, 176-178, 217
borçlanma 23, 52, 56, 57, 72-76, 78, 89, 91, 101, 117, 124, 138, 146, 173, 176-178, 201-203, 206, 212, 216-218, 232, 244, 251
borçlanma kapasitesi 52, 72-76, 78, 89, 138, 173, 251
bund 205, 217
Büyük Bunalım 169, 172, 202
Büyük Doğu Asya Ortak Refah Alanı 122
Büyük Patlama 122, 135, 176
CCI Güncel Kabiliyetler İndeksi 78
CINC Ulusal Kabiliyetler Bileşik Endeksi 37, 38, 78
CNP Kapsamlı Ulusal Güç 37
COFER Resmî Döviz Rezervlerinin Para Birimi Bileşimi 154
COW Savaş Korelasyonları 37, 147
çekim kuvveti 13, 112, 114, 120, 127, 129, 131, 135, 182, 183, 197, 214, 215, 237, 238, 241, 243, 248, 251, 256
ÇHB Çin Halk Bankası 227-230, 247
Çin 3, 6, 7, 14, 19, 35, 37, 45, 77, 100, 120, 129, 141, 150, 154, 155, 162, 165, 176, 180, 182, 191, 226-248, 255
Çin Devlet Konseyi 232
Çin Merkez Bankası 227
Çin yuanı 3, 6, 7, 19, 28, 77, 100, 141, 145, 146, 151, 156, 157, 164, 225-232, 235, 236, 239, 241-245, 247, 248, 254-256
çöp para 20

- dayanıklılık 13, 69, 125
 dayatma 24, 53, 84
 de facto 53, 110, 114, 150, 213, 222, 230
 de jure 12, 150
 deflasyon 57, 64-66, 120, 122, 207, 212
 değer kaybetme 57, 64-66, 93, 171, 177, 181
 değer kazanma 21, 25, 27, 28, 57, 64-66, 116, 121, 128
 dengeleme 50, 240, 244
 deniz aşırı 172, 229-231, 239, 247
deregülasyon 119
 derinlik 13, 15, 42, 175, 182
 devalüasyon 57, 64-66, 199, 212
 devlet gücü 2, 3, 5, 6, 8, 29, 33, 37, 58, 78, 81-83, 85, 86, 92, 97-99, 104, 107-109, 126, 127, 138-140, 189, 236, 243, 249-253
 dışlama 24, 53, 134
 dışsal kısıt 21, 25, 51, 98, 102, 190
 dim sum tahvili 231, 239
 DKM Döviz Kuru Mekanizması 121
 doğal seçim 10, 143
 dolar tuzağı 178, 179
 dolaylı kurumsal güç 44
 döviz 10, 11, 12, 15, 19, 22, 57, 61, 64-67, 69, 71, 77, 78, 86, 87, 92, 93, 94, 96, 97, 104, 110, 111, 113, 114, 117, 119-121, 124, 146, 150-152, 154-156, 158, 162, 163, 171, 178, 180, 184, 185, 205, 215, 216, 223, 228, 231
 döviz alım-satım 10, 86, 87, 94, 110, 117, 120, 124
 döviz çıpası 19
 döviz kısıtlaması 228
 Döviz ve Diğer İşlemler Konseyi 121
 Döviz ve Ticaret Kontrolü Yasası 119
 DPİ doğrudan parasal işlem 218
 Dünya Bankası 141, 146, 151, 164, 231, 240
 Dünya Ekonomi Forumu 237
 Dünya Ticaret Örgütü 164
 ECCU Doğu Karayip Para Birliği 197, 198
 Economist 196, 197, 204-206, 212, 215, 219, 230, 241
 ECU Avrupa Para Birimi 14, 114, 151
 efektif döviz kuru 65
 efendi para 17, 19, 134, 236
 EGPI Elcano Küresel Kraliyet Enstitüsü 38
ekonomik büyüklük 77, 108, 127, 129, 139, 213, 237, 243, 245, 251
 ekonomik mucize 110, 116
 ekstrapolasyon 124
 elit para 19, 87, 89, 132, 151
 endojen 5, 81, 138, 250
 enflasyon 7, 12, 15, 24, 57, 64, 66, 69, 77, 112, 113, 115, 118, 123, 134, 180, 215, 240
 EPB Ekonomik ve Parasal Birlik 123, 125-129, 136, 195-200, 203-223
 erteleme gücü 52, 63, 67, 68, 71-73, 75, 76, 78, 104, 172, 251
 esnek kur 64, 65
 eşikaltı ulus 149
 etki alanı 5, 7, 10, 17, 37, 49, 108, 111, 116, 124, 127-129, 131, 139-141, 169, 181, 183, 185, 186, 188, 192, 196, 215, 216, 219, 237, 240, 250, 251, 255
 eyleyicilik 43, 44
 fahiş ayrıcalık 2, 24, 26, 93, 174, 190
 fahiş görev 26, 192
 faiz 11, 22, 23, 26, 57, 73, 74, 113, 119, 121, 133, 137, 171, 176, 192, 201, 207, 218, 228, 246
 faiz oranı 11, 23, 176
 Federal Konut Kredileri ve İpotek Kuru-luğu 176

- federal rezerv 23, 26, 170, 171, 173, 178, 180, 188, 192
- finans piyasaları 7, 10, 12, 15, 19, 22, 54, 74, 75, 82, 86, 88, 90, 91, 96, 99, 104, 110, 114, 116, 119, 123, 124, 130, 131, 146, 152, 162, 171, 175, 177, 180, 208, 216, 218, 221, 223, 230, 235, 244, 252, 255
- finansal gelişmişlik 108, 127-129, 131, 135, 139, 140, 181, 186, 237, 243, 251, 252
- finansal güç 53
- Fransız francı 151
- geçici uyum maliyeti 52, 60, 63, 64, 67, 68, 70-72, 75, 78
- genişlik 13, 175
- gerçekçi yapısal teori 34
- göreceli etki 98
- görev süresi 15, 16, 114, 120, 125, 130, 138, 184, 220, 251, 254
- görev süresi avantajı 16, 114, 120, 125, 138, 220, 251, 254
- GPI Küresel Güç Endeksi 37
- GSYH Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 23, 37, 69, 70, 77, 78, 112, 116, 127, 131, 137, 172, 181-183, 189, 204, 207, 212, 214, 219, 237, 238, 245
- gücün kökenleri 36, 53, 55
- gücün unsurları 36-38, 40, 78, 127, 143, 182
- gücün yüzleri 36, 41, 60
- güç ansiklopedisi 31
- güç arayışı 50
- güç donanımı 5, 81, 82, 104, 107
- güç iktisadı 70
- güç sahibi olma 33
- güç yanılması 50
- güvenlik primi 23, 177
- halk parası 7, 226
- hegemonya 44, 46, 53, 103, 141, 142, 239
- HHE Herfindahl-Hirschman Endeksi 148-150, 162, 163
- hinterland bkz. yakın art bölgesi
- hiper güç 185
- hiperenflasyon 112
- IMF Uluslararası Para Fonu 1, 14, 15, 74, 94, 111, 117, 170, 179, 208-211
- içerde para politikası 28
- içerme 1, 2, 4, 5, 9, 20, 29, 32, 35, 39, 53, 64, 65, 70, 75, 82, 83, 86, 92-95, 97, 100, 107
- içkin istikrar 12
- ikili döviz kuru 65
- İkinci Amerikan Yüzyılı 182, 233, 237
- ilişkiyel güç 37-42, 45, 47
- İngiliz sterlini 2, 13, 14, 18, 19, 89, 99, 101-104, 109, 132, 137, 143, 144, 151-156, 160, 162, 164, 190
- İsrail Merkez Bankası 174
- İsveç kronu 162
- İsviçre francı 19, 151-156, 160, 162, 164
- işlem maliyetleri 1, 11, 12, 21, 22, 28, 86, 87, 133, 175, 184, 190, 234
- ithalat 25, 39, 44, 45, 56, 57, 60-62, 70, 73, 74, 78, 87, 88, 100, 111-113, 133, 172, 183, 222, 237
- Japon yeni 87, 89, 94, 101, 116-122, 126-128, 130, 132, 133, 135, 151, 156, 160, 162, 164, 226, 227, 244
- Japonya Merkez Bankası 121
- kağıt para 169
- kakofoni 31, 36, 52
- kaldıraç 21, 24, 26, 28, 33-35, 39, 48-50, 53, 83, 90-92, 95, 98, 99, 104, 121, 188, 190, 220, 241

- kamusal diplomasi 48
 Kanada doları 19, 151, 162
 kayırmacı ilişki 12
 kemer sıkma 57, 64, 66, 69, 207, 208, 212, 215
 kısır döngü 6, 109, 137, 138, 140, 168, 218, 253
 kızıl papel 7, 226
 kombinasyon 46
 konsolidasyon 208, 212
 konvertibilite 15, 114, 119, 170, 171, 244, 245, 247
 Kömür ve Çelik Topluluğu 111
 kur çıpası 10, 11, 92, 131, 164, 191
 kur hareketleri 65, 66, 69
 kurumsal güç 44, 46
 kuvveti etkinleştirme modelleri 48
 küresel enstitü 27
 küresel para 1, 6, 19, 26, 76, 84, 87, 99, 123, 132, 164, 176, 195, 196
 liberizasyon 119
 lidersiz yayılma 36
 likidite primi 23, 176
 Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması) 197, 203, 206
 madeni para 22
 makroekonomi 21, 23, 25, 61, 66, 77, 98, 111-113, 135, 190, 221, 240, 253
 makroekonomik esneklik 21, 23, 190, 253
 mal ticareti 56, 60, 88, 97
 massetme 62, 72, 73
 Meksika pezosu 2, 136, 157
 menkul kıymetler piyasası 153, 154, 159
 merkez bankası 7, 21, 22, 26, 52, 56, 57, 71, 72, 82, 87, 95, 104, 113, 120, 121, 123, 124, 130, 142-144, 146, 154, 159, 174, 178, 199, 222, 227, 230, 235, 252
 merkezî konum 40, 82, 87, 89, 90, 93, 95, 104, 113, 183, 219, 242, 252
 miras para 108, 123, 151, 158
 monopson bkz. tek alıcı
 mübadele aracı 10, 11, 14, 20, 86, 92, 94, 96, 98, 111, 120, 131, 137, 139, 184, 216, 251
 mübadele kolaylığı 12, 96, 97, 119, 128, 131, 217
 müdahale parası 10, 92, 94
 müzakere edilmiş para 17, 19, 103, 134, 135, 150, 186, 187, 189, 191, 193, 255
 N sayısı 148
 NATO 220
 neoliberal politikalar 54
 nominal değer 65, 93
 nominal kur 64-66, 113
 nötr para 17, 19
 NSI Ulusal Güvenlik Endeksi 37
 NYKY Nitelikli Yabancı Kurumsal Yatırımcı 239
 offshore bkz. denizaşırı
 olumsal 32, 95, 192
 optimal rezerv 73, 210
 optimum 1, 73, 74, 199
 ordoliberalizm 212
 Orta Krallık 44, 226, 233, 234, 237-242
 Ortak Pazar 112, 114, 214
 ödemeler dengesi 56, 58, 60, 67, 68, 72, 76, 89, 100, 168, 169, 171, 173, 254
 ölçü birimi rantı 21, 87, 135, 184, 190
 ölçüm standardı 93
 özerklik 33-36, 40, 51, 58, 59, 70, 83, 87, 89, 90, 92, 95, 143, 198, 235
 özgül stratejik 40

para birimi 1, 5-7, 10-14, 16, 22, 24, 26, 51, 54, 65, 69, 76, 81, 82, 85, 87-94, 96-99, 104, 107-110, 114-118, 120-128, 130-137, 139, 144, 146, 151-155, 162, 164, 169, 178, 187-189, 196, 197, 198, 204, 213, 214, 220, 221, 223, 226, 230, 234-237, 245, 248, 251, 254

para ikamesi 20

Para Piramidi 2, 16-18, 77, 79, 88, 94, 101, 103, 108, 109, 120, 129, 132, 136-141, 168, 184, 186, 187, 190, 192, 225, 250, 251, 254, 255

para silahı 188

para yılı 114

paranın b         136

paranın değer kazanması 21

paranın uluslararası        2-5, 8-11, 25-29, 31, 52, 78, 79, 81-86, 102, 104, 105, 107, 108, 111, 129, 134, 138, 140, 144, 145, 190, 192, 232, 234, 240, 244, 248-253

parasal g    3, 5, 51-55, 58-60, 63, 67, 72, 77-79, 110, 136, 143, 171, 250, 251

parasal istikrar 54, 118, 204

parasal kabiliyet 53, 78

Paris Kul     74

pasif etkileme 59, 71

pasif mod 34, 70

patika 15, 39, 40, 53, 54, 81, 107, 129, 130, 137, 139, 184, 254

patrisyen para 18, 19, 87, 103, 132, 134

Pekin 7, 226-230, 232-243, 245-248, 256

PIGS Portekiz,   rlanda, Yunanistan,   spanya 203, 205, 206

plaza mutabakatı 121, 122

pleb para 17, 19, 20, 136

politik kapasite 48

politika sorumluluğu 21, 26

potansiyel g    sorunu 48, 49, 71, 134, 180

praksis 6, 8, 141, 249, 254

reel kur 113

rekabet 2-7, 10, 12-18, 20-22, 25, 29, 36, 40, 57, 61, 77, 81, 88, 93, 99, 107, 108, 111, 113, 114, 121, 123, 127-130, 132, 137, 139, 141-144, 146-150, 158, 162-165, 175, 176, 181, 182, 186, 197, 220, 221, 223, 227, 228, 236, 237, 242, 243, 245, 249, 251, 254-256

renminbi 7, 100, 141, 145, 225, 236, 243

resmî diplomasi 49

resmî rezerv 60, 98, 103, 147, 158, 163
rezerv para 10, 11, 19, 26, 94, 95, 98-100, 103, 130, 131, 143-147, 154-156, 158, 159, 222, 225, 236, 243

ruble 15

r    et bkz. yan   deme

SAA sosyal ağ analizi 39

sabit kur 92

saptırma g    52, 60, 67-71, 78, 90, 94, 98, 251

saygınlık 21, 25, 26, 132

SDR   zel   ekme Hakkı 14, 94

Senyoraj 21, 22, 26-28, 89, 95, 102, 176, 190, 191, 234

sermaye kesinliği 12, 96, 97, 119, 128, 131, 175, 217

sermaye kontrolleri 15, 57, 114, 119, 122, 156, 172, 212, 213, 228, 244, 247

sermaye piyasası kurumu 173

sert güç 45-47, 49, 90, 93, 190

sindirilmiş para 20

siyasi bağlam 40, 78

siyasi istikrar 7, 13, 15, 123, 126, 240, 245

- Soğuk Savaş 14, 115, 185
 sonuçsal mantık 41, 47
 sosyal güç 37, 40, 47, 83, 127
 Sosyal Güvenlik 173
 sözde para 17, 20
 Stein Yasası 238
 stratejik tasarım 227, 232, 235, 243
 süregiden uyum maliyeti 52, 60, 62-64, 68
 swap bkz. takas sözleşmesi
- T-bonosu 177, 178, 217
 tabula rasa 15
 tahvil 88, 89, 110, 114-116, 120, 124, 146, 153, 157, 158, 171, 175, 176, 180, 201, 205, 210, 211, 216-218, 229, 231, 232, 235, 239, 244-246
 takas sözleşmesi 170
 tam karşılıklı para 14
 tek alıcı 45
 temel kuvvet modelleri 48
 teorik keşmekeş 31
 tianxia 234
 toptancı güç 49, 54
 Triffin Açmazı 170
- ulusal güvenlik 6, 7, 90, 220
 uluslararası ilişkiler 4, 16, 31, 32, 34, 58, 147, 233
 uluslararası likidite 67, 71, 72, 75, 76, 78, 169
 uluslararası para 2-12, 14-22, 24, 26-28, 45, 51, 52, 54, 56, 58, 74, 76, 82-86, 89, 94, 96, 98, 100-103, 107-109, 111, 115, 116, 125, 130, 132-134, 136-138, 140-146, 150, 151, 154-157, 159-161, 163, 167, 168, 177, 183, 184, 206, 221, 226, 228, 232, 235, 238, 242, 243, 245, 247-254
 uluslararası senyoraaj 21
 uluslararası sermaye piyasası 53
- UPE uluslararası politik ekonomi 3, 33, 38, 39, 42, 45, 52, 149, 250
 uyarılma 5, 67-71, 78, 185
 uydurma para 17, 20
 uygunluk mantığı 45, 47, 54, 242
 uyum kırılmalılığı 68
 uyum yükü 55, 58, 59, 62, 64, 67, 70, 84
 uzun yürüyüş 142, 226-229, 232, 243, 245, 247
- üçüncü yüz 45, 46, 54, 55, 133, 242
 üretim kaynakları 61, 70
 üretken güç 46, 47
 üstün para 17, 18, 77, 99, 101-103, 108, 137, 142, 150, 169, 181, 187, 213, 227, 255, 256
 üye devlet 199, 203, 205, 207, 214
- vazgeçilmez para 6, 168, 193, 255
 vazgeçilmez ulus 6, 168, 175, 193, 255
 verboten 213
- yakın art bölgesi 19
 yan ödeme 24, 41, 89, 140
 yapısal avantaj 53
 yapısal güç 41-47, 49, 53, 82, 93, 105, 128, 133, 183, 189, 191, 242
 yaptırım 24, 41, 71, 89-91, 134, 140, 204, 207, 209
 yatırım 10, 11, 14, 17, 22, 23, 56, 57, 61, 64, 73, 74, 86, 88-93, 95-101, 104, 115, 118, 119, 122, 129-132, 135, 136, 139, 140, 146, 151-14, 158, 160, 167-169, 171-173, 175-183, 189, 190, 205, 206, 214-217, 219, 220, 222, 223, 225, 231, 236, 238, 239, 242-245, 251-253, 256
- Yen/Dolar Anlaşması 119
 Yeni Anlaşma 202
 yerel para 20, 56, 222, 229, 230
 yerine geçerlik 48, 109, 135, 140, 245, 248, 256

yeşil papel 2, 3, 6, 7, 16, 18, 19, 27, 52,
76, 87, 88, 90-93, 97, 103, 108, 110,
111, 114, 118, 124, 125, 129, 141,
144, 150, 158, 159, 162, 164, 168-
184, 186-193, 195, 196, 216, 220,
222, 223, 227, 254-256

yoğunlaşma 6, 10, 28, 97, 142, 143,
147-150, 156, 159-165, 255
yumuşak güç 21, 45-47, 54, 82, 93, 102,
136, 190, 191

zorlama bkz. yaptırım

zorlayıcı güç 46

Parasal rekabet dünya ekonomisinde artık hayatın bir gerçeğidir. ABD Doları, Avro ve Yuan gibi uluslararası para birimleri, küresel güç dengesinin odağında olup son derece politiklerdir. Fakat para ve güç arasındaki bu ilişki tam olarak nedir? ABD, Avrupa ve Çin'in jeopolitik konumlarında neye delalettir?

Popüler yorumlar ABD Doları'nın hakimiyetinin sonuna gelindiği yönünde. Fakat aksine, Paranın Gücü adlı bu çalışma, küresel para rekabetinin hâlâ ABD Doları'nı büyük ölçüde desteklediğini öne sürmektedir. Benjamin Cohen bu çalışmasında hem Avro'nun hem de Yuan'ın, ABD Doları'nın en tepedeki yerini alamayacağını öne sürerek bunu nedenleriyle açıklamaya çalışıyor.

Tuncel Öncel'in bu özenli çevirisiyle çıkan bu kitapta yazar, paranın gücüne yenilikçi bir analiz sunarken, uluslararası paranın sahip olabileceği rollerin ayrılması gerektiğini vurguluyor.

Genel kanı, ABD hegemonyasındaki küresel ekonomiden uzaklaştığımız gibi, Dolar hakimiyetinden de uzaklaşacağımız yönünde. Ancak ekonomi, finans ve jeopolitik alandaki ortaya çıkacak sonuçlar belirsizliğini koruyor. Bu konuları anlamamızda Benjamin Cohen yetkinliğini ortaya koyarak, Paranın Gücü'nde başarıyla anlatıyor.

Barry Eichengreen, University of California, Berkeley

Paranın Gücü'nde Benjamin Cohen, ABD Doları karşısında diğer para birimlerinin, onun dominantlığı karşısında rekabetlerini ele alıyor. Tüm kariyerini uluslararası para ilişkileri politikası üzerine geçiren Cohen, literatüre de bu açıdan çok hakimdir. Bu çalışma, bu alanda okuyabileceğiniz en iyi kitaplardan biridir.

J. Lawrence Broz, University of California, San Diego

ISBN: 978-605-399-555-5

www.bilgiyay.com

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI